

HISTORIA NOSTRA

V.

HISTORIA NOSTRA V.

HISTORIA NOSTRA V.

Szerkesztő:

Dinnyés Patrik

(Ókori, Középkori és Kora Újkori Történelmi Tanszék,
Eszterházy Károly Egyetem)

Sorozatszerkesztő:

Dr. Miskei Antal

(Ókori, Középkori és Kora Újkori Történelmi Tanszék,
Eszterházy Károly Egyetem)

Eddig megjelent kötetek:

Historia Nostra, I., 2013.

(Szerk.: Dr. Miskei Antal, Fábián Máté)

Historia Nostra, II., 2017.

(Szerk.: Balla Péter, Dr. Miskei Antal)

Historia Nostra, III., 2019.

(Szerk.: Várkonyi Péter)

Historia Nostra, IV., 2020.

(Szerk.: Berecz Anita)

HISTORIA NOSTRA V.

SZERKESZTŐ
Dinnyés Patrik

Eger, 2021

Szerkesztőbizottság:

Dr. Bajnok Dániel

(Ókori, Középkori és Kora Újkori Történeti Tanszék, Eszterházy Károly Egyetem)

Dr. Borbély Zoltán

(Ókori, Középkori és Kora Újkori Történeti Tanszék, Eszterházy Károly Egyetem)

Dr. Fábián Máté

(Új- és Jelenkori Történeti Tanszék, Eszterházy Károly Egyetem)

Prof. dr. Peter Konya

(Prešovská univerzita v Prešove)

Mgr. Annamária Kónyová PhD.

(Prešovská univerzita v Prešove)

Dr. Nagy Andor

(Új- és Jelenkori Történeti Tanszék, Eszterházy Károly Egyetem)

Nyelvi lektor:

Báthory Kinga

ISSN 2064-325X

A kötet az NTP-HHTDK-20-0036. számú „*Komplex bölcsészettudományi és művészeti TDK tehetséggondozó program 2021*” című pályázat keretében valósult meg.

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Egyetem rektora
Megjelent az EKE Líceum Kiadó gondozásában
Kiadóvezető: Nagy Andor
Felelős szerkesztő: Domonkosi Ágnes
Nyomdai előkészítés, borítóterv: Molnár Gergely
Megjelent: 2021-ben

Nyomta és kötötte: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	7
Gyebnár Kristóf Egy vármegyei tisztviselő túlélési stratégiája az 1944 és 1948 közötti átmeneti időszakban.....	9
Kocsis Klaudia „Egri zárdisták voltunk!” Az angolkisasszonyok egri növendékeinek jótékonyági tevékenysége 1942–1943-ban	43
Stefán Antal Krisztián A Balassagyarmati megyei bíróság büntetőperes iratainak igazságügyi statisztikája (1957–1961)	79
Stefán Antal Krisztián „Minden bűnügynek vannak elgondolkodtató, megfontolásra érdemes tanulságai...”	111
Samu Tünde „Hogyan lehet a házasságot felbontani?” Heves vármegyei válóperek mikrotörténeti vizsgálata (1919–1920)	143
A kötet szerzői	181

ELŐSZÓ

Az Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi Intézete kiemelt jelentőséget tulajdonít a hallgatói tehetséggondozásnak, a tudományos kutatói utánpótlás biztosításának. Ennek egyik legismertebb terepét a tudományos diákköri mozgalom jelenti, melyhez a hallgatók egyéni kutatómunkájukkal kapcsolódhatnak egyetemi éveik alatt. Az alapvetően kevésbé látványos műhelymunkán túl időről időre a nyilvánosság elé állnak fiatal kutatóink, és előadások vagy dolgozatok/tanulmányok formájában szélesebb körben is ismertetik munkásságuk legfőbb téziseit. Jelen kötetre ennek fényében ilyen „pillanatképként” tekinthetünk.

A Historia Nostra tudományos folyóiratot 2013-ban hozta létre az Intézet azzal a kimondott céllal, hogy publikációs lehetőséget biztosítson a kiemelkedő, szakmailag is releváns tudományos tevékenységet végző hallgatók számára. Ezen ötödik kötet tematikáját a 2021 tavaszán megrendezett 35. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Humán Tudományi Szekciójába továbbjutott és benevezett dolgozatok adják. A szerzők között találunk már „rutinos visszatérőket” és első írásukat éppen ezen kötetben közlő hallgatókat. Bízunk abban, hogy számukra ezek az első lépések egy sikeres kutatói életpálya kezdetét, az olvasók számára pedig érdekes új ismereteket és pozitív tapasztalatokat jelentenek.

Reményeink szerint a következő években további, hasonlóan magas színvonalú „pillanatképeket” mutathatunk meg a Történelemtudományi Intézetben folyó magas szintű tehetséggondozásról.

Eger, 2021 tavaszán

*Dr. Fábíán Máté
a Történelemtudományi Intézet TDK-elnöke*

EGY VÁRMEGYEI TISZTVISELŐ TÚLÉLÉSI STRATÉGIÁJA AZ 1944 ÉS 1948 KÖZÖTTI ÁTMENETI IDŐSZAKBAN

GYEBNÁR KRISTÓF

A kutatás témája, megközelítésének módszere

1944 és 1945 fordulóján változás következett be Magyarország történetében. A kialakult katonapolitikai helyzet és a győztes nagyhatalmak közti ellentéteket feloldani hivatott egyezmények következményeként az ország a Szovjetunió befolyási övezetének részévé vált, mely éles politikai irányváltást vont maga után.¹ A világháborút követően a társadalom tagjainak alkalmazkodni kellett a kialakult körülményekhez, életüket az új politikai állapotok között kellett újjászervezni. Egyes esetekben ez nehéznek bizonyult, mert a kialakulófélben lévő politikai hatalomban szerephez jutó kommunista párt egyes társadalmi csoportokat a második világháború előtti tevékenységük alapján megbélyegzett. Kutatásom során az egyik támadott csoporthoz tartozó, a Horthy-korszak nőgárdi térségének közigazgatásában tisztviselőként tevékenykedő személy második világháború utáni útkeresései mentén vizsgáltam beilleszkedési és túlélési stratégiáját.² Jelen tanulmány egy kísérlet arra, hogy bemutassam – a rendelkezésre álló szakirodalom és primer források segítségével – a kutatott egyén követett módszerét a következő kérdés mentén: Milyen lehetőségei voltak a Horthy-korszak közigazgatásában dolgozó személynek a második világháború utáni Magyarországon, hogyan próbált alkalmazkodni a kialakulófélben lévő politikai és társadalmi viszonyokhoz?

A vizsgálat időkerete a második világháború végétől a kommunisták hatalomátvételéig terjedő, átmeneti időszakot öleli fel. Ezen időtartam alatt nemcsak az országos és helyi szintű politikában történtek jelentős változások,

---

¹ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. 2001. 273.

² A kutatás során felmerült egy totális biográfia megírásának lehetősége is, azonban az életrajzírás módszertanát vizsgáló tanulmányok megismerése után ennek lehetőségét elvettem, ugyanis a kutatás alanyának családi hátterére és magánéletére vonatkozó források igen töredékesen maradtak fenn, ezért csak a boldogulás érdekében követett stratégiáját elemeztem. Az életrajzírás módszertanát lásd többek között: Kövér György: Biográfia és történetírás. Aetas 15. (2000) 3. sz. 150–156.; Giovanni Levi: Az életrajz használatáról. Korall (2000) 2. sz. 81–92.; Kövér György: A biográfia nehézségei. Aetas 17. (2002) 2–3. sz. 245–262.; Fábrián Máté: A huszadik századi magyar életrajzírás néhány historiográfiai és módszertani kérdése. Adalékok egy készülő életrajzhoz. In: Acta Universitatis De Carlo Eszterházy Nominatae. Sectio Historiae XLV. Szerk. Kiss László. Eger 2018. 83–98.

hanem a kutatott egyén életében is fontos fordulatok következtek be. Életének e periódusát négy szakaszra bontva vizsgálom, melyek felosztásánál nem a politikatörténeti korszakolást tartottam szem előtt, azonban az egyes helyeken azonosságot mutat a vizsgált személy életének fordulópontjaival.³

Az egy személyre korlátozott kutatás és a szűk időkeret vizsgálata lehetőséget biztosít a téma mikrotörténelmi megközelítésére. Giovanni Levi megfogalmazása szerint *„a mikrotörténelem gyakorlata alapvetően a megfigyelés léptékének lekicsinyítésén, a mikroszkopikus elemzésen, s a dokumentációs anyag intenzív vizsgálatán alapul”*.⁴ Ez a megközelítési módszer nem az elitekre, hanem az alsóbb rétegekre összpontosít, *„arra törekszik, hogy megértse a múlt embereit, mint saját célokkal és stratégiákkal rendelkező cselekvő egyéneket”*.⁵ A hasonló jellegű kutatások a sajátosból indulnak ki, ezért gyakran egyediek és egyszerűek ahhoz, hogy általános esetként írják le a vizsgálat tárgyát a kutatók.⁶ Habár igény mutatkozott az esetemben is az általánosításra, a módszer keretein belül maradvra erre nem vállalkozhatok, csupán a vizsgált személy követett stratégiájának minél szélesebb körű feltárására, bemutatására törekszem.

A Magyarországon hatályban lévő törvényi rendelkezések értelmében a kutatott személyre – szenzitív adatainak védelmében – G. A.-ként hivatkozom. A vele kapcsolatba kerülő egyének neveit is anonimizált formában közlöm, amennyiben azok nem töltöttek be országos politikai tisztséget. Mielőtt rátérnék a túlélési stratégia vizsgálatára, fontosnak tartom ismertetni a kutatás forrás- és szakirodalmi bázisát, valamint bemutatni a korszak politikai és társadalmi viszonyait, azt a közeget, melyben G. A.-nak boldogulnia kellett a mindennapokban.

Historiográfiai áttekintés, forrásadottságok

*„Ez a könyv egy félig-meddig elfeledett korszakról szól”*⁷ – olvasható nyitó gondolatként Gyarmati György Rákosi-korszakot bemutató monográfiájának előszavában. A mondat azt sugallhatja az olvasó számára, hogy a könyv témáját adó korszakról az elmúlt időszakban nem születtek jelentős, a rendszer egészét vagy annak egy-egy periódusát bemutató tanulmányok, könyvrészletek vagy monográfiák. Azonban ez koránt sincs így. A történeti irodalmat számos olyan munka gazdagítja, amely Magyarország szovjetizálásával, valamint a Rákosi

³ A négy szakasz a következő: 1.) Cezúra a karrierben (1944–1945), 2.) Hazatérés és beilleszkedés (1945–1946), 3.) Kommunista támadás, új pozíció, párton belüli vita (1946–1947), 4.) A pályáiv megtörése és az utána következő esztendő (1948–).

⁴ *Giovanni Levi: A mikrotörténelemről*. In: *Történeti antropológia*. Szerk. Sebők Marcell. Bp. 2000. 129.

⁵ *Jürgen Schlumbohm: Mikrotörténelem – makrotörténelem*. Aetas 15. (2000) 4. sz. 174.

⁶ *Levi, G.: A mikrotörténelemről* i. m. 140.

⁷ *Gyarmati György: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Bp. 2011. 9.

Mátyás nevével fémjelzett korszak egészével vagy annak egy-egy rövidebb időszakával foglalkozik. A dolgozat e fejezetében nem célozom a témában született összes történeti munka bemutatása – a terjedelmi korlátok miatt erre nem is vállalkozhatok –, csupán a kutatásom szempontjából releváns, azt segítő tanulmányokat ismertetem.

A második világháború végétől az 1956-os forradalom és szabadságharcig terjedő korszak egészével többek között Gyarmati György, valamint Romsics Ignác már idézett munkái foglalkoznak. Tekintve, hogy Romsics monográfiája a huszadik századi magyar történelem egészének bemutatására törekszik, nem várható el, hogy az 1945 és 1956 között eltelt időszakot olyan mélységben ismertesse, mint Gyarmati kizárólag erről a korról írt munkájában. Ennek ellenére a meghatározó politikai, gazdasági és társadalmi szinten bekövetkezett fordulatok egyaránt bemutatásra kerülnek benne. Gyarmati és Romsics munkája mellett Bihari Mihály könyve⁸ is az 1944-es évtől tárgyalja az eseményeket. Bihari megközelítése – az előző két szerzővel ellentétben – nem történet-, hanem politikatudományi, így a munkára elsősorban a háború után újjászerveződő politikai csoportok, valamint e csoportok programokban megfogalmazott elképzeléseinek megismerése kapcsán támaszkodhattam.

Közelítve a vizsgálatom időintervallumát adó korszakhoz négy munkát szeretnék kiemelni. Ezek mindegyike a tárgyalta időtartam politikai közegét, az egyes politikai pártok küzdelmét ismerteti, azt a légkört, melyben az általam vizsgált személynek boldogulnia kellett a mindennapokban. Palasik Mária *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon, 1944–1949* című könyvében⁹ részletesen kitér az új államszervezet kiépítésére, valamint az átmeneti időszak törvény- és jogalkotására, illetve a politikai csatározásokra egyaránt. Rainer M. János tanulmánya¹⁰ a szovjetek Magyarországgal kapcsolatos politikai elképzeléseit és a Magyar Kommunista Párt hatalomátvételének menetét mutatja be, melynek során négy politikai fordulatot különít el, aminek a végkifejlete a Magyar Dolgozók Pártjának létrejötte, a kommunisták hatalomátvétele. A kommunista hatalomátvétel egyik fontos, ha nem a legfontosabb állomását a kisgazdapárt felszámolására indított támadási hullám jelentette. Ez a politikai küzdelem 1946-tól 1948-ig meghatározta az országos közéletet, valamint – előzetes feltételezésem szerint – a kutatásom alanyának túlélési stratégiájára is hatást gyakorolt. Palasik Mária egy tanulmányában¹¹ a kisgazdapárt felbomlasztására irányuló kommunista taktika állomásait ismerteti. A szerző

⁸ *Bihari Mihály*: Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok. Bp. 2005.

⁹ *Palasik Mária*: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon, 1944–1949. Bp. 2000.

¹⁰ *Rainer M. János*: A magyarországi fordulatok és a szovjet politika, 1944–1948. In: A fordulat évei, 1947–1949. Szerk. Standeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János. Bp. 1998. 17–39.

¹¹ *Palasik Mária*: A kisgazdapárt felbomlasztására irányuló kommunista taktika lépései. In: A fordulat évei, 1947–1949. Szerk. Standeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János. Bp. 1998. 113–128.

öt lépést különböztet meg, a kisgazdapárt megosztásától egészen Nagy Ferenc miniszterelnök lemondatásáig tárgyalja az eseményeket. Csicsery-Rónay István és Cserenyey Géza könyve¹² szintén az FKGP felszámolásának menetét mutatja be, gazdag dokumentumválogatás mellett. Annak ellenére, hogy a szerzőpáros a tanulmány témáját adó események átélője volt, írásuk nem egyszerű visszaemlékezés, hanem primer forrásokon alapuló munka. Ezt az is bizonyítja, hogy a kötet jelentős részét az FKGP felszámolásához valamilyen formában kapcsolódó válogatott dokumentumok teszik ki.

A politikatörténettel foglalkozó munkák mellett fontosnak tartok kiemelni a korszak közigazgatás- és a jogtörténetével foglalkozó tanulmányok közül néhányat. Ezt egyrészt amiatt tartom nélkülözhetetlennek, mert ezek története nem választható el a kor politikájától, másrészt azért, mert az ezen a téren született rendeletek és törvények hatást gyakoroltak az általam kutatott személy mindennapjaira.

A huszadik század második felének közigazgatás-történetével foglalkozó tanulmányok közül elsősorban Gyarmati György munkáit¹³ emelném ki. Mind a háború utáni közigazgatás megszervezésének problémakörét tárgyaló, mind az 1945 és 1948 közötti államigazgatási reformtörekvésekről szóló tanulmányai fontos adalékokkal szolgálnak a második világháború utáni Magyarország történetéhez. Dolgozatai hivatkozási alapul szolgálnak egyes, Nógrád megye második világháború utáni történetét feldolgozó helytörténeti munkákban is.

Az 1945 utáni jogrend kialakulásáról, a népbíróságok felállításáról többek között Zinner Tibor és Mikó Zsuzsanna értekeznek tanulmányaikban. Zinner egy 1999-ben megjelent kiadványában felvázolja a huszadik századi politikai perek jogi és intézményi hátterét.¹⁴ Publikációja jó kiindulási alapot jelent az 1945-öt követő jogszolgáltatás történetének megismeréséhez, azonban tekintve, hogy ez csak egy vázlatot ad, a bővebb ismeretszerzéshez további tanulmányok nyújtanak segítséget. Habár a népbíróságok felállításáról és az ott folyó munkáról Zinner a vázlatában is ír, tevékenységüket többek között egy 2016-ban megjelent tanulmányában ismerteti.¹⁵ Mikó Zsuzsanna idézett tanulmányaiban szintén a második világháború utáni jogrend kialakulásával, a népbíróságok felállításával, valamint a budapesti népbíróság működésével

¹² *Csicsery-Rónay István – Cserenyey Géza: Konceptiós per a Független Kisgazdapárt szétzúzására, 1947. Tanulmány és válogatott dokumentumok. Bp. 1998.*

¹³ A teljesség igénye nélkül: *Gyarmati György: Három koncepció és ami utána következik... Közigazgatási reformtörekvések és kudarcaik sorozata Magyarországon, 1945–1948. Tér és Társadalom 3. (1989) 4. sz. 3–15.; Gyarmati György: A káderrendszer és a rendszer kádere az ötvenes években. Valóság 34. (1991) 2. sz. 51–63.; Gyarmati György: Közigazgatási reform és pártküzdelmek, 1944–1947. Valóság 27. (1984) 6. sz. 9–20.*

¹⁴ *Zinner Tibor: XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata, 1944/1945–1993. Bp. 1999.*

¹⁵ *Zinner Tibor: „éjjel nappal jó hangulatban dolgozunk és igyekszünk igazolni a belénk vetett reményeket” Szembenézés – a népbíróságokról feketén-fehéren. MTA Law Working Papers 2016/6.*

foglalkozik.¹⁶ A huszadik századi rendtörvények történetét, az 1946. évi VII. törvénycikkre összpontosítva, Drócsa Izabella foglalja össze publikációjában.¹⁷

Az 1945 utáni magyar társadalommal foglalkozó munkák közül két kiadványt szeretnék kiemelni. Valuch Tibor 2005-ben megjelent monográfiájában mutatja be a huszadik század második felének társadalomtörténetét.¹⁸ Valuch munkáját jól kiegészíti Gyarmati György, Botos János, Zinner Tibor és Korom Mihály Rákosi két emigrációja közötti magyar hétköznapokat ismertető kiadványa,¹⁹ melyben nem a társadalom fejlődését, átalakulását mutatják be, hanem az arra hatást gyakorló politikai döntésekről adnak áttekintést. A korszak társadalmának egészét bemutató, valamint az arra hatást gyakorló politikai döntéseket ismertető kötet mellett Gyarmati György két tanulmányát emelném ki, amelyekben a korszak egyes társadalmi csoportjainak bűnbakká válásáról értekezik.²⁰ Ismeretüket azért tartom fontosnak, mert kutatásom alanyát is érintette a kommunista párt által gyakorolt ellenségkép-alkotás gyakorlata.

A Nógrád-Hont vármegye²¹ 1945 utáni történetével foglalkozó kötetek többsége az 1989-es rendszerváltás előtt, a szocialista ideológia szempontrendszere szerint keletkezett. A megye történetét összefoglaló munka²² a Nógrád Megyei

---

¹⁶ *Mikó Zsuzsanna*: A népbírói jog és a budapesti népbíróság működése 1945–1950. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Szerk. Baráth Magdolna – Molnár Antal. Bp.–Győr 2012. 765–777.; *Mikó Zsuzsanna*: Az új jogrend kialakulása: A népbíróságok. Levéltári Közlemények 86. (2015) 53–70.

¹⁷ *Drócsa Izabella*: Rendtörvények a XX. századi Magyarországon, különös tekintettel a demokratikus államrend és a köztársaság védelméről szóló 1946. évi VII. törvényre. In: PEME XIV. PhD-konferencia. Szerk. Koncz István – Szova Ilona. Bp. 2017. 12–19.

¹⁸ *Valuch Tibor*: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2005.

¹⁹ *Gyarmati György – Botos János – Zinner Tibor – Korom Mihály*: Magyar hétköznapok Rákosi Mátyás két emigrációja között, 1945–1956. Bp. 1988.

²⁰ *Gyarmati György*: A hivatásos áldozat és a hivatásos hóhér a Rákosi-korszakban, az 1950-es évek elején. In: Szívvel és tettel. Tanulmányok Á. Varga László tiszteletére. Szerk. Horváth J. András. Bp.–Salgótarján 2008. 379–394.; *Gyarmati György*: Ellenségek és bűnbakok kavalkádja Magyarországon (1945–1956). In: A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Bp. 2012. 93–130.

²¹ Az 1923-as megyerendezés során Nógrád és Hont vármegyéjét összevonták, elnevezése ezután Nógrád és Hont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye lett. Az 1938-as I. bécsi döntés értelmében mindkét megye jelentős része területileg ismét Magyarországhoz tartozott, így Nógrád vármegye újra önálló közigazgatási egységként működött. 1945-ben azonban az ország területének újbóli változása miatt a két megyét ismét összevonták, elnevezése Nógrád-Hont vármegye lett, ami csak 1950-ben, a tanácsrendszer kiépülésével változik meg ismét. A tanulmány további részében ennek függvényében a megye megnevezésére a Nógrád-Hont elnevezést használom. *Galcsik Zsolt*: Nógrád megye közigazgatási és területi változásai, 1872–2005. Salgótarján 2005. 40–42.

²² *Jakab Sándor*: Nógrád megye története, 1944–1962. Salgótarján 1973.

Tanács Végrehajtó Bizottsága, a Salgótarján²³ és Balassagyarmat²⁴ várostörténetét ismertető kötetek a városi tanácsok megbízásából íródtak. A kiadványok második világháború utáni egységei inkább tekinthetők a kommunista uralmat legitimáló, mintsem objektív történeti munkáknak, azonban forráskritika mellett mindegyikük felhasználható. A megyét, illetve településeinek történetét érintő nagy összefoglaló kötetek mellett születtek kisebb, egy-egy szűkebb kérdéskört érintő publikációk is. Kisbenedek Miklós tanulmányában²⁵ leírja az MKP salgótarjáni szervezetének megalakulását, tevékenységét az 1945 novemberi választásig, kitérve a többi koalíciós párt helyi szervezőmunkájára. Az írás még a marxista terminológiát követi, azonban már elfogulatlanabb elemzésnek tekinthető, mint a megyei, illetve salgótarjáni és balassagyarmati szintézisek. Földessy László dolgozatában²⁶ a kisgazdapárt megyei történetét dolgozza fel levéltári forrásokra alapozva. Annak ellenére, hogy a munka követi a történettudomány alapelveit, hivatkozásai pontatlanok, egyes következtetései megalapozatlanok. A kötet érdekessége, hogy nem került kiadásra, a szélesebb szakmai közönség nem ismerhette meg, egyetlen példányban, a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltárának könyvtárában került elhelyezésre. Ezek ismeretében indokolt kellő kritikával kezelni a benne leírtakat. Az egyik legfrissebb munka, mely a térség történetével foglalkozik, és a kutatás szempontjából releváns információkat tartalmaz, Baucsek Csaba 2017-ben megjelent tanulmánya,²⁷ melyben a helyi közigazgatás 1945-ös megszervezésével foglalkozik.

A szakirodalom mellett – mely elsősorban a korszak politika- és társadalomtörténetét mutatja be, azt a közeget ismerteti, amelyben a kutatás alányának boldogulnia kellett a mindennapokban – fontos hivatkozási alapot képeznek a levéltári források, melyből megismerhetők a vizsgálat középpontjában elhelyezkedő személy életének egyes mozzanatai. A kutatás első szakaszában szembesülni kellett a ténnyel, hogy az ember élete folyamán számos helyen megfordul, ezáltal a tevékenysége során keletkezett dokumentumok, melyek a történész forrásbázisát képezik, több levéltár állományában lelhetők fel, még akkor is, ha a vizsgálat időkerete csak az 1944 és 1948 közötti időszakra korlátozódik. Az általam kutatott személyhez köthető, a tanulmány lezárásáig feltárt források, igaz, töredékesek, azonban azokból jól kirajzolódik az egyén törekvése, követett stratégiája a boldogulásért. A dokumentumokat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, valamint Nógrád Megyei Levéltára,

²³ Salgótarján története. Szerk. Szabó Béla. Salgótarján 1972.

²⁴ Balassagyarmat története, 896–1962. Szerk. Balogh Sándor. Balassagyarmat 1977.

²⁵ *Kisbenedek Miklós*: Az MKP megalakulása, tevékenysége és szervezeti fejlődése a felszabadulástól az 1945. novemberi választásig Salgótarjában. In: Nógrádi történeti évkönyv, 1985. Szerk. dr. Szabados István. Salgótarján 1985. 5–25.

²⁶ *Földessy László*: Adalékok a Független Kisgazdapárt balassagyarmati és Nógrád-Hont megyei történetéhez. H.é.n.

²⁷ *Baucsek Csaba*: A „közigazgatási reform” nógrádi gyakorlata, 1945. In: Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. Bp. 2017. 267–284.

Budapest Főváros Levéltára és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őrzi. A források között található önéletrírás, levelezés a háború utáni országos politikát befolyásoló személyekkel, igazolási eljárással kapcsolatos iratok, a Nógrád-Hont vármegyei közéletben való részvételt bizonyító dokumentumok, de fellelhető peres anyag, valamint az állambiztonság által keletkeztetett, a kutatás alanyához köthető dosszié is. A felhasznált források a tanulmány végén található jegyzékben pontos hivatkozással ellátva feltüntetésre kerültek, ezért itt eltekintenek tőle.

A huszadik század történetét kutató szakembereknek olykor alkalma adódik még élő, a kutatásuk időkeretét adó korszakban aktívan tevékenykedő személyekkel oral history interjút készíteni, mely forrástípus – szubjektivitása ellenére – jól kiegészítheti a levéltári dokumentumok információit. Esetemben azonban erre nem nyílt lehetőség, ugyanis kutatásom alanya 1988-ban elhunyt, valamint a még élő hozzátartozók felkutatása eredménytelenül végződött, így velük interjút készíteni nem állt módomban. A szubjektív forrásbázist csupán egy visszaemlékező tanulmánnyal bővíthettem, melyben kutatásom alanya az 1931 és 1945 közötti időszakot elevenítette fel.²⁸ Mindezek ellenére azt gondolom, hogy az ismertetett szakirodalom és források mentén vizsgálható a kutatott egyén második világháború utáni beilleszkedési és túlélési stratégiája, azonban mielőtt erre rátérnék, bemutatom a politikai és társadalmi közeget, melyben mindennapjait élte.

Politikai és társadalmi viszonyok, a boldogulás közege

Magyarországon az 1944 és 1948 között eltelt időszakban kiszámíthatatlan politikai fordulatok követték egymást, melyek hatással voltak a társadalom jelentős részének létfeltételeire is.²⁹ A második világháborút követően a sokak által felszabadítóként fogadott, azonban kezdettől fogva megszállóként viselkedő Vörös Hadsereg, valamint a magyar kommunisták célja az ország mielőbbi szovjetizálása volt.³⁰ Ebben a fejezetben a megszállástól a kommunisták hatalomátvételéig terjedő időszak társadalmi és politikai körülményeit ismertetem, különös figyelmet fordítva a Nógrád-Hont vármegyei viszonyokra, ugyanis ez az a közege, melyben kutatásom alanya a boldogulást kereste.

A szovjet csapatok Nógrád-Hont vármegye megszállását 1944. december 5-én kezdték meg, és a hónap végére teljesen el is foglalták azt.³¹ A G. A. életében jelentős szerepet betöltő két település, Balassagyarmat december 9-én, Salgótarján a karácsonyi időszakban került orosz kézre. A harcok befejeztével,

²⁸ Kutatásom alanya visszaemlékezését az Új Látóhatár XXVIII. évfolyam 1–2. számában (továbbiakban G. A. visszaemlékezése) publikálta 1977-ben.

²⁹ Gyarmati Gy.: A Rákosi-korszak i. m. 21.

³⁰ Romsics I.: Magyarország i. m. 273.

³¹ Baucsek Cs.: A „közigazgatási reform” i. m. 268.

1945 januárjában a vármegye területén megkezdődtek a mindennapi élet beindításához szükséges munkálatok, a politikai pártok helyi szervezeteinek megalakulása, valamint megtették az első lépéseket a közigazgatás újjászervezésében, azonban a vármegye egyes régióinak eltérő társadalmi összetétele miatt ezek különböző irányt vettek.

Nógrád-Hont vármegyét társadalmi összetétel szempontjából kettősség jellemezte, a keleti és nyugati régió között nagy eltérés mutatkozott, melyet jól példáznak a két terület nagyobb települései. Salgótarján – a keleti rész legnagyobb városa – körül összpontosultak az ipartelepök, itt élt a város üzemében és bányáiban foglalkoztatott munkásság 60%-a.³² Ezzel szemben Balassagyarmaton – a nyugati régió legjelentősebb települése – történeti múltjának, valamint a nehézipar hiányának köszönhetően a kispolgárság száma volt magasabb, a lakosság 30%-át foglalkoztatták értelmiségi munkakörökben.³³ Az eltérő társadalmi összetétel nagymértékben befolyásolta a megalakuló politikai pártok helyi szervezeteinek támogatottságát, a megszervezés ütemét, valamint később a közigazgatás újjászervezésének kezdeti időszakában jelentős szerepet betöltő nemzeti bizottságok összetételét is.

Annak ellenére, hogy Nógrád-Hont vármegye jelentős települései közül Balassagyarmat került előbb szovjet kézre, Salgótarjánban kezdődött el hamarabb a politikai csoportok újjászervezése. A sort a Magyar Kommunista Párt salgótarjáni szervezete kezdte, 1945. január 2-án az MKP Debrecenben lévő központi bizottságának két tagja érkezett a városba, akik felvették a kapcsolatot a helyi kommunistákkal, és még aznap megválasztották a pártszervezet vezetőségét.³⁴ Balassagyarmaton az MKP megalakulására a salgótarjáni szervezethez képest jelentős csúszással, 1945 márciusában került sor, ami a város társadalmi összetételével, valamint a kisgazdapárt hatékony helyi szintű pártszervezésével magyarázható. Az MKP legnagyobb politikai riválisának lokális szinten is az FKGP számított, szervezetük Balassagyarmaton a pártok közül elsőként, 1945. január végén szerveződött újjá.³⁵ Salgótarjánban a kisgazdák február elején kezdték meg a szervezőmunkát, február 13-án hetven fővel alakultak meg.³⁶ A salgótarjáni pártszervezet jelentősége alul maradt a balassagyarmatihoz képest, amely az 1945. évi választás alkalmával is megmutatkozott. Az MKP és FKGP mellett mind a két városban megalakította pártszervezetét a Szociáldemokrata Párt, azonban befolyásuk nem volt nagy egyik településen sem.

Nógrád-Hont vármegye társadalmi összetételéből adódóan a kommunisták a salgótarjáni iparvidéken jelentős szerephez jutottak, az MKP a keleti régió

³² *Jakab S.*: Nógrád megye i. m. 11.

³³ Balassagyarmat története i. m. 401.

³⁴ *Kisbenedek M.*: Az MKP megalakulása i. m. 5.; *Jakab S.*: Nógrád megye i. m. 18.

³⁵ Balassagyarmat története i. m. 408.

³⁶ Salgótarján történelmi kronológiája I–II. Összeáll.: Cs. Sebestyén Kálmán. Salgótarján 2002. II. 13.

legtámogatottabb pártja volt, tagságuk 1945 májusára elérte a 2000 főt.³⁷ A nyugati régióban a kispasztorok tudhattak maguknak erős bázist, májusban 700 taggal működtek. A leíratakból az állapítható meg, hogy politikai szempontból is kettősség jellemezte a vármegyét, ami szoros összefüggésben állt a társadalmi összetétellel, ami nagymértékben befolyásolta a pártok szervezőmunkáját, az egyes politikai szervezetek helyi szintű támogatottságát.

A pártok megalakulásával egy időben, a népi öntevékenység eredményeként kezdődött el a nemzeti bizottságok felállítása is, amelyek a korábbi intézményrendszer széthullását követően az államhatalom helyi szerveinek funkcióját töltötték be. Nógrád-Hont vármegyében az első testületet 1945. január 2-án Salgótarjában állították fel, a kommunista párt kezdeményezésére. Az esemény a város mozi-termében zajlott, ahol negyven rendes és húsz póttagot választottak. A bizottság összetételénél figyelembe vették a megalakult pártok tömegbefolyását, valamint azt, hogy az üzemek megfelelő képviselést kapjanak, aminek következtében a kommunisták erős befolyásra tettek szert.³⁸ Az alakuló ülésre 1945. február 14-én került sor, ahol a baloldali többségű választmány jelentősebb ellenállás nélkül nevezte ki saját embereit a vezető pozíciókra, a kispasztorok nem kaptak befolyásos tisztségeket, tisztviselői beosztáshoz csak a végleges közigazgatás megszervezése után jutottak.³⁹ Balassagyarmaton 1945. február 18-án állították fel a nemzeti bizottságot, amely nevében a „Vármegyei” jelzést is használta, ami arra utal, hogy hatáskörét az egész vármegye területére kiterjesztette. Nógrád-Hont vármegyében a végleges közigazgatás kiépítésére 1945. június 18-án került sor, amikor az 1030/1945. M. E. számú rendelet értelmében megalakult a törvényhatósági bizottság. A törvényhatóság a pártok, illetve a szakszervezetek képviselőiből tevődött össze, az FKGP, MKP, SZDP és az NPP huszonkettő taggal, az egyházak négy taggal képviseltették magukat. Az FKGP delegáltjainak jelentős része a balassagyarmati járásból, az MKP küldöttjeinek zöme Salgótarjából került a testületbe. Ezzel megszűnt a nemzeti bizottságok közigazgatási hatásköre.⁴⁰

A közigazgatás újjászervezése nemcsak a szervezeti kereteket érintette, hanem az államigazgatásban alkalmazott tisztviselők jelentős csoportjait is, akikre kiterjedt az ideiglenes kormány 15/1945. M. E. számú rendelete, melynek értelmében a közalkalmazottaknak az 1939. szeptember 1-je utáni tevékenységükről, politikai magatartásukról kellett számot adni.⁴¹ Az igazolási eljárások lefolytatására minden térségben igazolóbizottságokat állítottak fel. Salgótarjában 1945. február 14-én, Balassagyarmaton április végén kezdte meg munkáját a testület.⁴² Az igazoló eljárások az országos politika azon idő-

³⁷ *Kisbenedek M.*: Az MKP megalakulása i. m. 5.

³⁸ Salgótarján története i. m. 262–263.

³⁹ *Baucsek Cs.*: A „közigazgatási reform” i. m. 271.

⁴⁰ *Jakab S.*: Nógrád megye i. m. 22, 24–25.

⁴¹ *Gyarmati Gy. – Botos J. – Zinner T. – Korom M.*: Magyar hétköznapiak i. m. 114.

⁴² *Jakab S.*: Nógrád megye i. m. 23.; Balassagyarmat története i. m. 404.

szakában zajlottak, amikor a pártok az ideiglenességet felszámoló nemzetgyűlési választásra készültek, és mivel az eredmények nemcsak a megfelelő pártprogramoktól, hanem az egyes politikai csoportok támogatottságától is függtek, ezért a párttagság gyarapítása érdekében az igazoló eljárások során nyitott kapukat hagyták a közalkalmazottak előtt.⁴³ A tisztviselők jelentős része rugalmasan próbálkozott alkalmazkodni a viszonyokhoz, állásuk megmentése érdekében felvételüket kérték különböző pártok soraiba – többnyire a kommunista vagy szociáldemokrata pártba –, ami amellet, hogy az alkalmazottat hozzásegítette az igazolás pozitív elbírálásához, a pártok elképzelése szerint támogatottságukat is növelte.⁴⁴ Azonban a közalkalmazottak MKP-ba való belépése is kevésnek bizonyult a kommunisták hatalmának erősítéséhez az 1945. évi nemzetgyűlési választás alkalmával.

Rainer M. János egy tanulmányában⁴⁵ az előzmények felvázolása után négy fordulópontra megkülönböztetve vizsgálta az 1945 és 1948 közé eső politikai átmenetet. Az első fordulatot az 1945. november 4-i választásban látja. A voksolás célja az ideiglenesség megszüntetése, a nemzetgyűlés összetételének demokratikus úton történő megválasztása volt. A választás a kommunista párt szempontjából kudarccal végződött, az SZDP-hez hasonlóan a szavazatok 17%-át tudhatták magukénak, miközben az FKGP a voksok 57%-át szerezte meg. Nógrád-Hont vármegyében is a kisgazdák kerültek ki győztesen, azonban a két régió közötti különbség a szavazatok megoszlásában is megfigyelhető. Vármegyei szinten az FKGP a szavazatok 53,3%-át, az MKP a 27,2%-át, a szociáldemokraták a 12,3%-át birtokolták, a két munkáspárt regionális szinten együttesen sem tudta megelőzni a kisgazdákat.⁴⁶ A városokban az eredmények azonban már mutatnak eltéréseket az országos átlagtól. A Salgótarjánban kiépített erős kommunista bázis, valamint a kisgazdapárt gyengesége a voksolás eredményein is megmutatkozott. A városban a kommunisták a szavazatok 65,6%-át, a kisgazdák a 13,7%-át szereztek meg.⁴⁷ Ez az arány Balassagyarmaton megfordult, ahol a kisgazdák a szavazatok 83%-át, a kommunisták csupán a 4,4%-át tudhatták magukénak.⁴⁸

A kommunista hatalomátvételt elősegítő második politikai fordulatig – ami a raineri felosztás szerint az FKGP felszámolása érdekében indított kommunista támadást jelentette – több olyan intézkedést hozott a kormány, amely közvetlen vagy közvetett módon érintette a társadalom egyes tagjait, így az általam vizsgált személy, G. A. életére is hatással volt.

Magyarország államformája 1946. február 1-jén a köztársaság lett. Az államforma védelmére a nemzetgyűlés már 1946. március 12-én elfogatta az új rend-

⁴³ Gyarmati Gy.: Közigazgatási reform i. m. 11.

⁴⁴ Valuch T.: Magyarország társadalomtörténete i. m. 154.

⁴⁵ Rainer M. J.: A magyarországi fordulatok i. m.

⁴⁶ Jakab S.: Nógrád megye i. m. 43.

⁴⁷ Salgótarján története i. m. 275

⁴⁸ Balassagyarmat története i. m. 410.

törvényt, amely a huszadik század során a harmadik ilyen jellegű jogszabályozás volt.⁴⁹ E törvény értelmében számtalan politikai indíttatású ügyben emelt vádat az ügyészség, az egyik ilyen a Magyar Közösség ügye volt, ami végül a kisgazdapárt felmorzsolódásához vezetett. A népbíróságokat, amelyekre a törvény alkalmazását bízták, még az Ideiglenes Nemzeti Kormány állította fel, amire a nagyhatalmak kötelezték. Az újonnan felállított bíróságok székhelyei a korábbi királyi törvényszékek helyén létesültek, országosan szinten huszonöt helyen.⁵⁰ Nógrád-Hont vármegyében Balassagyarmat volt az ítélkezés helyszíne, a népbíróság fennállása alatt 516 ügygel foglalkozott, melyből 233 esetben hozott elmarasztaló ítéletet.⁵¹

1946 májusában egy újabb, a tisztviselői társadalom egzisztenciáját veszélyeztető intézkedési folyamat vette kezdetét. Az 1945. évi nemzetgyűlési választás után a kommunisták, hangot adva a közigazgatásban dolgozókkal szembeni elégedetlenségüknek, szorgalmazni kezdték a tisztviselői kar újabb politikai szempontú szelekcióját, a B-listázás megindítását. Az ügymenet lefolytatásának szükségességét az igazoló eljárások eredménytelenségével magyarázták, azonban Gyarmati György szerint az igazolásokat nem is lehetett következetesen végigvinni, mert az egyes pártok nem értettek egyet a közalkalmazotti kar demokratikusságának kérdésében, valamint az eljárást a támogatottságuk növelésének érdekében is felhasználták.⁵² A B-lista-eljárásoknál is a politikai szempontok kerültek előtérbe, 1946 májusától a kommunisták a közigazgatás megtisztításával a kisgazdapárti tisztviselők eltávolítását kívánták elérni, helyükbe pedig a számukra megfelelő, a kommunista ideológia szempontjából megbízható személyeket szándékoztak ültetni. Nógrád-Hont vármegyében a B-listázás során 263 tisztviselőt bocsátottak el állásából.⁵³

Az 1945-ös választás után a kommunisták fellépése a kisgazdák ellen nem csak a közigazgatás terén vált érzékelhetővé, politikai téren is törekedtek az ellehetetlenítésükre. A hatalomátvételhez vezető második, meglátásom szerint az MKP számára leglényegesebb fordulatot az 1946 decemberében feltárt köztársaság elleni összeesküvés jelentette, melyet a Magyar Közösségtől eredeztettek, de összefüggésbe hozták a Független Kisgazdapárttal is.⁵⁴ Ebben az időszakban Nógrád-Hont vármegyében a Független Kisgazdapártot nem csak

⁴⁹ A huszadik századi rendtörvényekről bővebben Drócsa Izabella értekezik, a historiográfiai áttekintésben hivatkozott tanulmányában.

⁵⁰ Az új jogrend kialakulásáról, valamint a népbíróságok működéséről lásd bővebben: *Mikó Zs.: A népbírósági jog és a budapesti népbíróság működése i. m.; Mikó Zs.: Az új jogrend kialakulása i. m.; Zinner T.: XX. századi politikai perek i. m.; Zinner T.: „éjjel nappal jó hangulatban dolgozunk” i. m.*

⁵¹ Balassagyarmat története i. m. 412.

⁵² *Gyarmati Gy.: Három koncepció i. m. 6.*

⁵³ *Jakab S.: Nógrád megye i. m. 51.*

⁵⁴ Az FKGP felbomlásának történetét lásd többek között: *Palasik M.: A kisgazdapárt felbomlására irányuló kommunista taktika lépései i. m.; Csicsery-Rónay I. – Cserenyey G.: Koncepciók per a Független Kisgazdapárt széttűzésére i. m.*

külső támadások gyengítették. Amíg pártjuk ellen folyt a köztársaság elleni összeesküvés ügyében a letartóztatások és lemondatások sora, addig helyi szinten a külső támadások mellett a politikai csoportban a belső ellentétek is felszínre kerültek, éles vita alakult ki a párt egyik helyi nemzetgyűlési képviselője és kutatásom alanya között, melynek következtében a párt sokat veszített erejéből, ami az 1947. évi választás alkalmával meg is mutatkozott.⁵⁵

Az MKP hatalomátvételéhez vezető harmadik fordulatot az 1947. augusztus 31-én tartott választás jelentette. Az FKGP fokozatos ellehetetlenítése után a kommunisták a törvényhozó testületben is többséghez kívántak jutni, mely cél érdekében új voksolás kiírását szorgalmazták, amire végül 1947. augusztus 31-én került sor. A választók körének jelentős korlátozása, valamint a kékcédulán leadott szavazatok ellenére sem sikerült a kommunistáknak átütő sikert elérniük a voksolás alkalmával, az 1945-ben elért 17%-ot csak 22%-ra sikerült növelniük. A választás legnagyobb vesztese a Független Kisgazdapárt volt, az 1945-ös választáson elért 57%-hoz képest 1947-ben a szavazatok 15,4%-át birtokolták.

Nógrád-Hont vármegyében az országos tendenciához hasonló választási eredmények születtek, a kisgazdák pozíciója meggyengült, a kommunistáké viszont kis mértékben erősödött. A keleti régióban az MKP-nak – az 1945-ös választáshoz hasonlóan – a kisgazdák legyőzésével sikerült az erős bázist megtartani, viszont a nyugati térségben erejük továbbra sem volt jelentős. Salgótarjánban a párt mellett az 1947. évi választás alkalmával a szavazók 72%-a tette le voksát, míg a Független Kisgazdapártot a helyi lakosság 3,3%-a támogatta.⁵⁶ Balassagyarmaton a kommunisták pozíciója – annak ellenére, hogy pártjukra háromszor többen szavaztak, mint 1945-ben – továbbra sem erősödött, a szavazatok 11,7%-át tudhatták maguknak. A városban a voksolás legnagyobb vesztese az FKGP volt, az 1945-ben elért 83%-hoz képest 1947-ben a szavazatok mindössze 3,8%-át kapták meg.⁵⁷ 1945-ös szavazóbázisuk jelentős része azonban nem a kommunisták mellett kötelezte el magát, hanem az 1947-es választásra megerősödött Demokrata Néppárt⁵⁸ oldalán, akik a szavazatok 67%-át birtokolták. Az eredmény jól mutatja, hogy Balassagyarmaton még 1947-re sem sikerült a kommunistáknak nagy befolyásra szert tenni, a térség társadalmának jelentős részét a nehézipar hiányának és a város történeti múltjának köszönhetően még ekkor is a kispolgárság tette ki, akik körében nem volt népszerű a párt politikája.

⁵⁵ *Földessy L: Adalékok a Független Kisgazdapárt i. m. 48.*

⁵⁶ *Salgótarján története i. m. 289.*

⁵⁷ *Balassagyarmat története i. m. 420.*

⁵⁸ A Barankovics István és Eckhardt Sándor vezette kereszténydemokrata beállítottságú párt az 1947-es választásra az MKP-val szemben a legkomolyabb és leghatározottabb alternatívát jelentette, amely a voksolás eredményén is megmutatkozott, a kommunista párt után a legtöbb szavazatot kapta, és hatvan mandátumot szerzett. *Bihari M.: Magyar politika i. m. 79.*

A háború utáni átalakulási folyamatot hosszabb időre lezáró negyedik fordulatra, az MKP és SZDP egyesülésére, 1948. június 12-én került sor, ami a kommunisták tényleges hatalomátvételét jelentette. Nógrád-Hont vármegye politikai életében a fordulat egy hónappal előbb, 1948. május 17-én történt meg, ekkor került sor Salgótarjánban a két párt helyi szerveinek egyesítő konferenciájára. A vármegyében az egyesülést előkészítő kommunisták nem ütköztek komoly akadályba, 1948-ra a Szociáldemokrata Párt tagsága megközelítőleg 4000 fő volt – ami a 34 700 fős MKP-tagsággal szemben nem számított jelentősnek –, ezért nem is fejtettek ki komolyabb ellenállást. Az egyesülést előkészítő taggyűlések már 1948. április 20-án elkezdődtek, május első felében pedig lezajlottak a járási egyesítő értekezletek. Az újonnan létrejött Magyar Dolgozók Pártjának taglétszáma a vármegyében elérte a 38 000 főt, ami a felnőtt lakosság 37%-át jelentette.⁵⁹ Ezzel 1948 júniusának közepére kialakult az a rendszer – vármegyei és országos szinten egyaránt –, amely innentől kezdve hosszú ideig meghatározta Magyarország politikai közéletét.

A fejezetben azt a politikai és társadalmi közeget ismertettem, melyben kutatásom alanyának saját stratégiáját követve kellett boldogulnia a mindennapokban. Érzékelhető, hogy az 1944 és 1948 közötti időszak politikai átmenetekben gazdag periódusa volt a magyar történelemnek, ami nehezebbé tette az igazodást az új viszonyokhoz. A továbbiakban kutatásom alanya alkalmazkodási folyamatának bemutatására teszek kísérletet a bevezetőben megfogalmazott kérdés mentén, amely azonban további kérdéseket vet fel: A második világháború után adódott-e lehetősége a Horthy-kor közigazgatásában tevékenykedő egyénnek karrierjét folytatni, vagy az országos, illetve a helyi politikai elit már a kezdetektől igyekezett korlátozni munkáját? Érvényesülése céljából csatlakozott valamelyik politikai párthoz? A világháború előtt szerzett kapcsolatait kihasználta előmenetele céljából? A következőkben ezeket a kérdéseket is megválaszolva vizsgálom G. A. tevékenységén keresztül második világháború utáni érvényesülési stratégiáját.

A tisztviselő beilleszkedési és túlélési stratégiája

Tevékenysége 1944 előtt

A bevezetőben már említésre került, hogy a tisztviselő követett stratégiáját négy periódusra bontva vizsgálom, melyek olykor egybeesnek az országos és helyi politikai átalakulásokkal, azonban ebből nem következik, hogy a G. A. életében eljött változásokat közvetlenül a politikai fordulatok eredményezték. Pályáiívében cezúra 1944 őszén következett be, az ezt követő fél éven belül több megpróbáltatáson ment keresztül, életében először került kilátástalan helyzetbe, a vizsgálat első szakasza ezt az időszakot fedi le. A második a háború utáni beilleszkedés periódusa, mikor újra meg kellett határoznia önmagát, választ találva arra a

⁵⁹ *Jakab S.*: Nógrád megye i. m. 83.

kérdésre, hogy továbbra is a közösség szolgálatát szeretné-e ellátni, avagy más utat választ. Beilleszkedését követően, a harmadik vizsgálati szakaszban politikai támadások áldozata lett, melyek ismét kihívások elé állították, a negyedikben pedig végleg megtört pályáíve, ismét újra kellett terveznie életét. A tanulmány további részében e szakaszolás mentén vizsgálom a kutatás alanyának követett stratégiáját, azonban előbb röviden ismertetem 1944 előtti tevékenységét.

G. A. 1912-ben, Nógrád vármegye keleti régiójában, egy kis faluban született, ahol a török kiűzése utáni időkben néhány szlovák nemzetiségű család telepedett le, azonban a vizsgált korszakra ennek nyomait már csak az itt élők családnevei,⁶⁰ valamint a település egyes dűlőinek megnevezései hordozták. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint 346 fős lakosság közül már senki nem vallotta magát szlovák anyanyelvűnek.⁶¹ Annak ellenére, hogy a település a salgótarjáni iparvidék közvetlen közelében fekszik, a régió lakosságának jelentős részét a bányák és üzemek foglalkoztatták, a kutatás alanyának családja a földműveléssel foglalkozott.⁶² A szülők gyermekük sikeres pályáívét megalapozva taníttatták őt, fiatal kamaszként kiszakítva a paraszti közegből, értékrendjét innentől kezdve polgári körök alakították, ami később, a második világháború után meghatározta a követett karrierépítési stratégiáját. Az alapfokú tanulmányok befejeztével Balassagyarmaton kezdte el a középiskolát, azonban érettségi vizsgát már a ciszterci rend bajai III. Béla reálgimnáziumában tett 1932 nyarán.⁶³ A gimnázium iskolai értesítőiből kitűnik, hogy tanulmányi eredménye nem tekinthető kiemelkedőnek, de rossznak sem, így a sikeres érettségi vizsga után felvételt nyerhetett a Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karára, ahol 1938-ban diplomázott. Az egyetem befejeztével egy évig ügyvédjelölt volt Salgótarjában, azonban az 1940-ben megjelent *Magyarország tiszti cím- és névtárának XLVII. évfolyamában* már Nógrád vármegye tisztviselőjeként tünt fel, ami azt jelenti, hogy 1939-ben már hivatalnokként tevékenykedett, mivel a névtárat 1940 januárjában adták ki, így az irat az előző évi adatokat tartalmazza.⁶⁴ Az 1939-es dátumot alátámasztja a Nógrád-Hont vármegyei alkalmazottak állománykönyvében megtalálható információ, amely szerint 1939. január 20-án kezdte szolgálatát a közigazgatásban;⁶⁵ valamint egy a Budapesti Közlönyben

⁶⁰ G. A. családneve is szlovákos csengésű volt, azt később magyaros hangzásúra változtatta.

⁶¹ *Szomszéd András – Pálházy László: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára.* 17. Nógrád megye. Bp. 2000. 109.

⁶² G. A. egy 1955-ben írt önéletrajzából az derül ki, hogy családja 22 kataszteri hold birtokon gazdálkodott. Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL NML) XXV.4.c. B. 395/1957. S. K. és társainak pere (továbbiakban: XXV.4.c. B. 395/1957.) 29.

⁶³ *Tordai Ányos: A ciszterci rend bajai III. Béla reálgimnáziumának ötvenharmadik értesítője az 1931–1932. iskolai évről.* Baja 1932. 75–77.

⁶⁴ *Magyarország tiszti cím- és névtára.* XLVII. évfolyam Bp. 1940. 75–76.

⁶⁵ MNL NML IV.412. 17. d. 42. kötet Nógrád-Hont vármegye alkalmazottainak állománykönyve 132.

megjelent cikk, amely arról tudósít, hogy 1939 februárjában törölték a salgótarjáni ügyvédjelöltek névjegyzékéből, ami minden bizonnyal elhelyezkedése miatt vált szükségessé.⁶⁶ Innentől kezdve 1944-ig – amikor a nyilas uralom elől menekülnie kellett – a vármegyénél dolgozott, a közigazgatási gyakornoki pozíciótól egészen a vármegyei aljegyző tisztségig ívelt a karrierje, ebben a beosztásban volt menekülése pillanatában is.

G. A. kezdetben Nógrád-Hont vármegye járási közigazgatásában teljesített szolgálatot, mely idő alatt a járás első tisztviselőjének, a főszolgabírónak a beosztottja volt, aljegyzővé való kinevezését követően az alispán alárendeltségi köréhez tartozott. Feladatai közé mindkét esetben fogalmazási feladatok tartoztak, ilyen volt például a határozatok, jelentések készítése, valamint ügyiratok feldolgozása. Aljegyzői pozícióban mindez kiegészült azzal, hogy a kis- és közgyűléseken az elkészült iratok tartalmát előadta, valamint vezette a tanácskozások jegyzőkönyveit.⁶⁷ Jelen vizsgálat nem terjedt ki arra, hogy elemezzem, milyen konkrét ügyekben volt a főszereplő fogalmazó vagy éppen az elkészült irat ismertetője, e tevékenységének rekonstruálása kutatásom egy későbbi fázisa lesz.

Az igazolóbizottságnak írt 1945-ös nyilatkozatából,⁶⁸ valamint egy 1955-ben feljegyzett önéletrajzából,⁶⁹ illetve az 1977-ben publikált visszaemlékezéséből⁷⁰ ismerhető, hogy mielőtt a vármegyéhez került volna, politikailag is aktív volt, az 1930-as évek eleje óta tagja volt a Független Kisgazdapártnak, azonban 1939 és 1943 között tisztviselőként kivonta magát a pártéletből, csak 1943 után vált újra tevékenyvé. A párton belüli szerepvállalása alatt fontos kapcsolatokra tett szert – többek között Nagy Ferenc is közeli ismerőse lett –, melyeket a második világháború utáni átmeneti időszakban felhasznált a boldogulás céljából, többször kérte az országos politikában szerephez jutó ismerősei támogatását pozíciói megerősítéséhez, terveit keresztülviteléhez.

A második világháború alatt – közigazgatási és politikai tevékenysége mellett – megmutatkozott szociális érzékenysége is, elnökségi tagja volt az 1941-ben alapított Nógrád Megyei Közjóléti Szövetkezetnek, melynek keretében segítette a megélhetésükben veszélyeztetett sokgyermekes családok önálló gazdasági létének megalapozását.⁷¹ Emellett támogatta az üldözött zsidó lakosságot is, amit alátámaszt S. Gy. nyilatkozata, amelyet a kutatás alanyának 1946-os bűntetőügye kapcsán tett. Elbeszéléséből kiderül, hogy G. A. javaslatára bujdosott

⁶⁶ Budapesti Közlöny, 1939. február 14. 4.

⁶⁷ *Magyary Zoltán*: Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje. Bp. 1942. 281–282.

⁶⁸ MNL NML XVII.406. 38/14 Balassagyarmat Megyei Város Igazolóbizottságának iratai, Dr. G. A. vármegyei aljegyző igazolási ügye (továbbiakban: XVII.406. 38/14) 1.

⁶⁹ MNL NML XXV.4.c. B. 395/1957. 29.

⁷⁰ G. A. visszaemlékezése

⁷¹ MNM NML VII.4.e 30. d. 50. 145. Nógrád Megyei Közjóléti Szövetkezet.

1944 májusától, aminek elmondása szerint az életét köszönhette.⁷² 1944 végén e tevékenységei miatt G. A. maga is bajba sodródott, üldözötté vált, aminek következtében jelentős törés következett be az ígéretesnek induló pályáivében.

Cezúra a karrierben (1944–1945)

A német csapatok 1944 márciusában szállták meg a nógrádi területeket, G. A. innentől kezdve minden bizonnyal tartott attól, hogy tevékenysége miatt a nyilasok feljelentik előbb mint ellenzékít, utóbb mint olyan személyt, aki üldözötteken segített. A vármegyéből történő meneküléséről az igazolóbizottságnak írt nyilatkozatában, az 1955-ben kelt önéletrajzában, illetve az 1977-ben publikált visszaemlékezésében számolt be. 1945-ben távozása okaként még csak politikai tevékenységét jelölte meg, 1955-ben ezt már kiegészítette azzal, hogy zsidómentő akciókban is segédkezett. A háború után írt nyilatkozatából, valamint visszaemlékezéséből kiderül, hogy menekülésére a német megszállást követően még nem került sor, csak 1944 októberében – a nyilas hatalomátvétel után – távozott vármegyéjéből, ami végül nem járt sikerrel, ugyanis 1955-ös önéletrajza szerint egy német alakulat letartóztatta, és bevonultatta a VII. közérdekű munkaszolgálatos zászlóaljhoz. Erre az eseményre 1977-ben visszaemlékezésében már úgy utal, hogy bevonulására önként került sor, mert úgy gondolta, a katonai alakulathoz nagyobb biztonságban lesz, mintha bujdosna. A vármegyéből való távozás, majd a munkaszolgálat idejéről a fent említett forrásokon kívül más dokumentum eddig nem került elő – a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum levéltára sem rendelkezik adatokkal⁷³ –, így ebből az időszakból mindössze G. A. interpretációjából ismerhetők meg töredékes részletek, mint ahogy a zászlóaljtól való szökéséről is. Az 1955-ben írt önéletrajzában a munkaszolgálatra, valamint onnan történő szökésére a következőképpen emlékezett vissza: „*Balassagyarmatról a letartóztatás elől meg kellett szöknöm. Szökésem után elfogtak és bevonultattak a VII. Közmunkaszolgálatos zászlóaljhoz, ahol mint egyszerű honvéd szolgáltam 1945. március 30-ig, amikor is az alakulattól megszökve átszöktem a fronton.*”⁷⁴ Tekintve, hogy a forrás szubjektív – abban írója pozitív színben kívánta magát feltüntetni, kiemelve a németek általi üldöztetését, amelyet a második világháború idején szenvedett el –, kritikával kell kezelni, azonban Nagy Ferenc 1945 májusában kelt levele, amelyet G. A. feleségének

⁷² Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban: BFL) XXV. 1.a 4061/1946. Dr. G. A. (továbbiakban: XXV. 1.a 4061/1946.) 39.

⁷³ A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum levéltárától kapott információ szerint gyűjteményükben nem található dokumentum a VII. munkaszolgálatos zászlóaljról, így G. A.-ról sem. Az általuk ajánlott, Karsai Elek által szerkesztett dokumentumválogatásban sem található a kutatás szempontjából releváns információ. *Karsai Elek: Fegyvertelen álltak az aknamezőkön. Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon I–II.* Bp. 1962.

⁷⁴ MNL NML XXV.4.c. B. 395/1957. 29.

címzett, és benne a férj szovjet gyűjtőtáborból írt levelére hivatkozik,⁷⁵ részben alátámasztja a kutatás alanyának 1955-ös állítását, ugyanis a szovjetek minden bizonnyal szökése után foghatták el.

Önéletrajzában G. A. a fogva tartásáról röviden számolt be, kizárólag a szovjet gyűjtőtáborban tartózkodásának időpontját írta le, amely 1945. március 30. és 1945. június 30. közé tehető.⁷⁶ Nagy Ferenc leveléből, melyet a fogvatartott feleségének címzett, kiderül az is, hogy férjét Székesfehérváron tartották őrizetben. A városban, melyet véglegesen 1945. március 23-án foglaltak el a szovjetek, a Vörös Hadsereg még e hónapban két hadifogoly-gyűjtőtáborhozott létre, melyek közül az egyiknek a Szent György Kórház területe, a másíknak a kórháztól nem messze elhelyezkedő légvédelmi tüzérlaktanya szolgált helyszínnél.⁷⁷ Nagy Ferenc további levelezéséből megállapítható az is, hogy G. A.-t a légvédelmi tüzérlaktányában tartották fogva.⁷⁸

A fogságból való szabadulás érdekében – mint az már a fentiekből kiderült – G. A. 1945 májusában felvette a kapcsolatot Nagy Ferencel, akivel az 1930-as évek elején ismerkedett meg kisgazdapárti tevékenysége során. Nagy Ferenc levelezéséből arra lehet következtetni, hogy G. A.-val közeli ismerősök voltak, egyik levelében „*régi barátom*”-ként hivatkozik a fogvatartottra,⁷⁹ feltételezhetően ezért járt el ügyében, az akkori újjáépítési miniszter igyekezett minden kapcsolatát felhasználni G. A. szabadulása érdekében. Erről Nagy G. A. feleségét is biztosította, 1945. május 17-én kelt levelében tájékoztatta férje hollétéről, valamint arról, hogy megtette az első lépéseket kiszabadítása érdekében.⁸⁰ Nagy Ferenc az ügy pozitív kimenetele céljából felvette a kapcsolatot B. Szabó Istvánnal, az Ideiglenes Nemzeti Kormány Honvédelmi Minisztériumának politikai államtitkárával, akit arra kért, hogy a lehetőségekhez mérten járjon el G. A. kiszabadítása érdekében.⁸¹ B. Szabó István mellett levelet küldött Gyöngyösi János külügyminiszternek is, melyben már kihangsúlyozta azt is, hogy a fogvatartott szabadulása jót tenne az FKGP-nek is, mert szervezőképességét felhasználhatják a helyi politikai csoport kialakításánál.⁸² Ki kell emelni, hogy B. Szabó István, illetve Gyöngyösi János is a Független Kisgazdapárt tagja volt, így Nagy Ferenc elsősorban pártvonalon mozgósította ismeretségi körét, azonban feltételezhetően bízott a fontos politikai tisztséget betöltő párttársainak

⁷⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) XIX-D-1-c 1. d. 5. t. Nagy Ferenc a FKGP-vel kapcsolatos iratok (1945) (továbbiakban: XIX-D-1-c 1. d. 5. t.) 45.

⁷⁶ MNL NML XXV.4.c. B. 395/1957. 29.

⁷⁷ *Bognár Zsolt*: Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945. H. n. [Bp.] 2010. 89.

⁷⁸ MNL OL XIX-D-1-c 1. d. 5. t. 46.

⁷⁹ Uo. 46.

⁸⁰ Uo. 45.

⁸¹ Uo. 46.

⁸² Uo. 47.

befolyásában, ezért őket kereste fel elsősorban. Arról nem áll rendelkezésre dokumentum, hogy G. A. szabadulását közvetlenül Nagy Ferenc közbenjárásának köszönhette, valamint arról sem, hogy ténylegesen 1945. június 30-án hagyhatta el a fogolytábort, az azonban biztos, hogy 1945. július 3-án már Nógrád-Hont vármegyében tartózkodott, mivel ezen a napon nyújtotta be nyilatkozatát az igazolóbizottsághoz. Ha G. A. betartotta a 15/1945. M. E. számú rendelet határozatát, miszerint a vármegyéjükbe visszatérő közalkalmazottak visszatérésüktől számított három napon belül kötelesek a hivatali előljáráshoz nyilatkozatukat benyújtani,⁸³ úgy az 1955-ös önéletrajzában leírt, a szabadulás időpontjaként feltüntetett 1945. június 30-i dátum hitelesnek tekinthető.

Hazatérés és beilleszkedés (1945–1946)

G. A. 1945. júliusi hazatérése után egy teljesen más közegbe érkezett meg, mint amit elhagyott 1944 októberében. A második fejezetben már megtörtént a vármegyének, valamint annak két jelentős településének, második világháború utáni történetének a bemutatása, ahol kiderült, hogy a keleti és nyugati régió társadalmi és politikai szempontból is eltérő irányú fejlődést mutatott. A kutató személy hazaérkezése után Nógrád-Hont vármegye keleti régiójának legjelentősebb településén, Salgótarjánban tevékenykedett 1945 és 1946 között, felismerve a politikai átalakulást igyekezett felvenni a változás ritmusát. A háború után a jelentős számú ipari munkássággal rendelkező településen alakult meg vármegyei szinten elsőként a kommunisták helyi politikai szervezete, ami a város társadalmi összetételének köszönhetően jelentős támogatottságot tudhatott magáénak. A kutatás alanyának ebben a kommunista többségű közegben kellett újjászerveznie életét, meghatározni önmagát, eldöntve azt, hogy továbbra is a közösség szolgálatában kíván dolgozni, vagy a későbbiekben a közélettől távolabb szeretne tevékenykedni. E kérdésben hamar elhatározásra jutott, a vármegyébe érkezése után folytatni kívánta tisztviselői pályáját, valamint emellett kezdettől részt vett az FKGP helyi szintű szervezésében, azonban a források tanúsága szerint hamar felismerte, hogy a város kommunista többsége miatt politikai ambícióit nehezen tudja majd kiteljesíteni. A tisztviselői karrier folytatása érdekében át kellett esni az igazoló eljáráson, ami az első megoldandó feladatot jelentette számára hazatérte után.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány közalkalmazottak igazolásáról szóló rendeletének értelmében minden tisztviselőnek igazolnia kellett a második világháború alatt tanúsított magatartását. Az az alkalmazott, aki igazoló nyilatkozatot nem nyújtott be, elvesztette állását, és a későbbiekben nem vállalhatott közhivatalt, de magánalkalmazásban vezető állást sem tölthetett be.⁸⁴ A rendelet értelmében G. A.-nak a vármegyébe érkezése után három napon belül nyilatkozatot kellett benyújtani, amit meg is tett 1945. július 3-án a balassagyarmati

⁸³ Magyarországi rendeletek tára 79. (1945) 5–9.

⁸⁴ *Palasik M.*: A jogállamiság i. m. 72.

igazolóbizottság előtt. A nyilatkozatban az igazolásról szóló rendeletek értelmében⁸⁵ számot adott 1939. szeptember 1-je utáni tevékenységéről, leírta hivatali munkaköreit, politikai tevékenységét, valamint beszámolt arról, hogy beosztásánál fogva népellenes törvények végrehajtásában nem vett részt.⁸⁶ Az első megoldandó feladatot problémamentesen teljesítette, az igazolóbizottság ügyében 1945. július 24-én hozott határozatot, melynek értelmében igazoltnak tekintették.⁸⁷ Gyarmati György, Botos János, Zinner Tibor és Korom Mihály a korszak társadalmára hatást gyakorló politikai döntéseket bemutató könyvükben kifejtik, hogy azért alkalmazták az igazoló eljárásokat a korban, „mert így kívánták meggyengíteni a Horthy-Magyarország egyik alapvető társadalmi bázisát képező réteg befolyását”.⁸⁸ Az igazolóbizottságok azonban rendszerint igazoltak minden közalkalmazottat, hacsak háborús bűnösnek nem kerültek a népbíróság elé, mert a bizottságban helyet foglaló pártok ezzel az eszközzel is bővíteni szerették volna támogatottságuk körét azok között a tisztviselők között, akik igazolásuk érdekében léptek be valamelyik párt tagjai közé.⁸⁹ G. A.-nak annak ellenére, hogy már a Horthy-korban is köztisztviselőként tevékenykedett, a második világháború után nem tört meg pályájának íve, munkáját a háború után is folytatni tudta. Igazolása után 1945 júliusában a salgótarjáni járás főjegyzője lett, egészen 1946-ig töltötte be ezt a posztot, ekkor új közigazgatási pozíciót szerzett. Az 1945. évi 1030. M. E. számú rendelet megszüntette a főszolgabírói állást, hatáskörét a járási főjegyző látta el, így a vizsgált személy ebben a pozícióban általános közigazgatási feladatokat végzett, a járás települései rajta keresztül érintkeztek a vármegye felsőbb közigazgatási szerveivel.⁹⁰ Annak rekonstruálása, hogy milyen konkrét ügyekben hozott döntést, ezekkel mennyire befolyásolta járása mindennapjait – ahogy az a fentiekben már említésre került –, a kutatás egy másik fázisa lesz.

Köztisztviselői tevékenysége mellett politikailag is aktivizálta magát, a Független Kisgazdapárt salgótarjáni szervezetének munkájába csatlakozott be, de ismerte pártja vármegyei körülményeit, a balassagyarmati szervezet tagjait is. A második fejezetben ismertettem, hogy az FKGP salgótarjáni szervezete 1945 februárjában, a kommunista párt helyi megszervezése után állt fel, és mindössze hetven tagot számlált, nem számított jelentős politikai erőnek a vármegye keleti régiójában. Ebből kifolyólag, valamint Salgótarján társadalmi összetételéből adódóan – melynek köszönhetően erős kommunista bázis épült ki a vármegye keleti régiójában – G. A. feltételezésem szerint nem találta a

⁸⁵ Az ideiglenes Nemzeti Kormány 15/1945. M. E. számú rendelete a közalkalmazottak igazolásáról, valamint az ezt kiegészítő 1080/1945. M. E. számú rendelet tartalmazza a nyilatkozat tartalmi követelményeit.

⁸⁶ MNL NML XVII.406. 38/14 1.

⁸⁷ MNL OL XIX B-1-f-2/a 287. Dr. G. A. 1.

⁸⁸ Gyarmati Gy. – Botos J. – Zinner T. – Korom M.: Magyar hétköznapiak i. m. 114.

⁸⁹ Gyarmati Gy.: Három koncepció i. m. 6.; Gyarmati Gy.: A Rákosi-korszak i. m. 44.

⁹⁰ Magyarország rendeletek tára 79. (1945) 117.

helyét, és kapcsolatai révén igyekezett magának a politikai tevékenység szempontjából kedvezőbb körülményeket biztosítani, akár munkahelyváltással is. Még az 1945. évi választás előtt felvette a kapcsolatot az országos, valamint a vármegyei politikában pozíciót betöltő párttársaival, kifejtette nekik véleményét a párt jelöltjeivel kapcsolatban, valamint kérte őket, ha van rá módjuk, segítsék álláshoz Balassagyarmaton, ahol a kisgazdapárti túlsúly, valamint a polgári értékrendű lakosság többsége miatt szívesebben tevékenykedett volna. Ez arra enged következtetni, hogy a párton belüli tevékenységére nagyobb hangsúlyt fektetett ebben az időszakban, mint tisztviselői pályájára, karrierjét is a politikának rendelte alá, akár munkahelyváltásra is hajlandó lett volna.

1945. október 18-án kelt, Nagy Ferencnek címzett levelében egyet nem értését fejezte ki Kováts László – 1945-ben megválasztott nemzetgyűlési képviselő – jelölésével kapcsolatban, teljesen alkalmatlannak tartotta a Nógrád-Hont vármegyei kisgazdák érdekeinek képviselőjére.⁹¹ Úgy tűnik, hogy már a levél keletkezésének időpontjában konfliktus volt a párton belül Kováts és G. A. között, nézeteltérésük azonban csak 1947-ben érte el tetőpontját. Szintén az 1945. október 18-án kelt levelében írta a következő sorokat: *„Ha nem kapnám meg a lehetőséget a párt munkájában való aktívabb részvételre, ennek levonom a következményeit és visszavonulok a pártélettől, hogy teljes éneket hivatásomnak, állásomnak szenteljem, amivel nagyon elégedett vagyok, és amelytől tisztán és kizárólag csak a párt érdekében válok meg.”*⁹² Nagy Ferenc válaszából az derül ki, hogy a politikus bízott abban, hogy az 1945. évi választás eredménye a kutatott személyt megerősíti pozíciójában, és nem kell elhagynia az FKGP-t, valamint kiemelte, ha párttársa nem látja pozitívnak helyzetét, a salgótarjáni járásban lépéseket kell tenni a változás érdekében. Nagy válaszában a következő sorok olvashatók: *„Kedves Barátom! [...] Remélem, hogy a választási eredmény meg fog erősíteni jelenlegi pozíciódban és nem lesz szükség arra, hogy elhagyd a pártot. [...] Ha jelenlegi helyzetekben nem látod szerencsésnek pártállásodat, tenni kell róla, hogy más járásba kerülj.”*⁹³

A levelezés alátámasztja feltételezésemet, miszerint G. A. az 1945. évi választás idején politikailag megzavartatni kívánta magát, kedvezőbb körülményeket szándékozott magának teremteni kapcsolatai révén. Szintén a felvetésemet támasztják alá a D. G.-nek írt levélben olvasható sorok, melyekben szinte szó szerint megismételte a Nagy Ferencnek írt gondolatokat, azzal kiegészítve, hogy a társadalmi és politikai közeg miatt szeretne Balassagyarmatra kerülni, ott kifejteni aktív tevékenységét.⁹⁴

⁹¹ MNL OL XIX-D-1-c 1. d. 1. t. Nagy Ferenc levelezése (1945) (továbbiakban: XIX-D-1-c 1. d. 1. t.) 132–133.

⁹² Uo. 136.

⁹³ Uo. 134

⁹⁴ MNL NML X.25. Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt (FKGP) Nógrád Megyei Szervezetének iratai (1945–1949) (továbbiakban: X.25.) Szn/33/1947. A levél tévesen lett az 1947. évi iratok közé sorolva, tartalmából egyértelműen kiderül, hogy az 1945. évi választás előtt keletkezett.

A kommunista hatalomátvétel szempontjából fontos állomást jelentő 1945. évi választást követően, amikor a Magyar Kommunista Párt, az országos eredményekkel ellentétben, a salgótarjáni járásban elsöprő eredményeket ért el, G. A. mindinkább kilátástalannak tartotta helyzetét, így igyekezett körülményein változtatni, a vármegye nyugati központjába Balassagyarmatra átkerülni, ennek érdekében újabb levelet küldött Nagy Ferencnek. Az 1945. november 18-án kelt küldeményben már részletesen kifejtette, hogy miért kívánta elhagyni a salgótarjáni térséget, állítása szerint a rendőrség folyamatosan támadta kisgazdapárti tevékenysége miatt. A folyamatos támadások, valamint a város kommunista többsége okán egyre inkább kilátástalannak tartotta helyzetét, ebben a levélben már Nagy Ferencnek is kifejtette, hogy Balassagyarmatra kíván települni, kérte, hogy amennyiben van rá mód, járjon el ügyében. Hozzátette, hogy „*Balassagyarmat jóformán 90%-ban kisgazda, a járás szintén, ezzel szemben [jelenlegi helyemen – a szerző] az összes vármegyei tisztviselők között én vagyok az egyetlen kisgazdapárti, tehát azt hiszem nem volna olyan nehéz Balassagyarmaton elhelyezni, de erre a pártnak kell megtalálni a módot.*”⁹⁵ Érdekeit végül 1946-ban sikerült érvényesíteni, az év második felében települhetett át Balassagyarmatra, ahol a kisgazdapárton belül folytatta tevékenységét, ezt megelőzően, 1946 első felében azonban újabb kihívásokkal találta magát szemben.

Kommunista támadás, új pozíció, párton belüli vita (1946–1947)

1946 tavaszától G. A. egzisztenciáját egy időre újra veszélyben érezhette az igazolóbizottságok döntését felülvizsgáló B-lista-eljárás során, amikor a „*hivatali hierarchia szervezeti és működési rendjétől függetlenül, közvetlen miniszteri alárendeltségben szervezték az alkalmazottak politikai kontraszelekciónak.*”⁹⁶ A Független Kisgazdapárt helyi szervezetének tagjaként pozíciója veszélyeztetve volt az intézkedés során, azonban hasonlóan az igazolási eljáráshoz, ez alkalommal is állásában maradhatott, továbbra is a salgótarjáni járás főjegyzőjeként tevékenykedhetett, nem tartozott azon 263 alkalmazott közé, akit vármegyei szinten elbocsátottak állásából.⁹⁷

A B-lista-eljárás mellett 1946 márciusától, a Baloldali Blokk létrehozását követően újabb támadások érték az FKGP-t országos és helyi szinten egyaránt, mely offenzívából G. A. sem maradt ki. Március 5-én az MKP az SZDP és az NPP „*Ki a nép ellenségeivel a koalícióból*” jelszó jegyében felállították a szervezetüket, ami mellett Farkas Mihály a következő képpen érvelt a kommunista frakció február 27-i ülésén: „*Ha ügyesen fogunk dolgozni ezen a mozgalmon keresztül robbantani lehet a FKGP jobbszárnyát.*”⁹⁸ A blokk ennek jegyében felszólította a kisgazdapártot, hogy hatvan nemzetgyűlési képviselőt zárjon ki soraiból, ami-

⁹⁵ MNL OL XIX-D-1-c 1. d. 5. t. 148.

⁹⁶ *Gyarmati*: A káderrendszer i. m. 53.

⁹⁷ *Jakab S.*: Nógrád megye i. m. 51.

⁹⁸ *Palasik M.*: A kisgazdapárt felbomlására i. m. 115.

vel a baloldali parlamenti erejét kívánták erősíteni.⁹⁹ A Baloldali Blokk ezzel az intézkedésével belső válságot okozott a kisgazdapárton belül, úgy érezték, hogy az MKP puccsra készül velük szemben, így egy megoldása maradt a pártnak, ragaszkodni a koalíció fenntartásához, ezért március 12-én kizárták Suyok Dezsőt és húsz társát a politikai csoport soraiból.¹⁰⁰ A kizárt képviselők között szerepelt Kováts László, a párt Nógrád-Hont vármegyei képviselője is.¹⁰¹ Kováts kizárása személyes konfliktusuk miatt G. A.-t nem érinthette mélyen, azonban minden bizonnyal itt tudatosulhatott benne, ha a pártja nemzetgyűlési képviselői ellen támadások indultak, akkor helyi szinten is élénkülhet az offenzíva. A vármegyei szervezet a heves támadások következtében várakozó álláspontra helyezkedett, március-április folyamán kevés kisgazdapárti rendezvényre került sor, tevékenységük május és július között lendült fel ismét, amikor több nagygyűlést és aratóünnepséget tartottak több településen.¹⁰² Az egyik ilyen összejövetelen – június 29-én Kisterenyén – G. A. is beszédet mondott, mely felszólalása fordulatot hozott életében, politikai szerepvállalása miatt 1945 után első alkalommal érte komoly támadás, amely akár a szabadságvesztés lehetőségét is magában hordozta.

Ellene 1946. szeptember 25-én emelt vádat a Budapesti Népügyészség az 1946. évi VII. törvény alapján, izgatás vádjával. A vádirat szerint a június 29-i kisterenyei kisgazdapárti gyűlésen a következő kijelentéseket tette: *„Én ezzel a demokráciával nem azonosítom magamat és nem is vagyok megelégedve, mert ez a demokrácia, amely keletről jött csak egyeseknek biztosított szabadságot. Egy többségnek pedig kosarat, vagyis rabságot. Én úgy érzem, hogy a magyarságnak sem keleti, sem nyugati demokráciára szüksége nincs,¹⁰³ hanem a magyar polgárosodásra.”*¹⁰⁴ Az irat indoklásában az olvasható, hogy a kikérdezett tanúk vallomása alapján kétséget kizáróan megállapítható, hogy a vádlott a neki

⁹⁹ Gyarmati: A Rákosi-korszak i. m. 73–74.

¹⁰⁰ Palasik M.: A kisgazdapárt felbomlasztására i. m. 115.

¹⁰¹ Földessy L: Adalékok a Független Kisgazdapárt i. m. 31.

¹⁰² Uo. 32–33.

¹⁰³ 1945 után a politikai elit, valamint az értelmiségiek körében nem volt konszenzus arról, mit is értenek demokratikus berendezkedésen, valamint a demokrácia fogalmáról sem, ami annak köszönhető, hogy Magyarország nem rendelkezett jelentős demokratikus hagyományokkal. A második világháború után lehetőség nyílt minden politikai és értelmiségi körnek meghatározni a saját demokráciaelképzelését és azt a közvélemény előtt ismertetni, ami lehetőséget biztosított minden pártnak, valamint egyénnek a saját értékrendje szerint értelmezni azt. A nyugati, valamint a keleti demokráciafogalmak e diskurzus keretében merültek fel a korszak közéletében. A nyugati demokrácia alatt a klasszikus demokráciát, a keleti demokrácia alatt a szovjet típusú rendszer magyarországi meghonosítását értették. A keleti demokrácia fogalmát Szekfű Gyula az 1947-ben megjelent *Forradalom után* című munkájában fejtette ki. A demokráciavitékről lásd bővebben többek között: *Standeisky Éva: Remény és szorongás. Demokráciaelképzelések és demokráciaértelmezések.* In: Rainer M. János – Standeisky Éva: A demokrácia reménye. Magyarország, 1945. Bp. 2005. 54–91.

¹⁰⁴ BFL XXV.1.a 4061/1946. 24.

tulajdonított büntettet elkövette. Ennek ismeretében érdemes megvizsgálni a tanúvallomásokot, valamint a nyomozást végző tiszt jelentését is. Az ügyben hat tanút hallgatott ki a Salgótarjáni Rendőrkapitányság Politikai Osztálya, a vallomást tevők közül öten vettek rész az említett gyűlésen, a hatodik személy pedig egy vármegyei irodatiszt volt, G. A. munkatársa. A gyűlésen jelen lévő tanúk mindegyike szinte szóról szóra ugyanazt (a(z) állításuk szerint a beszédben elhangzott) mondatot diktálta le a vallomás rögzítőjének, amiből arra lehet következtetni, hogy a vád tárgyává tett kijelentés valóban elhangzott a rendezvényen, vagy egy szervezett akció keretében igyekeztek G. A.-t lejáratni, és a dokumentált mondatok előre megbeszéltek voltak. A vizsgálati iratokat őrző dosszié dokumentumai között fellelhető a beszéd leírata, melyet G. A. kérésére munkatársa gépelt le. Az átírat sorai között nem olvasható a vád tárgyává tett, a tanúk által lediktált mondat, feltehetően a következő kijelentést ruházták fel új jelentéstartalommal a céljuk elérése érdekében: *„Sokak írnak ma az újságok, a folyóiratok népi demokráciáról, polgári demokráciáról, keleti és nyugati demokráciáról, jobb oldalról és baloldalról, mi keveset olvasunk, nem vagyunk tisztában ezekkel a fogalmakkal, mi csak egyet tudunk: emberek és magyarok vagyunk, ezért olyan demokráciát akarunk, amelyben minden ember emberi életet élhet, ahol a magyar magyar lehet.”*¹⁰⁵ Az idézetet összevetve a vád tárgyává tett kijelentéssel felfedezhetők azonos elemek, azonban érzékelhetők jelentésbeli különbségek is. A tanúk által visszaidézett mondat a felelősségre vonás szempontjából G. A.-ra nézve veszélyesebbnek bizonyulhatott, ezért alakíthatták ki saját változatukat politikai ellenfelei, ami a második felvetésemet látszik igazolni. Szintén ezt erősíti meg a nyomozást végző rendőr jelentése, melyből kiderül, hogy a kikérdezett tanúk mellett több személy önként jelentkezett vallomástételre, azonban ezeket nem jegyzőkönyvezték, mert az elhangzottak megegyeztek a már rögzített nyilatkozatokkal.¹⁰⁶ A jelentés végén a rendőr megjegyezte, *„hogy a járás területéről több helyről érkezett panasz a tárgyban nevezett személy reakciós¹⁰⁷ magatartása miatt”*.¹⁰⁸ Szintén a második felvetést erősítik a peres anyaghoz csatolt nyilatkozatok, melyek G. A. letartóztatását követően szinte azonnal elkezdtek megérkezni a rendezvényen részt vevő személyektől a nyomozószervhez. A nyilatkozat-

---

¹⁰⁵ Uo. 50.

¹⁰⁶ Uo. 4.

¹⁰⁷ Gyarmati György egy tanulmányában az ÁVH minősítéseit követve vizsgálta azokat a társadalmi státuszcsoportokat, amelyek a bűnbakképzés szempontjából releváns kategóriát képeztek. E kategorizálásban megjelent a reakciós kifejezés is, melyet Révai József a következőképpen definiált: „Mindenkori reakciós, aki nem kommunista”. Reakciós címszó alatt számos esetben indított az MKP adminisztratív vagy peresített eljárást, melyek közül a legjelentősebb, a kiscgazdapárt felmorzsolását szolgáló, a Magyar Közösség ellen indított eljárás volt, de G. A. ügye is ide sorolható. Gyarmati Gy.: Ellenségek és bűnbakok i. m. 102–103.

¹⁰⁸ BFL XXV.1.a 4061/1946. 4.

tevők pártállástól függetlenül¹⁰⁹ a fogvatartott védelmére keltek, több dokumentumban olvasható, hogy a neki tulajdonított kijelentés a gyűlésen nem hangzott el, az MKP kisterenyei szervezetének egy szűk csoportja indított ellene személyes támadást.¹¹⁰ A források alapján arra a megállapításra jutottam, hogy G. A. személye ellen a kisgazdapárti szerepvállalása miatt indult baloldali offenzíva, melynek célja ellehetetlenítése volt.

Annak ellenére, hogy 1946 szeptemberében a vádemelés megtörtént, valamint G. A. 1946 júliusában letartóztatásban is volt, népbírószági tárgyalásra nem került sor. Az ügy 1947. október 4-én vádelejtés útján szűnt meg, amit a Budapesti Népbírószék az erről szóló iratban azzal indokolt, hogy a csatolt határozatok, valamint egyéb dokumentumok alapján arra a megállapításra jutott, hogy a vádlottnak tulajdonított mondat – a tanúk vallomásával ellentétben – nem hangzott el 1946. június 29-én a gyűlésen.¹¹¹ Földessy László a kisgazdapárt Nógrád-Hont vármegyei szervezetének történetét ismertető dolgozatában G. A. szabadlábba helyezését – melyre 1946. augusztus elején került sor – Nagy Ferenc személyes közbenjárásaként értékelte, azonban a hivatkozott dokumentum jelzetét pontatlanul tüntette fel, megnehezítve visszakereshetőségét, így a kutatásom során azt nem volt módom vizsgálni.¹¹² Nagy Ferenc G. A. szabadlábba helyezését 1946 nyarán még elősegíthette, azonban a vádelejtés inkább történhetett a népbírószék által megfogalmazott indok szerint, mintsem Nagy közbenjárásával, ugyanis 1947-től a kommunista támadások hatására vesztett erejéből, 1947. május végén lemondatták a miniszterelnöki posztjáról, így nem lehetett befolyása az ügyben.¹¹³

Mindamellet, hogy 1946 második felében még folyamatban volt ügye, – Földessy megállapítása szerint – a kisgazdapárt Nógrád-Hont vármegyei szervezete augusztus 11-i közgyűlésén ügyvezető alelnöki pozícióval bízta meg G. A.-t.¹¹⁴ A vármegyei szervezet dokumentumai között, azonban ebből az évből található olyan dokumentumok, melyeket a kutatás alanya ügyvezető elnökként írt alá,¹¹⁵ és mivel újabb kinevezésről eddig nem került elő irat, így a feltételezésem az, hogy a kinevezéssel ezt a pozíciót kapta meg. A szervezet augusztusi döntésével, valamint azzal, hogy 1946. szeptember 1-jétől a balasgyarmati járás főjegyzője lett,¹¹⁶ beteljesült G. A. terve, tevékenységét a kisgazdapárti többségű nyugati régióban folytathatta tovább, elkötelezettségét

¹⁰⁹ Nyilatkozatott juttattak el a nyomozást végző szervhez többek között: a Nógrád-Hont vármegyei községi bírúk, az SZDP, MKP és FKGP vármegyei szervezeteinek egyes tagjai.

¹¹⁰ BFL XXV.1.a 4061/1946. 28–44.

¹¹¹ Uo. 27.

¹¹² *Földessy L: Adalékok a Független Kisgazdapárt i. m. 39.*

¹¹³ *Palasik M.: A kisgazdapárt felbomlására i. m. 127.*

¹¹⁴ *Földessy L: Adalékok a Független Kisgazdapárt i. m. 40.*

¹¹⁵ MNL NML X.25. Szn/29/1946.; Szn/4/1947.

¹¹⁶ MNL NML XXV.4.c. B. 395/1957. 29.

büntetőügye, valamint fogva tartása sem törte meg, megkezdett munkáját tovább folytatta.

1947-ben újból kiéleződött Kováts László és G. A. konfliktusa, az FKGP Nógrád-Hont vármegyei szervezetének irathagyatékában több levél maradt fenn, amely ezt támasztja alá. A vitát Kováts 1947. február 7-én kelt levele gerjesztette, melyben azzal vádolta a kisgazdapárt helyi szervezetét és egyes tagjait, hogy a Baloldali Blokk ellene indított támadását nem kívánták megakadályozni, hanem még elő is segítették azt.¹¹⁷ Kováts vádjait a párt az 1947. február 14-i vármegyei intézőbizottsági ülésén visszautasította, kijelentették, hogy a benne foglaltak csak alaptalan vádaskodások, valamint az elnökség fel lett hatalmazva, hogy válaszlevelet küldjön, azonban G. A. kérte, hogy őt hagyják ki a fogalmazók közül, mert úgy gondolta, hogy a levél róla szólt.¹¹⁸ Ezt alátámasztja Kováts egy másik küldeménye, amit G. A.-nak címzett, melyben őt vádolta ellehetetlenítésével, a levélben a következő sorokat írta: „*Aljas és piszkos aknamunkád sikerült és ezt még az sem szépíti, hogy állítólag »pártod« nevében tetted!*”¹¹⁹ Innentől kezdve kettőjük között a viszony elmérgesedett, ami addig fajult, hogy G. A. a párton belül, de döntőbíró útján kívánta az ügyet megoldani, melyet Kováts elfogadott, arról azonban, hogy mi lett az eset kimenetele, nem került elő forrás, így nem lehet megállapítani.¹²⁰

Nógrád-Hont vármegyében az 1947-es választás előtt a kisgazdapárt tevékenységét ez a belső konfliktus hátráltatta, ennek a megoldásán dolgoztak, így a választók mozgósítása a háttérbe szorult, ami meg is mutatkozott az 1947. augusztus 31-i választási eredményeken. A választás alkalmával a kisgazdapárt elvesztette szavazótáborának jelentős részét, a voksok csupán 3,8%-át birtoolták.¹²¹ Ezzel a kisgazdapárt befolyása a váregye nyugati régiójában is jelentősen csökkent, azonban a lakosság meghatározó része még a demokratikus értékeket vallotta, amit jól mutat, hogy a választást a régióban a Demokrata Néppárt nyert.¹²² A kisgazdapárt szempontjából negatív eredmény kihatással volt G. A. tevékenységére is, 1947 után a neve fokozatosan eltűnik a forrásokból, ami arra enged következtetni, hogy kiábrándult a politikából, idejét hivatásának szentelte. Azzal a döntésével, hogy visszavonult a közélettől, hosszabb időre lemondott a politikai szerepvállalás lehetőségéről, innentől kezdve nem nyílt lehetősége ilyen téren az általa helyesnek vélt közérdeket szolgálni, erre

¹¹⁷ MNL NML X.25. Szn/3/1947.

¹¹⁸ Uo. Szn/4/1947.

¹¹⁹ Uo. Szn/5/1947.

¹²⁰ Kováts és G. A. között a közvetítő szerep D. G.-re, az FKGP balassagyarmati szervezetének ügyvezető elnökére hárult, aki leveleiben értesítette a feleket az ügymenet állásáról. D. G. fogadta fel a döntőbíró, valamint tájékoztatta Kovátsot, hogy G. A. pártnyilvánosság előtt kívánja az ügyet lezárni, ezért kérték, hogy amennyiben van rá mód, a megbeszélésre hozza magával a párt főtitkárát, valamint a pártban fontos tisztséget betöltő további személyeket. MNL NML X.25. Szn/5/1947; Szn/6/1947.

¹²¹ Balassagyarmat története i. m. 421.

¹²² Uo. 420.

egy rövid időre 1956 őszén nyílt újra alkalma. Ekkor még nem tudhatta, de hamarosan a köztisztviselői karrierjét is fel kellett adnia.

A pályáiv megtörése és az utána következő esztendő (1948–)

1948 nem csak az országos és a helyi szintű politikában hozott jelentős változásokat, ebben az évben több olyan fordulat is bekövetkezett, amely a későbbiekben meghatározta G. A. életét. 1948 elejétől figyelmét a tisztviselői munkájának szentelte, ami egy 1945-ben írt mondatát igazolja, miszerint hivatásával meg volt elégedve, attól csak a párt érdekében vált volna meg.¹²³ Miután 1947 augusztusa után minden bizonnyal reménytelennek tartotta az FKGP újbóli megerősödését, a közélet helyett hivatása került előtérbe, annak ellenére, hogy közvetett források¹²⁴ alapján arra lehet következtetni, hogy párton belüli tisztességét megszűnéséig megtarthatta. Munkáját azonban nem sokáig élvezhette, 1955-ben önéletrajzában azt írta, hogy 1948. december 30-án, harminchat éves korában betegségére hivatkozva nyugdíjazták.¹²⁵ A nyugdíjba helyezéséről eddig más dokumentum nem került elő, azt, hogy saját kérésre vagy felső utasításra történt-e, pontosan megállapítani nem lehet, az azonban biztos, hogy az 1948-as év végétől elvesztette a megélhetését biztosító állását, innentől kezdve élete a folyamatos útkeresésről szólt. A folyósított nyugdíjat 1950-ben megvonták tőle, harmincnyolc éves korától ismét munkába állt, az Állami Erdőgazdaság Karancsaljai Erdészeténél a főkönyvelői feladatokat látta el. Nyugdíjazását megelőzően azonban a mindennapjainak egy későbbi szakaszát is meghatározó fordulat következett be életében.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött dokumentumok alapján feltételezhető, hogy 1948-ban G. A.-t mint ügynököt hálózati munkára szervezték. A feltételezett együttműködés után B-dosszié, valamint jelentéseket tartalmazó M-dosszié nem maradt fenn, a szervezés körülményeinek rekonstruálása egy 1961-től vezetett dossziében őrzött dokumentumok alapján lehetséges.¹²⁶ Az iratokból az derül ki, hogy terhelő és kompromitáló adatok alapján¹²⁷ bírták együttműködésre, melynek az alapot 1946-os ügye

¹²³ MNL OL XIX-D-1-c 1. d. 1. t. 136.

¹²⁴ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL) 3.2.4. K-2170 „Asriel Paul” (továbbiakban: 3.2.4. K-2170) 76.

¹²⁵ MNL NML XXV.4.c. B. 395/1957. 29.

¹²⁶ G. A.-ról 1961-ben az okból kezdtek információt gyűjteni, hogy mint 1956-ban emigrált személyt külföldi munkára szervezzék, ami végül 1968-ban eredménytelenül végződött. Az információgyűjtés során tett jelentést volt tartótisztje, melyből az 1948-as feltételezett együttműködés rekonstruálható. ÁBTL 3.2.4. K-2170

¹²⁷ Ennél a szervezési alpnál az állambiztonságnak azt kellett mérlegelnie, hogy a jelölt mennyire tart a büntetéstől, ez milyen mértékben köti a szervekhez, milyen anyagi és erkölcsi hátrányba kerülne ügyének nyilvánosságra kerülésekor. *Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990.* Bp. 2008. 173.

szolgáltatta, beszerzésénél erőszakos eszközöket is alkalmaztak.¹²⁸ Volt tartótisztje jelentésében a következő sorokat írta az eseményről: „Beszerzése az akkori módszereknek megfelelően történt, amely most elítélendő, megverés stb.”¹²⁹ A megfélemlítés hatására G. A. – a fennmaradt jelentések szerint – együttműködött a szervekkel, a rábízott feladatoknak eleget tett, „eredményesen végezte hálózati munkáját, amiért többször pénzzutalomban részesítették”.¹³⁰ Annak feltárása, hogy milyen vonalon alkalmazták, a hiányosan fennmaradt források miatt nehezen végezhető el. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának adatbázisában fedő- és valódi név alapján, valamint a feltételezhetően megfigyelt személyek megnevezései szerint sem lelhető fel olyan irategyüttes, melyből pontosan rekonstruálható lenne hálózati munkája. Az 1961-ben nyitott dosszié jelentései töredékes információt közölnek együttműködésének utolsó évében végzett tevékenységének néhány részletéről, melyekből az derül ki, hogy akkori munkahelyén figyelte meg egyes kollégáit, akik fegyveres összeesküvés-szervezés gyanúja miatt kerültek az állambiztonság látókörébe. Emellett leépítése előtti feladatai közé tartozott még a lakóhelyén tevékenykedő klérus csoport megfigyelése is.¹³¹ Az állambiztonság jelentéseiből az is kirajzolódik, hogy 1951-ig volt a hálózat tagja, amikor tisztázatlan okok miatt kizárták.¹³² Az iratokból nem derül ki egyértelműen leépítésének oka, hivatkoztak betegségére, és dekonspirálódás gyanúja is felmerült, azonban volt tartótisztje egy beszámolójában arról tett jelentést, hogy G. A.-nak nem állt szándékában a hálózati munka megszakítása, kizárása pillanatában sírt, és kérte a további együttműködésre.¹³³ Ebből arra lehet következtetni, hogy tartott az esetleges retorziótól, félt, hogy a hatalom ellehetetleníti további lehetőségeit, vagy egzisztenciális érdekek fűzték az együttműködéshez. Elképzelhető, hogy a csekély pénzzutalmak az 1948-as nyugdíjazását követően segítséget jelentettek a számára annak ellenére, hogy 1950-től már ismét dolgozott az Állami Erdőgazdaság Karancsaljai Erdészeténél.

Az 1948-as esztendő sorsfordítónak számított G. A. életében, ezt követően életét hosszú ideig a bizonytalanság jellemezte, melyen az állambiztonsági együttműködés sem enyhített, ebben az időben joggal érezhette kiszolgáltatva magát a kommunista hatalomnak. Nyugdíjazását követően a boldogulás érdekében igyekezett munkát vállalni, azonban szakmájában nem tudott elhelyezkedni. 1955-ben jutott elhatározásra, miszerint eredeti végzettségének megfelelő tevékenységet kívánt végezni, még ebben az évben felkereste régi ismerősét, D. G.-t, akinek kapcsolatai révén igyekezett ügyvédi pályán elhelyezkedni, kérte, hogy járjon el ügyében az ügyvédi kamaránál. A neki írt levélben a

¹²⁸ ÁBTL 3.2.4. K-2170 64.

¹²⁹ Uo. 64.

¹³⁰ Uo. 78.

¹³¹ Uo. 64., 78.

¹³² Uo. 78.

¹³³ Uo. 64.

következő sorok olvashatók: „Nekem senki ismerős ezen a vonalon nincs [...], ezért Hozzád fordulok, nagyon kérlek légy segítségemre. Ha úgy gondolnád, hogy esetleg a Te kamaránál lévő ismeretséged kevés, úgy nagyon kérlek vedd igénybe magas összeköttetésedet is.”¹³⁴ Az eddig előkerült források alapján arra lehet következtetni, hogy erőfeszítései ellenére nem sikerült ismét jogi pályán elhelyezkednie, régi munkahelyén érte őt az 1956-os forradalom híre, mely eseményben az átmenetet látta egy kiszámíthatóbb élet felé. 1956 októberében és novemberében ismét aktivizálta magát, a salgótarjáni Nemzeti Bizottság tagjaként alakította a helyi forradalom eseményeit, valamint kezdeményezésére alakult újjá a nógrádi régió több településén a Független Kisgazdapárt is.¹³⁵ Azonban 1956 decemberében felismerve, hogy az újonnan berendezkedő hatalomnak nem célja a forradalom vívmányainak átvétele, valamint az együttműködés a forradalmi szervekkel, a várható megtorlás elől Magyarországot hátrahagyva Svájcba emigrált, mely döntésének szabadságát köszönhette, ugyanis 1957. október 14-én távollétében tíz év börtönre ítélték. Svájci évei alatt hamar az állambiztonság látókörébe került, az 1960-as évek elején az okból kezdtek róla információt gyűjteni, hogy ismét beszervezzék, és emigrációs vonalon bomlasztó tevékenység folytatására alkalmazzák. Esetleges sikeres beszervezését az 1948 és 1951 közötti munkájára alapozták, a környezettanulmányozásokat követően arra a megállapításra jutottak, hogy G. A.-t gond nélkül együttműködésre lehet bírni, azonban 1968-ban alkalmazásáról lemondtak.¹³⁶ Az 1956-os szerepvállalásánál, valamint a kivándorlását követő állambiztonsági megfigyelésénél tehát kimutatható, hogy az 1944 és 1948 közötti átmeneti időszakban folytatott tevékenysége, valamint az azt követő egzisztenciális szempontból kiszámíthatatlan időszak hatást gyakorolt életének további alakulására, azonban 1956 utáni életútjának részletes ismertetése egy másik dolgozat feladata.

Összegzés

A tanulmányban G. A. 1944 és 1948 közé eső életperiódusában követett stratégiáját, valamint a boldogulás közegét ismertettem. A vizsgálat alapján a bevezetőben, valamint a *Politikai és társadalmi viszonyok, a boldogulás közege* fejezet végén megfogalmazott kérdésekre összegezve a következő válasz adható. A

¹³⁴ MNL NML XXV.4.c. B. 395/1957. 30.

¹³⁵ G. A. 1956-os szerepvállalásáról lásd bővebben: Gyebnár Kristóf: Egy volt tisztviselő szerepvállalása az 1956-os salgótarjáni forradalom és szabadságharc eseményeiben. In: Régióink története II. Vörös és fehér. Társadalmi-politikai átmenetek Északkelet-Magyarországon a 19–20. század fordulójától. Szerk. Berecz Anita – Gál Máté – Péterffy Gergely. Eger 2020. 83–95.

¹³⁶ ÁBTL 3.2.4. K-2170 dosszié dokumentumai; A G. A.-ról történő információgyűjtés céljáról és módszereiről bővebben egy másik tanulmányomban írok. Gyebnár Kristóf: Az állambiztonság információgyűjtési célja és módszerei egy nyugatra emigrált nógrádi ötvenhatosról. In: Historia Nostra IV. Szerk. Berecz Anita. Eger 2020. 49–60.

kutatás alanyának a második világháborút követően újra meg kellett határoznia önmagát, az életét újra kellett tervezni, de ennek ellenére háború előtti pályáira nem tört meg végleg, tisztviselői tevékenységét folytatni tudta. Alkalmazkodva a változás ritmusához, a közösség érdekében végzett munkáját kiterjesztve, hivatali tisztsége mellett a politikában is aktivizálta magát, 1945-től folytatta az 1930-as évek elején elkezdett tevékenységét a Független Kisgazdapárt Nógrád-Hont vármegyei szervezetének keretei között. Közéleti aktivitása miatt a háború utolsó évében, majd ezt követően az 1945–1948 közé eső átmeneti időszakban többször érte támadás, a politika közvetlen vagy közvetett módon befolyást gyakorolt életére.

G. A.-nak a második világháború utolsó évében, a nyilas hatalomátvételt követően el kellett hagynia vármegyéjét, az igazolóbizottságnak benyújtott nyilatkozatában, egy 1955-ben írt önéletrajzában, valamint egy 1977-ben írt visszaemlékezésében a menekülés okaként a két világháború közötti politikai és társadalmi szerepvállalását jelölte meg. A menekülését követően egy munkaszolgálatos zászlóaljnál teljesített szolgálatot, ahonnan 1945 márciusában megszökött, ami azt mutatja, hogy erős túlélési ösztön munkálkodott benne, igyekezett sorsát pozitív irányba terelni. Szökését követően Székesfehérváron szovjet gyűjtőtáborban raboskodott. A fogság alatt elkezdett dolgozni visszatérésén, a két világháború között kialakított politikai kapcsolatait mozgósítva próbált szabadulni. A szabadulását követően, melyre 1945 júniusában került sor, visszatért Nógrád-Hont vármegyébe, ahol felvéve a változás ritmusát, igyekezett alkalmazkodni a kialakult körülményekhez, ismét beilleszkedni a lokális társadalomba. Igazolását követően tisztviselői karrierjét folytatni tudta, később a B-listázás alkalmával sem kényszerült feladni azt, azonban munkája mellett politikailag is aktivizálta magát, a Független Kisgazdapárt helyi szintű tevékenységébe csatlakozott be. Politikai aktivitása révén a kommunista többségű Salgótarjánban hamar felismerte, hogy nem tud olyan intenzitással részt venni a kisgazdapárt életében, mint ahogy ő azt kívánta, így 1945 és 1946 között ismét politikai kapcsolatait kihasználva kívánta elérni, hogy megkezdett munkáját a kisgazdapárti többségű Balassagyarmaton folytathassa tovább. Érdekérvényesítése 1946 második felében járt sikerrel, mikor ez év augusztusában pártja ügyvezető elnöki pozícióval bízta meg, valamint szeptembertől a balassagyarmati járásban folytathatta tisztviselői pályáját. Ezt megelőzően azonban 1946 nyarán egy politikai támadás áldozata lett, a kisterenyei kommunista párt egyes tagjai, ellehetetlenítése céljából, egy 1946. június 29-i beszédére hivatkozva feljelentették. A feljelentés eredményeként a Budapesti Népügyészség vádat is emelt ellene, azonban azt 1947-ben ejtették, ugyanis a rendőrségi és ügyészségi vizsgálat végül arra a megállapításra jutott, hogy a vád tárgyává tett bűntettet nem követte el. Büntetőügye végeztével azonban G. A. nem sokáig maradt politikailag aktív, az 1947-es választás után, mikor pártja Nógrád-Hont vármegyében is jelentősen meggyengült, minden bizonnyal kiábrándult a közéletből, innentől a források tanúsága szerint egyre inaktívabb lett. Ezt követően hivatására összpontosított, azonban a balassagyarmati járás

főjegyzőjeként sem lehetett sokáig nyugodt, 1948-ban újabb fordulat következett be életében, ami már az egzisztenciáját biztosító állás elvesztését eredményezte számára, betegségére hivatkozva nyugdíjazták. A rendelkezésre álló forrás alapján feltételezhető, hogy e döntésnél nem játszott szerepet politikai akarat, arra egészségügyi állapota miatt volt szükség, azonban ez ürügyként is szolgálhatott eltávolításához. Nyugállományba helyezése előtt még történt egy meghatározó esemény életében, az állambiztonság hálózati munkára beszervezte, amiben közvetett módon szerepet játszott a politika, ugyanis beszervezését kompromittáló adatokra alapozták, amihez 1946-os ügyét vették elő, mikor kommunista támadás keretében emeltek ellene vádat. 1948-ban új szakasz kezdődött G. A. életében, melyet a bizonytalanság és folyamatos útkeresés jellemezett. 1948 és 1956 között többször munkahelyet váltott, kereste a boldogulás lehetőségeit. Ez a bizonytalanság vezetett oda, hogy az 1956. október 23-án kitört forradalomban az átmenetet látta egy kiszámíthatóbb élet felé, az események aktív részvevője lett a pozitív végkimenetel reményében. 1956 decemberében felismerve, hogy a berendezkedő kádári hatalomnak nem célja a forradalom vívmányainak átvétele, szabadságát mentve, Magyarországot hátrahagyva Svájcba emigrált. Külföldi évei alatt az állambiztonság ismét kísérletet tett beszerzésére, ez okból kezdtek információt gyűjteni 1961-ben kinti tevékenységéről, azonban 1968-ban letettek alkalmazásáról. Érzékelhető, hogy G. A. 1948 utáni cselekedeteire hatást gyakorolt az átmeneti időszakban végzett tevékenysége, azonban élete e periódusának részletes elemzése nem volt e dolgozat feladata.

Tanulmányomban kísérleti jelleggel, a mikrotörténelmi kutatás módszerével ismerttettem kutatásom alanyának 1944 és 1948 között követett karrierépítési stratégiáját, boldogulását a mindennapokban. G. A. második világháború utáni közéleti aktivitása magában hordozta, hogy életének e szakaszára nagy befolyást gyakorolhat a korszak fordulatokban gazdag politikája, 1945 után annak ellenére, hogy karrierjét folytatni tudta, életét részben újra kellett terveznie. G. A. példája nem egyedi eset, a korban mások életére is hatást gyakorolt az átmeneti időszak közléte, azonban a módszertani kereteken belül maradván nem bocsátkozhatok általánosításba. A kísérleti jelleggel feltárt életút egy szakaszának fordulópontjait, egyedi voltából adódóan, nem vetíthetem ki a társadalom többi tagjára, jelen tanulmányban kizárólag a boldogulás közegének, valamint G. A. követett karrierépítési stratégiájának bemutatására törekedtem.

Felhasznált források és szakirodalom

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL XIX-D-1-c 1. d. 1. t. Nagy Ferenc levelezése (1945)

MNL OL XIX-D-1-c 1. d. 5. t. Nagy Ferenc a FKgP-vel kapcsolatos iratok (1945)

MNL OL XIX B-1-f-2/a 287. Dr. G. A.

Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára (MNL NML)

MNL NML IV. 412. Nógrád-Hont vármegye alkalmazottainak állománykönyve

MNM NML VII. 4.e 30d. 50. 145. Nógrádmegyei Közjóléti Szövetkezet

MNL NML X.25. Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt (FKGP) Nógrád Megyei Szervezetének iratai (1945–1949)

MNL NML XVII. 406. 38/14 Balassagyarmati megyei jogú város Igazoló Bizottság iratai Dr. G. A. vármegyei aljegyző igazolási ügye

MNL NML XXV. 4. c. B. 395/1957. S. K. és társainak pere

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

BFL XXV. 1.a 4061/1946. Dr. G. A.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

ÁBTL 3.2.4. K-2170 „Asriel Paul”

Sajtó és egyéb források

Budapesti Közlöny, 1939. február 14.

Magyarország tiszti cím- és névtára. XLVII. évfolyam Bp. 1940.

Magyarországi rendeletek tára. 79. (1945)

Szakirodalom

Balassagyarmat története, 896–1962. Szerk. Balogh Sándor. Balassagyarmat 1977.

Baucsek Csaba: A „közigazgatási reform” nógrádi gyakorlata, 1945. In: Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. Bp. 2017. 267–284.

Bihari Mihály: Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok. Bp. 2005.

Bognár Zsolt: Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogolygyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945. H. n. [Bp.] 2010.

Csicsery-Rónay István – *Cserenyey Géza*: Konceptiók per a Független Kisgazdapárt szétzúzására, 1947. Tanulmány és válogatott dokumentumok. Bp. 1998.

- Dr. Tordai Ányos*: A ciszterci rend bajai III. Béla reálgimnáziumának ötvenharmadik értesítője az 1931–1932. iskolai évről. Baja 1932.
- Drócsa Izabella*: Rendtörvények a XX. századi Magyarországon, különös tekintettel a demokratikus államrend és a köztársaság védelméről szóló 1946. évi VII. törvényre. In: PEME XIV. PhD-konferencia. Szerk. Koncz István – Szova Ilona. Bp. 2017. 12–19.
- Fábián Máté*: A huszadik századi magyar életrajzírás néhány historiográfiai és módszertani kérdése. Adalékok egy készülő életrajzhoz. In: Acta Universitatis De Carlo Eszterházy Nominatae. Sectio Historiae XLV. Szerk. Kiss László. Eger 2018. 83–98.
- Földessy László*: Adalékok a Független Kisgazdapárt balassagyarmati és Nógrád-Hont megyei történetéhez. H. é. n.
- G. A. visszaemlékezése. Új Látóhatár XXVIII. évfolyam 1–2. sz.
- Galcsik Zsolt*: Nógrád megye közigazgatási és területi változásai, 1872–2005. Salgótarján 2005.
- Giovanni Levi*: A mikrotörténelemről. In: Történeti antropológia. Szerk. Sebők Marcell. Bp. 2000. 127–146.
- Giovanni Levi*: Az életrajz használatáról. Korall (2000) 2. sz. 81–92.
- Gyarmati György – Botos János – Zinner Tibor – Korom Mihály*: Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között, 1945–1956. Bp. 1988.
- Gyarmati György*: A hivatásos áldozat és a hivatásos hóhér a Rákosi-korszakban, az 1950-es évek elején. In: Szívvel és tettel. Tanulmányok Á. Varga László tiszteletére. Szerk. Horváth J. András. Bp.–Salgótarján 2008. 379–394.
- Gyarmati György*: A káderrendszer és a rendszer kádere az ötvenes években. Valóság 34. (1991) 2. sz. 51–63.
- Gyarmati György*: A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956. Bp. 2011.
- Gyarmati György*: Ellenségek és bűnbakok kavalkádja Magyarországon (1945–1956). In: A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Bp. 2012. 93–130.
- Gyarmati György*: Három koncepció és ami utána következik... Közigazgatási reformtörekvések és kudarcaik sorozata Magyarországon, 1945–1948. Tér és Társadalom 3. (1989) 4. sz. 3–15.
<https://doi.org/10.17649/TET.3.4.147>
- Gyarmati György*: Közigazgatási reform és pártküzdelmek, 1944–1947. Valóság 27. (1984) 6. sz. 9–20.
- Gyebnár Kristóf*: Az állambiztonság információgyűjtési célja és módszerei egy nyugatra emigrált nógrádi ötvenhatosról. In: Historia Nostra IV. Szerk. Berecz Anita. Eger 2020. 49–60.
- Gyebnár Kristóf*: Egy volt tisztviselő szerepvállalása az 1956-os salgótarjáni forradalom és szabadságharc eseményeiben. In: Régióink története II. Vörös és fehér. Társadalmi-politikai átmenetek Északkelet-Magyarországon a 19–20. század fordulójától. Szerk. Berecz Anita – Gál Máté – Péterffy Gergely. Eger 2020. 83–95.

- Jakab Sándor*: Nógrád megye története, 1944–1962. Salgótarján 1973.
- Jürgen Schlumbohm*: Mikrotörténelem – makrotörténelem. Aetas 15. (2000) 4. sz. 170–179.
- Karsai Elek*: Fegyvertelen álltak az aknamezőkön. Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon I–II. Bp. 1962.
- Kisbenedek Miklós*: Az MKP megalakulása, tevékenysége és szervezeti fejlődése a felszabadulástól az 1945. novemberi választásig Salgótarjánban. In: Nógrádi történeti évkönyv, 1985. Szerk. dr. Szabados István. Salgótarján 1985. 5–25.
- Kövér György*: A biográfia nehézségei. Aetas 17. (2002) 2–3. sz. 245–262.
- Kövér György*: Biográfia és történetírás. Aetas 15. (2000) 3. sz. 150–156.
- Magyar Zoltán*: Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje. Bp. 1942.
- Mikó Zsuzsanna*: A népbírói jog és a budapesti népbírói működése 1945–1950. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Szerk. Baráth Magdolna – Molnár Antal. Bp.–Győr 2012. 765–777.
- Mikó Zsuzsanna*: Az újjogrend kialakulása: A népbírói jogok. Levéltári Közlemények 86. (2015.) 53–70.
- Palasik Mária*: A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon, 1944–1949. Bp. 2000.
- Palasik Mária*: A kisgazdapárt felbomlására irányuló kommunista taktika lépései. In: A fordulat évei, 1947–1949. Szerk. Standeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János. Bp. 1998. 113–128.
- Rainer M. János*: A magyarországi fordulatok és a szovjet politika, 1944–1948. In: A fordulat évei, 1947–1949. Szerk. Standeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János. Bp. 1998. 17–39.
- Romsics Ignác*: Magyarország története a XX. században. Bp. 2001.
- Salgótarján történelmi kronológiája I–II. Összeáll.: Cs. Sebestyén Kálmán. Salgótarján 2002. II.
- Salgótarján története. Szerk. Szabó Béla. Salgótarján 1972.
- Standeisky Éva*: Remény és szorongás. Demokráciaelképzelések és demokráciaértelmezések. In: Rainer M. János – Standeisky Éva: A demokrácia reménye. Magyarország, 1945. Bp. 2005. 54–91.
- Szomszéd András – Pálházy László*: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 17. Nógrád megye. Bp. 2000.
- Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián*: Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990. Bp. 2008.
- Valuch Tibor*: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2005.
- Zinner Tibor*: „Éjjel nappal jó hangulatban dolgozunk és igyekszünk igazolni a belénk vetett reményeket” Szembenézés – a népbírói jogokról feketén-fehéren. MTA Law Working Papers 2016/6.
- Zinner Tibor*: XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata, 1944/1945–1993. Bp. 1999.

„EGRI ZÁRDISTÁK VOLTUNK!”
AZ ANGOLKISASSZONYOK EGRI NÖVENDEKEINEK
JÓTÉKONYSÁGI TEVÉKENYSÉGE
1942–1943-BAN

KOCSIS KLAUDIA

Bevezetés

A II. világháború mint az emberiség történelmének egyik nagy mérföldköve alapvetően hozzájárult ahhoz, hogy átalakult az egész világ, benne az emberek viselkedése, élete és gondolkodása. A megváltozott életkörülmények egyaránt nagy hatással voltak mind a fronton harcoló férfiak, mind az otthon fontos feladatokat ellátó nők életére. Az apák, férjek és fivérek nagy része részt vett a világháborúban, frontszolgálatot teljesített, de hozzátartozóik, feleségeik, lányaik, testvéreik háborúja is volt ez a háború.

A kutatómunkám elején a fő szempont az volt, hogy a háború borzalmaival megélő férfiakkal és családjaikkal foglalkozzak. Ehhez két fontos könyvet kell megemlítenem. Babucs Zoltán és Maruzs Roland *Ahol a hősök születnek* című munkájában¹ a hadtörténelem és a hadműveletek kapnak nagy hangsúlyt, Rainer M. János *Századosok* című 2018-as prozopográfiai művében pedig a magánélet is.² Az előbbi módszertani, utóbbi tematikai szempontból vizsgálja a témát.

Ezek alapján az első hónapokban az egri magyar királyi 14. gyalogezred tisztikarának tagjait vizsgáltam, amihez segítségül szolgáltak a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Központi Irattárban fellelhető személyi okmánygyűjtők. Az ezekből kinyert adatok alapján én is egy prozopográfiai kutatást kezdtem el, de bizonyos személyi adatok hiánya miatt 2020 elején kutatásom új irányt vett, és munkám súlypontját áthelyezve folytattam további adatgyűjtésemet.

Az egri gyalogezred tisztikarát vizsgálva láttam, hogy a közvetlen hozzátartozóknak óriási szerepük volt a katonák támogatásában, ezért elsősorban a tisztek leányaival szerettem volna foglalkozni. Az újabb kutatás elején abból

---

¹ *Babucs Zoltán – Maruzs Roland: Ahol a hősök születnek. Az egri magyar királyi Dobó István 14. honvéd gyalogezred története (1922–1945).* Budapest 2009.

² *Rainer M. János: Századosok.* Budapest 2018.

indultam ki, hogy a második világháborúban fronton harcoló katonatisztek női családtagjaira, köztük leányaikra új szerepek és feladatok hárultak. Választ szerettem volna találni arra a kérdésre, hogy miként élték meg a tizenéves lányok a hátszágban a háború okozta megpróbáltatásokat, és hogyan alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez.

Úgy gondolom, az iskola olyan hely, ahol az életünkből nagyon sok időt eltöltünk. Gyerekkortól felnőttkorig és akár utána is meghatározza mindennapjainkat, ezért befolyással van a gondolkodásunkra, világlátásunkra, döntéseinkre, személyiségünkre. A XX. század elején sem volt ez másként. Egy olyan iskola neveléstörténetét ismertem meg kutatásomban, amely két háború alatt is foglalkozott lányneveléssel. Itt kapcsolódik össze a katonasággal foglalkozó hadtörténelem és a társadalom fejlődésében szerepet játszó pedagógia által a neveléstörténet, hiszen a nők által a hátszágban végzett munkák nélkül nem működhetett volna a „férfiak háborúja”.

Dolgozatomban előbb szeretném bemutatni röviden az angolkisasszonyok szerzetesrendjét, történetét, az apácák és növendékek pedagógiai és szociális munkáját, hangsúlyt fektetve az 1942. évre, ugyanis ebben az évben annyi esemény történt az intézetben, hogy már-már fordulópontként tekinthetünk rá. Ezután jutok el az angolkisasszonyok jótékonyági tevékenységéhez, amely a Don folyóhoz kivonult egri gyalogezred érdekét szolgálta.

Szabó Magda 1970-ben megjelent *Abigél* című regényében is hasonló eseményekről és intézményről olvashatunk.³ A II. világháború alatt egy elkényeztetett lány, Gina élete ugyanis gyökeresen megváltozik, amikor a legnagyobb titokban kell megválnia barátaitól és szeretett édesapjától, Vitay tábornoktól, hiszen egy új, szigorú iskolába kell mennie tanulni. Itt kell beilleszkednie egy új leányközösségbe megválva Budapeستől és kényelmes életétől. A sok kérdés és a bizonytalanság, hogy nem láthatja többé édesapját, Gina lelkében nagy változásokat indít el. Hirtelen fel kell nőnie, nem marad más számára, mint a vallásos hit, az alkalmazkodás és egy-egy bizalomtól átítatott levél a legendás segítséget nyújtó Abigél szobrának. A regény egy református lánynevelő intézetben játszódik, de segít elképzelni a hasonló iskolák életét.

Kutatásomban az időintervallumot leszűkítettem az 1942–1943-as évre, mivel ez a két év a katonák szempontjából a keleti fronton töltött háborús időt és az angolkisasszonyok szempontjából a szociális és karitatív munkát öleli fel. Dolgozatom hipotézise az, hogy a háború olyan körülményeket teremt, amelyben a lányok és asszonyok társadalmi mozgástere is kiszélesedik, a női szerepek átértékelődnek az egész életben, mint ahogy a lánynevelés is az iskolákban.

³ Szabó Magda: *Abigél*. Budapest 1970.

A kutatás forrásai és módszerei

Az egri Főegyházmezei Könyvtárban és a Hungaricana Közgyűjteményi portálon még a tisztek után nyomozva az *Eger* című napilap tudósításait tanulmányozva bukkantam rá Miskey Zoltán alezredes levelére, ezért új célkitűzésem lett, ami az egyik fő irányvonalát képezte új kutatásomnak. A 14/I. zászlóalj parancsnoka ugyanis 1942. december 5-én írt egy hosszú és hálás levelet az egri tanítónőképző negyedik osztályának – saját lánya iskolatársainak –, melyben köszönetet mondott áldozatos munkájukért, amiért szeretetcsomagokat, üdvözlőlapokat, meleg ruhákat, leveleket, sajtótermékeket küldtek a katonáknak a frontra.

Ez a levél felkeltette az érdeklődésemet a hozzátartozók iránt, így jutottam el az Angolkisasszonyok Leánynevelő Intézetéig, ahol több tiszt leánya is tanult 1941–1944 között. Ezzel foglalkozva láttam, hogy a II. világháború és a megváltozott életkörülmények mekkora hatással voltak az egri Angolkisasszonyok Leánynevelő Intézetére.

Ezután hónapokon keresztül az Arcanum Digitális Tudománytár és Hungaricana weboldalakon az egri angolkisasszonyok intézetének fennmaradt dokumentumai után kutattam.

Megtudtam, hogy Breznay Imre egykori férfi-tanítóképző intézeti tanár – egri helytörténész – nagyon sok írásában hivatkozik az intézetre, és több tanulmányt írt a nővérekről, ami kedvező kiindulási alap volt egy mélyebb kutatáshoz.

Ezek mellett alapvető és fontos korabeli forrásokat jelentettek számomra az intézet 1939–1944 között megjelent iskolai értesítői/évkönyvei – amelyek több adatot is tartalmaznak a diákok családi hátteréről, pl. a hivatásos tiszti vagy altiszti szülőkről, valamint az iskolai élet és a nevelés háború miatti változásairól, eseményeiről. Emellett segítségül szolgáltak számomra a rend alapítójáról, Ward Mária életéről szóló könyvek⁴ és Pukánszky Béla *A nőnevelés története című munkája*,⁵ de az angolkisasszonyok egri intézetében tanuló egykori növendék, Mohás Livia pszichológus visszaemlékezései is.⁶

Szeretném hangsúlyozni, hogy – mivel a hivatalos iratok az 1948-ban történt államosítás miatt elkallódtak – az intézet történelmét illetően az iskolai értesítők és évkönyvek forrásértékű dokumentumnak számítanak, melyek olyan információkat tartalmaznak, melyeket máshol nem lehet megtalálni. Ezek a primer források közvetlenül és közvetve ismertetik pl. az iskolában lezajlott események részleteit, az iskolai tanév jellemzőit, tantestületi változásokat, a diákok névsorait, tanulmányi eredményeit, a közösségformáló munkájukat. A forrá-

⁴ *Marczell Mihály*: Ward Mária pedagógiája. Bp. 1943.; *M. Körtvélyesi Mária*: Tiszteletreméltó Ward Mária B.M.V. Intézetének tanítási és nevelési rendszere. Bp. 1942.; *Walter Nigg*: Az erős asszony – Ward Mária élete (1585–1645). Bécs 1986.

⁵ *Pukánszky Béla*: A nőnevelés története. Bp. 2013. 61.

⁶ *Mohás Livia*: Az oroszlános kert. Bp. 1981.; *Mohás Livia*: Zuhog, zuhog a hó. Bp. 1983.

sok hitelességét az ezeket megíró pedagógusok bizonyítják, akiknek az iskolai életről szóló megnyilatkozásait ezek az évkönyvek őrizték meg. Az értesítők/évkönyvek az oktatás-, neveléstörténettel és helytörténettel foglalkozó kutatók számára nélkülözhetetlen és elengedhetetlen források.

Az értesítők elsődleges célja az iskolák történetének és eseményeinek bemutatása, megörökítése az utókor számára. Minden iskolával kapcsolatos adatot összegyűjtve írtak a pedagógusokról, növendékekről, tantárgyokról, iskolatörténetről és épületről, tantervekről, szakkörökről, ifjúsági egyesületekről. Ezen elsődleges források segítségével képet kapunk az iskola múltjáról, működéséről, az osztályok névsoráról, a pedagógusok munkájáról, iskolai programokról, következő évre vonatkozó értesítésekről és egyéb növendékekkel kapcsolatos statisztikai adatokról, amelyek a tanulmányi eredményeket, kitüntetések, versenyeredményeket tartalmazzák. Azt is le kell szögezni, hogy az iskolai értesítőket is szigorú forráskritikával kell olvasni és elemezni, mert kedvező képet akarnak adni intézményekről, ezért szemléletük sokszor elfogult és egyoldalú.

Fontos megemlíteni, hogy a korábban értesítőnek nevezett kiadványokat Egerben az 1930-as évek második felétől nevezték évkönyvnek.⁷ Az iskolák államosítása után az évkönyvek kiadását beszüntették, majd néhány iskola az 1960-as években ismét elkezdte kiadni őket. Ezek a közelmúlttól változó rendszerességgel jelennek meg főleg egy-egy évforduló kapcsán.⁸ Az iskolai értesítők/évkönyvek nyomtatott formában való kiadása valójában az 1777-es Ratio Educationisig nyúlik vissza, mivel Mária Terézia uralkodása idején született meg a rendelkezés, miszerint a tanévek végén nyomtatásban is meg kell jelentetni a teljes év beszámolóját és értékelését minden iskolában és minden tagozaton.⁹

Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuita gimnáziumok adtak ki először évenként pár lap terjedelmű beszámolót az iskolaévet lezáró vizsgák eredményéről. Az ő példájukat fokozatosan követték a többi iskolák, így a XVIII. század végére több városból, főleg gimnáziumokból ismerünk rendszeresen megjelenő értesítőt, de ezek legtöbb esetben csak a tanulókról adtak számot.¹⁰ Az 1849-es Bécsben kiadott osztrák tanügyi szabályzat – röviden Entwurf – szerint Magyarországon is kötelezővé tették, hogy minden középiskola köteles évenként értesítőt kiadni. Ezek egy ún. „programértekezést” tartalmaztak, ideértve a beíratásokat, a tanév eseményeit, az iskola múltját és tantervét, a tankönyveket, a tanárok munkáját, a növendékek és pedagógusok névsorát, a tanulmányi eredmények statisztikáját és az egyéb iskolai és iskolán kívüli elfoglaltságokat, például szakköröket, kirándulásokat.¹¹

⁷ Gráberné Bősze Klára: Iskolai érdemsorok, értesítők és évkönyvek a XVIII. század közepétől a XX. század közepéig – jelentőségük, számbavételük. In: Könyv és Nevelés XVIII. (2016) 1. sz. 43.

⁸ Uo. 45.

⁹ Uo. 41.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo. 42.

Az egri 14. honvéd gyalogezred

A m. kir. egri 14. gyalogezred az 1853 áprilisában Egerbe helyezett császári és királyi 60. gyalogezred utódjának vallotta magát, és a kutatások szerint valóban voltak a későbbi alakulatnak olyan tisztjei, akik szolgáltak a régebbi alakulatban. A 60-asok pót- és több egyéb zászlóaljja Heves megye székhelyén maradt egészen 1918-ig.¹² 1920 folyamán a trianoni béke aláírása után alakult meg az új egri gyalogezred az egri I–II. vadászászlóalj részeiből és a miskolci III. zászlóaljból. A Hevesmegyei és Egervidéki Jótékony Nőegylet és a Szociális Misszió Társulat által készített selyemzászlójukon a „Nagy asszonyunk, hazánk reménye” felirat szerepelt.

Amikor 1922-ben a hadsereg hivatalosan felvette a Magyar Királyi Honvédség nevet, az ezred neve is megváltozott: 14. honvéd gyalogezred lett. Az ezredtörzs és az I. és II. gyalogzászlóalj állomásozott Egerben, a III. gyalogzászlóalj katonáinak pedig Gyöngyös városa adott otthont 1944 őszéig. A végleges elnevezésük 1930-ban történt meg, amikor az ezred felvette Dobó István nevét, így alakult ki a magyar királyi Dobó István 14. honvéd gyalogezred név. Hivatalos ezrednapjuk október 13-a lett utalva a Dobó vezette sikeres várvédelem utolsó napjára. Egerben több helyen állomásoztak, az ezredtörzs és az közvetlen egységek a várban berendezett laktanyában és a vár alatti Szarvas téri laktanyában, a 14/I. és 14/II. zászlóaljak a nagy megyei laktanyában és a trinitárius kolostorból kialakított ún. Rossztemplom-kaszárnyában voltak elszállásolva.

Az egri 14-esek később részt vettek a felvidéki és észak-erdélyi bevonulásban, majd 1941 nyarán megkezdték a felkészülést a szovjet hadjáratra. 1942 áprilisában az egri ezred szervezése befejeződött.

1942. június 20-án búcsúztatta Eger lakossága a keleti frontra elvonuló háziezredét. „A lányok virágokat szórtak az elvonuló katonákra – írta a helyi lap – mások kézzel integettek, sokan pedig csillogó szemekből törölgették a búcsúzás könnyeit.”¹³ Annak ellenére, hogy igyekeztek megakadályozni a hirtelen kivonulás nyilvánosságra hozatalát, a vonatok indulásánál mindig sokezres tömeg búcsúztatta szeretteit. Július 27-re az utolsó egri egységek is megérkeztek a Don folyóhoz. Az ott vívott harcokban súlyos veszteségek érték az ezredet; a hadtörténelem legszomorúbb pillanatai közé tartozik, hogy mínusz 40 fokos fagyban, megfelelő felszerelés nélkül kellett harcolni a magyar katonáknak, és mivel lehetetlen feladatot bíztak rájuk, ezrek veszték oda. 1942. augusztus 10-én megtörtént az ezred tűzkeresztsége az első véres ütközettel. A harcokban sikereket is elértek, 14-esek legsúlyosabb csatanapjai azonban 1943. január 13–15-re tehetőek. A túlerőben lévő ellenséget segítő sűrű köd, a mínusz 23 fok, az ezredben eluralkodó elkeseredett hangulat csak rontotta a helyzetüket. A három nap közül január 14-én érte a legnagyobb veszteség az ezredet; 425 fő tűnt el csak ezen a napon. Az ő halál- esetükről nem történt bejelentés, így eltűntként vették őket nyilvántartásba.

¹² Babucs Z. – Maruzs R.: Ahol a hősök születnek i. m. 11.

¹³ Babucs Z. – Maruzs R.: Ahol a hősök születnek i. m. 47.

A magyar hadsereg hivatalos veszteségi jelentését csak 1943. május 21-én adták ki, így az egriek sem értesülhettek a katonák sorsáról korábban. A harctevékenységek kapcsán utólag leírt jelentések szerint a sikertelenségek visszavezethetők katonai, erkölcsi okokra, felszerelési hiányra, éhségre, idegileg és erkölcsileg is szokatlan megpróbáltatásokra és a kiszolgáltatottság érzésére.

Jogosan érezték úgy, hogy becsapták, a biztos halálba küldték őket. Az összes jel arra utalt, hogy a honvédség őket könnyen feláldozható emberanyagként tekint. A kivezényelt tisztek is hasonlóan vélekedtek. A tisztikar jelentős hányada tartalékos katona volt polgári foglalkozással és családdal, nagyobb szerepet csak a magasabb beosztásúak kaptak. Harci kedvüket és jövőképüket jól jellemzi, hogy a harci események iránti érdeklődés helyett inkább „politizáltak”, és a mihamarabbi leszerelésükön serénykedtek. Hősiességük itt mutatkozik meg igazán, és ezért is érdemelnek még nagyobb tiszteletet ezek a katonák, hiszen tudták a háború sikertelen végkimenetelét.

A kivonuló egri ezred parancsnoka Mike József ezredes volt, de ő 1942. október 3-án aknatalálat következtében hősi halált halt Sztorozsevojánál.¹⁴ Az ezredparancsnokságot nemes nickelsbergi Nickl Károly alezredes vette át a háború végéig, aki 1945. május 9-én szovjet hadifogságba esett az ausztriai Veitachnál. Hadifogságban eltöltött 11 év után 1955-ben tért haza. A 14/I. zászlóalj parancsnoka végig Miskey Zoltán alezredes volt; a 14/II. zászlóalj vezetője Nickl Károly alezredes volt a kivonulástól Mike ezredes haláláig, az ő utódja Berkő Endre főhadnagy volt. A 14/III. (gyöngyösi) zászlóalj parancsnoka Róna Miklós alezredes volt 1942. október 30-ig, amikor Kass László százados vette át feladatát 1945 májusáig.

A 14. gyalogezred 4300 katonájából 140 fő tette ki az általam vizsgált 1942-ben frontra vonuló tisztikart. Ebből hivatásos katona 40 fő, tartalékos katona 100 fő volt. A tisztikar átlagéletkora 29 év volt. Ekkor a legfiatalabb, Szoó Géza tartalékos tiszt mindössze 20 éves és a legidősebb, Mike József ezredes 49 éves volt a hadszíntérre vonuláskor. A 4300 főből 2367 fő tért haza, 1933 fő sérült vagy halt meg, ami a kivonuló állomány 45%-át tette ki. A tisztikarból biztosan visszajött 64 fő, az ő hazatérésük dátumát napra pontosan tudni. A fronton életét vesztette 30 fő, további 46 főről egyelőre nincsen adat, mert a halálukról jelentés nem készült, eltűntnek lettek nyilvánítva. A 140 tisztből szovjet vagy nyugati hadifogságba kerültek száma 61 fő, és aki biztosan nem volt hadifogságban, 51 fő. További 28 tisztről viszont nem találtam adatot. Akikről nincs információ, azok a hadifogságból szabadulva külföldön maradhattak, vagy ismeretlen helyen szereltek le, és egyelőre nem tudunk többet további sorsukról, hazatérésükről. Akik szovjet fogságba estek, azok közül viszonylag kevesen

¹⁴ Mike József ezredes Willibald Langermann német harckocsizó tábornokkal és Nagy Géza ezredessel, a magyar 20. hadosztály parancsnokával együtt esett el. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarország-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/I-F0B4A/langermann-und-erlenkamp-willibald-freiherr-von-F0B4F/> és <http://szlukacs.freeweb.hu/don75/421003.htm>, letöltés 2020. dec. 30.

érték meg a hazatérést, ugyanis a légerekben a szörnyű viszonyok, a betegségek, illetve az alultápláltság megtizedelték a foglyok számát.¹⁵

Különösen fontos az egyik legfontosabb parancsnok, akinek leszármazottjaival kapcsolatba léptem. Nickelsbergi Nickl Károly alezredes jelenleg Hollandiában élő fiával, ifjabb Nickl Károllyal volt szerencsém személyesen találkozni, vele interjút készíteni és a tőle kapott személyes anyagokat, dokumentumokat beépíteni kutatásomba. Személye és adatai hozzájárultak Egerben a Dobó István téren található Szent Hedvig Kollégium falán található emléktábla 2013. október 13-i felavatásához, mely a Don-kanyart megjárt Heves megyei hősöknek állít emléket.

Az egri angolkisasszonyok intézete 1942–1943-ban

Az orsolyiták mellett a katolikus nőnevelés fejlődéstörténetében igen jelentős szerepet játszott az angolkisasszonyok (régebben Institutum Beatae Mariae Virginis – Boldogságos Szűz Mária Intézete, 2002-től Congregatio Jesu – Jézus Kongregációja) néven ismertté vált tanítórend. Alapítója az angol nemesi családból származó Mary Ward (1585–1645) volt, aki a flandriai Saint-Omerben 1611-ben hozta létre első közösségét. (Az anglikán egyházi törvények nem tették lehetővé katolikus leánynevelő intézet létesítését a szigetországban az angliai katolikus üldözések idején.) Az első – lányokat nevelő – intézetet hamarosan továbbiak követték, pl. Bécsben 1627-ben. Az első apácák angol lányok voltak, innen kapták a nevüket. Az angolkisasszonyok különböző társadalmi osztályokból származó leányok ingyenes nevelését és oktatását végezték a reformáció támadásai után megújuló katolicizmus szellemében. Mary Ward célja a jezsuiták nevelési elveinek követése és a nőnevelés gyakorlatába való átültetése volt.¹⁶

Az akkor alapított iskoláknak és bentlakásos intézeteknek (internátusoknak) anyagi gondokkal, a megfelelő épület hiányával is meg kellett küzdeniük, emellett nem ismerték eléggé az adott ország nyelvét, szokásait, és mindeközben dúlt a harmincéves háború. A rend célul tűzte ki a vallásoktatást és a lányok hitéletének formálását. Négy évfolyamos iskoláikban a latin nyelvet, éneket, orgonajátékot, képzőművészetet és gyakorlati ismereteket – például háztartást, kézimunkát – is tanítottak a lányoknak.¹⁷

Ezt a nemesek, a papok és a jezsuiták sem nézték jó szemmel, a nővéreket megrágalmazták, feljelentették, ezért VIII. Orbán pápa az angolkisasszonyok rendjét 1630-ban betiltotta, és ezt az intézetek feloszlata követte. *„Ward Máriát, mint eretneket, szakadárt és a szentszék ellen lázítót egyházi fogságba*

¹⁵ Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattár: *Az egri magyar királyi Dobó István 14. honvéd gyalogezred tisztikarának személyi okmánygyűjtői alapján.*

¹⁶ Pukánszky Béla: A nőnevelés története i. m. 61.

¹⁷ Pukánszky i. m. 62.

vetették.”¹⁸ A nevelő- és oktatótevékenységre viszont nem vonatkozott a pápai tilalom, a közösségek tagjai világi tanítónókként továbbra is együtt maradhattak, és folytathatták tevékenységüket. Szerzetesi szabályzatukat a pápa csak 1703-ban hagyta jóvá.¹⁹

Magyarországon 1627-ben hoztak létre Pozsonyban leánynevelő intézetet Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érsek segítségével, és az iskola 6 évig működött. A közösségnek később a budai várban adott helyet Mária Terézia, ahol 1856-tól az első magyar tanítónőképző, valamint a XX. század elején a polgári iskolai tanárképző, majd 1917-ben a Ward Kollégium működött. A házalapítások sorrendje így folytatódott: Budapest-Zugliget (1770), Eger (1852), Veszprém (1860), Eperjes (1882), Kecskemét (1917), Zugliget (1926), Nyíregyháza (1929), Klotildliget (1937), az erdélyi Élesd (1941).²⁰

Az 1852. év a nőnevelés szempontjából fontos eseményről emlékezetes. A szabadságharc okozta feszült időszak csillapodásával Bartakovics Béla egri érsek angolkisasszonyokat hívott Egerbe, ahol elmaradott volt a lánynevelés a 19. században. Az alapító gróf Majláth M. Júlia fejedelemasszony (apátnő) Bydeskuty M. Amália főnöknő vezetésével Sankt Pöltenből 9 rendtagot küldött Egerbe, ahol az első évben 30 bennlakó és 134 bejáró tanulójuk volt. Az évek során egymás után emelkedtek az új épületszárnyak, és sorra alakultak új iskolatípusok. Az elemi és a tanítónőképző felállítása után Toldy Ferenc irodalomtörténész lánya, Toldy M. Izabella főnöknő, 1891/1892-ben megszervezte a polgári leányiskolát négy osztállyal, ezzel még inkább szükségessé vált az épület további bővítése.²¹

1900-ban külső vagy bejáró növendékek számára is megnyílt a 6 osztályú felsőbb leányiskola M. Farkas Szidónia főnöknő vezetésével. 1920-ban négy évfolyamú női felső kereskedelmi iskolává alakult át a kereskedelmi iskola, ami M. Lengyel Júlia főnöknő irányítása alatt működött. A leánygimnáziumot M. Beleznyai Etelka főnöknő tervezte meg, melyet később M. Rössler Margit főnöknő valósított meg 1916-ban. Ez az időközben – kevesebb klasszikus tudást nyújtó – leánylíceummá alakult leányiskola az 1929–1930-as tanévtől újra leánygimnáziumként funkcionált, a tanítónőképző pedig 1938 szeptemberétől az I–III. osztályig mint leánylíceum, a IV–V. osztályban mint tanítónőképző működött egészen az 1948-as államosításig.²²

A havonként megjelenő Egri Katolikus Tudósító folyóiratban Breznay Imre *Múlt és jelen, Az angolkisasszonyok egri házának történetéről* szóló cikke szerint 1852-től 1935-ig 16 373 diáklány végzett itt, gyakorolt a közéletre hatást az apá-

¹⁸ Nigg, W.: Az erős asszony i. m. 90.

¹⁹ Pukánszky i. m. 63.

²⁰ Pukánszky i. m. 61–65.

²¹ Breznay Imre: Múlt és jelen. Az angolkisasszonyok egri házának története II. In: Egri Katolikus Tudósító XX. (1935) 4. sz. Eger 1935. 52.

²² Az Angolkisasszonyok Egri Sancta Mária Intézete Róm. Kat. Leánygimnáziumának évkönyve az 1942–43. iskolai évről. 12–14.

cáktól tanultak alapján, és vált az évek alatt feleséggé és családayává, vagyis művelt magyar asszonnyá.²³

M. Körtvélyesi Mária, az angolkisasszonyok intézetében tanult egykori növendék, majd később ott dolgozó tanítóképző-intézeti pedagógia- és filozófiatanár – emellett a népművelési kör vezetője és szülők-nevelők könyvtárának kezelője – 1942-ben megjelent „Tiszteletreméltó Ward Mária B.M.V. Intézetének tanítási és nevelési rendszere” című munkája szerint országos viszonylatban 4136-an tanultak az angolkisasszonyoknál, és ebből 1040 növendék járt az egri intézetbe, és 90 rendtagot tudhatott magáénak az intézmény. Ezek az 1941–1942-es tanév egri adatai voltak.²⁴

Eger szívében egy hatalmas iskolakomplexum működött a Káptalan (ma Kossuth) utca 8. és a Szmrecsányi (ma Klapka) utca 7. szám alatt. 1942-ben az alma mater iskolái közé tartozott az internátus, egy 4 évfolyamos gyakorló elemi iskola, egy 4 osztályos polgári iskola, egy leánylíceum I–III. évfolyammal, egy leánygimnázium 8 osztállyal, egy két évfolyamos kereskedelmi tanfolyam vagy iskola, egy elemi iskolai tanítónőképző és egy 6 évfolyamos két tagozatos gyakorló elemi iskola, valamint a rendház (apácázárda). Ezek az intézmények biztonságot és kiszámítható életpályát kínáltak a tanulni vágyó lányok számára. Az intézeten belül a különböző iskolatípusokat az igazgató nővér vezette. 1942-ben a leánygimnázium M. Lehotzky Ilona, az intézet M. Brand M. Margit halála után M. Kondé Mária házfőnöknő irányítása alatt állt.²⁵

Dolgozatomban eltekintek az iskola történelmében zajló iskolatípusokat érintő változások részletezésétől, a következőkben az 1942-ben lévő helyzetet mutatom be. Kutatásomban két iskolatípusra – a leánygimnáziumra és a tanítóképzőre – helyeztem a hangsúlyt, hiszen ezek játszottak fontos szerepet a II. világháború idején a 14. gyalogezred életében.

A leánygimnázium

Az iskola alapja az angolkisasszonyok régi „felsőbb leányiskolája” volt, amely 1902-ben alakult M. Farkas Szidónia vezetésé idején, és 1916. június végéig, az átszervezésig állt fenn. 1916-ben a régi felsőbb leányiskolát leánygimnáziummá alakították, és szeptember 1-jén már meg is nyílt az I–V. osztállyal. Hivatalosan a neve „felső leányiskola és leánygimnázium” volt.

A fenntartó célszerűnek látta a kereskedelmi iskolai, akkor még „felső leánykereskedelmi” tagozat beállítását is, amely 1920-ban „négyévfolyamú női felső kereskedelmi iskolává” alakult át. A leánygimnázium 1927. évi törvény értelmé-

²³ *Breznay Imre*: Múlt és jelen. Az angolkisasszonyok egri házának története I. In: Egri Katolikus Tudósító XX. (1935) 3. sz. Eger 1935. 34–39.

²⁴ *M. Körtvélyesi M.*: Tiszteletreméltó Ward Mária i. m. 18.

²⁵ A fejezetet vö.: Az Angolkisasszonyok Egri Sancta Mária Intézete Róm. Kat. Leánygimnáziumának évkönyve az 1942–43. iskolai évről. 12–14.

ben – gyakorlatiasabb tudást nyújtó – leánylíceummá alakult, ez azonban csak rövid ideig működött. A líceum négy- vagy nyolcosztályos középiskolatispús volt, amely érettségit adott, de alacsonyabb fokozatú volt a gimnáziumnál.

A növendékek szülei kérésére M. Lengyel Júlia, az akkori főnöknő kérvényezte a leánygimnáziummá való visszaalakítást, így az iskola az 1929–1930. tanévtől újra leánygimnáziumként működött, melynek fő feladata az volt, hogy az elemi iskolában kialakított vallásos, erkölcsös életet megerősítsék, és 8 középiskolai év után jó lelkű, művelt, érettségizett nők lépjenek ki az iskola falai közül.

A tanítónőképző

1874-ben Samassa József egri érsek alapította meg a tanítónőképzőt, amelynek ekkoriban Bydeskuty M. Amália volt az igazgatója. Az akkori viszonyok között csak úgy lehetett a tanítónőképzőt fönntartani, ha az érseki fiúképző tanárai itt is tanítottak, ám ez a helyzet csak 1887 augusztusáig, az önálló vezetés és különválás elrendeléséig állt fent. Az évfolyamok számát 1920-ban ötre emelték. 1938 után az I–III. osztály mint líceum, a IV–V. osztály mint tanítónőképző működött egészen az 1948-as államosításig. Feladatkörükbe tartozott a „jellemképzés”, azaz a lányokban a missziós hivatás, küldetéstudat öntudattá fejlesztése és a latin és egyéb nyelvek mellett a gyermek lelkéhez vezető út megtalálása, vagyis elsajátítani a gyermekek hitéletre való oktatásának módját.²⁶

1942-ben az adott kor követelményeinek megfelelően fogalmazták meg a növendékek fejlődéséhez szükséges célkitűzéseket, amelyek a vallásos légkör, a nevelők iránti engedelmség erénye, a családi ház vonzóvá tétele, testi-lelki fejlődés elősegítése voltak. A munkateljesítmény fokozására az osztályokat versenyeztették egymással, és nagy hangsúlyt kaptak a hazaszeretetet kialakító tantárgyak. Míg a testi egészségről a tornaórák és a környékbeli kirándulások, addig a lelki egészségről és a keresztény hit kialakításáról a vallásos erkölcsi nevelés gondoskodtak az intézet falain belül. A női lélek tökéletesítését Szűz Mária tiszteletével igyekezett elérni egy ifjúsági egyesület, a Mária Kongregáció, a kisebb növendékek a Szívárdába tömörültek Jézus Szívének tiszteletére. Ennek a vallásos erkölcsi nevelésnek az volt a fő célja, hogy a lányok a mindennapi életben eligazodhassanak, és talpraesett, öntudatos vallásos nőként lépjenek ki az iskolából a való életbe.²⁷

A család és egyház közti kapcsolat képezte a nevelés alapját. Úgy vélték, a családon belül is a nő a felelős az újításért, gyógyításért, a gyermeki lélek fejlődéséért, tehát erős, küzdő, bátor, családjáért áldozatokat hozó női magatartást kell kialakítani a lányokban. A nevelők és a növendékek közti bizalmas kapcsolat az alapítónő, Ward Mária, az „erős asszony” által is hirdetett szereteten és

²⁶ Angolkisasszonyok Egri Sancta Maria Intézete Érseki Róm. Kat. Leánylíceumának 5., Tanítónőképzőjének 68. évkönyve 5. 1942–1943. tanévről 11.

²⁷ M. Körtvélyesi M.: Tiszteletreméltó Ward Mária i. m. 20.

kölcsönös tiszteleten alapult, és az iskolából való távozás után is fennmaradt ez a jó viszony. Később időnkénti gyűlésekkel és az évenként megjelenő értesítőkkal tájékoztatták az alma mater falai közt zajló eseményekről az egykori növendékeket. Ilyenek voltak a Hóvirágok és a Nefelejcsék című füzetek.

Az intézet tanárai azonban féltő szeretettel és előrelátással nagy gondot fordítottak a lányok őrzésére még a szünidőben is, olyan helyekre engedték a lányokat, ahol biztonságos felülyeget volt. Előfordult, hogy egy-egy táncos mulatságra is elkísérték a növendékeket, ezért sokszor a nevelők szóbeszéd tárgyai lettek. A szigorú szerzetesi nevelés a lányok egyéni érzelmeinek megélésére nem adott lehetőséget, az apácák és világi nevelők a vallásos élet nyújtotta biztonságot akarták a diáklányok számára továbbadni.

A mai fiatalság számára az angolkisasszonyok által kialakított és megőrzött szigorú nevelés, illetve az 1940-es évek eleji diákélet teljesen érthetetlen. Az egri angolkisasszonyok leánygimnáziumának falai közt tanult 1946–1947-ben Magyarország híres színésznője, Törőcsik Mari, az általam vizsgált 1942–1943-as esztendőben pedig két leendő pszichológusnő: Lux Elvira (1929–2016) és Mohás Livia (1928–).

A régi családi történetek fontos szerepet játszanak a családok életében – írja napjainkban egy ifjú pszichológusnő –, akár több generáción keresztül is képesek hatni a kapcsolatokra, befolyásolják a leghétköznapibb élethelyzeteket is.²⁸ Ez igaz az iskolai élményekre is. Mohás Livia *Az oroszlanos kert* című éregénye és a *Zuhog, zuhog a hó* című családragénye egyfajta visszaemlékezés, ami ezekben az időben átélt tapasztalatokról, fájdalomokról, a negyvenes évek Magyarországról, Heves megye székhelyéről és az angolkisasszonyok egri leánynevelő intézetéről szól, ami annyi mindenre megtanította. Katolikus családból származott, sok rokona élt nyugaton, édesapja pedig vitéz (kitüntetett háborús hős) volt, ezért később sokszor érezte a kommunista rendszer sugallta megkülönböztetést. Az egykori kamaszlány lelkivilágát viszont sokáig befolyásolta az egri zárda értékrendje, hangulata, ahol szorosán összezárva élt apáca, tanár és diák.

Már az iskola 1911. évi értesítőjéből idézett mondatból – *„Föl kell tehát vértetni a nőt!”* – kiderül a felfogás, miszerint a gyöngé nők küzdelemre felvérteztenül s fegyvertelenül lépnek a boldogulás útjára.²⁹ Már ebben az értesítőben megemlékeznek Szűz Mária személyéről, Árpádházi Szent Margitról és nagy történelmi hősnőkről, a magyar történelem kiváló asszonyairól is, mint például Zrínyi Ilona, Szilágyi Erzsébet, Lorántffy Zsuzsánna. *„Mária Terézia királynéknk ügyességét, szorgalmát számos templomunkban található remek hímzésű ornátusok dicsérik”* – írták a varrás, hímzés fontosságát hangsúlyozva.³⁰ Úgy vélték, a könnyes szemű gyöngé nők hősként tanúsított magatartása a háború alatt és

²⁸ Orvos-Tóth Noémi: *Örökölt sors. Családi sebek és a gyógyulás útjai*. Bp. 2018. 244.

²⁹ Az Angolkisasszonyok Egri Érseki Róm. Kath. B.M.V. intézetének értesítője az 1911–1912-ik iskolaévről. 4.

³⁰ Uo. 5.

után is rendbe hozza, gyógyítja és megmenti, ami megmenthető. Ha a lány, az asszony zokszó nélkül, mosolyával véghez viszi a munka másik felét, aktív hőssé magasztosult – mondta 1918-ban Pécsi Jenő³¹

„Elnémult a csatatér, de nem a háború. Letörött a zászló, de nem a mi hitünk. Pihen a kard, de nem a mi kezeink. Munka, munka; ez lesz a mi eszünkbe, szívünkbe s karjainkra vésvé. Általa találjuk meg kiteljesedésünket, nyitunk rá igazi önmagunkra. Életet követelünk! Az élet pedig munka, égés, áldozat. Sokszor szürke, lassú véráldozat, de főséges áldozat akkor, ha belekapcsoljuk a közösség, a magyarság gondolatvilágába. Ez a munka szögez az iskolapadokhoz, azt mondja: Neked itt a helyed, itt kell kikalapálnod a nemeset, a szépet, az erkölcsöset, itt kell teleszívnod a lelkedet tudással, világossággal. Itt mi is nagy hősök lehetünk a kötelességteljesítés mezején”³² – olvasható az egri angolkisasszonyok régi diákjai szövetségének *Hóvirágok* című 1930. évi IX. értesítőjében.

Mind az 1912-es, mind az 1930-as értesítőben jól látszik, hogy az évek előre haladtával – az első világháború előtt és után is – az intézetben nevelő pedagógusok a modern kor követelményeinek megfelelően, Ward Mária tanításainak szellemében végezték a lélek fejlődését és testi, értelmi, érzelmi nevelést szolgáló munkájukat. Az angolkisasszonyoknál tanító és egyben nevelő apácáknak előírt feladatuk volt, hogy produktív alkotómunkára neveljék és szoktassák rá a diáklányokat. Pedagógiájuk szerint arra kellett nevelni őket, hogy természetüké váljon a munka, és ne tudjanak foglalkozás nélkül eltölteni órákat naponta, ezért napról napra rájuk kell bízni valamilyen feladatot a háztartásban. Kiemelték azt is, hogy azok a lányok, akiknek házas, szorgalmas édesanyja van, sokkal több útravalót kaphatnak otthonról. Az angolkisasszonyok szerint az anya nevelő munkája a legintenzívebb, ami személyiségformáló hatással bírt lányaikra. Ezért a józanul gazdálkodó, tevékeny, „hős” anya lett a követendő példa számukra; az ilyen anya által nevelt lányok hamar megtalálják a helyes utat, amin haladniuk kell. *„A tisztességes házimunkának lealacsonyítása és a magas rangú állással össze nem egyeztetése megteremtette XX. század az új női típusát, az egész nap semmittevő, dologtalan, unatkozó, henyélő nőt. Az ilyen nő nem tolthati be azt a nemes hivatást, amelyet az Isten anyja jelölt ki eszményképül a gyermeknevelésben”³³* – olvasható már az 1912-ben kiadott értesítőben.

Az angolkisasszonyok nőideálja szerint a csöndes, megelégedett családi körben a jó, a nemes szívű, a szorgos, az erkölcsös, a vallásos anya tisztas alakja a teremtés remeke. Az intézet ősidők óta a szociális érzés, önzetlen szeretet és a munkakedv felkeltését és fejlesztését tartotta szem előtt. A nővérek szerint a női lélek tökéletesítése, a mély, öntudatos vallásosság kialakítása a mindennapi

³¹ Az Angolkisasszonyok egri Leányiskolája által az elesett hősök emlékére tartott 1917. halottak napi gyászünnepélyen elmondott háborús beszéd, dr. Pécsi Jenő jogakadémiai tanár előadásában. Egri Egyházmegyei Közlöny (1918) 4. sz. 11.

³² *Hóvirágok*, Az angolkisasszonyok egri érettségizettjei szövetségének 1930. évi IX. értesítője, 1.

³³ Az Angolkisasszonyok Egri Érseki Róm. Kath. B.M.V. intézetének értesítője az 1911–1912-ik iskolaévről. 5.

életben helytálló, vidámságot és derűt sugárzó dolgos nőt teremt, aki képes szembenézni és megbirkózni a gyermekneveléssel, férje, közeli hozzátartozói elvesztésével.

1941-től ezért az intézetben *Pro Patria* (Hazáért) felirattal elhelyezett tábla emlékeztette a növendékeket a harctéren hősi halált halt hozzátartozójukra és a büszkeség érzésére, amit emiatt érezniük kellett. Erre a táblára jegyezték fel az háborúban elhunyt rokonuk halálhírét, akikért szentmiséket mondtak. Úgy gondolták, az erkölcsi nevelés a hazaszeretet ápolásában lesz teljessé, így a nemzeti érzés erősítését szolgáló tantárgyakra különösen nagy hangsúlyt fektettek, de ez mutatkozott meg pl. a Magyar Hiszekegy folyamatos elmondásában.

A szociális érzékenység fejlesztését szolgáló önkéntes tevékenységnek személyiségfejlesztő hatása volt, de fontos volt a szolidaritás, az integritás eszméje és a társadalmi összefogás a hátorszáiban.

Ez az összetett oktatás-képzés-nevelés azonban 1944-ben összeomlott, majd a háború után csak három évre sikerült helyreállítani. *„1948-ban kereken 430 nővérnek kellett elköszönnie közel 6000 tanítványától, kisdiaáktól, középiskolástól, tanító- és tanárképzőstől. A kommunizmus évtizedeiben a rendtagok világi munkahelyeken dolgoztak és sokszor kemény fizikai munkát végeztek, rendi kapcsolataikat titokban ápták, és a rendalapítás körülményeihez hasonlóan illegális módon sokszor rendőri megfigyelés és zaklatások ellenére, apostoli szolgálatokat folytattak. 1989-től az akkor már nyugdíjas korú nővérek nagy lendülettel szervezték újjá közösségi életüket és apostoli tevékenységüket.”*³⁴

1990-ben M. Juhász Mária (1914–2001) magyar, latin, francia szakos okleveles középiskolai tanár és szerzetesnővér több évtizednyi külföldön tartózkodása után hazatért, és újjászervezte az angolkisasszonyok egykori egri intézetét, egykori iskoláját és munkahelyét.³⁵ 1949-ben, az iskola államosítása után rendi áthelyezéssel Franciaországba, onnan Angliába került, majd Argentínába utazott, ahol 1950-ben le is telepedett. Buenos Aires közelében, Plátanos városban tanított; a *Maria Ward* Magyar Angolkisasszonyok Intézetében. Spanyolországi és franciaországi tanítói tevékenysége után 1990-ben hazatért, 1993-ig Egerben az angolkisasszonyok nyolcosztályos leánygimnáziumának igazgatójaként vezette az iskolát.

A Kossuth utcai épület falán az Egri Városszépítő Egyesület által kiállított emléktábla őrzi emlékét a „keresztény leánynevelés és megújulás apostolának”.

³⁴ <https://katolikus.hu/szerzetesrendek/45>, letöltés 2020. dec. 30.

³⁵ Juhász Mária 1914-ben Eperjesen született, 1934-ben Egerben érettségizett, 1942–1948 között Egerben, 1950-től Argentínában tanított. <http://lexikon.katolikus.hu/J/Juh%C3%A1sz.html>, letöltés 2020. dec. 10.

A növendékek és a háború – az 1942-es év eseményei az egri angolkisasszonyok történelmében

Kutatásom során elsősorban a Heves megyei székhely lapjának a leánynevelő intézetet említő tudósításait gyűjtöttem össze, és az 1942-es év eseményeiről megjelent cikkeket kronológiai sorrendben vizsgáltam meg. Ezt az évet részletesen hónapról hónapra áttanulmányoztam, mivel a második világháború közepén ez egy eseménydús év volt az angolkisasszonyoknál.

Az apácák növendékeinek közösségi szerepe állandóan megmutatkozott évtizedeken keresztül a városi ünnepeken, és korábban már az I. világháború éveiben is. Egyfajta társadalmi elvárás nehezedett a tisztleányokra, hiszen az iskolákban is rangjukhoz méltóan kellett tanulniuk, viselkedniük a szüleik származása, hivatása miatt. Az intézet jótékonyági tevékenységét vizsgálva nem volt könnyű dolgom, ugyanis civil oldalról, valamint iskolatörténeti és egyháztörténeti szempontból kevesen kutatták még a katolikus lánynevelést. A kutatás újszerűsége abban rejlett, hogy mélyebb következtetéseket lehet levonni az iskolai értesítők/évkönyvek és az Eger című napi szinten megjelent napilap alapján az intézetben történt eseményeket illetően. Dolgozatomban azt fejtem ki, hogy a források tanulmányozása során úgy láttam, hogy a nevelésben és oktatásban is az a tudatos, szervezett felkészítés figyelhető meg, amely a háborúval hozható kapcsolatba. A diáklányok által végzett sokoldalú tevékenységek – az elsősegély-tanfolyamok, az előre ütemezett őszi és karácsonyi gyűjtések – azt mutatják, hogy több tanulsága van a háború okozta kényszerhelyzetnek.

Az egri intézetben tanulók egyébként is jelentős hatást gyakoroltak a közéletre. Gyakorta megfordultak különböző nyilvános előadásokon, hangversenyeken, ünnepélyeken, tanfolyamokon, megemlékezéseken.

Az angolkisasszonyok tanítványai számára is a januárban megrendezésre került Katolikus Akció sorozatával indult az esztendő. A ferencesek „fehér termében” tartott Actio Catholica-előadás a katolikus egyházzal foglalkozó időszzerű kérdések megtárgyalásával foglalkozott. A különböző előadásoknak az volt a feladata, hogy a helyi közösségek életére hatást gyakoroljanak. A vallásos élet fontosságának hirdetése megfigyelhető szerintem az előadások témáját illetően, különösen azokon, melyekre az angolkisasszonyok is hivatalosak voltak.

Január 18-án dr. Monostory Elekné írónőt hallgatták, aki „*Isten a családban*” címmel tartotta meg előadását, és a család boldogságát a vallásos hittel hozta kapcsolatba. Amerikai vak embereken végzett kísérletet kifejtve a következőket mondta: „Amit a vakoknak a napfény, azt jelenti a családnak a vallás. Ahol Isten és a hit ott van a családban, ott nincs szükség a boldogságra.”³⁶ Ebből az alkalomból az angolkisasszonyok karácsonyi énekkara Faludi Ferenc *Istengyermek* című művét adta elő.

³⁶ Eger, 1942. január 19. 3.

Január 20-án a házasság kérdéséről tartott előadáson Mjazovszky Albert állami gimnáziumi tanár olvasta fel a Kocsis Károly állami gimnáziumi igazgató által írt értekezést a házasság kérdéséről. Szerinte a művészi irányzatok és a túlzottan liberális életszemlélet eredményeképpen a házasság intézménye körül súlyos bajok alakultak ki. Cáfolatában a házasságot komoly életfeladatnak és legbensőbb magánügynek nevezte, és nem mondta elavultnak, mert e kötelességből születik új élet. Ezen a rendezvényen szintén részt vett és Philip Hayes *Karácsony ünnepén* című négy szólamú kánonját énekelte az intézet énekara. Az akciósorozat utolsó előadásán dr. Kiss István teológiai tanár tisztázta a szociális kereszténység fogalmát. Szerinte a szociális kereszténység a szociális lelkületből és az ebből fakadó munkából tevődik össze, melyet a jó érzés és szándék vezet. „*Minden ember Istennek egyforma gyermeke s így valamennyien egymás testvérei vagyunk*”³⁷ – mondta. Végezetül Bárdos Lajos *Szent Cecília éneke* csendült fel a diákok előadásában.

1942. márciusban húsvét közeledtével a nagyheti szertartások mellett lelki gyakorlatot tartottak „úrinoők” részére az angolkisasszonyok intézetében. A vallásos rendezvény arra utalt, hogy a régi diáklányokból lehetnek ún. úrinők, akik a helyi keresztény és nemzeti gondolkodású középosztályba tartozhattak. 1942. március 23–27. között Molnár Béla jezsuita szerzetes, a budapesti rendház tagja tartotta a hitbuzgalmi előadásokat.

Eger városában a tavasz beköszöntével, áprilisban a két vöröskeresztes tanfolyammal folytatódott az év, melynek során a női lakosok ápolónői tudnivalókat sajátíthattak el, és betegápolásról tanulhattak. A tanfolyamot egy Aliz testvér nevű apáca, a Vöröskereszt Egyesület országos központjának kiküldöttjének vezetésével az egri Angolkisasszonyok Leánynevelő Intézetében tartották dr. Pál Endre városi tanácsnok szervezésében, dr. Hedry Lőrincnének, Heves vármegye vöröskeresztes önkéntes főápolónőjének irányításával. A tanfolyam végeztével ünnepélyes keretek között nagy sikerrel vizsgázott április 23-án a tanfolyam 40 hallgatója, valamint az angolkisasszonyok egri intézetének tanárnői és növendékei 191 fővel. Ez a gyakorlati képzés már egyértelműen a háború következményeinek – sebesültek, rokkantak tömegeinek – kezelésére készítette fel a lányokat.

Ehhez fontos lelki alapot képezett Csávossy Elemér kassai jezsuita rendházfőnök májusban megrendezett előadása az angolkisasszonyoknál. A díszteremben előadást tartott Bogner Mária vizitációs nővérről, azaz a beteglátogatás fontosságáról. A Szűz Mária Erzsébetnél tett látogatásáról elnevezett rendtagjai lakóházukban látogatták meg és gondozták a betegeket, szegényeket. Ez az előadás is a szociális érzékenységet erősíthette a lányokban.

Ezután körmenetet rendeztek június 14-én, Jézus Szíve vasárnapján, ahol Kriston Endre segédpüspök, nagy prépost vezette a ceremóniát. Egyik gyülekezési helyéül szolgált az angolkisasszonyok intézete is, ahonnan fél 4-kor indultak el énekelve, imádkozva, zászlók alatt a főszékesegyházba. Ez az ünnep is az

³⁷ Eger, 1942. január 30. 2.

angolkisasszonyoknak a Jézus Szíve-tiszteletet elterjesztő jezsuitákhoz fűződő lelki rokonságát jelentette.

Az 1942. július 4-én megjelent tudósítás szerint a KALÁSZ (Katolikus Leánykörök Szövetsége) vezetőképző tanfolyama mutatkozott be az angolkisasszonyok kertjében. Ez a szervezet katolikus földműves leányok országos szövetségeként, a faluban élő magyar anyák, tkp. fiatal parasztasszonyok továbbképzését tűzte ki feladatul a keresztény hit és erkölcs szellemében. Ezt a vezetőképzőt nem a zárda diákjainak szervezték, hanem egyházmegyei alkalmazottak számára, pl. pedagógiai tanulmányokat folytató tanítónőknek, akiknek a tánc, éneklés, költészet elemeit elsajátítva kellett elvinni falujukba a megszerzett tudást, kultúrát. A kilenc nap alatt a zárda adott szállást az itt tartózkodóknak.

1942. július 18-án meghalt Brand M. Margit (1875–1942), aki 1929–1932 között volt egri főnöknő. A polgári iskolai, leánygimnáziumi és tanítónőképző intézeti tanárnő temetése 19-én volt. Ezután még aktívabb társadalmi élet kezdődött az intézetben, és ebben a háborúnak is része volt, de ekkor már Kondé Mária volt az egri ház főnöke.

Az általam már említett Breznay Imre egyik írásában az ország több városában elhelyezett emléktáblák nemzetnevelési célját említette, melyekkel különleges embereknek és eseményeknek állítottak emléket. Arra emlékeztetett, hogy Egerben az angolkisasszonyok épületének kapuja fölött a Szűz Mária-szobor alatt elhelyezett, Foglár György címerével ellátott emléktábla hirdeti, hogy az épületet az egri címzetes püspök és kanonok emeltette az általa alapított jogakadémia számára.

1942 szeptemberében új igazgatónők vették át az iskola vezetését. Az angolkisasszonyok tanítónőképző intézetének, leánylíceumának és polgári leányiskolájának igazgatója, dr. Vécsy László érseki tanácsos, jogakadémiai tanár, kedvezőtlen egészségi állapota miatt felmentését kérte az érsektől. Szmracsányi Lajos a tanítónőképző intézet és leánylíceum igazgatói teendőinek ellátásával dr. M. Benes Anna angolkisasszonyt, a polgári leányiskola igazgatásával pedig M. Tekeres Margit angolkisasszonyt bízta meg.

Breznay Imre 1942. szeptember 12-én az egri bor és a költők kapcsolatáról írt, többek közt Toldy Ferenc irodalomtörténészről is megemlékezett, akit sok szál fűzött a városhoz. A 19. század második felében Bartakovics Béla egri érsek támogatta Toldy kutatásait, két leánya ellátási díját pedig anyagiakkal segítette. Később egyik leánya, Izabella (1834–1899) 1854-ben az egri rendházba került, és apácaként évtizedeken át volt igazgatója és főnöknője a leánynevelő intézetnek egészen haláláig.

1942. október elején megkezdődtek a honvédek részére szánt borfelajánlások. A Magyar Szőlősgazdák és a Hegyközségek Országos Szövetkezetében felmerülő ötlethez Egerben is többen csatlakoztak, ilyen volt az angolkisasszonyok 50 literes boradománya a honvédség részére.

Október végén ünnepelték meg Krisztus Király ünnepét az angolkisasszonyoknál. A Katolikus lexikon szerint ekkor a békéért szoktak imádkozni. A taní-

tónőképző és a leánylíceum Mária-kongregációja október 25-én az intézet dísztermében rendezte díszgyűlését, amelyre zenei és irodalmi műsorral készültek. Elsőként a *Christus Vincit, Christus regnat, Christus imperat* című énekkari mű hangzott el. Ezután Sík Sándor piarista szerzetes, költő *Hiszek* című versét Szélyes Margit IV. osztályos tanítóképzős tanuló szavalta el. Ezt követte Bárdos Lajos zeneszerző *Üdvözlégy nagy Király* című kórusműve. Az ünnepi beszédet dr. Vízny Miklós prépost, kanonok mondta. Edvard Grieg *Poetische Tonbilder* című művét Petrovics Hilda V. osztályos tanítóképzős diák játszotta zongorán. Harsányi Lajos győri kanonok, költő *Ki az Úr?* című versét szavalókórus adta elő. Beethoven *Isten dicsősége* című dalát szintén a kórus énekelte. Végül a lányok élőképet mutattak be, ami egy mozdulatlan és néma szereplőkből művészien összeállított, képszerű és rendszerint valamit jelképesen ábrázoló csoport volt. Az év során történt eseményekből és programokból látszik, hogy a lelki nevelés mellett a kultúrára is hangsúlyt fektettek. Valószínű, hogy az embereket ért háborús szomorú hírek kompenzálására szaporodtak meg az irodalmi és zenei műsorok, melyek szépséget és reményt hozhattak mindennapjaikba.³⁸

Az 1942-es őszi és tavaszi hónapokban filmmatinékat rendeztek a lányok számára. Az évkönyv „programlistájában” Csepreghy Ferenc Sárga csikó népszínműve, a *Hulló bilincsek* című film, a *Pinocchio* című mesefilm, *A harmincadik* című magyar játékfilm és Csíky Gergely Nagymama című népszínműve szerepeltek. A művészeti alkotások tartalmát tekintve megfigyelhető az ifjúsághoz közel álló téma, tudatosan választhatták ezeket a filmeket a nevelők. A Nagymama egy leánynevelőintézetbe franciatanárnak jelentkezett fiatalemberről és szerelméről szól, az 1942-ben megjelent magyar játékfilm, *A harmincadik* pedig Páger Antal főszereplésével egy iskola létesítéséért küzdő tanár történetét bemutató alkotás.

1942-re az alapítás után 90 év múlva nagy fejlődés mutatkozott meg az intézet életében. Ezt foglalja össze krónikájában Breznay Imre október 30-án. November 1-jén ünnepelték ugyanis az angolkisasszonyok a 90 éves egri évfordulójukat, amikor megkezdték tanító munkájukat az intézet falai között. Breznay írásában az „Egri Posta” 1862. évi októberi számára hivatkozik, miszerint 1852-ben 164 növendékkal (30 belső és 134 bejáró) és 5 apáca nevelővel indult meg az intézet.

1942-re ezek a számok 1116 tanulóra (105 bennlakó és 1011 bejáró tanuló) és 51 tanárnőre növekedtek, és az intézetben megvolt minden leánynevelő iskolatípus: elemi, polgári és kereskedelmi iskola, tanítóképző gyakorlóiskolával és gimnázium.

Az évfordulóra már korábban felújították a rendházat és kápolnát is, november 1-jén Kriston Endre segédpüspök meg áldotta szentmise keretében az újonnan festett kápolnát. Az ünnepi szentmisén *Wendl Missa Juvenilis*-énekét énekelte az angolkisasszonyok kórusa, amit M. Lehotzky Ilona vezényelt. Ezen a jeles eseményen jelen volt a központi egyházművészeti igazgató, dr. Molnár

³⁸ Eger, 1942. október 24. 5.

Ernő, M. Krigovszky Magdolna tartományfőnöknő, M. Bellamartina Anna budapesti, M. Veltly Anna veszprémi főnöknő a rendházakat képviselő kíséretükkel és Eger város intézményeinek, társadalmi egyesületeknek vezetői.

Az angolkisasszonyok kápolnájának kifestésekor egyébként a város barokk szellemét próbálták ötvözni a magyaros szellemmel. Ebben Megyer-Meyer Antal főiskolai tanár, Jantschi Béla tanár, Bozsák Jenő és Takács Ferenc segítettek.

A mennyezetképek közül az első az Angyali Üdvözlés, a középső kép az Angyalos Betlehem nevet kapta a művésztől, a harmadik kép az Okos és balga szüzek csoportját ábrázolja. Az oltár mögött a 2,4 méteres Szeplőtelen Szűz Mária imádkozó szobra állt az öt körülvevő angyalokkal, melyet hársfából faragott Bányai Ödön. Az Oltáriszentséget áhítatos imádságba merült angyalcsoportok „őrizték”. Zenei ünnepség keretében Fogelné Kaufmann Emmy vezetésével Haydn Largettója szólalt meg, majd véget ért az ünnepély a Te Deummal és a pápai himnusszal. Ezt a felújítást csak az intézetet támogató nagyvonalú jóakarók segítségével tudta megvalósítani M. Kondé Mária házfőnöknő.

1942. november 8-án és 9-én két díszelőadást rendeztek, amit nagy érdeklődés előzött meg. Az intézet 90 éves ünnepségére egy előadássorozattal készültek a gimnáziumi növendékek, egyik közülük a *Lilia, a Grál királynője* című előadás volt. M. Cserny Irén szegedi főnöknő dolgozta át leányszínpadra 5 felvonásban izgalmas táncjelenetekkel és hatásos tömegjelenetekkel a *Grál* mondatát és a *Parcivalt*. A történet a csábításnak kiszolgáltatott lélek útját mutatja be Istenhez a csábítás küzdelmeit legyőzve, mondván az erős akarat mindig győzedelmeskedik. Parcival története a fiú lovaggá válásáról szól, és a Grál egy aranyserleg formájában jelenik meg a történetben. Párhuzamba hozva a leányszínpadra átirított változattal, Liliána „lovaggá” válása a színdarabban valószínűleg a hétköznapokban erős nő hőssé válását jelenti.³⁹

1942 nyarán dr. Serédi Jusztinián bíboros és hercegprímás Eger városában több intézménybe ellátogatott, többek között az angolkisasszonyok intézetébe és a papnevelő intézetbe is. Magánlátogatásai során a püspököket, a főispánt, az állomásparancsnokságot és a polgármestert is felkereste, végezetül pedig az angolkisasszonyok intézetébe vezetett az útja, ahol a tartományfőnöknő s az egri és kecskeméti zárdák főnöknői fogadták az idősebb apácák (materek) társaságában a vitéz Subik Károly pápai prelátus, egyházmegyei tanfelügyelő, Mátray Gyula, Esti Miklós és dr. Száva János pápai kamarás kíséretében érkező hercegprímást. Kása Mária VI. osztályos bennlakó tanuló elmondott gondolatai után az apácák és a növendékek sorfalat állva köszöntötték az esztergomi hercegprímást.

Az angolkisasszonyok intézetének Árpád-házi Szent Erzsébet volt a védőszentje. Erzsébet napján, november 22-én a rend egri iskolái ünnepséget rendeztek tiszteletére. A műsort gimnázium és tanítónőképző kara kezdte *Halmos Szent Erzsébet énekével*, majd Sík Sándor *Síró testvérnek* versét szavalta el Berényi Ilona gimnáziumi VI. osztályos tanuló. Az ünnepségen beszédet mondott Sík

³⁹ Eger, 1942. november 11. 3.

Sándor egyetemi tanár is. A rendezvényen elhangzott még *Kéhler Magyar nyitánya*, zongorán játszott Matirkó Gizella, illetve a polgári iskola első osztályos növendékei készültek látványos jelenetekkel Szent Erzsébet életéből, végül Harmat Artúr *Fohász Szent Erzsébethez* című énekkari műve zárta az eseményt.⁴⁰

Arra, hogy a lányok öntudattal vallják magukénak a szegényeket folyamatosan segítő szent asszonyt, Erzsébetet, Sík Sándor beszéde világított rá, aki olyan nő eszményképet mutatott, aki segítőkészségéről, karitatív szolgálatáról, embertársaink iránt érzett szeretetéről és önfeláldozásáról volt híres. Az angolkisasszonyok diákjai is őt tekintették példaképüknek a háborús szolgálatuk során.

A tél beköszöntével 1942. december 23-án az egri Bajtársi Szolgálat a Kaszinóban karácsonyi ünnepséget szervezett, ahol hadiözvegyeket, hadiárvákat és szegényeket ajándékoztak meg az angolkisasszonyok, a diáklányokból álló kórus énekelt M. Lehotzky Ilona (egykori növendék, német-francia szakos tanár és kórusvezető) vezetésével, de egyébként is minden fontos eseményen szerepelt az intézet kórusa. Először *Bárdos L. Arany szárnyú angyal* című dala csendült fel az angolkisasszonyok intézetének énekkara előadásában. Dr. Száva János pápai kamarás, érseki titkár ünnepi beszéde után a kórus Wurm Ilona *Régi karácsonyi dalocskáját* énekelte el. A műsor további részében Kovács Erzsébet tanítónő egy V. osztályos növendékkal együtt szavalta el Somogyváry Gyula *Magyar karácsony* 1942-ben című versét, végül pedig Harmat Artúr *A szép szűz* című kórusművét énekeltek.

1942-es év	Események
január	Az évente megrendezésre kerülő Katolikus akciósorozattal indult az esztendő. Témák: család vallásossága házasság kérdése szociális kereszténység
március	Nagyheti szertartások és lelkigyakorlat úrinők részére az Intézetben.
április	Vöröskeresztes tanfolyamok.
május	P. Csávossy Elemér kassai jezsuita rendház főnökének betegápolás fontosságát hangsúlyozó előadása.
június	Jézus Szíve körmenet.
július	Kalász-lányszervezet vezetőképző tanfolyama az Angolkisasszonyok kertjében. M. Brand M. Margit tisztelendő főnöknő halála.
augusztus	Breznay Imre helytörténész nemzetneveléssel kapcsolatos írásai.
szeptember	Új igazgatónők: M. Benes Anna (tanítóképző és leányliceum) és M. Tekerer Margit (polgári leányiskola) Breznay Imre "krónikája" az egri borról.
október	Borfelajánlások a honvédek részére: Angolkisasszonyok 50 literes adománya. Leányliceum és tanítónőképző gyűjtése a honvédek számára Krisztus Király ünnepe - imádkozás a békéért. Díszgyűlésen zenés irodalmi műsor. Breznay Imre krónikája az angolkisasszonyokról és kápolnájukról.
november	90 éves az Angolkisasszonyok Intézete. Kápolna felújítása. Kriston Endre segédpüspök megaldja a kápolnát. 90 éves ünnepség és díszelőadás Lilia, a Grál királynője. Látogatások a városban: Dr. Serédi Jusztinián bíboros és hercegprímás az Intézetben. Ajándék a frontra induló honvédek számára - meleg ruhaneműk. Szent Erzsébet a védőszentjük tiszteletére - ünnepség.
december	Sebesült honvédek megvendégelése a kórházban - karácsonyi műsor. Tizska László zászlós hálalevele a gyűjtés és az ápolónői szolgálat miatt. Hadiözvegyek, hadiárvák és szegények megajándékozása - karácsonyi ünnepség. Miskey Zoltán alezredes háláját kifejező levele a növendékeknek címezve.

1. táblázat

1942-es év eseményei az Eger című napilap alapján

⁴⁰ Eger, 1942. november 21. 4.

Az újságcikkek tanulmányozása során érdekes egybeesés figyelhető meg; mintha 1942 folyamán az egri társadalmat hónapról hónapra tudatosan felkészítették volna a háború okozta tragédiákra. A januári vallásos lelki támogatást nyújtó előadás-sorozatok után a betegápolás elsajátítására fektettek hangsúlyt. A történelem során a nemzet érdekében kiemelkedő munkát folytató „nagy” személyekről emlékeztek meg, egyeseknek emléktáblát állítottak. Ősszel a zenei és irodalmi műveltséggel igyekeztek ellensúlyozni a szomorú és félelmet keltő hangulatot. Az angolkisasszonyok intézetének védőszentjéről, Szent Erzsébetről szóló megemlékezések szintén az áldozatos munkát és önfeláldozó magatartást helyezték előtérbe; ezt mutatja az is, hogy a hitből erőt merítő erős angolkisasszonyok karitatív akcióba kezdtek a fronton harcoló honvédekért.

„Mindenekfelett szeretni kell magyar fajtánkat...”⁴¹ – A növendékek a honvédekért

A háborús zajok és bánattal teli mindennapok túlélésére az angolkisasszonyok által képviselt derűt sugárzó magatartás és öröm segíthetett a félelem és veszteségek feldolgozásában.

1942. november 14-én az angolkisasszonyoknál óraadó Malatidesz Mihály okleveles középiskolai hittantanár által írt cikkben arról olvashatunk, hogy a leánygimnázium növendékei ajándékokkal készültek a frontra induló honvédek számára. Az 1942. év örömteli díszelőadásai, az intézeti életet érintő változások, a háború okozta megpróbáltatások egyfajta motivációként hatottak az intézet növendékeire; a harcok győzelmében reménykedő lányoknak a katonákba vetett hit és az ilyen karitatív szolgálat adott erőt és alkalmazkodni akarást a háború okozta megváltozott életkörülményekhez. A kemény fagyok, a hosszú komor éjszakák és a karácsonyt a harctéren töltő honvédek gondolata serkentette a nevelőket és lányokat meleg téli ruhaneműk készítésére. *„A nő régi bevált fegyverei a tű és a fonál 'vette fel a harcot' a puskákkal”,*⁴² végül 154 pár érmelegítő, 76 fülvédő, rengeteg hósapka, sál, muff (kézmelegítő szőrmehenger) és egy bunda készült el, és ezeket a lelki békét sugalló Mária-érmek kíséretében küldték a frontra. A szociális érzés kifejtésére a háború adott alkalmat; a diáklányok minden iskolai órán csak kötni és horgolni akartak aggódó gondoskodással és figyelmességgel a katonák számára. Malatidesz Mihály szavait idézve: *„a féltés és hazavárás van belekötve ezekben a kicsiny meleg holmikba”.*

⁴¹ „Mindenekfelett szeretni kell magyar fajtánkat...”, Miskey Zoltán alezredes levele a tanítónőképző IV. osztályának. Eger, 1942. december 30. 1–2.

⁴² Eger, 1942. november 14.

1942. november 14.	
Meleg ruhaneműk és Mária-érmek	
Fülvédő	76 db
Érmelegítő	154 pár
Mária-érem	300 db
Hósapkák, sálak, muffok (kézmelegítő szőrmehengerek), bundák	

2. táblázat

Leánygimnázium növendékeinek gyűjtése Malatidesz Mihály hittanárnak az Eger című napilap 181. számában 1942. november 14-én megjelent cikke alapján

Fontos megemlíteni, hogy az intézet már volt hasonló helyzetben az első világháború alatt; voltak olyan egri asszonyok, akik 1914-1918 között jártak az iskolába, és most lányaik vagy rokonaik csinálták ugyanazt, amit egykor ők. Az angolkisasszonyok tanulói az 1914–15-ös télen is érmelegítőket és meleg ruhákat készítettek és küldtek a frontra, amikor az Erdős-Kárpátokban Sáros és Zemplén vármegyékben védték a honvédek az oroszokkal szemben Magyarországot. Az angolkisasszonyoknál végzett anyák ugyanis – a személynevek egyezése szerint – gyakran írták be lánygyermeküket ugyanabba az intézménybe tanulni, ahol egykor ők is elsajátították az erkölcsös, vallásos nevelést.

Sajnos az adatok ismeretének hiánya miatt nehéz felderíteni az anyák és lányaik nemzedékének, vagyis a tisztek gyermekeinek részletes életpályáját, hiszen az intézet 1948-ban történt államosítása után az apácákat internálták, a középosztályhoz (az ún. burzsoáziához) tartozó egykori tanítványaik nagy része pedig önként vagy kényszerből elköltözött a városból. Számos Heves megyei katona nem is Egerbe tért haza, az angolkisasszonyok növendékei és tanárai pedig – sokan nevet változtatva – az ország vidékére költöztek, külföldre menekültek. A társadalmi mobilitás 1945 után felgyorsult és zavaros lett, ami egyelőre lehetetlenné teszi a leszármazottak felkutatását.

1942. december közepén karácsonyhoz közeledve az egri leányiskolák úgy döntöttek, hogy gyűjtést szerveznek, és megajándékozzák és megvendégelik a sebesült honvédek az egri hadikórházakban. A laktanya melletti csapatkórházban már 63 sebesültet ápoltak, közben egyre több fején bekötözött, mankóval bicegő katonát lehetett látni az utcákon. Az egri angolkisasszonyok leánygimnáziuma és az egri állami polgári leányiskola ezért ünnepséget szervezett a katonák számára. A karácsony alkalmából szervezett gyűjtésen összegyűjtött szeretetsomagokat és saját kezűleg készített süteményeket maguk vitték el a helyőrségi kórházba. Délelőtt 10 órakor vette kezdetét a polgári leányiskola meghatározó melegséget sugárzó műsora Iftene Gabriella tanárnő vezetésével. A verses-énekes jelenetek után a karácsonyfát díszítő gyertyák meggyújtása és a honvédek megajándékozása következett.

A kisiskolások műsora után M. Lehotzky Ilona német-francia tanár, 1939-ben kinevezett igazgatónő és énekkarvezető kíséretében megjelent a leány-

gimnázium „Jézuska-különítménye” (!). Az apácák diákjai csomagokat osztottak, a jelmezes csillogó szárnyú angyalok énekeltek, szavaltak, és egy karácsonyfát vittek meghitt perceket okozva a sebesült katonáknak. A csomagok osztása közben egy Molnár Szilvia nevű tanuló harmonikajátéka teremtett vidám hangulatot. A csomagok almát, diót, süteményt, dohányt és fél liter bort tartalmaztak, és összesen 72 sebesültnek sikerült örömet okozniuk. A diáklányok áldozatos munkáját és kedvességét Hoffmann József tartalékos hadnagy köszönte meg műsoruk végén.⁴³

1942. december 24-én – éppen karácsony előestéjére időzítve – jelent meg Tiszka László tartalékos zászlós levele az *Eger* napilapban, amit az egri angolkisasszonyok leánylíceumában és tanítónőképzőjében tanuló leányokhoz címzett, és még október 18-án írt meg valahol orosz területen a 233/49-es tábori postaszámon.

Érdeemes a levelet szó szerint idézni, mert nemcsak az apácák, illetve az egyházi iskolák nevelési hatásáról vall, hanem a II. világháború alatt társadalmi munkát vállalt fiatal nők gondolkodásáról, öntudatosodásáról is.

„Főtisztelendő Kedves Nővérek!

Messze idegenből küldöm fáradságos munkájukért szerény elismerésemet s egyben hálás köszönetemet.

Augusztus hó elején megsebesültem és tábori kórházba kerültem itt kinn a keleti fronton. A kórházban sok oly önkéntes ápolónővel találkoztam, kik az Önök nevelőintézetében szereztek meg a tanítónői oklevelet s most, mint önkéntes ápolónővérek fáradságot nem ismerve dolgoznak a szebb magyar jövő érdekében. Sugárzó szeretetük, kedvességük és jóságos gondosságuk páratlan. Mikor kérdeztem, hogy hol tanultak, büszkén és egyhangúan felelték: 'Egri zárdisták voltunk!' Megígértem nekik, hogy írni fogok oda, ahol nevelkedtek. Kérem a Főtisztelendő Kedves Nővéreket, hogy a leánylíceum mind a négy osztályában tegyenek említést erről a nemes dologról és olvassák fel Önökhöz intézett soraimat, hogy a leányoknak példaképpül szolgáljon ez az eset. Szívességüket előre is hálásan köszöni és további nevelő munkájukra Isten segítségét kéri

1942. október 18-án Tiszka zászlós.⁴⁴

Tiszka László valószínűleg az ún. hídfőcsaták valamelyikében sérült meg, amelyeket 1942. augusztus 7-étől vívtak a magyar egységek három szovjet kézen lévő Don melletti község elfoglalására. A tábori kórház helyéről és alkal-

⁴³ Eger, 1942. december 23. 1.

⁴⁴ Tiszka László zászlós levele. Eger, 1942. december 24. 2.

mazottairól semmit nem tudni, de nyilvánvaló, hogy az ápolónők büszkék voltak áldozatvállalásukra, amit az apácaiktól tanultak. A levélhez annyi pontosítás szükséges, hogy a leánylíceumnak akkor csak 3 osztálya volt.

A tanítónőképző tanulói 1942 őszén 2300 db imalapot, 4000 db cigarettát, 458 árumintát és csomagot, 182 db karácsonyi lapot, 370 db „jó irányú” (keresztény és nemzeti szemléletű) könyvet, 265 db katona-imakönyvet küldtek a „névtelen hősöknek”, és 10 szentmisét ajánlottak fel a fronton harcoló katonáért. A gyűjtésért és ápolásért hálás katona levelében azt a készséges önzetlen ápolónői szolgálatot és karitatív gyűjtést köszönte meg, amelyet a lányok tanúsítottak.

Leánylíceum és tanítónőképző őszi gyűjtése a honvédek számára	
Imalap	2300 db
Cigaretta	4000 db
Áruminta és csomag	458 db
Karácsonyi levél a "névtelen hősöknek"	182 db
"Jó irányú" könyv	370 db
Katona-imakönyv	265 db
Szentmisék bemutatása	

3. táblázat

A leánylíceum és tanítónőképző őszi gyűjtése
Az Eger című napilapban 1942. december 24-én megjelent tudósítás alapján

Tiszka László neve a Magyar Távirati Iroda 1942. október 8-i 27. kiadványában szerepel, amely szerint Horthy Miklós kormányzó dicsérő elismerésben részesítette emlékezetül a szovjetek elleni harcokban végrehajtott kimagasló és vitéz magatartásáért; egy ember életének a vízbefúlástól történő megmentése alkalmával tanúsított bátor és önfeláldozó magatartásáért.⁴⁵

Tiszka levele mellett kutatásom új irányvonala Miskey Zoltán alezredes 1942. december 30-án megjelent levelén⁴⁶ alapult. A 14/I. zászlóalj parancsnoka 1942. december 5-én a tanítónőképző IV. osztályának írt levelében köszönetet mondott áldozatos munkájukért, amiért szeretetcsomagokat, üdvözlőlapokat, meleg ruhákat, leveleket, sajtótermékeket küldtek a katonáknak a frontra.

1942 decemberében a tanítónőképző intézet IV. osztályában tanulók névsora ez volt: Báry Lujza, Kozák Magda, Korcsmáros Margit, Szélyes Margit, Betes Edit, Mlinkó Anna, Taray Zsuzsi, Donkó Irma, Zsiga Magda, Csirmaz Anna, Komáromy Klára, Szabó Margit, Szalay Magda, Musinszky Ilona.

A levél 1942. december 30-án jelent meg az Eger oldalain „*Mindenekfelett szeretni kell magyar fajtánkat*” címmel. Addig a napig az egri diáklányok szere-

⁴⁵ Magyar Távirati Iroda Napi Hírek, 1942. október 8. 1.

⁴⁶ Eger, 1942. december 30. 1-2.

tetcsomagból 800 db-ot, levélből 5000 db-ot (még azoknak is írtak, akiknek nem volt közvetlen hozzátartozójuk), sajtótermékből 1200 db-ot küldtek.

Gyűjtés 1942. december 5-ig	
Szeretetcsomag	800 db
Sajtótermék	1200 db
Levél	5000 db

4. táblázat

A tanítónőképző negyedik osztályának gyűjtése
Miskey Zoltán alezredes az Eger című napilap 206. számában 1942. december 30-án
megjelent levele alapján

Az értesítőből azonban kiderült, hogy a gyűjtést egészen karácsonyig folytatták, így a napilapban szereplő összegyűjtött és elkészített termékek mennyisége nőtt. Karácsonyig összesen 7000 lapot és levelet, 1600 sajtóterméket, 2300 imalapot, 400 katona-imakönyvet, 1260 darab árumintát és szeretetcsomagot juttattak el a Don mellé. Miskey levelében említi a befagyott Dont, mely egy helyen nem képes befagyni, és különleges természeti jelenségként ez a kis „*vízszigetecske*” megvédi a katonákat a szovjet erőktől. Ez jelképezi számára a védelmet, a szeretetet, ami a lányok csomagjainak metaforája. A Don menti hideget, a csikorgó éjszakákat átvészelt katonák nevében megköszönte a szép gesztust, levele végén pedig boldog ünnepeket kívánt.

Miskey alezredesnek a diáklányokhoz szóló hálás levele az elismerés mellett további áldozatos munkára, hitre buzdítja a hátszágban élő polgári lakosságot, ezért közölte szó szerint az újság.

Gyűjtés 1942. december 24-ig	
Katona imakönyv	400 db
Áruminta és szeretetcsomag	1260 db
Sajtótermék	1600 db
Imalap	2300 db
Levél	7000 db

5. táblázat

A tanítónőképző negyedik osztályának gyűjtése az 1942–1943-as iskolai évkönyv alapján

„Kedves jó Leánykák!

A szeretet-ünnep közeledtével a hála és köszönet szavával fordulok Mindannyiunk nevében Mindannyiukhoz, hogy illendően nyugtázzam az irántunk tanúsított figyelmüket, életünk, küzdelmünk szemmel tartását és az itt töltött és még töltendő napjaink felvidítésát célzó minden törekvésüket.

Szebb missziót nem vállalhattak volna, mint erkölcsileg ily módon támogatni az itt levőket, kik térben és időben alig áthidalható távolban az édes Hazától, az ebből felmerülő nehézségek folytán itt-ott érezni kénytelenek az elszakadottság érzését. Bizony kicsi Lányok, a Maguk, valamint ezer és ezer társuk megértése, az ebből kiinduló szervező és cselekvő munka az, ami megteremti a lelkiezőnket is megsokszorozó közelséget a Pátriával, amelyért élünk, harcolunk és halunk.

A Haza sorsának biztosítása parancsolja azt, hogy ebben az esztendőben a Karácsonyt szereteteinktől távol töltsük. S mi ennek a parancsnak – jól ismerve az okok súlyosságát – magyar szívvel és teljes odaadással engedelmeskedünk, ami nem esik nehezünkre, bármily áldozatot is követeljen tőlünk a reánk háruló feladat. A magyar áldozatok e karácsonyának ünnepén talán az eddiginél is jobban érezzük lelki fegyverünknek: az otthoniak iránti szeretetünk és ragaszkodásunk erejét és jelentőségét, amit csak fokozhat az a tudat, hogy odahaza valóban megbecsülik a legegyszerűbb honvéd teljesítményét is. Sőt azét csak igazán.

A Maguk munkája, kicsi lányok egyben példaadás is talán szerete az országban azok részére, akik eddig – személy szerint még nem lévén közvetlenül érintve a háború által – nem tudták teljesítményeikbe belevinni azt a többet, ami erőfeszítést jelent, életmódjukba azt a kevesebbet, ami lemondást foglal magában, egy szóval nem tudták felvenni azt az életformát, amely áldozatokat követel mindenkitől, és egyedül méltó egy nemzet élet-halál harcához. Pedig nem nehéz beleilleszkedni az ily súlyos időkben vállalandó szerepkörbe annak, aki felismerni és életébe átültetni képes a karácsony jelentőségét, amely közénk hozta a szeretetet a maga varázslatos erejével. Szeretni kell tudni az egyeseket, de mindenekfelett szeretni kell magyar fajtánkat, nemcsak szóban, hanem önzetlen, áldozatos munkában, segítő cselekedetekben is. Ennek a valóban teremtető szeretetnek a sugarai perzselni fognak még idekint is, fel fogják melegíteni a jeges, Don-menti éjszakákban őrt álló magyar testvér szívét és le fogják olvasztani arcáról a csikorgó hideg termelte fagyott könnycseppeket is. Ez a feléje sugárzó tevőleges szeretet erőt fog adni karjainak, hogy kilapát-

olja magát nap-nap mellett a hóihar befújta harcárokból, hogy ismét és ismét kilövést találjon az ellenség felé.

Egyébként itt állunk a Don hóval borított krétaszikláin, alattunk a túloldal rejtelmes, zuzmarás bozótjaiban az ellenség rejtőzik. Közöttünk a folyó már régen befagyott. A jég jó átjárót biztosít nekünk éjjeli vállalkozásokhoz⁴⁷, csak egy helyen nem tud befagyni (különös természeti jelenség), éppen ott, ahol a muszkának lenne legalkalmasabb átjönni, hogy reánk törjön. A hosszú jégszallagban ez a »vízszigetecske«, mely védelmet nyújt nekünk és erősít bennünket jelképezi előttünk a IV. osztály szeretetmunkáját, melynek melegét oly jólesően érezzük és amely hitünk szerint az arra rászoruló otthonmaradottjaink támogatásában és megsegítésében is minél szélesebb körben követésre fog találni. Ez lesz a télrel és az ellenséggel egyaránt keményen harcoló magyar honvéd legszebb karácsonyi ajándéka, ami egyben egyedüli biztosítéka annak, hogy ebből a fagyos Karácsonyból bontakozhassék ki már most a magyar Húsvét, amelyben biztosan feltámad a már eddig is annyi vérrel megszentelt igazságos magyar béke.

Köszönjük hát még egyszer az ima erejébe vetett hittel értünk elmondott minden imádságukat, köszönjük az ismeretlenek által az ismeretleneknek küldött kedves lapokat, szeretetcsomagokat és már most köszönjük minden gondolatukat, amelyet a karácsonyfa alól nekünk szánnak. Es mi hűséggel tovább állunk a vártán. Boldog Karácsonyt, mindenki vágyát, álmát teljesítő Újlesztendőt kívánva küldi szeretetteljes, hazafias köszöntését

1942. december 5 én

Miskey Zoltán alezredes, az egri bakák I. zászlóaljának parancsnoka.⁴⁸

A levél írója Miskey (Arnhold) Zoltán 1898. március 11-én született Sopronban, és már az I. világháborúban is harcolt, a II. világháborúban pedig a 14/I. zászlóalj parancsnokaként szolgált.

Fontos megemlíteni, hogy a 140 főből álló tisztikar átlagéletkora 29 év volt, tehát az 1942-ben a Don-kanyarban harcoló katonák közül nem soknak volt még gyereke, akinek volt is, az 1930-as évek végén született. Többségük valószínűleg 1945 után és 1950-es években lett apa.

Nickelsbergi Nickl Károly és Miskey Zoltán azonban az 1890-es évek végén született tisztek közé tartozott, így volt lehetséges, hogy lányaik az angolkisaszonyoknál tanulhattak.

⁴⁷ Éjjeli katonai akció, rajtaütés

⁴⁸ Mindenekfelett szeretni kell magyar fajtánkat. Eger, 1942. december 30. 1–2.

Nickl feleségének, ifj. Nickl Károly (1931–) édesanyjának neve (porácsi) Schirilla Mária (1900–1991) volt, egy ötgyerekes jogászcsalád legidősebb gyermekeként született Cegléden 1900. november 24-én. Tanítónő volt, és Budapesten tanított, de nem tudjuk, ő hol kapta oklevelét. Édesapja, az ifjabb Nickl anyai nagypapja porácsi Schirilla Achill (1872–1965) törvényszéki tanácselnök volt, nickelsbergi Nickl Károly (1898–1971) honvédszázadossal pedig 1926. október 26-án tartották esküvőjüket Budapesten a budapesti egyetemi templomban.⁴⁹

A Schirilla család tanulmányozása során újabb szál vezetett az angolkisasszonyok intézetéhez; az intézményben tanító Schirilla Ilona (1912–1990), német-francia szakos helyettes tanár és az önképzőkör modern nyelvi szakosztályának vezetője a leánygimnáziumban tanított, ahol Schirilla Mária édestestvéreként az unokahúgát, Nickl Máriát (1929–2003) is tanította. Ilona neve bizonyos forrásokban Helenaként görögösen van írva, mivel a Schirilla család görög bevándorlótól (Scyrilla) származik.

Nickl Károly és Schirilla Mária 1929. január 6-án született Mária nevű lánya, ha az elemi iskolát 1935–1939 között nem is az angolkisasszonyoknál járta ki, 1939-ben kezdte a gimnáziumot, az 1942–1943-as tanévben 14 évesen az IV. osztályban tanult (1944-es őszi menekülésükig) két osztálytársával együtt – Lux Elvirával és Mohás Líviával, akik később ismert pszichológusnők lettek. Osztályfőnökük a mennyiség- és minőség-tanító Erdős M. Sarolta nővér volt.⁵⁰

Miskey Zoltán alezredes és Szmrecsányi Márta lányai is az angolkisasszonyok intézetének falai közt nevelkedtek. Miskey Zsuzsanna III. osztályos gimnáziumi növendékként vett részt a katonákért folytatott karitatív tevékenységben Macassy M. Magdolna okleveles középiskolai rajztanár osztályfőnöke vezetésével; másik lányuk, Miskey Kornélia (későbbi nevén dr. Ernszt Gyuláné) az angolkisasszonyok nyíregyházi római katolikus leánylíceumában II. osztályos tanuló volt 12 évesen az 1933–1934-es tanévben.

Miskey levelének még 55 évvel később is volt emléke, mivel egy Loló becenevű és egy egri öregotthonban élő egykori 14-es honvéd százados (Kelemen Alajos) Farkas András újságíróhoz írt levelében felidézte a fenti esetet.

„Ehhez a Jézuska-csomaghoz⁵¹ megvan az egész történet elindítója, egy '42-ben megjelent újságcikk »Egy csipetnyi szentelt egri föld« címmel, és ezzel egyidőben jöttek a 10 dkg-os csomagocskák, benne cigaretta, cukor, stb. És a címzés minden tasakon az volt, hogy »Egy honvédnek, aki ma nem kapott postát!« Ezt is mi osztottuk szét a posta cenzúrázásával együtt, a feladó pedig az Angol Kisasszonyok Tanítónőképzője, a »Szív osztály« volt ... Miskey Zoltán alezreddessel közösen megköszöntük a cik-

⁴⁹ Egri Népújság, 1926. október 24. 4.

⁵⁰ Az Angolkisasszonyok Egri Sancta Mária Intézete Érseki Róm. Kat. Leánygimnáziumának évkönyve 1943–1944. iskolai évről 28.

⁵¹ A levélíró hadtörténeti tanulmányokat kért az újságírótól, hogy karácsonyi ajándékként egyik volt tisztársának elküldhesse.

ket és a csomagocskákat a Szív osztálynak címezve, és mivel '42. dec. 6-tól rám került a 2 hetes szabadság, magam vittem el Egerbe a zárda főnöknőjének szóban is megköszönve a levél tartalmát, melynek lényege az volt, hogy a mi állásaink előtt volt a Donon egy 1 m²-es melegvízű hőforrás, ami még -45°C-nál sem fagyott be soha! Ezt a hőforrást hasonlítottuk a Szív osztály ténykedéséhez."⁵² Az említett újságcikkeknek nincs nyoma, de a lányok munkája feledhetetlen maradt.

A doni katasztrófa utáni hónapok

Négy hónapnyi buzgó karitatív munka és különleges aktivitás után az 1943-as év beköszöntével egyfajta sötétség ereszkedett le a városra. A Don folyó partján január 13–15. között vívott legsúlyosabb és legnagyobb veszteséget okozó ütközetek után szomorú hírral kellett megküzdenie Eger lakosságának. 1943. január 28-án elhunyt dr. Szmrecsányi Lajos érsek. Az elhunyt érsek testét négy nap *múlva* helyezték örök nyugalomra a főszékesegyház kriptájában. A szertartást Serédi Jusztinián dr. bíboros hercegprímás vezette, és *Egerbe érkezett* – több országos közjogi méltóság mellett – Horthy Miklós kormányzó és Kállay Miklós miniszterelnök is. Az angolkisasszonyok összes tanára és tanulója imádkozva énekelve vettek részt gyászmiséjén, temetésén a főszékesegyházban. Talán jelképes is volt az érsek temetése.

A következő hónapok folyamán tartott minden hazafias ünnepségen, megemlékezésen és az intézet által szervezett díszelőadáson, kívánságkoncerten részt vettek az intézet diáklányai. Egy hónappal a szovjet offenzíva kezdete után ugyanis Egerben is megjelentek a sebesültek százai, február 14-én a tanulók az elesett és megsebesült honvédek hozzátartozóinak segélyezésére rendezett hangversenyen szerepeltek. A tudósítók szerint két nagy eszmény volt szemük előtt: Isten és a haza. A vallásos nevelést a tanítási órákon kívül is a Szívgárda gyűlésein tovább mélyítették, de az itt elhangzott komoly gondolatok után a jókedvükről is gondoskodtak nevelőik az „Úrnak tetsző” vidám énekekkel. A csalódást és a félelmet ezekkel kellett elűzni.

A sorsdöntő időkben tudatosan nevelték az itt tanuló lányokat, hiszen nagy feladatok vártak rájuk az iskolából való kilépés után. A hazafias érzés mélyítésére szolgált az év folyamán előforduló minden ünnepség, amelyen tanítványaik lelkes buzgósággal szerepeltek. A hazatérő katonák farsangi időszakát különleges előadásokkal és kívánsághangversennyel színesítették, a tanórákon katonanótáktól voltak hangosak az iskola folyosói és termei, melyeket a kórházba látogatásuk alkalmával adtak elő a kórházi ágyon szenvedőknek.

1943 januárjában megérkeztek az első sebesültek. Megható viselkedést tanúsítva hetenként 1-1 osztály meglátogatta őket, és a szentképek, érmek és olvasnivalók mellé vittek cigarettát, gyufát, süteményt, bort és almát is. A far-

⁵² Dokumentum (F.A.). Új Hevesi Napló VIII. (1997) 1. sz. 45–46.

sangi időben színvonalas előadásokkal és Pro Patria-kívánsághangversennyel is készültek számukra február 26–28. között az intézet dísztermében. A február végi rendezvényen még jobban lehetett érezni a leányiskola és a honvédség együttműködését. A 14. gyalogezred zenekara eljátszotta egy operett nyitányát, a lányok pedig több hazafias verssel (pl. Sajó Sándor: *Magyarnak lenni*), dallal fejezték ki együttérzésüket, támogatásukat a katonáknak, sőt az *Üzen az otthon* című részben Vass Lenke V. osztályos diák híreket, hangos képeket közvetített. Jegyek ½–2 pengős áron a lányoknál is vásárolhatók voltak, és a nagy érdeklődésre való tekintettel 3 nap is bemutatták ezt a változatos kultúrműsort, amelynek tiszta jövedelmét jótékony célra ajánlották fel, és a műsort a városban lábadozó sebesült katonák is megtekintették.⁵³

A tizenéves növendékekben a háború adta kényszerhelyzet egyre erősítette a szociális érzést. A válságos idők hazafias nevelése a lányok lemondásra, áldozatvállalásra, honvédelemre való felkészítését és a több munka elvégzését tűzte ki célul. Most már nemcsak a frontszolgálatot teljesítő katonák ellátása, hanem a kórházakban fekvő sérülésektől szenvedő férfiak életének megmentése is motiváló tényező volt. 1943 tavaszán Eger utcáin egyre több harcteret megjárt sebesült, nyomorék katona tűnt fel. Az apácák egyre inkább a sérülteket segítő, szomorúakat támogató viselkedést nevelték a lányokba, mert úgy gondolták, csak így lehet túlélni a nehézségeket. Emellett valószínűleg imádkozva és rettegve várták a frontról érkező híreket és vonatokat.

„A hazaszeretetet ma áldozat, szolgálata a jobb jövőbe vetett küzdelmünknek.”⁵⁴

Kívánsághangversenyünk énekkara.

1. kép

Forrás: Angolkisasszonyok Egri Sancta Maria Intézete Érseki Róm. Kat. Leánylíceumának 5. és Tanítónőképzőjének 68. évkönyve az 1942–1943. tanévről 37.

⁵³ Eger, 1943. február 26. 2.

⁵⁴ Angolkisasszonyok Egri Sancta Maria Intézete Érseki Róm. Kat. Leánylíceumának 5., Tanítónőképzőjének 68. évkönyve az 1942–1943-as tanévről. 22.

A leányok nevelői a kor eseményeihez mindig gyorsan alkalmazkodtak. Az újszerű módszereket és gondolatokat beépítették az oktatásba, a sikeres eredmény érdekében. Mindazt, amit szükségesnek véltek, rögtön alkalmazták. Az igazgatónő (M. Lehotzky Ilona) buzdítására lázas munkákba, tanulásba kezdtek a lányok; a decemberi szeretetsomagok után vidám perceket kívántak okozni a hazatért kórházban ápolottnak, hiszen tudták, hogy szórakozásra nincs lehetőségük. A gimnázium II. osztálya katonanótákat, háborús dalokat tanult meg hegedű és tangóharmonika kíséretével. A kórusvezető M. Lehotzky Ilona vezetésével és jókedvvel egy február eleji szombat délután útra keltek a diáklányok – és ahogyan az 1942–1943-as gimnáziumi évkönyvben Papp Márta VIII. osztályos tanuló fogalmazott –, „tábori színházként” látogattak a kórházba, ahol 80-100 bekötözött arcú, fájdalomtól szenvedő katona várta őket nagy izgalommal a padokon ülve. Eger négy hadikórházát több alkalommal látogatták meg, és adtak zenés műsort a kórtermekben szenvedő férfiaknak, akik tavasszal az intézetbe küldött hóvirágokkal hálálták meg a nekik okozott boldog perceket.

A tanárok és tanulók a harctéren maradt harcoló katonák harci szelleméről sem feledkeztek meg. Február folyamán a tanítónőképző diákjai a Magyarok Nagyasszonya (Patrona Hungariae) védelmét szimbolizáló Szűz Mária-s csapatzászlót készítették és áldattak meg a VIII. hadtest híradó százada kérésére, amit kiküldtek a harctérre.

A harctérre küldött Szűz Máriás csapatzászló.

2. kép

Forrás: Angolkisasszonyok Egri Sancta Maria Intézete Érseki Róm. Kat. Leánylíceumának 5. Tanítónőképzőjének 68. évkönyve 1942–1943-as tanévről 56.

Dolgozatom egyik korábbi fejezetében írtam az 1942 áprilisában nagy sikerrel lezajlott Vöröskereszt egri házi betegápolási tanfolyamáról, ahol a tanfolyam 40 hallgatója és az angolkisasszonyok intézetében tanító tanárnők és növendékek – összesen 191 fő – levizsgáltak április 25-én.

A házi betegápolási tanfolyam az 1943-as évet is érintette, amikor IV és V. osztályból 80 növendék részt vettek az oktatáson. Az előadásokon – amelyeket Szentmiklóssy Franciska oktató testvér, volt bennlakó növendék tartott – nagy lelkesedéssel vettek részt a tanulni vágyó diáklányok. Az elsajátított ismeretekről 1943. április 10-én volt lehetőségük beszámolni, ünnepélyes keretek között, amikor nyilvánosan vizsgáztak a tanultakból.

A gyalogezred fogadása

Egy csütörtöki napon, 1943. május 6-án hazatért Eger városába a 14. gyalogezred maradéka, aminek tiszteletére Eger házai lobogódíszbe öltöztek. Az ünnepélyes fogadtatás a főszékesegyházban és más felekezetek templomaiban tartott istentiszteletekkel kezdődött reggel 9 órakor, a hivatalos fogadtatásra a 60-asok hősi emlékművénél került sor délelőtt 10 órakor. A téren lelkes éljenző embertömeg és az iskolai ifjúság orgonacsokrokkal fogadta a mankóval bicegő, sebesült hős katonákat. Indrikovits Sándor ezredes, Eger város állomásparancsnoka köszöntötte az ezredet, miután a 14-esek zenekara eljátszotta a Magyar Hísekegyet. A háziezredhez szóló dr. Kálnoky István polgármester beszéde után a főispán felesége, az ezred zászlóanyja, dr. Hedry Lőrincné babérkoszorút helyezett az ezredzászló csúcsára, amit nickelsbergi Nickl Károly ezredes megható beszéde követett. *„De hálátlanok volnánk, ha megfeledkeznénk azokról, akik itthon gondot viseltek a honvédek hozzátartozóira, éjt nappá téve dolgoztak, segítettek letörölni a könnyeket, segítettek sebeket gyógyítani”*⁵⁵ – mondta az ezredparancsnok. A Mike Józsefről is megemlékező, a katonák ellenséggel szembeni bátor magaviseletéről és áldozathozataláról szóló mondatai után az apátlan gyermekekhez (köztük az angolkisasszonyok lánytanulóihoz), gyászoló hitvesekhez szólt vigasztaló szavakat, majd ő is koszorút helyezett a 60-asok emlékművére.⁵⁶ Másnap Szűcs József örvezető arra hívta fel a figyelmet, hogy az özvegyeket és árvákat mindenkinek kötelessége támogatni. *„Ők a felépített reményüket áldozták fel, de a jövőjüket nem, mert a társadalom, a nemzet egyetemessége gondoskodik róluk. Nekik mindenütt elől a helyük, minden kedvezményben elébb csak ők jöhetnek.”*⁵⁷ Az eseményt követően a sokat szenvedett hazatért honvédek a megyei laktanyában lettek elszállásolva, a fertőző betegségek kiszűrése érdekében és a mindennapok valós életére való felkészülés miatt egészségügyi karanténba kerültek, ahol Eger lakossága kenyvekkel, sajtótermékkel, zöldséggel és gyümölcszel segítette őket.⁵⁸

⁵⁵ Eger, 1943. május 7. 2.

⁵⁶ Babucs Z. – Maruzs R.: Ahol a hősök születnek i. m. 87.

⁵⁷ Eger, 1943. május 8. 1.

⁵⁸ Eger, 1943. május 7. 1–2.

Összegzés

Dolgozatomban az egri Angolkisasszonyok Leánynevelő Intézetének karitatív és szociális tevékenységét vizsgáltam a második világháború döntő éveiben, 1942–1943-ban. Hipotézisemet, miszerint a háború egri viszonylatban is változtatott a társadalom életkörülményein, a Don-kanyarban harcoló magyar honvédeket szorgalmasan segítő egri lánytanulók igazolják. Az angolkisasszonyok a kor szelleméhez – békében és háborúban – mindig gyorsan tudtak alkalmazkodni, és az oktatással és neveléssel kapcsolatos elveiket ahhoz igazítva jelentős sikereket ért el. Rugalmasan változtattak, minden szükségesnek vélt újszerű módszert és eszközt beépítették a vallásos oktatásba. A katolikus lánynevelés tartalma szilárd maradt, formái azonban változhattak a háborús nehézségek hatására. A kényszerhelyzet okozta megváltozott társadalmi körülmények hatására a karitatív akciók, vöröskeresztes tanfolyamok a tizenéves lányokban egyre erősítették a szociális érzékenységet. A lemondás, áldozatkészség, honvédelem nemcsak a férfiak feladata lett, a buzgó apácák által nevelt öntudatos és kifelé derűt, optimizmust sugárzó lányok lelkes megmozdulásokat szervezve egyaránt helyt álltak a fronton lévő hozzátartozóik és a már hazatért sebesültek támogatását tekintve.

Az egri angolkisasszonyok intézete által szervezett Erzsébet-napi ünneplés, a katonák számára rendezett jótékonyági célú pénzgyűjtő kulturális előadások és a karácsonyi ajándékküldés azt mutatják, hogy háborús időszakban a civil lakosságnak, köztük az iskola falain belül tanuló diáklányoknak is egyre nagyobb mértékben ki kellett venni részüket az áldozatokból, mert a hátországok mindent meg kellett tenni a fronton harcoló katonáikért.

Felhasznált források és szakirodalom

Levéltári források

HM HIM Központi Irattár

Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattár:

Az egri magyar királyi Dobó István 14. honvéd gyalogezred tisztikarának személyi okmánygyűjtői

Sajtóanyag

Clio Műhelytanulmányok, (2019/6.) szám: Szabó Róbert (2019): „... legyenek őhelyettük gyermeküknek atyjuk...” Az első világháború hatása a kalocsai érseki főgimnázium tanulóiifjúságára, Clio Intézet Nonprofit Kft., Bp. Dokumentum (F.A.), Új Hevesi Napló. VIII. évfolyam (1997) 1. sz. 45–46.

Az *Eger* című napilap 1941–1943. közötti számai:

Egri Népújság, 1926. október 24.
Eger, 1942. január 19.
Eger, 1942. január 30.
Eger, 1942. október 24.
Eger, 1942. november 11.
Eger, 1942. november 14.
Eger, 1942. november 21.
Eger, 1942. december 23.
Eger, 1942. december 24.
Eger, 1942. december 30.
Eger, 1943. február 26.
Eger, 1943. május 7.

Breznay Imre: Múlt és jelen, Az Angolkisasszonyok egri házának története I. In: Egri Katholikus Tudósító XX. (1935) 3. sz. 33–39.

Breznay Imre: Múlt és Jelen. Az Angolkisasszonyok egri házának története II. Egri Katholikus Tudósító XX. (1935) 4. sz. 49–52.

Gráberné Bősze Klára: Iskolai érdemsorok, értesítők és évkönyvek a XVIII. század közepétől a XX. század közepéig – jelentőségük, számbavételük. In: Könyv és nevelés XVIII. (2016) 1. sz. 41–45.

Forráskiadványok

Az Angolkisasszonyok B.M.V. Intézetének évkönyvei / iskolai értesítői 1911–1947.

- Az Angolkisasszonyok Egri Érseki Róm. Kath. B.M.V. intézetének értesítője az 1911–12-ik iskolaévről. 4–5.
- „Hóvirágok” című kiadványuk Angolkisasszonyok egri érettségizettjei szövetségének 1930. évi IX. értesítője. 1.
- Angolkisasszonyok Egri Sancta Maria Intézete Érseki Róm. Kat. Leánylíceumának 5. Tanítónőképzőjének 68. évkönyve 1942–1943-as tanévről 22; 37; 56.
- Az Angolkisasszonyok Egri Sancta Mária Intézete Róm. Kat. Leánygimnáziumának évkönyve az 1942–43. iskolai évről 11–12.; 14.

- Az Angolkisasszonyok Egri Sancta Mária Intézete Érseki Róm. Kat. Leánygimnáziumának évkönyve 1943–1944. iskolai évről 28.

Magyar Távirati Iroda Napi Hírek, 1942. október 8. 1.

Pécsi Jenő: Háborús beszéde az angolkisasszonyok egri középiskolája által az elesett hősök emlékére tartott gyászünnepélyen 1917.

- Az Angolkisasszonyok egri Leányiskolája által az Elesett hősök emlékére tartott 1917. halottak napi gyászünnepélyen elmondott Háborús beszéd, dr. Pécsi Jenő jogakadémiai tanár előadásában. In: Egri Egyházmegyei Közlöny (1918) 4. sz. 11.

Szakirodalom

Babucs Zoltán – Maruzs Roland: Ahol a hősök születnek. 2. bővített kiadás. Bp. 2009.

Bögre Zsuzsanna – Keszei András – Ö. Kovács József: Az identitások korlátai. Traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől. Bp. 2012.

Klug Ignác: Ward Mária az angolkisasszonyok St. Mária Intézete alapítójának élete 1585–1645. Székesfehérvár 1925.

M. Körtvélyesi Mária: Tiszteletreméltó Ward Mária B.M.V. Intézetének tanítási és nevelési rendszere. Bp. 1942.

Magyar Katolikus Lexikon. Bp. 2010.

Marczell Mihály: Ward Mária pedagógiája. Bp. 1943.

Mohás Livia: Az oroszlanos kert. Bp. 1981.

Mohás Livia: Zuhog, zuhog a hó. Bp. 1983.

Orvos-Tóth Noémi: Örökölt sors Családi sebek és a gyógyulás útjai. Kulcslyuk Kiadó, Bp. 2018.

Pukánszky Béla: A nőnevelés története. Gondolat Kiadó, Bp. 2013.

Puskely Mária: Szerzetesek. Bp. 1990.

Rainer M. János: Századosok. Bp. 2018.

Szabó Magda: Abigél. Bp. 1970.

Walter Nigg: Az erős asszony Ward Mária élete (1585–1645). Bécs 1986.

Internetes források:

Willibald Langermann német harckocsizó tábornokról:

<http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Personenregister/L/LangermannW-R.htm>, letöltés 2020. dec. 30.

Juhász Mária szerzetesnővéréről:

<http://lexikon.katolikus.hu/J/Juh%C3%A1sz.html>, letöltés 2020. dec. 30.

Congregatio Jesu rendről:

<https://katolikus.hu/szerzetesrendek/45>, letöltés 2020. dec. 30.

A BALASSAGYARMATI MEGYEI BÍRÓSÁG BÜNTETŐPÉRES IRATAINAK IGAZSÁGÜGYI STATISZTIKÁJA (1957–1961)

STEFÁN ANTAL KRISZTIÁN

Bevezetés

A témaválasztás oka, problémafelvetés, a kutatás folyamata

Kutatásomat 2017 nyarán kezdtem. Egyrészt azért vágtam bele, mert nagyon érdekelt a Kádár-korszak elejének bűnözéstörténete, másrészt a kutatás előrehaladtával szembesültem néhány akadállyal, amelyek eltántorítás helyett inkább inspiráltak a munka folytatására. A szakirodalom tanulmányozása során talákoztam Gönczöl Katalin műveivel, aki az egyik könyvében a következőképpen fogalmazott: *„Sajnálatos módon az egységes bűnügyi statisztika megteremtésére a második világháború után csak a hatvanas években került sor, adatszolgáltatás pedig csak 1965 óta létezik.”*¹ Ezen információ, valamint némi utánajárás után egyértelművé vált, hogy az egységes rendőrségi-ügyészégi statisztikai rendszert csak 1964-ben hozták létre, míg a KSH csak 1966 óta foglalkozik az adatok rendszerezésével. Ennek fényében szerettem volna létrehozni egy olyan adatbázist, amelynek segítségével és a benne szereplő adatok lekérdezésével megalkotható egy olyan statisztikai kimutatás, amelyből kiolvashatóak a kor legfontosabb bűnözési tendenciái és ezek változásai. A kutatási témát azonban szűkítenem kellett, és a választásom a bírósági iratokra, azon belül is a Balassagyarmati Megyei Bíróságra esett. Ennek az az oka, hogy a megye összes bírósága közül ennek az iratanyaga maradt fent a legnagyobb részben, valamint ez adja a legösszetettebb képet – a bírósági struktúra középső szintjeként – a bűncselekményekről.

Az időhatár meghatározásánál fontos szempont volt, hogy egy koherens egésznek kapjak. Olyan időszakot kerestem, amelyet egyrészt a levéltári anyag teljes egészében lefed, másrészt bizonyos szempontból választóvonal. 1957-re mint kezdőévre azért esett a választásom, mert 1956. október 25-e után szüneteltek a tárgyalások a megyei és járásbíróságokon. Ezt követően 1956 december közepétől a katonai bíróságok ítéleztek, de a megtorlóperek jelentős száma, valamint az MSZMP vezetésének elégedetlensége nyomán ezek az ügyek is a megyei bíróságokra kerültek. Az ülések ezek után 1957 februárjában indultak

---

¹ Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Bp. 1987. 61.

meg újra a bírósági rendszer középső és alsó szintjein, ezért ezt megfelelő kezdőidőpontnak gondoltam a témához. Az 1961-es év szintén választóvonal, azonban ez a jogalkotás tekintetében az. 1961 végéig egy vegyes büntető törvénykönyv volt hatályban. Ennek az általános részét, mely a tárgyalások és a büntetések kiszabásának folyamatát szabályozta, már a szovjet mintára megírt 1950. évi II. tc. szolgáltatta. A törvénykönyv különös részét, mely a bűncselekményfajtákat és azok büntetési tételeit tartalmazta, még az 1878-ban bevezetett Csemegi-kódex és későbbi kiegészítései biztosították. Ez a kettősség végül 1962 január elsejével szűnt meg, amikor már teljes mértékben a szocializmus irányelvei szerint megfogalmazott és az 1961. évi V. törvénnyel elfogadott, új büntető törvénykönyv lépett hatályba.

A kutatás tárgya azért lett Nógrád megye, mert a Kádár-korszakban egyre fontosabb ipari központtá nőtte ki magát, ezért érdekesnek tartom megvizsgálni, hogy egy ilyen országrészben milyen esetekkel, milyen feltételezett bűnelkövetőkkel találkozunk. Ezen felül a megye helyzete már ekkoriban is periféria jellegű volt, és a hatalmas beruházások ellenére a rendszerváltásig – és az azóta eltelt időszakban – ezen a helyzetén nem tudott változtatni.

A kutatás végén, még a dolgozat megírása előtt több elképzelés kavargott bennem, de ezeket összegezve nyilvánvalóvá vált számomra, hogy kompromisszumot kell kötnöm. Rengeteg irányba mutatott a kutatásom, sokfelé elindulhattam volna a dolgozattal. Vizsgálhattam volna, hogy ezek a bűncselekmények milyen fokon voltak jelen a bíróságon, de az is eszembe jutott, hogy a különböző járásbíróságok esetszámait, azok fellebbezési arányait vizsgálva egyfajta bírósági statisztikát készítek az adatokból. Terveim között szerepelt még, hogy foglalkozzak a bűnözés területi sajátosságaival, valamint a vádlottak különböző jellemzőivel (családi háttér, foglalkozás, visszaesők aránya, nemi összetétel, iskolai végzettség). Azonban ahogy ezeket az elképzeléseket számba vettem, rájöttem, hogy egyrészt a dolgozat terjedelmi követelményei nem teszik lehetővé, hogy ilyen sok aspektusból elemezzem az adatokat, másrészt pedig válaszok helyett újabb kérdéseket vetne fel a tanulmányom. Ennek fényében úgy gondoltam, hogy ezeknek az elemzése egy későbbi, tágabb terjedelmi korlátot megengedő formátumban valósulhat csak meg. Ezek után arra jutottam, hogy a dolgozatom középpontjába azokat a személyeket helyezem, akik feltételezett bűnelkövetőként megjelentek a Balassagyarmati Megyei Bíróságon. Arra voltam kíváncsi, hogy az adott személyek milyen családi háttérrel rendelkeztek, hol születtek, hol követték el a bíróságon megjelenő bűncselekményeket, milyen foglalkozásúak voltak, milyen iskolai végzettségük volt, milyen nemi összetétel jellemző erre a csoportra, valamint ezen adatok között milyen összefüggés figyelhető meg. Ezek elemzését a következőkben fogom ismertetni.

Historiográfiai áttekintés

A szakirodalmi bázisomat különböző csoportokra bontottam. Az első csoportba azok a történeti munkák tartoznak, amelyek részletesen foglalkoznak az általam vizsgált időszakkal, vagy ennek valamely kontextusát mutatják be.

A korszak politikatörténetével foglalkozott Rainer M. János. A szerző összefoglaló munkát írt a Kádár-korszakról, melynek első fejezete az általam tárgyalt időszakot is lefedi. Ebben a könyvben bemutatásra kerül a forradalom leverésének folyamata az október végi SZKP-üléstől a szovjet beavatkozáson és az MSZMP megalakulásán át a munkássztrájkok 1957. januári lecsendesedéséig.² Rainer M. János egy másik publikációjában inkább fogalmi kérdésekben foglalkozott a témával. Pontosán meghatározta a Kádár-korszak időszakát (1956–1988), majd kiemelte ennek különböző sajátosságait. Egyrészt a Kádár-rendszer kifejezést csak 1963 után, a „*puha diktatúrának*” nevezett időszakot követően használja, az előtte lévő időszakot átmenetnek tekinti, mely előkészítette a „*magyar modellként*” említett kádári korszakot. Ebben az időszakban került sor a „*kádári alkura*”, melyben az emberek lemondtak a politizálásról és a lázadásról az életszínvonal emelése érdekében.³

Szintén összefoglaló jellegű munkát írt Romsics Ignác, akinek Magyarország története a XX. században című könyve foglalkozik az általam vizsgált időszyakkal. Ebben részletesen kitér a megtorlásokra, valamint foglalkozik az írók és az új vezetés kapcsolatával, illetve a kora kádárizmus ideológiájával.⁴

Összefoglaló gazdasági munkát írt a huszadik század magyar gazdaságtörténetéről Honvári János. Ebben a műben az általam vizsgált időszakot is részletesen bemutatja, részletesen kitérve azokra a gazdaságpolitikai korrekciókra, amelyet ebben az időszakban végrehajtottak (pl. az ipar szerkezetének átalakítása és a téészesítés újabb hulláma).⁵ Hasonló könyv jelent meg Perczel György szerkesztésében, ami az ország társadalmi-gazdasági fejlődését mutatja be a XX. században.⁶ A kollektivizálásról, valamint az agrárium fejlődéséről kimerítően olvashatunk Varga Zsuzsanna publikációjában, ahol részletesen bemutatja a termelőszövetkezetek létrejöttének körülményeit, időszakait, valamint jellemzőit. Ezek mellett megismerhetjük az ország mezőgazdasági fejlődésének szakaszait a Kádár-korszakban, majd a rendszerváltozás után.⁷ A paraszti társadalom felszámolásáról és ennek a folyamatáról, valamint a vidéki társadalom helyzetének változásáról Ö. Kovács József írt rendkívül színes és részletes könyvet. Ebben szót ejt a kollektivizálás harmadik fázisáról, illetve az „*agitátorcsapatok*” tevékenységéről.⁸ Az infrastruktúra fejlődését és problémáit, valamint ezek kapcsolatát a gazdasági fejlődéssel mélyrehatóan Major Iván könyve taglalja.⁹

² Rainer M. János: A Kádár-korszak (1956–1989). Bp. 2011. 8–34.

³ Rainer M. János: Bevezetés a kádárizmusba. Bp. 2011. 95–148.

⁴ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. 2005. 399–522.

⁵ Honvári János: XX. századi magyar gazdaságtörténet. Győr 2014. 362–377.

⁶ Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. Szerk. Perczel György. Bp. 2003.

⁷ Varga Zsuzsanna: Az agrárium 1945-től napjainkig. In: Agrárvilág Magyarországon, 1848–2004. Szerk. Estók János. Bp. 2008. 261–345.

⁸ Ö. Kovács József: A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában 1945–1965. Bp. 2012.

⁹ Major Iván: Közlekedés és gazdaság. Bp. 1984. 69–203.

A társadalomtörténeti írásokra áttérve kiemelkedő Valuch Tibornak a Kádár-korszakkal és a rendszerváltozás utáni első évtizeddel foglalkozó munkája. Ebben kiemeli az említett időszak demográfiai változásait, a kisebbségek helyzetét, a társadalmi mobilitást, a vezető csoportok változásait, a főbb foglalkozástípusokban dolgozók életkörülményeinek változásait, a hétköznapi élet jellemzőit, valamint szó esik a szociális viszonyok változásairól is. Ebben a szerző bemutatja, hogy 1956 után a deviáns viselkedésformák emelkedő tendenciát mutattak. Nőtt az alkohol- és a kábítószerfogyasztás, bár utóbbi csak az 1970-es évek második felében vált érzékelhetővé. Ami azonban számokkal alátámasztva is szembeötlő, az az öngyilkosságok száma és aránya. Az öngyilkosság arányszáma 1960 óta Magyarországon volt a legnagyobb 1990-ig. Valuch Tibor a könyve végén egy rövid fejezetet szentel a bűnözésnek. Ebben szót ejt a megtorlások mértékéről, külön hangsúlyt fektetve a forradalom után kivégzettekre és a politikai foglyok számára.¹⁰

Szintén érdekes olvasmány Majtényi György könyve. Majtényi az *Egy forint a krumplis lángos* című könyvében a Kádár-korszak társadalmát mutatja be. A műben az általam vizsgált időszak csak a megtorlások és az 1956 utáni terror kapcsán jelenik meg. Ebben a szerző kiemeli, hogy 1957 decemberében a börtönök zsúfoltsága jelentős, és erről az MSZMP Politikai Bizottságában is tárgyaltak. Ezt követően megismerhetjük Kádár János 1957 végi véleményét, mely szerint amnesztiára csak akkor kerülhet sor, ha az a pártot erősíti. Ez végül 1959-ben, 1960-ban és 1963-ban történt meg.¹¹

Fontos személye a Kádár-korszak bűnözéstörténeti vizsgálatának Bezsenyi Tamás történész-kriminológus. Neve mind a két csoportban meg fog jelenni, a témám történeti kontextusa miatt leginkább legújabb könyve miatt, mely a szocializmus bűnbarlangjairól szól. Ebben a műben szó esik arról, hogy kik követték el a bűncselekményeket a szocializmusban. Bezsenyi két jellegzetes csoportot emel ki. Az első csoportba azok a személyek tartoznak, akik a Rákosi-korszakban szocializálódtak, majd 1956-ban megpróbálnak emigrálni, vagy lecsukják őket a forradalom utáni megtorlások alatt. Ezek a személyek ezt követően visszatértek az országba, vagy kiszabadultak a börtönből, és a bűnözés útjára léptek. A másik csoportba azok a személyek tartoztak – őket a szerző klasszikus Kádár-kori betörőnek titulálja –, akik 1956 után nőttek fel, jellemzően a munkásosztály tagjai voltak, és fizikai munkát végeztek, majd a bűnözéssel az állami vállalatok útján kerültek kapcsolatba úgy, hogy megismertek különböző vagyonos személyeket, akikhez az értékes eszközökért, készpénzért később betörték. Bezsenyi Tamás ezen felül azt a problémát ragadja ki, amellyel kutatásom elején találkoztam, és azt a bevezetésben ki is emeltem. Bezsenyi erről a következőképpen írt: „Az egyik legnagyobb probléma, amivel szembesültek a rendőrök a hatvanas évektől kezdődően, valóban az volt, hogy országosan egy-

¹⁰ Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2005. 344–364.

¹¹ Majtényi György: Egy forint a krumplis lángos. Bp. 2018. 37–40.

séges, kriminalisztikai részletekre bontott nyilvántartásra lenne szükség. Olyanra, mint a szakpolitika és a kutatók számára 1964 óta elérhető Egységes Rendőrségi és Ügyészégi Bűnügyi Statisztikai Rendszer (ERÜBSZ).¹²

A kutatásom során felmerült bennem, hogy miért késett ennyit ennek a statisztikai rendszernek a bevezetése. Azt biztosan látnunk kell, hogy a magyar igazságszolgáltatás és a rendőrség a tárgyalt korszakban nagyban függött a szovjet mintától, így fontosnak találtam megvizsgálni, hogy mit gondoltak a korszakban, de leginkább azt megelőzően erről a különböző szovjet szakemberek. Sz. Osztroumov statisztikus egy 1951-ben kelt írásában igyekezett áltudományként beállítani a bűnügyi statisztikát. Írásában rendkívül erősen jelen van a marxista ideológia, és véleménye szerint csak az osztályharc elkendőzése a célja ezeknek a kimutatásoknak, és a számokkal nem lehet igazolni a bűnözés valódi okát.¹³ Ennek fényében talán nem is meglepő ez a fajta felfogás itthon 1957 és 1961 között. Ahogyan azt majd a dolgozat későbbi részében a szociológia esetében is látni fogjuk, a forradalom utáni szűk egy évtizedben még tartották magukat azok a megállapítások, amelyek gátolták a tudományos fejlődést mind a kriminológiában, mind a kriminalisztikában, illetve a szociológiában is.

A helytörténeti szakirodalmat vizsgálva kisebb problémával találjuk szembe magunkat. A megye történetével foglalkozó írások és tanulmányok kivétel nélkül a Kádár-korszak időszakában keletkeztek, így nem mondható ideológiamentesnek egyik mű sem. Ennek ellenére – némi forráskritikát alkalmazva – a benne megfogalmazott információk felhasználhatóak. Jakab Sándor és Molnár Pál könyveiből megismerhetjük a megye 1945 utáni társadalmát, gazdasági átalakulását, a politikai berendezkedés legfontosabb jellemzőit, illetve az 1956-os forradalmat követő újraszerveződés lépéseit. A szerző kiemeli a megyében bekövetkező változásokat, valamint kitér arra, hogy az 1950-es megyerendezést követően milyen átalakulások mentek végbe. Ezek közé tartozik, hogy a megyeszékhely Balassagyarmatról Salgótarjánba került, illetve milyen fejlődést ment végbe a megyén belül ebben az időszakban.¹⁴ Salgótarjánhoz több települést csatoltak, és a városban jelentős ipari beruházások is történtek. Ennek következtében a város fejlődő pályán volt az 1950-es években. Ezeknek a változásoknak jól érzékelhető jele, hogy a megyeszékhely népessége ugrásszerűen megnőtt, és rengeteg lakótelep épült.¹⁵ Ezek a változások eredményezték azt, hogy Salgótarján fontos és a korábbiakhoz képest nagyobb jelentőséggel bíró ipari központ lett a Kádár-korszak elejére.

¹² *Bezsenyi Tamás – Böcskei Balázs: A szocializmus bűnbarlangjai.* Bp. 2020. 23.

¹³ *Sz. Osztroumov: A burzsoa bűnügyi statisztika reakciós jellege* In: *Statisztikai Szemle* 29. (1951) 11. sz. 991–1004.

¹⁴ *Galcsik Zsolt: Nógrád megye közigazgatási és területi változásai, 1872–2005.* Salgótarján 2005. 26.

¹⁵ *Jakab Sándor: Nógrád megye története 1944–1962.* Salgótarján 1973.; *Molnár Pál: Salgótarján társadalmi viszonyainak fejlődése 1945 és 1980 között.* In: *A Nógrád megyei múzeumok évkönyve.* Szerk. Szvirček Ferenc. Salgótarján 1982. 363–369.

Szakirodalmi bázisomban különböző kriminológiai, jogi, szociológiai és egyéb tudományos munkák is megjelennek. Ezek közül kiemelném Kovacsicsné Nagy Katalin igazságügyi statisztikával foglalkozó művét. Számomra mind az adataim összehasonlítása miatt, mind módszertani szempontból igen hasznos munka volt. A szerző a fogalmi keretek tisztázása, valamint az igazságügyi statisztika történetének bemutatása után részletesen foglalkozik azokkal a módszertani és statisztikai formulákkal, amelyeket érdemes használni az adatok feldolgozásához. Én ezekből – ahogy a dolgozat fő részénél is látni fogjuk – leginkább a bűnözésstatisztikai (pl. tárgyi, személyi és területi struktúra), valamint a személyeket érintő, különösen a szociológiával foglalkozó részeket használtam fel a kutatás, illetve a dolgozat megírása során.¹⁶

Fontosnak tartom megemlíteni Halász Kálmán 1967-ben hivatali használatra írt munkáját. A szerző ebben a könyvben bemutatja a bűnözési statisztika változásait a második világháborút követően. Ezen kívül a kutatásom szempontjából releváns adatokat is tartalmaz, megismerhetjük a vizsgált korszak fontosabb statisztikai adatait. Ezek közé tartoznak az elítéltek különböző viszonyszámai, például a bűncselekménycsoportok, a jogerősen elítéltek, illetve a különböző foglalkozáscsoportok szerinti megoszlásuk. Ezt követően sorra veszi a különböző bűncselekménycsoportok legfontosabb jellemzőit (pl. a bűncselekmények megoszlása a csoporton belül, a fiatalok aránya). Halász Kálmán a könyv második felében részletesen foglalkozik a visszaeső bűnözőkkel és az arányuk növekedésével. Itt leginkább jogszabályi kérdéseket tárgyal, igyekszik ezeket megmagyarázni és részletezni.¹⁷

Módszertani szempontból, valamint az adatok feldolgozása szempontjából szintén fontos szakirodalom volt számomra a Szalainé Homola Andrea szerkesztésében megjelent *Az ismertté vált bűncselekmények és elkövetők Magyarországon* című munka. Ebben a szerző különösen nagy hangsúlyt fektet a személyekhez kapcsolódó különböző adatoknak a felhasználására, különösen a fiatalok elkövetőkre vonatkozóakra.¹⁸

A kriminológiai munkákra kitérve fontos megemlíteni Balázs József 1969-es könyvét, mely a magyarországi bűnügyi statisztika kialakulásával és fejlődésével foglalkozik. Ebben már nem érvényesülnek olyan erősen a korábban említett szovjet hatások, és gyakorlatilag inentől már egy tudományosabb megközelítés érezhető a bűnözéssel és a bűnözési statisztikával kapcsolatban. Balázs ebben a könyvében a dualizmustól sorra veszi a különböző bűnügyi statisztikákat egészen az 1960-as évekig. Meglepő módon – bár nem jelentősen – bizonyos kritikát is megfogalmaz az 1945 és 1960 közötti időszakról. Véleménye szerint a háborús újjáépítés miatt késett az egységes rendőrségi-ügyészégi

¹⁶ Kovacsicsné Nagy Katalin: *Igazságügyi statisztika*. Bp. 2001. 25–132.

¹⁷ Halász Kálmán: *A bűnözés statisztikai vizsgálatának kérdései. A visszaesők megítéléséről és a visszaeső bűnözésről*. Bp. 1967. 8–121.

¹⁸ *Az ismertté vált bűncselekmények és elkövetők Magyarországon*. Szerk. Szalainé Homola Andrea. Miskolc 2008. 8–31.

statisztika bevezetése, ám szakmai hiányosságokat is felvet a témában, amit leginkább az 1950-es évek első felében érez számottevőnek. Ezen kívül megemlíti, hogy a kriminológia fejlődése már érzékelhető az 1960-as években.¹⁹

Összefoglaló jellegű munkaként érdemes megemlíteni az amerikai szerkesztőhármás által megírt *Kriminológia* című könyvet. A mű jelentős részében az Amerikai Egyesült Államokban jellemző bűncselekményeket tárgyalja, de a kriminológiai gondolkodás és szemléletmód miatt fontos munkának tartom.²⁰

Ennek a magyarországi párja a szintén többszerzős *Kriminológia, bűnözés, bűnözéskontroll* című könyv.²¹ Ebben szó esik a kriminológia helyzetéről a Kádár-korszak első néhány évében. Gönczöl Katalin itt megemlíti, hogy kezdetben a kriminológia azon tudományágak közé tartozott, amellyel nem lehetett foglalkozni. Ennek okait már korábban láthattuk.

Szintén érdemesnek tartom megvizsgálni ebben a csoportban Bezsenyi Tamás véleményét a kriminológiai gondolkodásról. Egyik publikációjában úgy fogalmazott, hogy könnyebb azokat a rendszerhez kapcsolódó bűncselekményeket (pl. izgatás vagy árdrágító üzérkedés) értelmezni ebben az időszakban, mint a napjainkban is létezőket, mert utóbbiaknak az értelmezési tartománya változáson esett át a rendszerváltozást követően, mind jogi, mind kriminológiai és kriminalisztikai tekintetben.²²

A historiográfiai áttekintésben érdemes megemlíteni a joggal kapcsolatos szakirodalmat. Mezey Barna összegző munkájában ír arról, hogy a bevezetőben említett büntetőtörvénykönyvi kettősség azon okból állt fent, hogy a Rákosi-korszakban már a jogalkotásban is egyre jobban erősödött a szovjet minta, illetve befolyás. A hatalom részéről cél volt, hogy ezt a kettősséget megszüntesse, és ez az 1956-os forradalom nélkül valószínűleg már előbb megvalósult volna, de ahogy korábban említettem, erre végül 1962. január elsejével került sor.²³

A másik fontos változás majd a korszakban az lesz, hogy új alkotmánya lesz az országnak. Az 1949. évi alkotmány az 1936-os szovjet alaptörvény mintájára született meg, illetve jelentős részben átvette annak szerkezeti felépítését is.²⁴ A bírósági rendszer intézményi struktúrájában is változások következtek be. 1949-ben megszüntették a közigazgatási bíróságot, valamint eltörölték a kétfokú fellebbvitelt. Szervezeti értelemben azonban nem történt más, mint

¹⁹ *Balázs József*: A magyar bűnügyi statisztika kialakulása és fejlődése – különös tekintettel annak módszertani kérdéseire. Szeged 1969. 1–54.

²⁰ *Kriminológia*. Szerk. Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer. Bp. 2000.

²¹ *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll*. Szerk. Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós. Bp. 1999. 21.

²² *Bezsenyi Tamás*: Nem minden Mohikán Indián? A galeri bűnözés történeti és kriminológiai aspektusai. In: Keleteurópai sorsfordulók: Tanulmányok a 80 éves Palotás Emil tiszteletére. Szerk. Bartha Eszter – Fóris Ákos – Mezei Bálint – Nagy Éva Katalin – Szuda Krisztina Eszter. Bp. 2016. 203.

²³ *Magyar Jogtörténet*. Szerk. Mezey Barna. Bp., 2007. 378–385.

²⁴ *Dezső Márta – Fűrész Klára – Kukorelli István – Papp Imre – Sári János – Somody Bernadette – Szegvári Péter – Takács Imre*: Alkotmánytan I. Bp. 2007. 29.

a Kúriából Legfelsőbb Bíróság, a törvényszékekből megyei bíróságok lettek, a járásbíróságnak pedig még a neve sem változott meg. Az ítélőtáblát ugyan az alkotmány felsőbbbíróságra nevezte át, ám egy évvel később az 1950. évi IV. törvény eltörölte ezt a bírósági szintet.²⁵

Szintén fontos részét képezik a kutatásomnak a szociológiával foglalkozó munkák. Andorka Rudolf a tudományágat összegző művében elmondja, hogy a második világháborút követően a szociológia hatalmas fejlődésen ment keresztül, de történelmi okok miatt ez Magyarországon később és lassabban ment végbe. Ennek oka, hogy az 1945 utáni másfél évtizedben a totalitárius rendszer nem támogatta a társadalmi problémákra rávilágító tudományterületeket. A politikai enyhülés hatására aztán az 1960-as években megindult a magyarországi szociológia fejlődése, melyre jelentős hatást gyakorolt Bibó István politikaelméleti tevékenysége is. Ebben az időszakban jöttek létre az első műhelyek, melyek a Központi Statisztikai Hivatal, az MTA Szociológiai Kutatóintézete, az ELTE-n és a Közgazdaságtudományi Egyetemen működő szociológiai csoportok, valamint a Magyar Rádió és Televízió Tömegkommunikációs Kutatócsoportja voltak.²⁶

Ennek a tudományos fejlődésnek volt fontos alakja Ferge Zsuzsa és Kolosi Tamás. Ferge Zsuzsa az 1969-ben kiadott *Társadalmunk rétegződése* című könyvében részletesen elemezte a hatvanas évek társadalmát. Kutatása során felhasználta az 1960-as népszámlálás adatait, és egy objektív, széles körű képet szeretett volna adni a magyar társadalom helyzetéről, sok helyen ellentmondva az ideológiai előírásoknak. Írásában részletesen tárgyalja a társadalom gazdasági és anyagi viszonyait, kulturális helyzetét és életmódját. Ezeken kívül részletesen kitér a társadalmi mobilitás kérdésére, és igyekszik az adatok alapján következtetéseket levonni a jövőre nézve.²⁷

Hasonló jellegű kérdéseket feszeget Kolosi Tamás a közel két évtizeddel később megjelent publikációjában. A szerző ebben bemutatja a struktúra- és rétegződéskutatás legfontosabb módszertani alapelveit, majd egy átfogó képet igyekszik adni a magyar társadalomra jellemző strukturális viszonyokról és az ezekre épülő rétegződési és egyenlőtlenségi rendszerről.²⁸

A szakirodalmi bázisom utolsó részébe az adatfeldolgozáshoz szükséges ismeretekkel foglalkozó publikációk tartoznak. Ezek közé tartozik többek között Paksa Rudolf tanulmánya is. Kutatásom és adatbázisom középpontjában a bűncselekmények miatt megvádolt személyek és különböző adataik állnak, ezért ezek elemzéséhez a prozopográfia módszerét használom. Erről a módszerről írt művében az említett szerző, és kiemeli, hogy ez a módszer a legmegfelelőbb, ha szociológiai vizsgálatot szeretnénk végezni.²⁹

²⁵ Uo. 388.

²⁶ *Andorka Rudolf*: Bevezetés a szociológiába. Bp. 2006. 72–92.

²⁷ *Ferge Zsuzsa*: *Társadalmunk rétegződése*. Bp. 1969.

²⁸ *Kolosi Tamás*: *Tagolt társadalom. Struktúra, rétegződés és egyenlőtlenség Magyarországon*. Bp. 1987.

²⁹ *Paksa Rudolf*: *Prozopográfia vagyis „kollektív bibliográfiai elemzés”* (A Horthy-kori

Az adatbázisom felépítésének megtervezésében nagy szerepet játszott Pap József tanulmánya. Ebben megismertem, hogy a történelemmel kapcsolatos kutatásokban hogyan alkalmazhatóak a relációs adatbázisok. Ebben a publikációban a tanulmány szerzője részletesen bemutatta, hogy hogyan épül fel egy MS Access adatbázis, milyen táblákat érdemes létrehozni, és ezeket milyen struktúrában célszerű felépíteni, valamint hogyan, milyen módon történik az adatok lekérdezése. Ezen felül Pap József részletezi, hogy a kutatónak milyen akadályokkal kell megküzdenie az adatbázisépítés során. Ezek között megemlíti például az informatikai ismeretek elsajátításának szükségszerűségét vagy a korábban táblázatokban tárolt adatok konvertálási problematikáját.³⁰

Az adatok elemzésénél nagy hasznát vettem Sajtos László könyvének, aki útmutató kézikönyvet írt az SPSS kutatási és adatelemzési programból. Ebben részletesen levezeti a program felépítését, valamint látványos ábrákon mutatja be az egyes módszerek kutatási lehetőségeit. Ezek közül a kutatásban leginkább a keresztábla-elemzéseket használtam fel.³¹

A kutatás módszertana

Kutatásom kezdetén az egyik legfontosabb kérdés az volt, hogy milyen módszerrel lehet és érdemes az iratokból kinyerhető adatokat tárolni és elemezni. Kezdetben erre a célra egy MS Excel táblázatot használtam. Ebben külön kezeltem a bűncselekményekkel, a vádlottakkal, illetve a bírósági tárgyalással kapcsolatos adatokat. Azonban egy idő után rá kellett jönnöm, hogy ekkora adatmennyiséget nem célszerű csupán táblázatokban gyűjteni, hiszen lehetetlenné válik ezek rendszerezése, illetve lekérdezése. Ekkor ismerkedtem meg Pap József tanulmányával, és kezdtem el egy MS Access adatbázis felépítését. A legtöbb időm azzal telt, hogy kitaláljam, milyen struktúra szerint érdemes felépíteni ezt az adatbázist. Ezt követően kezdődött el az adatok konvertálása és feltöltése az adatbázisba.

A levéltári forrásaimat a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltárából gyűjtöttem. Az adatgyűjtés levéltári szakasza két időintervallumban valósult meg. Az első periódus 2018-ra, míg a második jelentős ciklus 2020 júliusa és szeptembere közé tehető, miután a levéltárak korlátozott nyitvatartás és meghatározott járványügyi szabályozások mellett újból kinyitottak. A hozzávetőlegesen egy évnyi intenzív kutatás után sikerült feldolgozni a Balassagyarmati Megyei Bíróság büntetőperes iratait 1957 és 1961 között. A feldolgozás során több mint húszezer oldalnyi irat anyagát használtam fel, az adatbázisban 3679 különböző

---

magyar nemzetiszocialista elit vizsgálata). In: Módszertani tanulmányok. Szerk. Ballabás Dániel. Eger 2013. 7–20.

³⁰ *Pap József*: Relációs adatbázisok felhasználási lehetőségei a történelmi kutatásokban. In: Hagyományos források, új megközelítések. A digitalizáció kínálta lehetőségek a történelmi kutatásokban. Szerk. Romsics Ignác. Eger 2019. 9–27.

³¹ *Mitev Ariel – Sajtos László*: SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Bp. 2007. 137–162.

eset szerepel, melyhez 4264 feltételezett bűnelkövetőt tudunk kapcsolni, de a vádlottat, a családtagjaikat, a sértetteket és a bírókat is beleszámolva az adatbázisomban 13495 személy szerepel. A vádlottak esetében kigyűjtöttem a születési idejüket, születési helyüket, édesanyjuk, édesapjuk nevét, foglalkozásukat, iskolázottságukat, családi háttérüket és a korábbi büntetéseiket. A 3679 eset közül 3020 volt meg ténylegesen a levéltárban, a maradék 659 esetet a megyei bíróság és az öt járásbíróság lajstromkönyveiből dolgoztam fel, de ezeknek az eseteknek a döntő része második világháború utáni népbírói tárgyalás vagy az 1953-as amnesztiát követő, illetve az 1956-os forradalom megtorlóperrei ellen benyújtott rehabilitációs kérvény, így ezek elsődlegesen nem is tartoznak a kutatásom középpontjába.

Az adatfeldolgozás során felhasználtam a bírósági tárgyalások jegyzőkönyveit, a vádlottak kihallgatási jegyzőkönyveit, valamint a különböző rendőrségi iratokat (pl. nyomozási és házkutatási jegyzőkönyveket), amelyek valamilyen információt tartalmaztak az ügyben érintett személyekről. Ezen iratok közül a legfontosabbak a bírósági tárgyalások jegyzőkönyvei voltak. Az általam feldolgozott esetek hozzávetőlegesen 74%-a másodfokú ügy volt, így ezekben az ügyekben csak ez az irattípus állt rendelkezésre. Elsőfokon a bíróság 1957-ben és 1958-ban legtöbbször az 1956-os megtorlópereket tárgyalta, illetve később azokat a különösen súlyos bűncselekményeket (pl. emberölés, jelentős vagyon elleni vagy gazdasági bűncselekmények), amelyekben komoly anyagi kár érte az államot, vagy valaki életét vesztette. Jellemzően az elsőfokú tárgyalásoknál álltak rendelkezésemre a korábban említettél részletesebb források, melyek közül a fentebb említett iratokat használtam fel. Felhasználtam még olyan egyéb igazolásokat is, melyeket a vádlottak nyújtottak be az eljárás során, hogy felelősségre vonásukat elkerüljék vagy a büntetésüket csökkentsék. Ilyen iratok voltak például a sztahanovista oklevelek, kitüntetések, iratok, hogy nem vettek részt a világháborúban, vagy nem küzdöttek a szovjet hadsereg ellen. Ezeket azért használtam fel, hogy az egyes személyeket, ügyeket vagy bűncselekményeket egészen tudjuk látni, és betekinthessünk ezeknek a háttérében. Ezeken kívül felhasználtam még az 1960-as népszámlálás Nógrád megyére vonatkozó adatait, melyek fontosak voltak a dolgozat későbbi részében bemutatásra kerülő összehasonlítások miatt.

A kutatás másik fontos kérdése az volt, hogy mely statisztikai módszert érdemes felhasználni az elemzéshez. Választásom azért esett az igazságügyi statisztikára, mert ez foglalkozik legösszetettebb módon a kutatásomban megjelenő területekkel. Kapcsolata van a büntetőjoggal, de részletesen foglalkozik a bűncselekmények legfontosabb jellemzőivel, a bűnelkövetők főbb tulajdonságaival, a bíróságok ítéleteivel, valamint a különböző jogi szabályozásokkal. Ezen felül fontos kapcsolatot ápol az igazságszolgáltatásban működő információs rendszerekkel, adatbázisokkal, így ezeknek az adatoknak a tárolási módjában is segítséget nyújtott. Összegezve elmondható, hogy az igazságügyi statisztika szoros kapcsolatban van az általános statisztikával, a népességstatisztikával, a jogtudományokkal, különböző társadalomtudományokkal (pl. szociológia) és az informatikával, így ez volt a legideálisabb választás az adatok elemzéséhez.

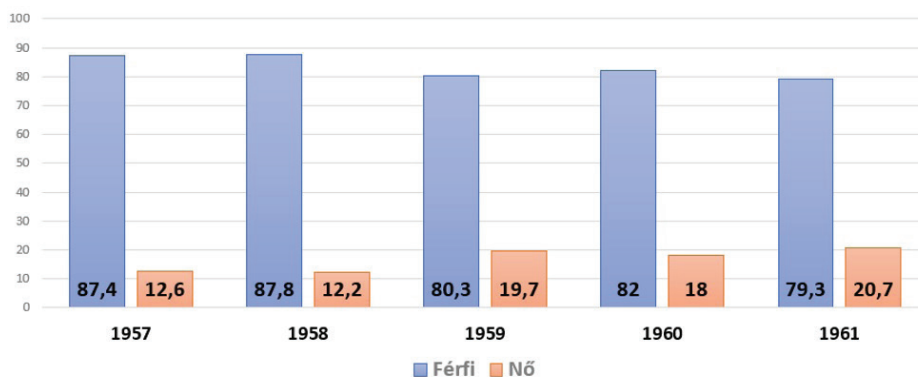

Az elemzést az IBM SPSS programmal hajtottam végre. Ennek segítségével több dimenziót is meg tudok egyszerre jeleníteni, így megkönnyíti a következtetések, konklúziók levonását. Nagy segítségemre volt ez a különböző keresztábla-elemzéseknél, amelyek majd a dolgozatom fő fejezetében fognak megjelenni.

Az adatok elemzése

A vádlottak nemi megoszlása, családi háttere és foglalkozása

Ahogy korábban említettem, az 1957 és 1961 között tárgyalt ügyek száma 3679, és ezekhez vádlottként 4264 személyt tudunk kapcsolni. Ezeknek a személyeknek vizsgáltam meg először a nemi megoszlását, családi hátterét és foglalkozását.

1. ábra: A vádlottak nemi megoszlása százalék szerint az egyes évekre lebontva
(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

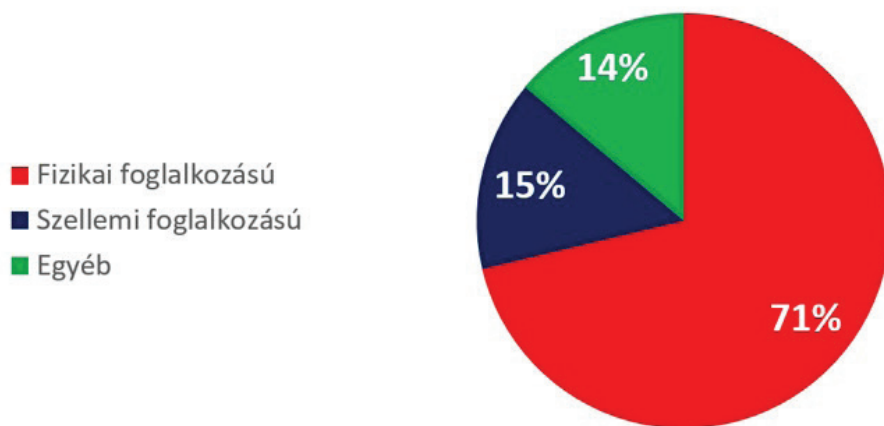
Az 1. ábra jól mutatja, hogy minden évben domináns férfitöbbség jelenik meg. Az öt év átlagát tekintve a bűncselekmények 83,6%-át férfiak, míg 16,4%-át nők követték el. Ezek az adatok nem meglepőek, hiszen a kriminálstatisztikai adatok a dualizmus koráig visszamenőleg azt mutatják meg, hogy a bűnelkövetés nemi megoszlását országosan 86–14%-ban határozhatjuk meg a férfiak javára. Ettől lényeges eltérést csak a két világháború idején tapasztalhatunk, hiszen a női bűnelkövetés ekkor haladta meg csak az országos 30%-ot.³² Az én adataim nem különülnek el szignifikánsan a kriminálstatisztikai aránytól, de ami szembeűnő, hogy 1959 és 1961 között jelentősen emelkedett a női vádlottak aránya a bíróságon. Az adatok elemzése során az a kérdés merűt fel bennem, hogy vajon ennek milyen okai lehetnek. Egyrészt nagyon szembeűnő változás, hogy 1958 után a megtorlóperek száma nagymértékben csök-

³² Balázs József: Demográfiai tényezők szerepe a bűnözésben. In: Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica 40. (1996) 1. sz. 53–54.

kent, valamint a személy elleni bűncselekmények száma jelentősen nőtt. Ez a két tényező számottevően befolyásolja a nemi megoszlást, hiszen míg az állam elleni bűncselekmények esetében a nők megoszlása 2,7%, addig a személy elleni bűncselekményeknél 30%. Ennek fényében jól látható, hogy a bűnözés tárgyi struktúrájának átalakulása milyen hatást gyakorol a nemi megoszlásra.

Ha a vádlottak családi állapotát nézzük, akkor egyértelmű képet kapunk. Az 1960-as népszámlálás adatai szerint a felnőttkorú lakosság 70%-a házasságban él. Az én adataim szerint a vádlottak 76%-a él házasságban, 19%-a nőtlen vagy hajadon, 3%-a elvált, és 2%-a özvegy. Érdekeség, hogy a női vádlottak 80%-a él házasságban, míg a férfiaknál ez az arány csak 74%.

A nők esetében a családi állapot alapvetően meghatározza azt is, hogy mivel foglalkoznak. A női vádlottak 62,9%-a háztartásbeli volt ebben az időszakban, azaz nem rendelkezett jövedelemmel. Ezzel szemben a férfiak legnagyobb százaléka mezőgazdasági jellegű munkát végzett, megelőzve az ipari munkásokat, valamint azokat az egyéb fizikai foglalkozású munkásokat, akiket az 1960-as népszámlálás is ebbe a csoportba sorolt.

2. ábra: A vádlottak megoszlása a főbb foglalkozáscsoportok szerint
(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

Összességében elmondható, hogy a vádlottak 71%-a valamilyen fizikai foglalkozású személy, illetve 15%-a szellemi munkát végez, és ezen kívül 14% egyéb kategóriába tartozik, ahova főleg nyugdíjasok, rokkantnyugdíjasok, illetve a korábban említett háztartásbeliek sorolhatók (2. ábra).³³ Az első kettő aránya megfelel a népszámlálás által mért adatoknak, azonban az egyéb kategóriába tartozó egyének jóval kevesebben vannak. Ez visszavezethető arra, hogy a

³³ Dolgozatomban azért használtam ezt a csoportosítási formát, mert ezt használja az 1960-as népszámlálás is. Adatbázisomban ennél részletesebb csoportok is találhatóak, de a dolgozat terjedelmi követelményei miatt ezek elemzésére nem volt módom.

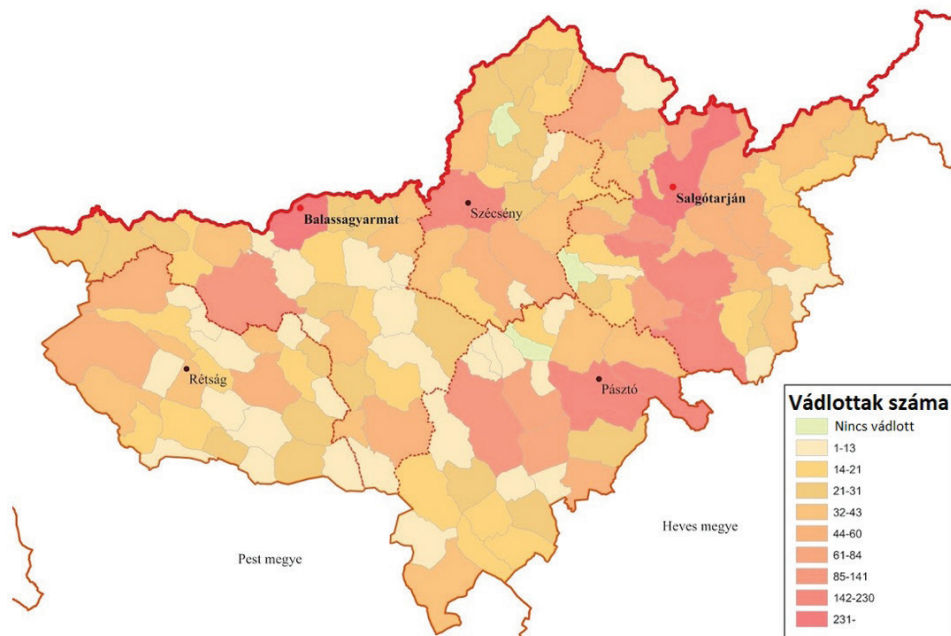
nyugdíjaskorúak, azaz ebben az időszakban az 55 évnél idősebb nők, valamint a 60 évnél idősebb férfiak elenyésző részét adják a vádlottak csoportjának. Összességében elmondhatjuk, hogy ebből a fajta csoportosítási formából meszszenenő következtetéseket nem tudunk levonni. Ennek egyik alapvető oka, hogy a korabeli statisztikai adatszolgáltatás nem foglalkozott részletesen a társadalom struktúrájának mélységi elemzésével. A dolgozatomban ennek finomelemzésére a terjedelmi korlátok miatt nekem sem volt lehetőségem, viszont később, például egy doktori disszertáció keretein belül ezt szeretném elvégezni.

A vádlottak születési helye és a bűncselekmények helyszíne

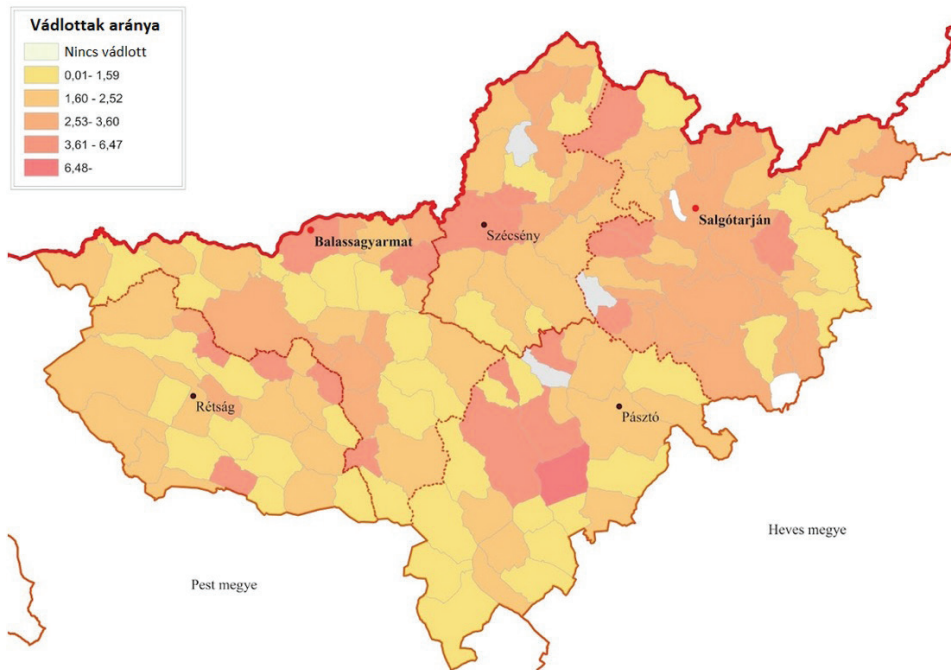
Az ipari beruházások következtében Nógrád megyébe jelentős mennyiségű megyén kívül született munkás érkezett, akik főleg a megye keleti részén szerettek volna elhelyezkedni a nehéziparban vagy a bányászatban. Hipotézisem az volt, hogy ezek a beruházások már az általam vizsgált időszakban is éreztették a hatásukat, és nemcsak a bűncselekmények száma volt nagyobb Salgótarjánban és környékén, hanem a lakossághoz viszonyított aránya is nagyobb volt a megye ezen területén, mint máshol.

A vádlottak születési helyét országos viszonylatban vizsgáltam, és arra voltam kíváncsi, hogy Magyarország mely területéről érkezettek ide azok a feltételezett bűnelkövetők, akik a megyehatáron kívül születtek. A széles időskála miatt – a legidősebb vádlott 1877-ben, a legfiatalabb 1947-ben született – figyelembe vettem azokat a területeket is, amelyek 1960-ra már országhatáron kívül estek, de korábban még az Osztrák–Magyar Monarchia idejében a Magyar Királyság részét képezték. Az adatokból jól kivehető, hogy Nógrád megye majd minden településén született legalább egy vádlott, valamint kiolvasható, hogy a feltételezett bűnelkövetők jelentős része, egészen pontosan 74,2%-a a megyében látta meg a napvilágot. A legtöbb ember Salgótarjánban született, ami 192 főt jelent, majd ezt követi Balassagyarmat (131), Pásztó (75), Kisterenye (70) és Nagybátony (60). Ezek az adatok nem meglepőek, mert ezek voltak a legfontosabb gazdasági központok a korszakban, valamint napjainkban is a legnépesebb települései Nógrád megyének.³⁴ A megyén kívüli településeknél jól megfigyelhető, hogy leginkább a megye vonzáskörzetében és az ország nagyobb városaiban születtek a legtöbben, tehát Heves vagy Borsod megyében, valamint Budapesten. Utóbbi város kiemelkedik a többi település közül, hiszen itt 85 vádlott született, míg rajta kívül Gyöngyös (14), Debrecen (10) és Szeged (10) az a település, ahol tízen vagy annál többen jöttek a világra. Vannak olyan városok is, amelyek az országhatáron kívül estek már 1910-ben is (például Hamburg vagy Pittsburgh), ahol szintén születtek a vádlottak közül, de ezeket nem vettem ténylegesen számba, mert több olyan települést találtam a Szovjetunió területén, amelyet nem tudtam beazonosítani.

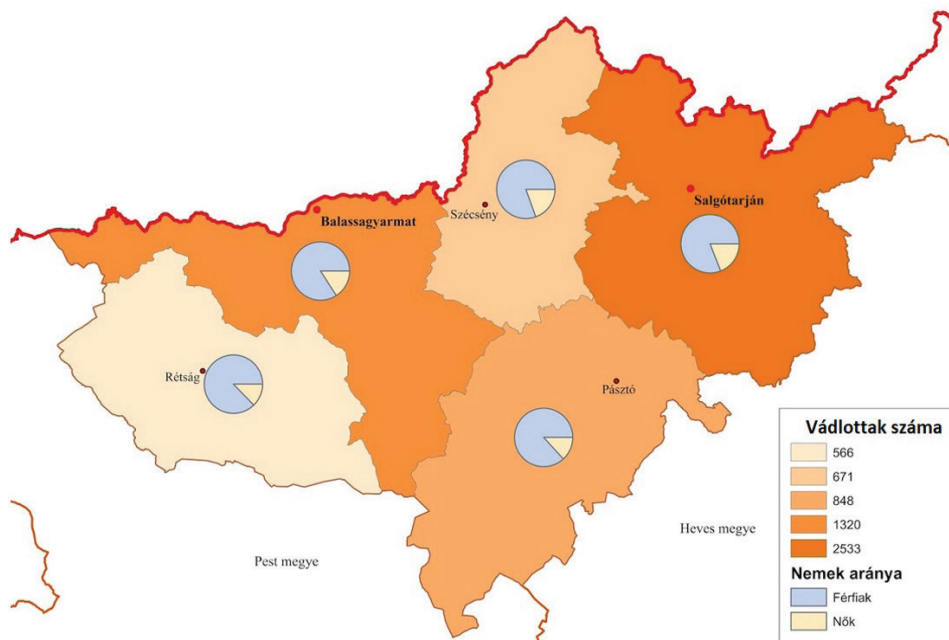
³⁴ 1984-ben Nagybátony és Kisterenye egyesülésével jött létre Bátonyterenye, ami napjainkban a Bátonyterenyi járás központja, és Nógrád megye harmadik legnépesebb városa.

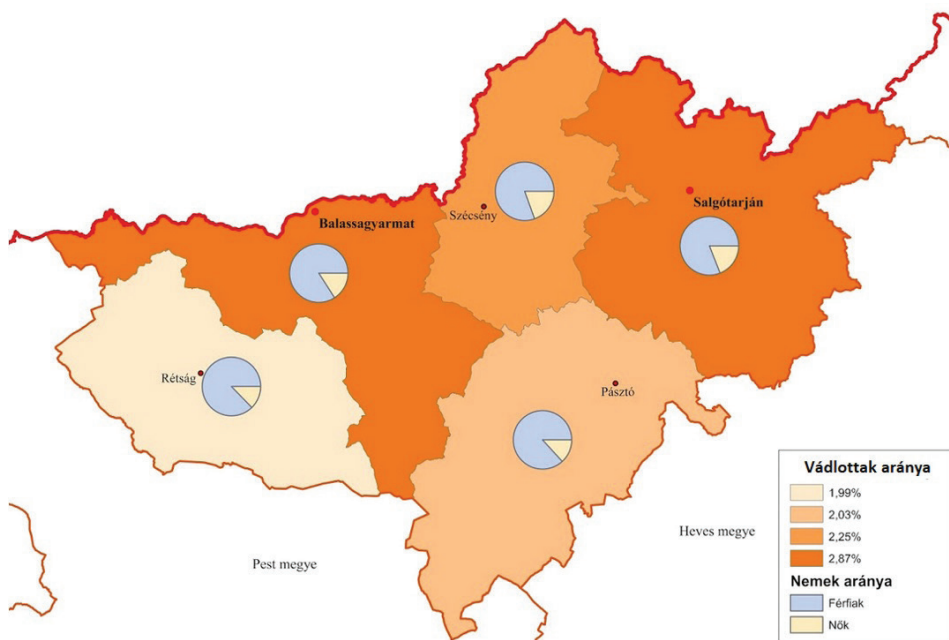
3. ábra: A vádlottak száma települési megoszlásban
(szerkesztette: Rózsa Sándor, a térkép alapja: OpenStreetMap)

4. ábra: A vádlottak lakosságszámhoz viszonyított aránya települési megoszlásban
(szerkesztette: Rózsa Sándor, a térkép alapja: OpenStreetMap)

5. ábra: A vádlottak száma és a nemek aránya járási megoszlásban
(szerkesztette: Rózsa Sándor, a térkép alapja: OpenStreetMap)

6. ábra: A vádlottak és a nemek aránya járási megoszlásban
(szerkesztette: Rózsa Sándor, a térkép alapja: OpenStreetMap)

A bűnelkövetés területi elosztását vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a megye ekkori két városi ranggal rendelkező településén, azaz Balassagyarmaton és Salgótarjában jelent meg a legtöbb személy vádlottként bűncselekményeknél (3. ábra). Salgótarjában az általam vizsgált öt év alatt 924 személy vett részt olyan bűncselekményben, amely eljutott a Balassagyarmati Megyei Bíróságra, míg Balassagyarmat esetében ez a szám 586. Kiemelendő még Kisterenye (230), Nagybátony (229), Pásztó (196) és Szécsény (176), ahonnan szintén jelenetős számú személy követett el olyan bűnesetet, amely eljutott a megyei bíróságig. A másik szélsőértéket Alsótold, Kisbárkány és Szécsényfelfalu képviseli, hiszen ezekben az apró, 300 lakosnál is kisebb településeken nem történt olyan bűncselekmény, amely megjelent volna 1957 és 1961 között a megyei bíróságon. Ezek alapján tehát egyértelművé válik, hogy a lakosság szám döntően befolyásolja egy településen a bűncselekmények számát.

Ennek fényében érdekesnek tartottam megvizsgálni az 1960-as népszámlálás adatainak felhasználásával, hogy arányaiban hol történt a legtöbb bűncselekmény (4. ábra).³⁵ Ezen adatok alapján egy falu emelkedik ki, a Pásztótól délnyugatra található Csécse. A faluban ezekben az években domináltak a személy elleni bűncselekmények, hiszen az esetek közel fele valamilyen testi sértési ügy volt. A település lakossága a népszámlálás évében 1385 fő volt, míg a bűncselekményeket elkövetők száma az öt év alatt 67. Salgótarjában hozzávetőlegesen tizennégyszer ennyi bűnelkövető volt, ám a város lakossága majdnem hússzor nagyobb volt ebben az évben, így arányaiban Csécse megelőzte a megyeszékhelyt. Ennek oka leginkább egyedi lehet, esetleg nagyok lehettek a személyi ellentétek, vagy a besúgóhálózat működött eredményesebben, hogy ezek az ügyek eljutottak a bírósági struktúra második szintjéig. Amit azonban érdemesnek látok még összehasonlítani, az a Balassagyarmaton és Salgótarjában történt bűnelkövetések aránya. Ezek alapján ugyan számszerűleg Salgótarjában volt a lényegesen több bűnelkövető, azonban arányaiban Balassagyarmat megelőzte a megyeszékhelyt. Véleményem szerint ez azért történhetett, mert ekkoriban még nem domborodott ki annyira erőteljesen Salgótarján vezető szerepe, hiszen ebben az időszakban még csak egy évtizede volt megyeszékhely.

Amennyiben a bűncselekményeket elkövető személyeket járási szinten vizsgáljuk, hasonló eredményeket kapunk (5. ábra). Számszerűleg jelentős többségben van a Salgótarjáni járás a maga 2533 vádlottjával, majd a Balassagyarmati járás következik 1320-szal, megelőzve az ezer vádlottnál is kevesebbel rendelkező Pásztói, Szécsényi, illetve Rétsági járásokat. Amennyiben azonban ezeket összevetjük a járások lakosságával, akkor ismét a városoknál tapasztalható tendenciákat figyelhetjük meg (6. ábra). Meg kell jegyezni viszont, hogy itt már nem

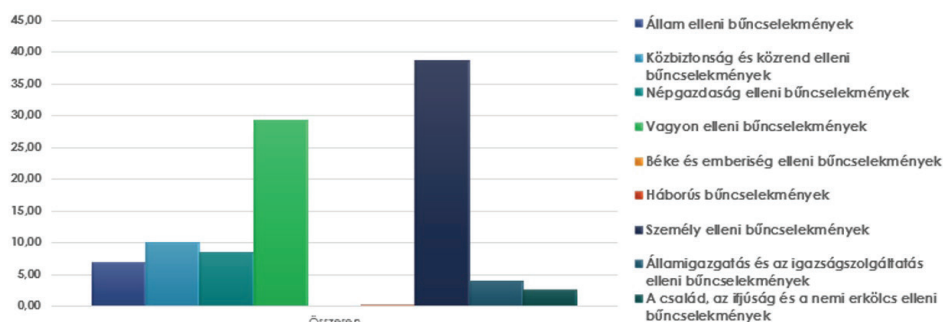
35 Az ábrán fehérrel jelzett foltok Salgótarjától nyugatra Baglyasalja, míg Szuhatól délre Szuahuta. Ezek azért jelentek meg ezzel a színnel, mert az adatbázisomban még külön településként szerepeltek (főleg az 1957–59 közötti időszakban elkövetett bűncselekmények miatt), ám a népszámlálás idején már Salgótarján, valamint Szuha részei voltak, így nem rendelkezek adatokkal a lakosság számot illetően.

annyira jelentős a különbség, mint a korábban felvázolt két város esetében. Ha a két járást összehasonlítjuk, akkor azt az eredményt kapjuk, hogy mind a kettőbe azonos arányú a vádlottak száma. Ami változás még a számszerű adatokhoz képest, hogy a Szécsényi járás megelőzi a Pásztóit, viszont jól látható, hogy arányaiban is a Rétsági járásban volt a legkevesebb vádlott.

Keresztábra-elemzések

A keresztábra-elemzés egy olyan statisztikai módszer, mely két változó összefüggésének statisztikai szignifikanciáját méri. Ezen mutatószám megmutatja, hogy van-e összefüggés a vizsgált változók között. Ez a módszer az egyik legelterjedtebb a statisztikai vizsgálatok körében.³⁶ Ebben a fejezetben a vádlottak különböző jellemzőit fogom vizsgálni (pl. iskolázottság, büntetett előélet, foglalkozás, életkor, az elkövetett bűncselekmények különböző fajtái, a bűncselekményfajták nemek szerinti megoszlása). Arra vagyok kíváncsi, hogy ezen adatok között megfigyelhető-e valamilyen kapcsolat, amelyből szignifikánsan tudunk következtetni egyik adatból a másikra.

7. ábra: A bűncselekményfajták megoszlása a Balassagyarmati Megyei Bíróságon (1957–1961)

(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

Először a bűncselekménycsoportok különféle összefüggéseiről szeretnék beszélni. Ha megnézzük az öt év összesített adatait, akkor két csoport emelkedik ki a többi közül, ez pedig a vagyon elleni, illetve a személy elleni bűncselekmények csoportja (7. ábra). Ezek azok az adatok, amelyek leginkább eltérnek a kutatás előtti hipotézisemtől. Az 1966 utáni kimutatásokból egyértelműen látszik, hogy a vagyon elleni bűncselekmények vannak döntő többségben, közel 50%-át teszik ki az összes bűncselekménynek.³⁷ Ezzel szemben az én adataimból az látszik, hogy az esetek közel 40%-a személy elleni bűncselekmény, míg kb. 30%-a csak vagyon elleni büntett. Úgy gondolom, hogy már ebben az

³⁶ Mitev A. – Sajtos L.: SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv i. m. 137–142.

³⁷ Halász K.: A bűnözés statisztikai vizsgálatának kérdései i. m. 24.

időszakban is a vagyon elleni bűncselekmények voltak többségben, de egy vagyon elleni bűntett könnyebben marad rejtett, nehezebb volt felderíteni, mint egy személy elleni bűncselekményt, így ezek kisebb arányban juthattak el a bíróságra, és mivel én ezeket az adatokat használtam fel, így ebből adódhat a különbség. A személy elleni bűncselekményeknél viszonylag sok volt a könnyű testi sértés, viszont érdekesség, hogy a vagyon elleni bűncselekmények 82%-át a társadalmi, azaz állami tulajdon sérelmére követték el, csupán 18%-át magán-személy vagy magántulajdon ellen, ami megegyezik az 1960-as évek második felében tapasztaltakkal. A magánszemélyek elleni lopások, sikkasztások nagy számban csak az 1970-es években indultak be, amikor egyre több ember gazdagodott meg a második gazdaságból, és megfelelő célpontok lettek a gazdagodni vágyó bűnözőknek.³⁸

Bűncselekménycsoport	Megoszlás	Férfi	Nő
Állam elleni bűncselekmények	szám szerint	369	10
	% szerint	97,4	2,6
Közbiztonság és közrend elleni bűncselekmények	szám szerint	527	31
	% szerint	94,4	5,6
Népgazdaság elleni bűncselekmények	szám szerint	414	51
	% szerint	89	11
Vagyon elleni bűncselekmények	szám szerint	1434	193
	% szerint	88,1	11,9
Háborús bűncselekmények	szám szerint	2	0
	% szerint	100	0
Személy elleni bűncselekmények	szám szerint	1499	646
	% szerint	69,9	30,1
Államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények	szám szerint	202	21
	% szerint	90,6	9,4
A család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények	szám szerint	136	9
	% szerint	93,8	6,2

8. ábra: A bűncselekménycsoportok megoszlása a nemek között
(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

³⁸ Dezső András: Maffiózók mackónadrágban. Bp. 2019. 15–19.

Ha megvizsgáljuk, hogy az adott bűncselekménycsoportokban hogyan oszlanak meg a nemek, akkor elég egyértelmű képet kapunk (8. ábra). Az állam elleni bűncselekmények esetében a legalacsonyabb a női vádlottak aránya.³⁹ Ebben a csoportban a nők aránya még a három százalékot sem éri. Szintén csekély a közbiztonság és közrend elleni bűncselekményeknél a nők hányada, hiszen nem sokkal haladja meg az 5%-ot. Ellenben ami mindenképp kiemelendő, az a személy elleni bűncselekmények megoszlása. A női vádlottak több mint kétharmada ilyen jogcímen állt bíróság előtt, és az ezen bűncselekménycsoportba tartozó esetek miatt vádat emeltek körében is 30% feletti arányban vesznek részt. Azonban fontos megjegyezni, hogy ezek olyan bűncselekmények, melyek napjainkban ritkán jutnának el a vádemelési szakaszig. Ezekre az ügyekre jellemző volt, hogy a kellemetlenkedő szomszéd vagy ismerős ellen bosszúból több feljelentés történt, ami inkább a nőkre volt jellemző. Ilyen volt például, amikor két szomszédasszony „bolond Borcsának” vagy amikor szintén két szomszédasszony piszoknak és szemtelennek, valamint „baka Sárinak” nevezte egymást, és ezekből bírósági ügy lett.⁴⁰ Ezzel szemben a férfiak ilyen jogcímen vagy a feleségük miatt, mert a magánvádló őket is feljelentette a feleségével együtt, vagy leginkább a kiterjedt besúgóhálózat miatt kerülhettek bíróság elé.

Kor-csoportok	Állam elleni	Közrend elleni	Gazdasági	Vagyon elleni	Személy elleni	Nemi erkölcs elleni	Összes	Arány
14-17	8	34	4	59	29	3	137	2,54%
18-19	17	36	2	47	52	2	156	2,89%
20-24	31	84	6	153	225	10	509	9,43%
25-29	59	108	63	322	374	22	948	17,56%
30-34	73	78	80	330	351	22	934	17,30%
35-39	74	81	106	129	324	23	938	17,37%
40-44	34	43	49	151	192	20	467	8,65%
45-49	49	40	48	117	208	12	508	9,41%
50-54	18	32	42	117	153	14	376	6,96%
55-59	10	17	46	64	100	6	243	4,50%
60-64	8	10	15	24	58	1	116	2,15%
65-69	3	4	5	8	17	0	37	0,69%
70-74	0	2	3	2	11	0	18	0,33%
75-	0	0	0	2	10	0	12	0,22%

9. ábra: A vádlottak korszpecifikus megoszlása a bűncselekményfajták függvényében (1957-1961) (saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

³⁹ Amennyiben nem vesszük figyelembe a két háborús bűncselekményt, mely két második világháborús eset újratárgyalása volt.

⁴⁰ MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Bf 183/1957/8 és Bf 141/1959/7

A fenti ábra azt mutatja meg, hogy az egyes bűncselekményfajtákat milyen korosztály milyen arányban követte el (9. ábra). Jól látható, hogy a 25 és a 39 év közötti korcsoportok azok, akik a bűncselekmények legnagyobb hányadát követték el. Ez nem meglepő, hiszen az 1970-es évektől napjainkig ismert országos adatok is jól mutatják, hogy ebben a korcsoportban a legnagyobb a bűnözési hajlandóság.⁴¹ Érdekes kiemelni a fiatalok elkövetőit, hiszen ahogy látható, a 14 és 17 közötti korosztály közel 150 bűncselekményt követett el az általam vizsgált időszakban. Ez a valamivel több mint 2,5%-os megoszlás azonban az országos 5,7%-nak kevesebb mint a felét teszi ki. Fontos megfigyelni még a nyugdíjaskorú lakosság arányát, ami nem éri el az öt százalékot sem. Ez megerősíti azt a megállapítást, amelyet a foglalkozáscsoportoknál már leírtam, mely szerint azért kevesebb az egyéb kategóriába sorolható személyek száma, mert a vádlottak körében is viszonylag alacsony a nyugdíjaskorú népesség. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy a bűnözés korszpecifikus jelenség, melyben a felnőttkorú elkövetők esetében a 25 évnél idősebb és a 40 évnél fiatalabb személyek vesznek részt.

Bűncselekménycsoport	Megoszlás	Foglalkozáscsoport		
		Fizikai	Szellemi	Egyéb
Állam elleni bűncselekmények	szám szerint	302	72	1
	% szerint	80,5	19,2	0,3
Közbiztonság és közrend elleni bűncselekmények	szám szerint	430	116	29
	% szerint	74,8	20,2	5
Népgazdaság elleni bűncselekmények	szám szerint	369	63	30
	% szerint	79,9	13,6	6,5
Vagyon elleni bűncselekmények	szám szerint	1379	273	106
	% szerint	78,4	15,5	6
Háborús bűncselekmények	szám szerint	0	2	0
	% szerint	0	100	0
Személy elleni bűncselekmények	szám szerint	1385	268	493
	% szerint	64,5	12,5	23
Államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények	szám szerint	150	41	28
	% szerint	68,5	18,7	12,8
A család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények	szám szerint	118	16	0
	% szerint	88,1	11,9	0

10. ábra: A foglalkozáscsoportok megoszlása a bűncselekményfajták függvényében (1957-1961) (saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

A következő ábra azt mutatja meg, hogy az egyes bűncselekményfajtákat elkövető személyek milyen foglalkozáscsoportokhoz tartoztak (10. ábra). Ebből jól kivehető, hogy nincs kapcsolat a bűncselekményfajták és a foglalkozáscso-

⁴¹ Az ismertté vált bűncselekmények i. m. 31.

portok között. Ennek oka a már korábban felvetett probléma, hogy nincsenek értelmezhető foglalkozási kategóriák, mert a statisztikai adatgyűjtésnek az volt a „feladata”, hogy minél több ember megfeleljen a marxista felfogásnak, így a lehető legnagyobb részben munkás legyen az adatolt személyek foglalkozása, és ez visszaköszön ezekben az adatokban is. Valuch Tibor a könyvében meg is fogalmazza ennek a korszakban a problematikáját, hiszen véleménye szerint az 1970-es évek előtt a szociológia csak elnagyoltam, leegyszerűsítő módon vizsgálta ezeket a társadalmi folyamatokat. Ebben változást az említett évtizedben Ferge Zsuzsa munkássága hozott, akinek a „munkajellegcsoportok” vizsgálata már lehetővé tette a társadalmi struktúra mélyebb elemzését.⁴² Minden bűncselekményfajtánál – ahogy egyébként összesítve is – jelentős többségben vannak a fizikai foglalkozású személyek. Ez az arány két esetben nem haladja meg a 70%-ot, mégpedig a személy elleni, valamint az államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekményeknél. A személy elleni bűncselekményeknél magas az egyéb csoportba sorolt személyek száma, melynek oka, hogy a legtöbb nő háztartásbeli volt ebben az időszakban, ami az 1960-as népszámlálás szerint ebbe a foglalkozáscsoportba tartozik, valamint ahogy dolgozatom korábbi részében már említettem, a női bűnelkövetés ebben a bűncselekménycsoportban volt a legmagasabb. Az államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények esetében a szellemi foglalkozású dolgozók emelkednek ki, aminek az oka az lehet, hogy az ebbe a csoportba tartozó bűncselekmények egy részét (pl. hivatali visszaélés vagy hivatali vesztegetés) csak az ebbe a foglalkozáscsoportba tartozó emberek követhették el.

Az adatok elemzése során vizsgáltam azt is, hogy vajon milyen kapcsolat lehet az iskolai végzettség és egyéb tényezők között, például hogy a vádlottat elítélték vagy felmentették. Ha megnézzük a vádlottak iskolai végzettségét, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy legtöbben az általános iskola felső tagozatát végezték el, ezen belül is a 6 elemi végzettek száma kiemelkedő. Viszonylag elenyésző számban voltak jelen az analfabéták, középiskolát vagy főiskolát, egyetemét végzettek, nekik együttes száma is alig haladja meg az összesített 15%-ot a vádlottak körében. Az első csoporton kívül még megemlíteném azok száma, akik az általános iskola alsó tagozatát végezték el, arányuk közel 17%-ra tehető. Összességében elmondhatjuk, hogy az általános iskolát végzettek aránya a vádlottak több mint 80%-át teszi ki. Ez a korszak iskolázottsági adatainak teljes mértékben megfelel, hiszen ha megnézzük az 1960-as népszámlálás erre vonatkozó adatait, akkor Nógrád megye 86%-ának általános iskolai végzettsége volt.⁴³

⁴² Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2005. 102–103.

⁴³ 1960-as népszámlálás. Nógrád megye személyi és családi adatai. Szerk. Garádi László. Bp. 1962. 62.

Bűncselekménycsoport	Iskolai végzettség					
	analfabéta	általános iskola alsó tagozat	általános iskola felső tagozat	középiskola	szakiskola	főiskola, egyetem
Állam elleni bűncselekmények	0,3%	6,3%	70,3%	9,8%	2,1%	11,2%
Közbiztonság és közrend elleni bűncselekmények	5,0%	17,6%	68,1%	5,0%	2,5%	1,7%
Népgazdaság elleni bűncselekmények	2,4%	13,3%	72,3%	8,4%	2,4%	1,2%
Vagyon elleni bűncselekmények	7,0%	13,1%	65,3%	8,9%	1,4%	4,2%
Személy elleni bűncselekmények	9,2%	21,7%	65,5%	1,3%	0,6%	1,7%
Államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények	18,5%	22,2%	51,9%	3,7%	0%	3,7%
A család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények	11,5%	15,4%	69,2%	3,8%	0%	0%
Összesen	6,5%	16,3%	66,9%	5,0%	1,3%	4,0%

11. ábra: Az iskolai végzettség megoszlása a bűncselekménycsoportok függvényében
(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

Érdekesebb összehasonlítani, hogy az iskolai végzettség milyen kapcsolatban van a bűncselekményfajtaikkal (11. ábra). Az ábra alapján megállapíthatjuk, hogy minden bűncselekményfajtaiban többségben vannak azok a vádlottak, akik az általános iskola felső tagozatát végezték el. Ez nem meglepő, hiszen a társadalom felnőtt lakosságának jelentős részét ők alkották, így ebből valószínűsíthető is, hogy a bűncselekményeknél is többségbe kerültek. Legalacsonyabb arányban az államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekményeknél fordulnak elő, ahol éppen meghaladják az 50%-ot. Ebben a csoportban viszonylag magas az analfabéták aránya. Az ő esetükben jellemzően a hatósági közeg elleni erőszak volt a bűncselekmény jogcíme, így ezért felülreprezentáltak ebben a csoportban. Az összesített arányukhoz képest kimagasló adatnak számít még az állam elleni bűncselekményeknél a főiskolát és egyetemet végzettek aránya. Ez leginkább annak köszönhető, hogy az 1956-os megtorlóperекnél, főleg a balassagyarmati, kisterenyei és salgótarjáni „bűnösök” tárgyalásainál megjennek az egyetemet végzett személyek. Ilyen volt például a Salgótarjában történt események miatti perben fővádlotként szereplő Sartórisz Kálmán vagy több újságíró, akik ebben az időszakban a forradalmi lapokat szerkesztették, vagy ezekben publikálták írásaikat.⁴⁴ A többi

⁴⁴ MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, B 395/1957/13

iskolázottsági csoport között nincs ennyire jelentős szórás, talán az állam elleni bűncselekményeknél megemlítendő az analfabéták és az általános iskola alsó tagozatát végzettek alacsony aránya, ami annak köszönhető, hogy a forradalom eseményeit követő megtorlásoknál nem az ilyen alacsony iskolázottságú személyek kerültek a középpontba.

Bűncselekménycsoport	Járások				
	Balassagyarmat	Pásztó	Rétság	Salgótarján	Szécsény
Állam elleni bűncselekmények	85	55	44	154	45
Közbiztonság és közrend elleni bűncselekmények	126	87	90	196	63
Népgazdaság elleni bűncselekmények	117	81	43	167	50
Vagyon elleni bűncselekmények	465	251	178	712	181
Személy elleni bűncselekmények	373	280	152	1123	241
Államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények	51	30	30	66	23
A család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények	28	23	9	34	12
Összesen	1243	807	546	2453	615

12. ábra: A bűncselekményfajták számszerű megoszlása az egyes járásokban
(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

Dolgozatomban megvizsgáltam azt is, hogy az egyes bűncselekményfajták hogyan oszlottak meg járási szinten (12. ábra).⁴⁵ Ahogy az ábrából is látszik, minden bűncselekményfajtából a Salgótarjáni járásban történt a legtöbb. Legnagyobb arányban egyértelműen a személy elleni bűncselekmények dominálnak ebben a járásban, hiszen itt egyedül több ilyen típusú bűntény történt, mint a többi járásban összesen. Ezen dominancia talán összefüggésbe helyezhető azzal, hogy ebben a járásban voltak a legjobbak a munkalehetőségek. Ahogy dolgozatomban korábbi részében említettem, ebben az időszakban egy jelentős iparosítás vette kezdetét Salgótarjánban és környékén, valamint a bányászat is jelentős volt Kisterenyén és Nagybatonyban. Ennek köszönhetően, illetve azt a tényt figyelembe véve, hogy nem sokkal vagyunk a forradalom után, az emberek között kialakulhattak különböző

⁴⁵ Bizonyos eseteknél a bűncselekmény típusát nem lehetett megtudni az iratokból, csak a helyszínt, ezért minimális eltérés van a korábbi térképen és a mostani táblázatban szereplő adatok között.

feszültségek. A dolgozók ekkoriban általában a munkahelyen találkozhattak a baráti körükön kívül más emberekkel, itt köthettek ismeretségeket. Ennek következtében ezeken a területeken jobban kiéleződhettek a személyi ellentétek, melyek gyakran tettelegesséig is fajulhattak. Ennek következtében lehettek gyakoriak a könnyű és a súlyos testi sértések. Ezt felerősíthette a korábbi megállapításom, mely szerint egy személy elleni bűncselekményt könnyebb felderíteni, mint egy vagyon ellenit, valamint a rendőrség hatékonysága is nagyobb lehetett a megyeszékhelyen, mint a kisközségekben. Ebből következik, hogy ezért ennyivel nagyobb ebben a járásban a korábban említett bűncselekményfajta aránya. A Balassagyarmati járás esetében kiemelendő, hogy a vagyon elleni bűncselekmények száma meghaladja a személy ellenit, ami talán összefüggésbe hozható a Salgótarjánnál említettekkel. Ezen kívül az adatokból látható, hogy a Balassagyarmati járásban jóval kisebb az analfabéták és az általános iskola alsó tagozatát elvégzettek aránya, mint a Salgótarjáni járásban. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy nem feltétlenül próbálják meg erőszakkal rendezni a nézeteltéréseiket, ezért kevesebb a személy elleni bűncselekmény. A többi járás közül a Rétsági emelhető ki, ahol szintén az előbbieken említett tényállás áll fent, valamint viszonylag magas a közrend elleni bűncselekmények száma, hiszen különösen 1957-ben magas volt a fegyverrel és lőszerral való visszaélések, valamint a fegyverrejtegetések száma ezen a területen. Ennek oka, hogy az Elnöki Tanács törvényerejű rendelete kimondta, hogy azoknak, akik engedély nélkül tartanak fegyvert vagy lőszert, ezeket haladéktalanul be kell szolgáltatniuk a fegyveres karhatalom bármely szervének.⁴⁶ Akik ennek nem tettek eleget és lebuktak, azokat bíróság elé állították.⁴⁷ A többi járás esetében elmondhatjuk, hogy a bűncselekmények megoszlása nagyjából egyenletes. Kivételt képeznek a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények, ahol kiemelkedik a Pásztói járás. Azonban ez a fajta bűnelkövetés viszonylag kis számban jelenik meg, így ennek következtében az eloszlása is egyenlőtlen a megyén belül.

⁴⁶ 1956/28. tvr. a rögtönbíráskodásról (dec. 11.)

⁴⁷ Ezen ügyek felderítésében nagy szerepet kapott a határőrség, valamint a besúgóhálozat. A fegyverbirtoklók több ízben próbálták megvesztegetni feljelentőiket, például Dejtáron egy gazda borral igyekezett „lefizetni” a határőröket, hogy ne jelentsék fel, sikertelenül. MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Bf 510/1957/2

Bűncselekménycsoport	Településtípusok		
	város	nagyközség	kisközség
Állam elleni bűncselekmények	116	95	172
Közbiztonság és közrend elleni bűncselekmények	141	116	305
Népgazdaság elleni bűncselekmények	101	78	279
Vagyon elleni bűncselekmények	524	358	905
Személy elleni bűncselekmények	475	460	1234
Államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények	54	58	88
A család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények	23	24	57
Összesen	1434	1189	3040

13. ábra: A bűncselekményfajták számszerű megoszlása településtípusok szerint
(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

Dolgozatomban szerettem volna megvizsgálni azt is, hogy a bűncselekményfajták hogyan oszlanak meg az egyes településtípusok szerint (13. ábra). Ebből jól látható, hogy a bűncselekmények több mint felét kisközségben követték el. Ez összességében nem számít kiugró adatnak, hiszen ebben az időszakban a lakosság 65%-a élt kisközségekben, 16,6%-a városokban, míg 18,4%-a nagyközségekben.⁴⁸ Ezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy amelyik településtípusban a legtöbb ember él, ott a legnagyobb a hajlandóság a bűncselekményekre. Azonban ezt az állítást befolyásolhatják különböző tényezők. Egyrészt a városokban vannak azok a jelentős gazdasági központok, amelyek megemelhetik a bűncselekmények számát. Ezen felül mindenképpen figyelembe kell venni az adatok elemzésében, hogy mely bűncselekménytípusok határozzák meg jelentősen az összes bűncselekményt. Jól látható, hogy a személy elleni bűncselekmények csoportjában jelentős többségben vannak a kisközségek. Erről a bűncselekménytípusról elmondhatjuk, hogy valóban döntően befolyásolja a számát az, hogy hol él a legtöbb ember. Ha visszagondolunk arra, hogy ezeknek az eseteknek a jelentős része – főleg a rágalmazások és a becsületsértések – napjainkban el sem jutnának a vádemelésig, akkor megállapíthatjuk, hogy valószínűleg ezeknek a nagy száma a kisközségekben arra vezethető vissza, amit már korábban említettem. Az emberek – különösen a nők – szerettek így bosszút állni egymáson, valamint az állam részéről is kapóra jöttek ezek az ügyek, hogy jelezzék a lakosságnak, hogy mindent látnak és hallanak, így ezért lehet sok személy elleni bűncselekmény a kisebb falvakban. Ellenben a vagyon

⁴⁸ 1960-as népszámlálás. i. m. 40.

elleni bűncselekmények esetében a városok a lakosságarányukhoz képest magasabb százalékban jelennek meg. Ennek oka, hogy a gazdasági bűnözés célpontja az állami tulajdon volt, amit legkönnyebben azoktól a vállalatoktól lehetett megszerezni, amelyeknek Balassagyarmaton vagy Salgótarjánban volt a központja. Ehhez hasonlóak az államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények is, hiszen például a hivatali visszaéléseket azok követték el, akik a különböző állami hivatalokat betöltötték, és erre legnagyobb számban az említett két városban volt lehetőségük. Ahogy láthatjuk, a népgazdaság elleni bűncselekményeknél is a kisközségek dominálnak. Ennek hátterében az állhat, hogy a vizsgált időszakban zajlik a téészesítés harmadik hulláma, és a bűncselekmények egy jelentős részét kapcsolatba tudjuk hozni a termelészövetkezetekkel. Megfigyelhető a tervgazdálkodáson belül egy nagyon szűk rés, amelyet bizonyos emberek próbáltak kihasználni a piaci viszonyok bevonásával. Például bizonyos terményeket elloptak a tsz-ből, vagy a tsz-t megelőzve felvásárolták a gazdáktól, és ezeket a megszabott árhoz képest drágábban megpróbálták eladni.⁴⁹ Összességében elmondhatjuk, ha a lakosság számához viszonyított arányt nézzük, akkor a városok felülreprezentáltak, a nagyközségek alulreprezentáltak jelennek meg, míg a kisközségek nagyjából a lakossági arányhoz mért százalékban vannak jelen ebben a vizsgálatban.

Az elemzés utolsó részében szeretnék szót ejteni a visszaeső bűnözésről. A kiegyezés óta vannak adataink a visszaeső bűnözők arányáról. 1867 és 1918 között a visszaesők aránya átlagosan 12 és 18 százalék között mozgott, míg a két világháború közötti időszakban ez az arány emelkedésnek indult, és meghaladta a 20%-ot is, sőt 1938-ban majdnem elérte a 25%-ot. Ahogy Gyáni Gábor fogalmazott az egyik tanulmányában, ennek oka az, hogy a bűnözők körében elkezdődött egyfajta professzionalizálódás.⁵⁰ A második világháború után ez az arány stabilizálódott, és az 1960-as és 1961-es országos adatok már a 30%-ot is meghaladják, majd a rendszerváltozásig ez a 28% és 35% közötti arány vált általánossá.⁵¹ Az én adataimban a korábban büntetett személyek a vádlottak 24%-át, míg a büntetlenek ezen csoport 76%-át alkotják. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy az én adataim nem érik el az országos átlagot. Ennek oka lehet, hogy a visszaeső bűnözés sokkal erősebben jelenik meg a nagyobb városokban, míg vidéken ez még nem volt jellemző ebben az időszakban. Ezt némileg alátámasztják az én adataim is, hiszen Salgótarjánban a megyei átlagot meghaladva, 27,4% a visszaesők aránya.

⁴⁹ Ilyen bűncselekményeket követett el Bander Imre, Hugyecz József és Fábián István 1957 őszén Alsópetényben, akik a termelészövetkezetet megelőzve felvásárolták a zöldbabot és a burgonyát a faluban, majd Budapesten értékesítették. A kilogrammonként 2-4 forintért megvett zöldbabot a fővárosban 7 forintért tudták eladni, így több mint 100%-os profittal dolgozhattak. MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Bf 173/1958/3

⁵⁰ Gyáni Gábor: A bűnözés Horthy-kori történetéhez In: Történelmi Szemle 47. (2005) 3–4. sz. 381–392.

⁵¹ Kovacsicsné Nagy K.: Igazságügyi statisztika i. m. 95–99.

Kutatásomban szerettem volna kapcsolatot keresni a visszaeső bűnözés és más tényezők között.

Iskolázottság	Büntetett előélet	
	Büntetett	Büntetlen
Analfabéta	33%	67%
Általános iskola alsó tagozat	28,6%	71,4%
Általános iskola felső tagozat	23,6%	76,4%
Középiskola	14,3%	85,7%
Szakiskola	16,7%	83,3%
Egyetem, főiskola	8,9%	91,1%
Összesen	23,9%	76,1%

14. ábra: Az iskolázottság százalékos összehasonlítása a büntetett előélettel
(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

Véleményem szerint ezt leginkább az iskolázottsággal érdemes összevetni (14. ábra). Az ábráról jól leolvasható, hogy minél magasabb az iskolai végzettség, annál alacsonyabb a korábban már büntetett előéletűek aránya. A legnagyobb arányban azok a vádlottak tekinthetők büntetett előéletűek, akik nem jártak iskolába, arányaiban nagyjából minden harmadik ilyen személy már volt büntetve korábban. A vádlottak jelentős részét kitevő általános iskola felső tagozatát végzettek aránya nagyjából egyezik az összesített aránnyal. E két tényező között összefüggés is van, hiszen ezen csoport jelentős száma alapvetően meghatározza az összesített eredményt. Az előbb említett két csoport között helyezkedik el minden szempontból az alsó tagozatot végzettek csoportja, hiszen majdnem számtani közepet képez az arányuk az analfabéták és a felső tagozatot elvégzők között. Lényegesen kevesebb a visszaesők aránya a középiskolát és a szakiskolát végzettek között, összesítve az arányuk nagyjából 15%. Messze a legalacsonyabb a diplomával rendelkezők hányada a visszaeső bűnözők között. Az egyetemet vagy főiskolát végzettek között mindössze 8,9% volt már korábban büntetve, míg több mint 90% még nem követett el bűncselekményt, mikor a Balassagyarmati Megyei Bíróságra került az ügye. Összességében azt mondhatjuk el, hogy kapcsolatot tudunk felállítani az iskolázottság és a visszaeső bűnözés között. Ha egy vádlottról tudjuk, hogy már volt büntetve, akkor tudunk következtetni arra, hogy valószínűleg az adott illető alacsonyabb iskolai végzettségű. Azonban azt meg kell jegyezni, hogy ha az illetőről azt tudjuk, hogy büntetlen előéletű, akkor nem tudunk egyértelműen következtetni arra, hogy milyen iskolai végzettsége lehet.

Összegzés

Dolgozatom végén szeretném összegezni, hogy milyen következtetéseket, konklúziókat lehet levonni az általam vizsgált személyekről, illetve ezeknek a személyeknek milyen tulajdonságait tudjuk meghatározni az adatok birtokában.

A kutatásomban rengeteg adat szerepel, így kompromisszumot kellett kötnöm a dolgozattal kapcsolatban. Ennek megfelelően arra a kérdésre kerestem a választ, hogy kik voltak ezek az emberek, mit tudunk elmondani róluk, milyen jellemzőik voltak, és ezek között milyen kapcsolatot tudunk felfedezni.

Először is az adatokból jól látszik, hogy ezen személyek jelentős többsége férfi. A nemi megoszlás az öt évet figyelembe véve a már korábban említett 83,6–16,4% a férfiak javára. Azonban azt érdemes megjegyezni, hogy nem azért alacsonyabb a női bűnelkövetés, mert ebben az időszakban a nők erkölcsösebbek lettek volna, mint a férfiak. A női bűnelkövetés azért lehet lényegesen alacsonyabb, mert a nők mindennapi mozgástere jelentősen korlátozva volt. Egyrészt a női vádlottak jelentős százaléka (62,9%) háztartásbeli volt ebben az időszakban, másrészt ahogy láthattuk, a női vádlottak dominánsan a személy elleni bűncselekményeknél jelennek meg. Ebből a két tényezőt megállapíthatjuk, hogy ebben az időszakban a nők jellemzően a háztartást vezették, és gyereket neveltek, így nem volt módjuk elkövetni vagyon elleni, gazdasági vagy államigazgatás elleni bűncselekményeket. Ebből következik, hogy nem is tudtak 20%-nál nagyobb arányban megjelenni a bűncselekményeknél. Ezen kívül a megyében főleg ipari és bányászati tevékenységet végeztek, és a népszámlálás adataiból jól láthatjuk, hogy ezeken a területeken a női munkavállalók aránya nem éri el a 10%-ot sem.⁵²

A korszak házassági szokásait vizsgálva is egyértelmű képet kapunk. Mivel a felnőttkorú népesség jelentős része házasságban él ezekben az években (nagyjából 70%), ezért a vádlottak között is dominánsan jelennek meg a házasságban élők. Ezek alapján minden négy vádlottból három úgy követte el a bűncselekményeket, hogy házasságban élt. Leginkább a fiatalok, illetve a fiatal felnőttkorú vádlottaknál jelenik meg a nőtlenség vagy a hajadonság. Ezzel szemben az özvegyesség leginkább az 50 év feletti feltételezett bűnelkövetőknél jelenik meg vagy azoknál a nőknél, akiknek a férje elhunyt a második világháború alatt. Arányuk 2%-ra tehető a vádlottak között. Ennél minimálisan nagyobb arányban vannak jelen az elváltak, de a korszakban a válás nem volt annyira jellemző, mint napjainkban. Ennek oka, hogy a kisközségekben élők leginkább mezőgazdasággal foglalkoztak, ezért sem a férj, sem a feleség nem találkozott a szomszédokon, illetve a falubelieken kívül másokkal, így a válás – például egy másik falubeli miatt – egyrészt nem volt társadalmilag elfogadott cselekedet, másrészt különösen a férjzett vagy már elvált nők sem lehettek túl kapósak egy közösségben.

⁵² 1960-as népszámlálás i. m. 166–168.

A vádlottak születési helyénél jól kivehető, hogy legnagyobb részük Nógrád megyében született, vagy a megye vonzáskörzetéből származik (Heves, Borsod megye vagy Budapest). Ezen felül főleg a nagyvárosokban születettek jelennek meg magasabb számban, például Debrecen, Szeged vagy Győr, ami kiemelendő. A bűncselekmények esetében láthattuk, hogy számszerűleg a legtöbb bűncselekményt Salgótarjánban és a megyeszékhely járásában követték, majd ezt követte Balassagyarmat és a Balassagyarmati járás. Számszerűleg sem Pásztói, sem a Rétság, sem pedig a Szécsényi járás nem tudja megközelíteni az előbbieken említett két térséget. Ezt el tudjuk mondani a lakosság arányához viszonyítva is, hiszen itt is az említett két város és környéke van többségben, de ebben a tekintetben Balassagyarmat már utolérte Salgótarját.

Ahogy az adatokból láthattuk, két bűncselekményfajta emelkedett ki a többi közül: a személy elleni és a vagyon elleni bűncselekmények. Ezek a csoportok adják a bűncselekmények több mint kétharmadát. Amennyiben megnézzük az elérhető bűnügyi statisztikát a hatvanas évek második felében, láthatjuk, hogy a vagyon elleni bűncselekmények vannak többségben, megelőzve a személy elleni bűncselekményeket.⁵³ Az én adataimban, ahogy korábban említettem, valószínűleg a nagyobb számú, hatékonyabb rendőrségi felderítés miatt lehettek a személy elleni bűncselekmények többségben. Jól kirajzolódik, hogy a legtöbb bűncselekmény kisközségeken történt, különösen nagy számban jelentek meg ezen a településtípusnál a személy elleni bűncselekmények. Ezt követték a városok, a legkevesebb bűncselekményt pedig nagyközségeken követték el.

A dolgozatban megvizsgáltam, hogy a személyek egyes jellemzői milyen kapcsolatban lehetnek a bűncselekményfajtaikkal. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy kapcsolat van a bűncselekményfajta és az életkor között. Jól látható, hogy a bűnözés korszpecifikus jelenség, hiszen a felnőttkorúak esetében a 25 és 39 közötti korosztály alkotja egyértelműen a legnagyobb csoportot. Azt is láthattuk, hogy a személy elleni bűncselekmények inkább az idősebb korosztályban haladják meg jelentősen a vagyon elleni bűncselekményeket, a fiatalok esetében pedig még a vagyon elleni bűntettek vannak többségben.

Azt is láthattuk, hogy a vádlottak döntő része az alacsonyabb iskolai végzettségűek köréből kerül ki, amiből különösen az általános iskola felső tagozatát végzők emelkedtek ki. Ezen felül azt is megállapíthatjuk, hogy a visszaeső bűnözés és az iskolázottság között kapcsolat van. Minél magasabb az iskolai végzettség, annál kisebb a korábban már büntetettek aránya. Ennél fogva a legnagyobb a visszaesők aránya az analfabéták körében, míg a legkisebb az egyetem és főiskolát végzettek körében.

Amennyiben megvizsgáljuk a vádlottak foglalkozását, akkor azt láthatjuk, hogy jelentős részük fizikai foglalkozású. Az ő fölényük az összes bűncselekményfajtánál domináns. Az egyéb csoportba soroltak – leginkább a háztartásbeli nők – csak a személy elleni bűncselekményeknél, míg a szellemi foglalko-

⁵³ Halász K.: A bűnözés statisztikai vizsgálatának kérdései i. m. 24.

zásúak az államigazgatás és igazságszolgáltatás elleni bűncselekményeknél jelennek meg nagyobb arányban. Azt azonban érdemes megemlíteni, amit már a dolgozat második fejezetében is kiemeltem, hogy ezt a csoportosítási formát nehéz érdemben használni az adatok elemzésére. Ennek oka, hogy a statisztikai adatgyűjtés kevésbé foglalkozott ezekkel a kérdésekkel az ötvenes évek második felében, valamint a hatvanas években. Az adatszolgáltatásban változások majd csak a hetvenes években fognak bekövetkezni, amikor a szociológia a korábban leegyszerűsített folyamatokat és struktúrákat elkezdte másképpen értelmezni, és megjelent a Ferge Zsuzsa nevéhez köthető ún. „munkajellegcsoport” fogalom és ezek vizsgálata, valamint a Kolosi Tamás által megalkotott „L-modell”, melyben az egyik tengelyt az állami újraelosztás, a másikat pedig a piac dimenziója adta. Utóbbit azonban nem fogom tudni használni az adatok elemzésére később sem, hiszen ebben meghatározó szerepet kap a második gazdaság, illetve a személyek ebben betöltött szerepe, amit nem lehet értelmezni az általam vizsgált időszakban.

Összességében elmondhatjuk, hogy nehéz kapcsolódási pontokat találni a különböző jellemzők vagy változók között. Ahogy az adatok elemzésénél láthatuk, a női bűnelkövetés arányánál tudjuk meghatározni, hogy a személy elleni bűncselekmények emelkedésével 1959-ben már nagyobb volt a nők aránya a vádlottak nemi megoszlásánál. Egyértelműen láthatjuk az adatokból, hogy a kisközségekben követték el a legtöbb bűncselekményt, amit kapcsolatba tudunk hozni azzal, hogy ebben a településtípusban éltek a legtöbben ebben az időszakban. Ahol még egyértelmű kapcsolat van, az a büntetett előélet és az iskolai végzettség. Minél magasabb az iskolai végzettség annál, kisebb a korábban már büntetettek aránya. Ezen kívül azonban azt állapíthatjuk meg, hogy jellemzően nem tudunk következtetéseket levonni a két változó összehasonlításánál. Ennek oka, hogy vagy az egyik csoport domináns többségben van a többihez képest, vagy pedig az adatgyűjtés (jellemzően a foglalkozáscsoportoknál) nem teszi lehetővé a mélyebb elemzést.

A bemutatott adatokból megállapíthatjuk, hogy a bűnözés egy rendkívül összetett társadalmi jelenség, mely rengeteg tényezővel van összefüggésben. Hatással vannak rá különböző gazdasági, társadalmi, szociológiai és jogi tényezők. Szerepet játszik benne a vádlottak foglalkozása, neme, életkora, iskolai végzettsége, életkörülményei és családi háttere is. Dolgozatom célja egyértelműen az volt, hogy ezeket az összefüggéseket feltárjam. Ezekből állapíthatuk meg a korábban megfogalmazott következtetéseket. Véleményem szerint a témában jelentős potenciál van. A jövőben szeretném elemezni a bírósági statisztika legfontosabb összetevőit (pl. az egyes járásbíróságok esetszámait, a megyei bíróság esetszámait, a fellebbezések arányát), valamint a számok mögött meghúzódó folyamatokba szeretnék betekinteni. Jelen tanulmányban a terjedelmi korlátok miatt finomelemzésekre nem volt lehetőségem, de ezt a jövőben, egy nagyobb ívű formában szeretném megvalósítani. Terveim között szerepel, hogy az 1970-es évekig folytassam a munkát egy doktori kutatás keretein belül, és az új adatokat összevegyem a jelen kutatásban megjelenők-

kel, valamint a már 1966 után ismert bűnügyi statisztikával. Itt már részletesen felhasználnám a szociológia módszereit, ami lehetőséget biztosít a társadalmi rétegződés szélesebb körű vizsgálatára. Ezen túl terveim között szerepel, hogy a társadalomtörténeti és szociológiai elemzéssel a statisztikai adatokat egy kontextusba helyezzem, így azokat felhasználva egy még szélesebb és világosabb képet adhassak a korszak bűnözéséről.

Felhasznált források és szakirodalom

Források

1956/28. tvr. a rögtönbíráskodásról (dec. 11.)

MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Bf 183/1957/8

MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, B 395/1957/13

MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Bf 510/1957/2

MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Bf 173/1958/3

MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Bf 141/1959/7

Szakirodalom

1960-as népszámlálás. Nógrád megye személyi és családi adatai. Szerk. Garádi László. Bp. 1962.

Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Bp. 2006.

Az ismertté vált bűncselekmények és elkövetőik Magyarországon. Szerk. Szalainé Homola Andrea. Miskolc 2008.

Balázs József: A magyar bűnügyi statisztika kialakulása és fejlődése – különös tekintettel annak módszertani kérdéseire. Szeged 1969.

Balázs József: Demográfiai tényezők szerepe a bűnözésben. In: Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica 40. (1996) 1. sz. 53–77.

Bezsenyi Tamás – Böcskei Balázs: A szocializmus bűnbarlangjai. Bp. 2020.

Bezsenyi Tamás: Nem minden Mohikán Indián? A galéri bűnözés történeti és kriminológiai aspektusai. In: Keleteurópai sorsfordulók: Tanulmányok a 80 éves Palotás Emil tiszteletére. Szerk.: Bartha Eszter – Fóris Ákos – Mezei Bálint – Nagy Éva Katalin – Szuda Krisztina Eszter. Bp. 2016. 203–214.

Dezső András: Maffiózók mackónadrágban. Bp. 2019.

Dezső Márta – Fűrész Klára – Kukorelli István – Papp Imre – Sári János – Somody Bernadette – Szegvári Péter – Takács Imre: Alkotmánytan I. Bp. 2007.

- Ferge Zsuzsa*: Társadalmunk rétegződése. Bp. 1969.
- Galcsik Zsolt*: Nógrád megye közigazgatási és területi változásai, 1872–2005. Salgótarján 2005.
- Gönczöl Katalin*: Bűnözés és társadalompolitika. Bp. 1987.
- Gyáni Gábor*: A bűnözés Horthy-kori történetéhez In: Történelmi Szemle, 47. (2005) 3–4. sz. 381–392.
- Halász Kálmán*: A bűnözés statisztikai vizsgálatának kérdései. A visszaesők megítéléséről és a visszaeső bűnözésről. Bp. 1967.
- Honvári János*: XX. századi magyar gazdaságtörténet. Győr 2014.
- Jakab Sándor*: Nógrád megye története 1944–1962. Salgótarján 1973.
- Kolosi Tamás*: Tagolt társadalom. Struktúra, rétegződés és egyenlőtlenség Magyarországon. Bp. 1987.
- Kovacsicsné Nagy Katalin*: Igazságügyi statisztika. Bp. 2001.
- Kriminológia. Szerk. Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer. Bp. 2000.
- Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll. Szerk. Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós. Bp. 1999.
- Magyar Jogtörténet. Szerk. Mezey Barna. Bp. 2007.
- Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. Szerk. Perczel György. Bp. 2003.
- Major Iván*: Közlekedés és gazdaság. Bp. 1984.
- Majtényi György*: Egy forint a krumplis lángos. Bp. 2018.
- Mitev Ariel – Sajtos László*: SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Bp. 2007.
- Molnár Pál*: Salgótarján társadalmi viszonyainak fejlődése 1945 és 1980 között. In: A Nógrád megyei múzeumok évkönyve. Szerk. Szvircsek Ferenc. Salgótarján 1982.
- Ö. Kovács József*: A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában 1945–1965. Bp. 2012.
- Paksa Rudolf*: Protopográfia vagyis „kollektív bibliográfiai elemzés” (A Horthy-kori magyar nemzetiszocialista elit vizsgálata). In: Módszertani tanulmányok. Szerk.: Ballabás Dániel. Eger 2013. 7–20.
- Pap József*: Relációs adatbázisok felhasználási lehetőségei a történelmi kutatásokban. In: Hagyományos források, új megközelítések. A digitalizáció kínálta lehetőségek a történelmi kutatásokban. Szerk. Romsics Ignác. Eger 2019. 9–32.
- Rainer M. János*: A Kádár-korszak (1956–1989). Bp. 2011.
- Rainer M. János*: Bevezetés a kádárizmusba. Bp. 2011.
- Romsics Ignác*: Magyarország története a XX. században. Bp. 2005.
- Sz. Osztroumov*: A burzsoa bűnügyi statisztika reakciós jellege In: Statisztikai Szemle 29. (1951) 11. sz. 991–1004.
- Valuch Tibor*: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2005.
- Varga Zsuzsanna*: Az agrárium 1945-től napjainkig. In: Agrárvilág Magyarországon, 1848–2004. Szerk. Estók János. Bp. 2008. 261–345.

„MINDEN BŰNÜGYNEK VANNAK ELGONDOLKODTATÓ, MEGFONTOLÁSRA ÉRDEMES TANULSÁGAI...”

STEFÁN ANTAL KRISZTIÁN

Bevezetés

A dolgozat témája, a témaválasztás indoklása

Már évek óta foglalkozom a szervezett bűnözés hazai megjelenésével az 1950-es években. Korábban már rész vettem egy OTDK-n, valamint megjelent az első tanulmányom, mely a Nógrád megyében működő bűnszövetkezetekkel foglalkozott.¹ Ezek után azonban úgy éreztem, ebben a témában még vannak kiaknázandó lehetőségek, ami motivált a dolgozat megírásában.

A szervezett bűnözés hazai viszonyainak meghatározásánál szinte minden történész vagy kriminológus az 1970-es évek elejét tekinti kezdődátumnak. Hogy a kutatás során kialakult álláspontomat igazoljam, fontosnak tartom meghatározni dolgozatom elején, hogy mit értek hazai szervezett bűnözés alatt. Bezsenyi Tamás történész, kriminológus egyik tanulmányában a következőképpen határozta meg a fogalmat: „*A szervezett bűnözés (organized crime) fogalmát a szocialista időszakra vonatkozóan úgy lehetne meghatározni, mint olyan személyek laza kapcsolódása, akiket csupán közös érdekek fűznek össze, de munkahelyük és adott esetben társadalmi státuszuk eltérhet.*”² Véleményem szerint ez a megközelítés a legpontosabb, ha ezt a korszakot vizsgáljuk, így én is ebben a kontextusban tárgyalom a dolgozatomban előforduló bűnözői csoportokat. Annak érdekében, hogy érezzük a különbséget, szeretnék néhány további meghatározást adni, hogy bizonyos törvények mit fogalmazznak meg, illetve a kriminológusok mit gondolnak a szervezett bűnözésről. A jelenleg hatályos büntető törvénykönyv a szervezett bűnözést a bűnszervezetek működésével hozza összefüggésbe. A törvény a bűnszervezetekről a következőképpen fogalmaz: „*legalább három személyből álló, hosszabb időre, hierarchikusan szervezett, konspiratíván működő csoport, amelynek célja ötévi vagy ezt meghaladó szabad-*

---

¹ *Stefán Antal Krisztián: A szervezett bűnözés hajnala? Bűnszövetkezetek Nógrád megyében az 1950-es években. In: Historia Nostra 3 (2019) 1. sz. 175–207.*

² *Bezsenyi Tamás: „Nem szabad minden egyszerű tolvajlásból rendszer-ügyet csinálni”: A szocialista kori magánkereskedelem és állami vendéglátás területén jelentkező szervezeti és szervezettséget mutató bűnelkövetői hálózatok összehasonlítása. In: A normán innen és túl. Szerk. Kovács Janka – Kökényessy Zsófia – Lászlófi Viola. Bp. 2017. 47–48.*

ságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése”.³ Ez a meghatározás azért nem használható az általam vizsgált időszakban, mert akkoriban nem szerepelt ez a kifejezés a büntető törvénykönyvben, valamint az államszocializmus első évtizedében – legalább is hivatalosan – elképzelhetetlen volt a bűnszervezetek magyarországi jelenléte, hiszen nem volt meg az a gazdasági-társadalmi-kormányzati feltétel, hogy ez megvalósuljon. Nem voltak gyenge, egymást és irányt is gyorsan váltó kormányok, a társadalom nem volt elnéző a háború után a látványos erőszakkal szemben, valamint nem került sor a gyors gazdasági fejlődésre sem. Ezek majd csak a rendszerváltozás után valósulnak meg hazánkban.

A közvélemény ma főleg a maffiatevékenységgel azonosítja a szervezett bűnözést, amit szintén a bűnszervezetekkel tudunk összekapcsolni. Az észak-amerikai kutatók a következőképpen gondolják a szervezett bűnözés fogalmát: „A szervezett bűnözés a fokozottan központosított vállalkozások nemzetközi, nemzeti vagy helyi csoportjainak egy fajtája, amelyeket olyan bűnözők működtetnek, akik illegális tevékenységet kívánnak folytatni, leggyakrabban pénz és nyereség érdekében.”⁴ Összességében azonban megállapíthatjuk, hogy a szervezett bűnözés fogalmát nehéz pontosan definiálni. A kriminológiával foglalkozó szakemberek szerint célszerű inkább körülírni és a jellemzőit használni.⁵ Azokat a jellemzőket, amelyek szerint majd vizsgálni fogom az általam vizsgált bűnszervezeteket, a dolgozat második főegységének elején ismertetem, de fontosnak tartom megjegyezni, hogy bűnszervezet alatt az 1961-ig hatályban lévő büntető törvénykönyv bűnszövetség kifejezését értem. Dolgozatommal azon korábbi kutatásaim során megalkotott hipotézisemet szeretném bizonyítani vagy cáfolni, mely szerint a magyarországi szervezett bűnözés már a második világháborút követő zűrzavaros időkben is jelen volt az ország bizonyos részein. Nógrád megyét azért választottam a kutatásom fő helyszínének, mert megfelelő mennyiségű levéltári irat áll rendelkezésemre a kutatásomhoz, s bár az államszocializmus időszakában egy nagyon lényeges ipari régióvá nőtte ki magát, ennek ellenére mégis nehéz helyzetben volt, hiszen mind területi elhelyezkedéséből – hiába volt viszonylag közel Budapesthez –, mind gazdasági adottságaiból fakadóan perifériára került, és ez a helyzet napjainkra még tovább súlyosbodott. Ennek fényében kifejezetten értékesnek és érdekesnek tartom annak a vizsgálatát, hogy a bűnözés szempontjából milyen adatokat, tendenciákat és eseteket tudunk itt feljegyezni.

A dolgozatomban szereplő személyek neveit nem anonimizáltam. Mivel a halálozási adatokat nem ismerem, ezért a születési időpontból indultam ki, és mindegyik esetben eltelt már a születéstől számított kilencven év.

³ 2012/C. tv. 459. § (1) - 2012/C. törvény a Büntető Törvénykönyvről.

⁴ John J. Macionis – Linda Marie Gerber: Sociology. Toronto. 2010. 206.; Stefán A. K.: A szervezett bűnözés hajnala i. m. 184.

⁵ Michael Bersten: Defining organised crime in Australia and the USA In: Australian & New Zealand. Journal of Criminology. 23. (1990) 1. sz.

Historiográfiai áttekintés, forrásadottságok

A dolgozatomhoz használt szakirodalmat három fő részre bontottam. Az első részben a történeti munkák kaptak helyet. Ebbe a csoportba tartozik Bezsényi Tamás is, aki tanulmányt írt a szervezett bűnözés 1960-as évekbeli megjelenéséről és formáiról a magánkereskedelemben és a vendéglátás területén.⁶ A kutatásom időszakának szempontjából nem releváns, de módszertani megközelítésből mégis hasznosnak gondolt műveket is felhasználtam a szerzőtől a dolgozatom megírásához. Ilyen például a szervezett bűnözés és média viszonya. Ebben a munkájában kiemeli, hogy a szocializmus időszakának második felében – de ez kutatásom alapján igaz a Rákosi-korszakra is – a szervezett bűnözés tabunak számított a médiában.⁷ Ennek ellenére – ahogy a dolgozat címében is látható – néhány alkalommal a sajtó, propagandacélokkal ugyan, de beszámolt egy-egy esetről az újságokban.⁸ Bezsényi Tamás ezen kívül sokat foglalkozott a rendszerváltozást követő, már a piacgazdaság keretein belül megjelenő, de gyakorlatilag az 1980-as években tevékenykedő személyekhez köthető szervezett bűnözéssel. Ezekben a munkáiban kiemeli, hogy a kilencvenes évek nagymenő bűnözői már a Kádár-korszak éveiben is üzlet- és bűntársak voltak, így remekül tudták alkalmazni a kapcsolati tőkét a megváltozott gazdasági körülmények között is.⁹

Szintén ehhez a részhez vettem Dezső András 2019-ben megjelent könyvét, mely a magyarországi szervezett bűnözés történetét írja le az 1970-es évektől napjainkig. Ez a könyv azért volt hasznos, mert megmutatta, hogy milyen gazdasági-társadalmi változások miatt tartja számos történész és újságíró az 1970-es éveket a hazai szervezett bűnözés kezdődátumának.¹⁰

Ehhez a részhez tartozik Gyáni Gábor egyik tanulmánya is, amelyben a szerző összefoglalta a Horthy-korszak bűnözésének alakulását, illetve megállapította, hogy a szervezett keretek között megjelenő bűnözői csoportok a fővárosban már ebben az időszakban is aktivizálták magukat. Ezen kívül részletesen bemutatta, hogy milyen különbségek voltak ebben az időszakban a falvak és Budapest között, úgy, hogy figyelembe vette a bűnözés általános adatait.¹¹

⁶ *Bezsényi T.*: „Nem szabad minden egyszerű” i. m. 47–48.; *Bezsényi Tamás*: Nem minden Mohikán Indián? A galéri bűnözés történeti és kriminológiai aspektusai. In: Kelet-európai sorsfordulók: Tanulmányok a 80 éves Palotás Emil tiszteletére. Szerk. Bartha Eszter – Fóris Ákos – Mezei Bálint – Nagy Éva Katalin – Szuda Krisztina Eszter. Bp. 2016.

⁷ *Bezsényi Tamás*: Megszervezett bizonytalanság avagy a szervezett bűnözés mint a szocialista kori nyilvánosság tabuja. In: *Metszetek – Társadalomtudományi folyóirat*, 4. (2015) 1. sz.

⁸ Szabad Nógrád, 1955. szeptember 24.

⁹ *Bezsényi Tamás*: A szervezett bűnözés történeti és szociológiai aspektusai. *Magyar Rendészet* 15. (2015) 2. sz.

¹⁰ *Dezső András*: Maffiózók mackónadrágban. A magyar szervezett bűnözés regényes története a 70-es évektől napjainkig. Bp. 2019. 12–109.

¹¹ *Gyáni Gábor*: A bűnözés Horthy-kori történetéhez. *Történelmi Szemle* (2005) 3–4. sz. 381–392.

Továbbá felhasználtam olyan történészek munkáit, akik csak részben és igen általános módon foglalkoznak a bűnözés megjelenésével műveikben. Ilyen történész Valuch Tibor, aki az 1950-es évek második felétől írta meg a XX. századi Magyarország társadalomtörténetét, melyben helyett kapott a Kádár-kori bűnözés egy rövid áttekintése is. Munkájában kitért a bűnözés tendenciáinak változásaira és az ezek hátterében álló okok elemzésére is. A szerző azonban csak igen kis részt szentelt a bűnözésnek ebben a műben, illetve főleg a Kádár-korszakot öleli fel. Ennek ellenére hasznos áttekintésnek gondolom, hiszen jól mutatja, hogy milyen következményei lesznek az általam vizsgált időszakban elinduló bűnözési hullámnak.¹²

A szakirodalmi bázisom második csoportját a kriminológiai munkák adják. Ide rendőri visszaemlékezéseket is sorolok, például Ádám Zsigmondtól és Fóti Andortól. Ádám Zsigmond visszaemlékezései nagyon sok információval szolgáltak számomra a kutatásom során. A szerző az 1980-as évek elején írta meg emlékeit és tapasztalatait nyomozói pályafutásáról. Második munkájában megismerjük, hogy miképpen lett tagja az 1945-ben alakult R-csoportnak, valamint milyen típusú bűnügyekkel találkozott pályafutása első évtizedében.¹³ Számomra ez a könyv azért volt fontos, mert betekintést nyújtott a bűnözés mindennapjaiba, és általa jól lekövethetőek a második világháborút követő bűnözési tendenciák változásai. Ádám Zsigmond az első megjelent kötetében még főleg a Kádár-korszak elején és az 1960-as években jellemző bűncselekményeket, valamint 32 év nyomozói pályafutását mutatta be, így ezt főleg az összehasonlítás miatt használtam fel a két évtized bűncselekményei között.¹⁴

Hasonló munkára vállalkozott Fóti Andor, aki nyomozótisztként, majd rendőrezredesként dolgozott, illetve az R-csoportban is vezető tevékenységet töltött be. Ádám Zsigmondhoz hasonlóan számos történetet mesél el az 1945–1949 közötti időszakból. Történetei remek korrajzok is egyben, valamint jól szemléltetik a rendőrségen belüli változásokat a két időszak között.¹⁵

Érdekes megközelítést alkalmaz a Bócz Endre–Lakatos László jogász szerzőpáros, hiszen szerintük már egy rövid időre a második világháborút követően, az 1940-es évek végén is megjelenik egyfajta szervezett bűnözés. A második világháborút követő átmeneti időszakban Budapesten gyakoriak voltak a betöréses lopások, valamint a második világháborús teherautókkal és fegyverekkel elkövetett fosztogatások. Ezeknek a csapatoknak a Tisza Kálmán tér (későbbi Köztársaság tér), illetve az Epreserdő (későbbi József Attila-lakótelep) volt a központja.¹⁶

¹² Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2001. 362–366.

¹³ Ádám Zsigmond: Reszkess, alvilág! Bp. 1984.

¹⁴ Ádám Zsigmond: Futólépés az alvilágba. Bp. 1983.

¹⁵ Fóti Andor: Itt az R-csoport! Bp. 1980

Fóti Andor: Kelepcében az alvilág. Bp. 1982.

¹⁶ Bócz Endre – Lakatos János: A kriminalisztika egyes aktuális elméleti kérdései. Bp. 2008.

Dolgozatomban szerettem volna bemutatni, hogy a kelet-európai, szocialista országokban hogyan alakul a szervezett bűnözés ezekben az években. Némi utánajárás után azonban azt tapasztaltam, hogy Csehszlovákiában, Lengyelországban, Romániában és a Szovjetunióban is hasonló folyamatok zajlottak le, mint Magyarországon, aminek köszönhetően csak az 1970-es években jelenik meg dominánsan a szervezett bűnözés, ezért a kutatók is csak ekkortól foglalkoznak a témával. Ennek fényében, valamint a dolgozat terjedelmi korlátai miatt ezen elképzelésemről letettem.

Ezen kívül felhasználtam még általános kriminológiai és szociológiai munkákat is dolgozatom során. Ezek a könyvek a kriminológiai gondolkodás fejlődését mutatják be, valamint szót ejtenek a kriminológia álláspontjáról és a szervezett bűnözésről. Legtöbbször általános munkák, és főleg az Amerikai Egyesült Államokban tapasztaltakat tekintik a vizsgálatuk és meghatározásaik alanyának.¹⁷ Viszont emellett megjelennek magyar szerzők tollából hasonló művek is, de itt sem kap helyet az 1945 és 1960 közötti magyarországi időszak.¹⁸ Ezekben már részletesebben szót ejtenek a kriminológia magyarországi helyzetéről és változásairól a Kádár-korszakban.¹⁹ Az általam vizsgált időszakban a kriminológiát és a szociológiát a politika – a maga szemszögéből logikusan, hiszen szükségtelen tudományoknak tartották, mert a szocializmusban nincs bűnözés – száműzte a művelhető tudományok köréből. Illetve megállapítható, hogy a korszak bűnözésével kapcsolatos „tudományos” gondolkodást a hatalmi-ideológiai szempontú megközelítés jellemezte.²⁰

Szakirodalmi bázisom harmadik egységében az első kettőhöz nem kapcsolódó irodalom jelenik meg, például a jogi, közgazdasági és módszertani könyvek. Ezek a munkák bemutatják, melyek azok a törvényi, állami és közigazgatási változások, amelyek megvalósultak 1945 és 1956 között. Ilyen volt például a büntető törvénykönyv egyik részének megváltoztatása 1951-ben. 1951-ig az 1878. évi törvénycikkkel hatályba lépő Csemegi-kódex – és kiegészítései – voltak érvényben, azonban ez részben megváltozott. A büntető törvénykönyv különös részét, amely a bűncselekményeket és ezek büntetési tételeit tartalmazta, ezt követően is a többször megújított, Csemegi Károly nevéhez köthető kódex adta. Az általános részt, ami a bevezető rendelkezésekről, a büntethetőségről, a javító-nevelő munkáról, illetve a büntetések kiszabásáról és a rehabilitációról szólt, azonban már a szovjet mintára megírt 1950. évi II. törvénycikk szolgáltatta.²¹ Ez a változtatás előre jelezte, hogy a törvénykezésben is hama-

¹⁷ Kriminológia. Szerk. Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer. Bp. 2000.

¹⁸ *Andorka Rudolf*: Bevezetés a szociológiába. Bp. 2006. 132.

¹⁹ Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll. Szerk. Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós Bp. 1999. 21.; *Gönczöl Katalin*: Bűnözés és társadalompolitika. Bp. 1987.

²⁰ Kriminológiai ismeretek i. m. 21.; *Stefán A. K.*: A szervezett bűnözés hajnala i. m. 185.; *Andorka R.*: Bevezetés a szociológiába i. m. 72.

²¹ Magyar Jogtörténet. Szerk. Mezey Barna Bp. 2007. 382.

rosan drasztikus változások fognak bekövetkezni. Ezt az egyébként igen ellentétes szemléletben megírt részt csak rövid ideig szerették volna használni, és 1954-ben el is kezdtek dolgozni az új, immár teljes mértékben a szocializmus irányelveihez igazodó büntető törvénykönyv megírásán, azonban az 1956-os forradalom által keletkezett politikai válság miatt ennek hatályba lépése csak 1962-ben következett be.²²

Hasonlóan fontos megvizsgálni a rendőrség helyzetét ebben az időszakban. A második világháború hatása alaposan érződik a rendőrség létszámában az 1945-ös évben. A létszámhiány olyan nagy méreteket öltött, hogy Budapesten az utcai járőrök száma kerületenként az átlagos 30-35 főről maximum háromra esett vissza.²³ A rendőrség helyzetét két szakaszra lehet bontani ebben az időszakban. 1945 és 1949 között egy átmeneti időszak a rendőrség életében is. Ennek legfőbb jellemzője, hogy alapvetően ellentét feszül a demokrácia jogszabályai és a Magyar Kommunista Párt vezetése alá került rendőrség között. Ebben az időszakban már a belügyminiszter felügyelete alatt működtek a vidéki (és budapesti) kapitányságok, valamint a korábbi csendőrség feladatkörei is a rendőrséghez tartoztak. A második szakasz 1949 után kezdődik, mikor létrejött egy újfajta rendőrségi struktúra, illetve a rendőri szervek is alkalmazkodtak a megalakult tanácsrendszerhez.²⁴ Az új struktúra kialakításának betetőzése az volt, amikor az ÁVH-t kiszervezték a Belügyminisztériumból és országos főhatósággá tették meg. A rendőrség ezen események után – annak fennállásáig – az ÁVH szolgálojává vált.²⁵

A helytörténeti szakirodalomra áttérve egy kisebb problémával találjuk szemben magunkat. A megye történetével foglalkozó monográfiák és tanulmánykötetek kivétel nélkül a rendszerváltozás előtti időszakban keletkeztek. Ennek fényében nem mondható ideológiamentesnek egyik mű sem, ennek ellenére a kellő forráskritikát alkalmazva a benne található információk használhatók. Jakab Sándor és Molnár Pál műveiből megismerhetjük a megye második világháború utáni társadalmát, a gazdaság átalakulását, a politikai berendezkedés jellemzőit, illetve az 1956-os forradalmat követő újraszerveződés lépéseit. A szerző kiemeli a megyében bekövetkező változásokat, valamint bemutatja, hogy az 1950-es megyerendezést követően milyen átalakulások mentek végbe. Ezek közé tartozik, hogy a megyeszékhely átkerült Balassagyarmatról Salgótarjánba, illetve az, hogy milyen fejlődést ment végbe a megyében ebben az időszakban.²⁶ Salgótarjánhoz több települést csatoltak, és a jelentős ipari beruházások következtében a város a felemelkedő pályán volt az 1950-es évek-

²² Magyar büntetőjog. Általános rész. Szerk. Horváth Tibor. Bp. 2007. 56.

²³ *Moldova György*: Bűn az élet... Ríport a rendőrökről. Bp. 1985. 6.

²⁴ 1950-ben alakult meg közép fokú hatóságként a budapesti és a 19 megyei főkapitányság.

²⁵ *Parádi József – Öry Károly*: A magyar rendvédelem története. Bp. 1995. 109–113.

²⁶ *Galcsik Zsolt*: Nógrád megye közigazgatási és területi változásai, 1872–2005. Salgótarján 2005. 26.

ben. A megyeszékhely népessége ugrásszerűen megnőtt, és rengeteg lakótelep épült, ezenfelül a városban is jelentős beruházások történtek.²⁷ Ezek a változások eredményezték azt, hogy Salgótarján fontos és a korábbiakhoz képest jelentősebb ipari központ lett az Rákosi-korszak végére.

A levéltári forrásaimat a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltárából gyűjtöttem. Felhasználtam a bíróságok évekre lebontott iktatókönyveit, majd a konkrét büntetőperes iratokat. Ezek az iratok főleg a tárgyalások és a rendőrségi nyomozás jegyzőkönyvei, a tanúk és a vádlottak vallomásai, valamint a tárgyalások ítéletei voltak. Ezen kívül kutatásomhoz még felhasználtam újságcikkeket, melyek az országos sajtóban, valamint a Nógrád Megyei Hírlapban (Szabad Nógrád) jelentek meg.

Közelítések

Több, a kérdéssel foglalkozó szakember az 1970-es évekre teszi a magyarországi szervezett bűnözés megjelenését. Balázs Judit közgazdász átfogó tanulmányt írt a 20. század második felének bűnözéséről. Ebben megemlíti, hogy a magyarországi szervezett bűnözés az 1970-es években alakult ki, az ötvenes években csupán a gazdasági csalások jelentek meg. A szerző kiemeli még, hogy ezek a bűncselekmények lényegében csak a vagyon felélését tették lehetővé, hiszen a vagyonszerzés korlátozása miatt ezek felhalmozása nem volt lehetséges.²⁸

Dezső András újságíró a szervezett bűnözés hazai történetével foglalkozó könyvében az 1970-es évektől vizsgálja ezeket a bűnözői csoportokat. A kezdő időszak választásának indoklásában az új gazdasági mechanizmus hatásait mutatja be a szerző.²⁹

Berki Antal rendőr ezredes a szervezett bűnözés 2011-es helyzetével foglalkozó tanulmányában kiemeli, hogy a szervezett bűnözés hazai megjelenésében meghatározó szerepet játszottak azok a gazdasági változások, amelyek révén a piac kiszélesedett, nőtt az életszínvonal és a fogyasztás, valamint ezeket felerősítette a második gazdaság kifejlődése.³⁰

Nyitrai Endre jogász-kriminológus egyik tanulmányában hasonló indokokat említve fogalmaz, és megjegyzi, hogy Magyarországon csak az 1970-es években jelentek olyan csoportosulások, melyre a szervezethez volt jellemző.³¹

²⁷ *Jakab Sándor*: Nógrád megye története 1944–1962. Salgótarján 1973.; *Molnár Pál*: Salgótarján társadalmi viszonyainak fejlődése 1945 és 1980 között. In: A Nógrád megyei múzeumok évkönyve. Szerk. Szivircsek Ferenc. Salgótarján 1982. 363–369.

²⁸ *Balázs Judit*: A bűnözéstől a szervezett bűnözésig. *Gazdaság és társadalom* 3. (2002) 2. sz. 177–207.; *Stefán A. K.*: A szervezett bűnözés i. m. 181.

²⁹ *Dezső A.*: Maffiózók i. m. 12.

³⁰ *Berki Antal*: A szervezett bűnözés Magyarországon 2011. *Rendvédelem* 1. (2012) 1. sz. 38.

³¹ *Nyitrai Endre*: A szervezett bűnözés története. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)* 25. (2015) 43–46. sz. 47.

De vajon miért lehet sokak számára nagy jelentőségű az 1970-es évek közepe?! Az említett időszakban kezdett érződni annak a gazdaságpolitikának a hatása, melyet Nyers Rezső vezetésével hirdettek meg 1968-ban.³² Az új gazdasági mechanizmus következtében már jelentősen szélesedett a piac, és elkezdődött a „fridzsiderszocializmus” időszaka. Már nem ment ritkaságszámba, ha egy háztartásban porszívó, hűtőszekrény, mosógép és televízió is megtalálható volt.³³ Az új gazdasági mechanizmust a 70-es évek közepén a fejlett szocialista társadalom felépítésének programja követte. Ekkor az Országgyűlés elfogadta a társadalombiztosítási törvényt, állampolgári jog lett az ingyenes orvosi ellátás, és alkotmányban rögzítették, hogy ötévente választásokat kell tartani.³⁴ Ezeknek köszönhetően a családok a saját bőrükön érezhették, hogy a hétköznapi élet folyamatosan könnyebbé és tervezhetőbbé vált. A programnak volt egy olyan elképzelése is, hogy az addig kizárólag állami irányítás alatt álló gazdasági életbe, valamilyen módon bevonja a privát szféra szereplőit is. Ennek alapján az állam már megengedte, hogy bizonyos vállalatok – és azokon keresztül a magánzók – a piac szabályai szerint működjenek. Ez azt jelentette, hogy aki sokat dolgozott, vagy ki tudta játszani a rendszert, jobb életszínvonalat tudott biztosítani magának. Sokan vállaltak másodállást, de a leleményesebbek kihasználták a munkahelyük által biztosított lehetőségeket, és fusizni kezdtek. Ezen folyamat következtében kialakult és viszonylag gyorsan megerősödött a második gazdaság, melynek legális vagy épp féllegális módját kihasználva néhányan látványosan meggazdagodtak. Ennek a középpontjában a gebinezés állt. Az ilyen vállalkozási formának az volt a lényege, hogy az állam bizonyos üzlethelyiségeket (pl. étterem, presszó, cukrászda) és azok berendezését ingyenes használatra kiadta néhány vállalkozó kedvű személynek. Ezek legtöbbször a párthoz lojális emberek vagy sikeres sportolók voltak. A gebinések bevételeik bizonyos százalékát befizették a fenntartó állami vállalatnak, de a bevétel nagyobb részét megtarthatták. Azok, akik ügyesen trükköztek a papírokkal, akkora bevételre tehettek szert, melyből sportautót, nyaralót, emeletes házat tudtak vásárolni. Ezekre a megtollasodó újgazdagokra a köznépi irigykedve tekintett.³⁵ Ezen gazdasági bűnözők meggazdagodását segítette a külföldi turizmus fellendülése is. Míg az általam vizsgált 1950-es években gyakorlatilag senki nem látogatott az országba, addig az 1970-es évekre már milliók utaztak be, főleg nyugatról. Az országban sorra épültek az akkor magyar pénztárcához képest luxusnak számító szállodák, melyeknek a nyugati turisták voltak a célpontjai. A turisták pénze azonban nemcsak az állam, hanem sokszor a gebinések és a bűnözők zsebében landolt, így nem volt ritka, hogy egy

³² A reformcsomagot ugyan leállítják 1972-ben, de a gazdaságra gyakorolt hatása, ami a vállalatok számára nagyobb önállóságot biztosított, fennmaradt.

³³ *Valuch Tibor*: Magyarország társadalomtörténete i. m. 294–313.

³⁴ 1975/II. tv – 1975/II. tv., a társadalombiztosításról, <http://jogiportal.hu/index.php?id=ap2wlmibusjqb0zdt&state=19960901&menu=view>, letöltés: 2020. ápr.16.

³⁵ *Majtényi György*: Egy forint a krumplis lángos. Bp. 2018. 267–270.

alvilági figura zsebében sokszor nem forint, hanem dollár- vagy márkakötegek lapultak. A későbbiekben ezek a meggazdagodott vállalkozók lettek a szervezett bűnözők célpontjai. A rózsadombi villák betörésére a széles tippadó hálózat következtében egyre több csoport vállalkozott, akik egyre kifinomultabb taktikákat alkalmaztak. Az erőszakos betörések után már olyan szerszámokat és cseleket alkalmaztak, amelyre a rendőrség sem volt felkészülve. Később megjelent a prostitúció is a szervezett bűnözés palettáján, hiszen a betöréseket egyre több csapat követte el, így az alvilági szereplőknek a konkurencia miatt új bevételi forrásokat kellett keresni. Ennek köszönhetően a maffiózók már sok esetben nőket futtató személyként is megjelennek az 70-es évek végén, amiből hatalmas összegeket tudtak megkeresni.³⁶

Amint láthatjuk az 1970-es években a társadalmi-gazdasági változások lehetővé tették a szervezett bűnözés hazai megjelenését. A politika már sokkal enyhébb módon szólt bele az emberek életébe, így a bűnözés ezen formája is sokkal jobban érvényesülhetett, mint korábban. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ez a szervezett bűnözés kezdete Magyarországon? Véleményem szerint nem. Dolgozatomban levéltári forrásokból (nyomozati iratok, bírósági jegyzőkönyvek, vádlottak és tanúk vallomásai), a szocializmus időszakában keletkezett, illetve a napjainkban íródott szakirodalomból, valamint rendőrök visszaemlékezéseiből szeretném elsősorban a Nógrád megyében történt eseményeken keresztül bemutatni, hogy a szervezett bűnözés – igaz, más formában – már a második világháborút követő években is jelen volt az országban.

A bűnözés alakulásának szemrevételezésénél érdemes visszamenni az időben a két világháború közötti időszakra. Gyáni Gábor összefoglaló jellegű tanulmányában kiemeli, hogy az első világháborút követő években nagymértékben emelkedtek az elkövetett bűncselekmények, ugyanis a számuk tíz év alatt megduplázódott. Eltérőek volt a bűnesetek fajtái vidéken és a fővárosban. Vidéken túlsúlyban voltak az erőszakos bűncselekmények (pl. súlyos testi sértések, emberölési kísérletek), míg a fővárosban inkább a vagyoni elleni vétségek voltak a jellemzők, melynek hátterében a szervezett bűnbandák megjelenése állt. A szerző kiemeli, hogy ekkor jelenik meg nagyobb számban a női bűnelkövetés (átlagosan 20% körüli arányban), de még mindig a férfiak vannak jelentős többségben.

A korban kezdett megugrani a visszaesők aránya a bűnelkövetők között, ami jelezte, hogy részben azon személyek körében, akik elkövetik a bűncselekményeket, elkezdődött egyfajta professzionalizálódás.³⁷ Ennek a folyamatnak a második világháború vetett véget. A háború elvesztését követően a fővárosban és a nagyobb városokban az utcákat – különösen sötétedés után – az Ádám Zsigmond által „szabadcsapatoknak” nevezett bűnbandák ural-

³⁶ Dezső A.: Maffiózók i. m. 12–109.

³⁷ Gyáni G.: A bűnözés Horthy-kori történetéhez i. m. 381–392.; Stefán Antal Krisztián: Büntetőperek a Balassagyarmati Megyei Bíróságon 1957–1961. Historia Nostra 4. (2020) 1. sz.

ták. A háború hatalmas pusztítást végzett a fővárosban, valamint a nagyobb városok közül is jónéhányban. Budapest szó szerint romokban hevert, hiszen az épületek 61,7%-a vagy megsemmisült, vagy súlyosan megsérült.³⁸ Az újjáépítés 1945 májusában kezdődött és bő egy évtizedet vett igénybe. Ebben az évtizedben Budapest az anyagi segélyek és ebből kifolyólag a bűnözés tekintetében is a középpontba került. A háború európai részének lezárását követő hónapok, a romokban heverő város ideális terepet biztosítottak a bűnözőknek az éjszakai, kis értékű rablások és fosztogatások elkövetésére. A rendőrség 1946 elején először a fővárosban kezdte el újraszervezni magát, és itt jelentek meg a kerületi kapitányságok, a BRFK különböző osztályai, valamint a legendás Razzia-csoport. Az R-csoport feladata az utcák biztosítása, az éjszakai bűnözés megfékezése és visszaszorítása, valamint a rendőrség tekintélyének visszaszerzése volt. A csoportba való bekerüléshez inkább a Magyar Kommunista Párthoz való kötődés vagy a népszerűség volt szükséges, mintsem a komoly rendőri múlt.³⁹ Kezdetben komoly problémát okozott, hogy a csoport tagjait nem lehetett egyértelműen azonosítani, hiszen pont úgy néztek ki a roncslepről szerzett teherautóikkal és a géppisztolyaikkal, mint egy „szabadcsapat”.⁴⁰ A BRFK 1946 nyarán aztán valamelyest megújította a járműparkját, így már egyértelműen beazonosítható volt a csoport az átlagemberek számára is.

A bűnözők igen kifinomult taktikát alkalmaztak a háborút követő években: lopott személyi igazolványokat használtak, mikor ellenőrizték őket az utcákon. A hamis okmányok mellett a fegyvereiket is megfelelően elrejtették, illetve az arcukat eltakarták.⁴¹ Az 1946-os év végére a „vetköztetős” bűnözők már csoportokba szerveződtek, és tovább tökéletesítették technikájukat. A bűncselekményeket előre eltervezve, főleg olyan személyek ellen követték el, akik értékes ékszereket vagy nagyobb mennyiségű készpénzt tartottak maguknál. Miután végeztek, autóba ültek, és általában egy eldugott bérházba hajtottak, ahol osztottak a zsákmányon. A rendőrség 1946 decemberére megerősítette pozícióit

³⁸ http://pestbuda.hu/cikk/20180209_romokbol_feltamado_budapest, letöltés: 2019. okt. 17.

³⁹ Jó példa erre Tasnádi Frigyes, aki együtt ült Rajk Lászlóval a második világháború alatt, majd később Rajk segítette az R-csoporthoz. De a csoportban szolgált Szilvási Miklós birkózó is, aki 1952-ben olimpiai bajnok lett. *Ádám Zs.: Reszkess, alvilág!* i. m. 15.

⁴⁰ Kocsmáros János kereskedő és felesége 1946 májusában éppen hazafelé tartott Budapesten, amikor az őket igazoltatni akaró R-csoportot támadóknak nézték, és komoly autós üldözés kerekedett belőle az éjszakában. Mikor aztán a rendőrök megállították a járművet, érdeklődtek, hogy miért nem álltak meg, pedig még lőttek is a gépfegyverrel a levegőbe, akkor azt a választ kapták, hogy bűnbandának nézték őket. *Ádám Zs.: Reszkess, alvilág!* i. m. 9–17.

⁴¹ Előfordult olyan eset is, ahol az ívtáras géppisztolyt a bűnöző egy hegedűtokban rejtette el, így nem keltett feltűnést az utcán. Amikor a bűncselekményt elkövette, akkor a tokot egy kapualjba vagy a romok közé rejtette, így az áldozatok nem is adtak róla jelentést a kihallgatás során, ezzel megnehezítve az elkövető azonosítását. *Ádám Zs.: Reszkess, alvilág!* i. m. 17–40.

a fővárosban, így a „vetköztetések” is abbamaradtak. A bűnözők egyre inkább más bűncselekmények elkövetésén törték a fejüket.

Szintén lényeges tényező volt a bűnözés alakulásában a forint bevezetése. 1946 nyarára a pengő olyan mértékben vesztt az értékéből, hogy sem mérhető áruk, sem bérek nem voltak. A pénzreform megvalósítására hozták létre a Szanálási Bizottságot, melybe az 1945-ös nemzetgyűlési választások után nagykoalícióba tömörülő pártok adták a tagokat. A bizottság gazdaságpolitikusokkal egyeztetve 1946. augusztus elsején új fizetőeszközt vezetett be: a forintot. Az árakat a bevezetés napjától kezdve központilag határozták meg, és aranyalaphoz kötötték.⁴²

A fizetőeszköz stabilizációjával, majd későbbi erősödésével, illetve az infláció lassú csökkenésével újra érdemes volt tárgyakkal üzletelni, hiszen kiszámítható bevételhez lehetett már vele jutni: megjelent újra a feketepiac. A nagyobb értékű árukat őrző kereskedők (pl. órások, ékszeresek) a portékáikat zárás után hazavitték, így üzletük ekkor még nem volt vonzó a betörők számára. Annál inkább voltak csábítóak a textilüzletek termékei a bűnözők számára. Az 1946–47-es években az ezzel foglalkozó kereskedők az üzleteiket redőnyvel próbálták megvédeni, ami sok esetben hatásosnak is bizonyult, hiszen az R-csoport sok bandát kapott el betörés közben. Később azonban olyan terepjárót használtak az elkövetők, amellyel gyorsan le lehetett tépni a redőnyt, ami hiába csapott nagy hangzavart, az üzleteket általában gyorsan kirabolták, majd sietve elhagyták a helyszínt. Vidéken eközben a postahivatalok kirablása okozott riadalmat, és kapott nagyobb sajtóvisszhangot. Rövid időn belül Bonyhádán, Örkényespusztán, Balassagyarmaton és Kakasdon rabolták ki a postahivatalt, utóbbi helyszínen az egyik alkalmazottat meg is lötték. Az elkövetők fegyvert, az arcuk eltakarásához pedig kendőt használtak. A rendőrség országos elfogatóparancsot adott ki a postarablókra, akik először a Dunántúlon, majd a fővárosban rejtőzködtek, végül egy tetoválás buktatta le a bűnszövetkezetet. Hasonló fajsúlyú ügy volt a gépfegyveres rablók esete. Egy 6-7 főből álló csoport először Gödöllőn gyilkolt meg egy lovas kocsival hazafelé tartó családot, majd kirabolta őket. Pár nappal később a Gyöngyös–Budapest vonalon közlekedő MÁVAUT autóbustt állították meg, majd az utasok csomagjait kipakoltál, őket pedig „levetköztették”. A Budapestre kiszoruló bűnözők a főváros vonzáskörzetében kezdtek munkálkodni. A rendőrök végül csapdát állítottak a külföldre szökést tervező bandának, akiket csak a beismerő vallomás mentett meg később az akasztástól.⁴³

Amikor már kezdett a bűnözés volumene mérséklődni, akkor a korszak legnagyobb visszhangot követő ügyei, két rendőrgyilkosság borzolta fel a kedélyeket. Ugyan ezek nem tartoznak a szervezett bűnözés körébe, de jó visszaigazolást jelent a rendőrség helyzetének változására. 1947 márciusá-

⁴² *Marton Ádám*: Infláció, fogyasztói árak Magyarországon a második világháború után I. (1945–1968) Statisztikai Szemle 90. (2012) 5. sz. 374–377.

⁴³ *Ádám Zs.*: Reszkess alvilág! i. m. 56–86.

ban Horváth Lajos próbarendőrt holtan találták Budapesten a Városmajor és a Csaba utca sarkánál. Érdekesség, hogy a holttest mellett megtalálták Kommantinger Sándor személyigazolványát is. A rendőrök a helyszínelés közben arra figyeltek fel, hogy a szomszédos gyógyszertárba szintén betörtek és kirabolták. Az R-csoport ezek után azonnal a feltételezett elkövető lakására ment. Kommantinger alibije biztos lábakon állt, valamint korábban azt is bejelentette, hogy igazolványait ellopták. A sajtóban ezek után megszületett az ismeretlen rendőrgyilkos beceneve: Hekus Dönci. A rendőrség úgy kalkulált, hogy a lopott holmit egy ideig biztosan nem próbálják meg eladni, ám tévedtek. Dönci már másnap túladott a gyógyszertárból lopott egészségügyi készülékek egy részén, így gyakorlatilag elvesztették a nyomát. Budapesten hatalmas készültség volt, ám a bűnöző újra lecsapott: meggyilkolt egy fiatal lányt a Párizsi Áruház alagsorában. A rendőrök a nyomában voltak, de Hekus túljárt az eszközön. 1945 szeptemberében több személyigazolványt sikerült ellopnia, amelyek közül az egyik egy magas beosztású rendőré volt. Magát nyomozónak kiadva az egyik ház emeletére ment, majd lemászott a lépcsőn, és elvegyült a tömegben. Ezt a tettet még sikerült azzal is megfejeznie, hogy a bizonyítékokat elrejtette a pincében, majd másnap visszament értük az igazolvánnyal. A rendőrséggel a bolondját járatta. A tettesre ezután országos elfogatóparancsot adtak ki, ám közel fél évig nem vezetett eredményre a nyomozás. 1947 őszén aztán elfogyott a bűncselekményt elkövető személy pénze, így megkísérelte eladni a még az első betöréséből megmaradt készülékeket. A hibát ott követte el, hogy ugyanannak az árusnak próbálta eladni ezeket a műszereket is, mint a gyógyszertári betörés során. A kereskedő értesítette a rendőrséget, és végre kézre került a Hekus Dönciként elhíresült Mészáros István. Mészárosnak ugyan az ügyészségről még sikerült megszöknie, de Tatabányán újra elfogták, és 1947. november 29-én kivégezték.⁴⁴

Pár hónappal az első rendőrgyilkosság után újabb rendőrt öltek meg Budapesten. A gyilkosságot azonban egy hosszabb nyomozás előzte meg. Mint már dolgozatomban említettem korábban, a textilezés közkedvelt bűnözési forma lett 1947-ben. Ebben az évben egy betörőbanda rövid idő alatt 43 betörést követett el. Kezdetben textilüzletekbe törtek be anyagért, majd később már házakba, lakásokba is öltönyökért. Egy továbbadás alkalmával figyelt fel egy eladó arra, hogy aki a textilt adta neki, egy közkedvelt táncos, Sántha Dezső volt. Az újságokban Angeloként aposztrofált művész igen ismert volt a háború utáni években, ő azonban szeretett volna az Amerikai Egyesült Államokba távozni és új életet kezdeni. Sántha és bűntársa, Bachmann Gusztáv már csak dollárt szeretett volna váltani és elhagyni az országot, amikor a rendőrök lecsaptak rájuk. Bachmann a helyszínen öngyilkos lett, míg társa megsebesített két rendőrt, akik közül Krammer Pál később bele is halt a sérüléseibe. Sántha a következő napokban, hogy ne ismerjék fel, kiszőkítette a haját és a szemöldökét, ám később pont ez lett a veszte. A fodrász felismerte őt, majd a rendőrök

⁴⁴ *Ádám Zs.*: Reszkess alvilág! i. m. 135.

elkapták a Gellért-hegy lábánál. Egy héttel a rendőrgyilkosság után, augusztus 3-án felakasztották.⁴⁵

Ezzel a módszerrel többen próbálkoztak ebben az időben. Sásdi Ibolya és Benedikt Sándor több lakásba is betörtek, és onnan ékszereket, ruházati cikkeket és jelentős mennyiségű készpénzt vittek el. A betörések nem keltettek nagy feltűnést, hiszen a zárat nem feszítették fel, hanem a megelőző hetekben – ismeretségüket kihasználva – a tulajdonosok közelébe kerültek, és a házak, lakások kulcsait egy gittbe nyomták, majd lemásolták, így könnyedén, külsérelmi nyom nélkül tudtak behatolni a lakásba. A sértettek sem gyanakodtak rájuk, hiszen nem tartoztak közvetlenül az ismeretségi vagy rokoni körbe.⁴⁶ Hasonló időben jelent meg egy sokkal súlyosabb bűncselekményfajta: a taxibrablás. A módszer igen egyszerűen működött. Több személy a késő esti órákban egy taxival a város valamelyik sötét utcájába kért fuvart. Amikor a taxi leparkolt, akkor a hátsó ülésen ülő személyek közül az egyik nyakon szúrta a sofőrt, aki legtöbbször a helyszínen elvérzett.⁴⁷ A gyilkosok több ezer forinttal és általában szemtanú nélkül távozhattak a helyszínről.⁴⁸

A két rendőrgyilkos kézre kerítése fontos mérföldkő volt a második világháborút követő rendőrség életében. A társadalomnak is fontos jelzés volt, hogy a rendőrség megerősítette a helyzetét, valamint a bűnözők is érezhették, hogy a bűnüldözők újra a nyomukban vannak. 1948-ra viszont kezdett átalakulni a bűnözés Budapesten. Az erőszakos bűncselekményeket felváltotta a gazdasági bűnözés.⁴⁹ Egyre többen foglalkoztak tiltott szerencsejátékkal, de komoly hangsúlyt kapott a tőzsdézés. A tőzsdén rengeteg áru cserélt gazdát, megjelent a valutázás és a csempészség. Ennek hátterében a hadigazdaságról való átalálás állt, és az ebből következő nagy mennyiségű terményhiány is hozzájárult a megerősödéséhez. A közellátásban uralkodó katasztrófális viszonyokat jól jellemzi, hogy megjelent a „batyuzás”, mely a városi és a falusi lakosság közötti magán-cserekereskedelmet jelentette. Hasonlóan lényeges szempont az ipari munkásság reálbérének drasztikus csökkenése, hiszen az 1946 júliusára az 1939-es összeghez képest közel a tizedére csökkent.⁵⁰ A központ a Szabadság téren lévő Tőzsdepalotában volt, így a rendőrség többször szervezett ide nagy-szabású razziát. A rajtaütések sikeresnek bizonyultak: több ezer dollárt és frankot foglaltak le, illetve rengeteg csempészáru került a rendőrség kezére.

⁴⁵ *Ádám Zs.*: Reszkess alvilág! i. m. 120–135. https://index.hu/tudomany/tortenelem/2017/11/15/kiszokitett_hajjal_akasztottak_fel_a_magyar_broadway_angelojat/, letöltés: 2019. júl. 20.

⁴⁶ *Fóti A.*: Itt az R-csoport i. m. 6–45.

⁴⁷ Előfordult olyan is, hogy az anyósülésen ülő pedig combon szúrta a taxist, így el lehetetlenítve a menekülést.

⁴⁸ *Fóti A.*: Itt az R-csoport. i.m. 46–85.

⁴⁹ A rendőrség igyekezett lépést tartani ezzel a folyamattal. A Razzia mellett megalakult a GR (Gazdasági Rendészet) csoport, akik ezekre a bűnügyekre specializálódtak.

⁵⁰ *Gyarmati György*: A Rákosi-korszak. ÁBTL-Rubicon. Bp. 2011. 79–80.

Az éjszakai élet egyik hírhedt személye, Nagykovácsi Tivadar – becenevén Tivi – azonban átsurrant az ellenőrzéseken. Nagykovácsi és társai nagyon leleményesen igyekeztek pénzhez jutni. Magyarországon nagy mennyiségű zsírt és cukrot vásároltak dollárban, melyet aztán Bécsbe vittek, és ott nagyobb dollárárfolyamon eladtak. A rendőrség azonban az egyik üzletelésük pillanatában lecsapott rájuk, és letartóztatta őket. Hasonlóan fontos helyszín volt a Teleki piactér, amely egy ócskapiacnak adott otthont. A téren apró csecsebecsék, ruhadarabok és bőrtermékek cseréltek gazdát. Kezdett kiépülni egy viszonteladói hálózat, melyben az ügyeskedő nepperék egyre több pénzt kezdtek keresni.⁵¹ Ezen a helyszínen jelentek meg először a külföldről érkező bűnözők, akik a gyors meggazdagodás, illetve a nyugatra szökés reményében kifosztották az árusokat.⁵²

Ahogy a fenti áttekintés is bizonyítja, a rendőrség kezdetben nem tudott hatékonyan fellépni az egyéni vagy csoportos bűnelkövetésekkel szemben. Az egyik oka ennek a politikai támogatottság hiánya lehet. A Független Kisgazdapárt, illetve a Magyar Kommunista Párt, majd később a Baloldali Blokk pártjai között zajló hatalmi és politikai játszmák háttérbe szorították a bűnözés kérdésének megoldását. A másik okot a rendőrségi apparátus létszámában és képzettségében látom. A rendőrség ugyan hétről hétre, hónapról hónapra növelte létszámát, de még így sem tudott olyan mértékben fellépni a bűnözők ellen, hogy azok bűncselekményei eltűnjenek az utcákról. Ezen kívül még mindig olyanok dolgoztak leginkább a rendőrség kötelékében (főleg vezető beosztásban), akik a politikának megfelelő személyek voltak, nem pedig azok, akik magas képzettséggel rendelkeztek.

A lényeges változások, melyek az általam felvetett okokat is „megoldották”, 1947–48-ban kezdődtek el. Az 1947-es kékcédulás választásokon elkövetett csalások, majd az azt követő, az ellenzéki pártokat érintő mandátummegvonás a Baloldali Blokk pártjainak abszolút többségét eredményezte. Ezek után megindult a Független Kisgazdapárt végső felszámolása, majd 1948-ban a Magyar Kommunista Párt leszámolt a blokkon belüli pártokkal is, és megalakult a Magyar Dolgozók Pártja (MDP), mely már egyedüli kormánypártként működött a parlamentben.⁵³ A rendőrség létszámproblémáit úgy próbálták

⁵¹ A nepper alatt ebben az esetben olyan engedély nélküli adásvétellel foglalkozó személyeket értünk, akik a vásártereken és azok közvetlen környezetében az arra közlekedő kereskedőket félrevezetik, átverik az árak tekintetében, így arra kényszerítik, hogy portékáikat áron aluk adják el nekik. *Ádám Zs.: Reszkess, alvilág!* i. m. 178.

⁵² Parczer János és Rudas Mihály Romániában több rablást és gyilkosságot követett el, majd átszöktek a határon, és folytatták tevékenységüket Magyarországon. Először Debrecenben követtek el több rablást, majd Budapesten fosztogattak. A román rendőrség elfogatóparancsot adott ki ellenük Magyarországon is, hiszen feltételezték, hogy itt próbálkoznak nyugatra szökni. A bűnlajstromukat tetézte, hogy 1947 őszén a Váci úton meggyilkolták Boross Sándort, akivel együtt szolgáltak a második világháborúban, és a lebukástól tartva szerettek volna megszabadulni tőle. *Ádám Zs.: Reszkess, alvilág!* i. m. 187.

⁵³ *Gyarmati Gy.: A Rákosi-korszak.* i. m. 103–122.

meg orvosolni, hogy 1947-ben toborzóhadjáratot indítottak a rengeteg üres pozíció betöltésére. Főleg vidéken azonban a jelentkezők jelentős része teljesen képzetlen volt, ennek ellenére felvették őket a rendőrség kötelékébe. Ezeknek a személyeknek előírták a kötelező önképzést, ami azonban nem pótolta a szakoktatást. Ezekon a havi 2-3 alkalommal megrendezésre kerülő, levelezőszerű konzultációkon a cél a záróvizsgára való felkészítés volt, melyet a felvételt követő egy éven belül kötelesek voltak letenni az újoncok. Azonban miután a BM szembesült a rendőri állomány szaktudását érintő problémákkal, teljesen új alapokra épülő iskolarendszer bevezetését határozta el, mely a szakmai alapokon nyugvó rendőrképzést honosította meg a második világháború utáni Magyarországon.⁵⁴ Emellett 1949-ben átszervezték a rendőrség felépítését: az országot kilenc kerületi rendőr-főkapitányságra osztották.⁵⁵ A Kádár János belügyminiszter által kiadott rendelet szabályozta azt is, hogy kiből lehet kerületi rendőrfőkapitány, és meghatározta, hogy ezt a tisztséget a belügyminiszter jelöli ki minden kerületben.⁵⁶ Ez a beosztás csak egyetlen évet élt meg, hiszen 1950-ben, a megyerendezést követően létrehozták a 19 megyei, illetve a fővárosi rendőr-főkapitányságot.⁵⁷

A bűnszövetkezetek vizsgálata

Az előző fejezetben láthattuk, hogy a hazai szervezett bűnözést három szakaszra bonthatjuk 1945 és 1956 között. Az első szakaszban (1945–1947) az erőszakos, nyílt utcán elkövetett, szervezetlen, koordinálatlan bűncselekmények voltak jellemzők. Ennek az volt a lényege, hogy a bűncselekményeket elkövető csoportok a nyílt utcán raboltak ki embereket vagy bizonyos üzleteket. Ez a módszer azonban csak addig volt működőképes, amíg a rendőrségi apparátus nem tudott ellene hatékonyan fellépni. Miután ez megtörtént, az effajta bűnelkövetés gyakorlatilag teljesen visszaszorult. A második szakaszban (1948–1949) már egy rejtettebb szintéren zajló szervezett bűnözés rajzolódik ki előttünk. Ekkor jelent meg a palettán a tőzsdézés, a csempészség és a valutázás. Ehhez hozzájárultak a közellátásban uralkodó rossz viszonyok és a hiánygazdaság miatt kialakult nélkülözés. Ez a fajta bűnözés akkor élte a virágkorát, amikor a piacokon az árut szinte zavartalanul el lehetett adni, valamint onnan tovább lehetett értékesíteni. Amikor azonban a rendőrség több rajtaütést is sikerrel levezényelt, akkor új módszereket kellett alkalmazniuk a

⁵⁴ *Bacsa Gábor*: A rendőrképzés 1945–1950. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis) 13. (2007) 16. sz. 7–14.

⁵⁵ A kerületi főkapitányságok a következők voltak: I. Nagy-Budapest (Budapest 14 kerülete és néhány környező város tartozott hozzá), II. Észak-pesti (Észak-Pest, Komárom, Esztergom, Nógrád megye tartozott ebbe a kerületbe), III. Székesfehérvár, IV. Szombathely, V. Pécs. VI. Szeged, VII. Szolnok, VIII. Debrecen, IX. Miskolc.

⁵⁶ *Gyarmati Gy.*: A Rákosi-korszak. i. m. 126.

⁵⁷ *Sas Ferenc*: A 125 éves a fővárosi rendőrség története 1881–2006. Bp. 2006. 44.

bűnelkövetőknek, ami már a harmadik szakaszban jelenik meg. Ez az időszak (1950 után) már nem válik el olyan élesen az előzőtől, mint az első és a második ciklus. Ebben a fázisban nem alakulnak át drasztikusan a bűnözés fajtái, de a módszerei viszont igen. Már nem a piacokon cserélnék gazdát az illegálisan az országba csempészett áruk, hanem annál sokkal rejtettebb helyszíneken, például pályaudvarokon vagy köztereken, ahol gyakorlatilag a sok ember miatt ezt a tevékenységet a hatóságokat és a nyilvánosságot kizárva lehetett folytatni. Ebben az időszakban kap fontos szerepet a munkahely mint a meggazdagodás és sikkasztás egyik forrása. Az elemzésnél látni fogjuk, hogy itt alakul ki olyan kapcsolati háló, amelynek köszönhetően hatékonyan lehet illegális bevételekhez jutni. A leleményes bűnözők hatásos trükkökkel elképesztő mennyiségű pénzt tudnak megszerezni az államtól. Dolgozatom ezen részében azokat a bűnözői csoportokat, bűnszövetkezeteket fogom vizsgálni, amelyek 1950 és 1956 között Nógrád megyében tevékenykedtek. Választásom azért erre az időszakra esett, mert ezen időszak az, amelyik már nem, illetve még nem jelenik meg olyan hangsúllyal a szakirodalomban, mint az 1945 és 1949 közötti vagy a hetvenes évek utáni, illetve erről az időszakról találtam bőséges forrásokat a levéltárban.

A vizsgálat módszere

Az Európa Tanács Szervezett Bűnözés Büntetőjogi és Kriminológiai Kérdéseivel Foglalkozó Szakértői Csoportja (PC-S-CO) megfogalmazott kötelező és esetleges kritériumokat ahhoz, hogy a szervezett bűnözés megállapítható legyen.⁵⁸ Bár közel fél évszázaddal később határozták meg, véleményem szerint ezek az összetevők alkalmasak arra – csekély rugalmassággal a korban fennálló viszonyok miatt –, hogy az 1950-es években Nógrád megyében működő szervezett bűnözői csoportokat is vizsgáljuk velük.

Kötelező összetevőnek számít, hogy a bűncselekményt több, legalább három személy kövesse el, az együttműködésük hosszú távra vagy határozatlan időre szóljon, súlyos bűncselekményeket kövessenek el, mindezt az anyagi haszonszerzés és/vagy hatalmi pozíciószerzés érdekében. Az esetleges kritériumok közé tartozik, hogy valamennyi résztvevőnek meghatározott feladata vagy szerepe legyen, kialakuljon a belső fegyelem vagy ellenőrzés valamilyen formája, megfélemlítési céllal jelen legyen az erőszak vagy más módszer alkalmazása. Befolyásolják a politikát, a médiát, a közigazgatást, a rendészeti szerveket, az igazságszolgáltatást, illetve a gazdasági életet, kereskedelmi vagy üzleti formákat alkalmazzanak, jelen legyen a pénzmosás, és nemzetközi együttműködés történjen. A szakértői csoport véleménye szerint – bár a törvénybe csak a kötelező összetevőket vették bele – a kötelező

⁵⁸ 2006/CI. tv. 2.§ - 2006/CI. tv., az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről., <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0600101.TV>, letöltés: 2020. ápr. 16.

összetevők közül az összesnek, az esetleges kritériumok közül pedig legalább kettőnek fent kell állnia.⁵⁹

A vizsgált csoportok rövid ismertetése

A következő pontban az általam vizsgált öt bűnözői csoportot fogom ismertetni. Ebben az időszakban huszonegy szervezett bűnözéssel kapcsolatos bűnesettel találkoztam Nógrád megyében. Választásom azért esett éppen ezekre, mert módszereiben és működésükben ezeket tudjuk egymástól elkülöníteni, valamint ezekről az esetekről rendelkezem részletes levéltári forrásokkal, és a dolgozat tartalmi korlátai csak ennyit engedtek részletesen elemezni. A feldolgozás során felhasználtam a bírósági tárgyalások és a rendőrségi nyomozás jegyzőkönyveit, a vádlottak és a tanúk vallomásait, illetve a helyi (Szabad Nógrád) és az országos sajtóban megjelent cikkeket is. Mindegyikről elmondhatjuk, hogy gazdasági bűncselekményről van szó, és egyértelmű célja az állam kezében összpontosuló vagyonszerzése volt, erőszakmentes eszközökkel. A bemutatás kronológiai sorrendben fog történni.

Az első bűnszövetkezet a Vasanics Dezső, Somogyi Dénes, Varga János és Lázi Károly nevéhez köthető csoport. Az esetben szereplő személyek 1950-ben kerültek a Kisterenyei Állami Gazdasághoz, azon belül is a sertésenyésztő és -hizláló brigádhoz, vezetői beosztásokba. Vasanics volt a brigád vezetője, ő volt a vezető állattenyésztő, valamint az ő feladata volt a kapcsolattartás az Állami Gazdaság vezetésével. Somogyi, Varga és Lázi pedig az üzemben felügyelték a tenyésztést, és irányították ezt a folyamatot. Ebben az időszakban zajlott az első ötéves terv, melyben ugyan kisebb szerepet kapott, de a mezőgazdaságban és esetünkben az állattenyésztésben is a meglévő állomány bővítése volt a kormányzat célja. A terv értelmében a sertésállományt az 1950-es 5 millió 200 ezerről 1954-re 6 millióra kellett bővíteni.⁶⁰ Hogy motiválják az állami gazdaságok dolgozóit, az állam minden évben ellenőrizte az állomány fejlődését, és prémiummal jutalmazta a legjobban teljesítő brigádokat. A Vasanics Dezső vezette brigád az országban is szinte egyedülálló módon jóval a terv felett teljesített, és minden évben jelentős prémiumokat tudott bezsebelni. A megyében szinte az összes munkaversenyt megnyerték, ami többször megjelent az országos és a helyi sajtó hasábjain.⁶¹ A tervidőszak végeztével és az azt követő ellenőrzések során azonban kibukott, hogy a vezetőség súlyos hibákat követett el, többször megszegették

⁵⁹ *Kiripovszky Csaba*: Az emberkereskedelem és a szervezett bűnözés kapcsolata a prostitúció tükrében. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények 8. (2007) 79–80.

⁶⁰ <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/otevesterv.htm>, letöltés: 2020. ápr. 09.

⁶¹ A Népszabadság elődjének számító Szabad Népben megjelent, „Az átteleltetés helyes megszervezésével több mint százezer liter tejet biztosít a dolgozóknak a kisterenyei állami gazdaság” c. cikk például fél oldalban foglalkozik az állami gazdaság és a brigád kiváló teljesítményével, ahol Vasanics Dezső meséli el a siker titkait. Szabad Nép, 1952. november 30.

a Minisztertanács által megfogalmazott előírásokat, illetve súlyosan megkárosították az állami gazdaság sertésállományát. Azt a módszert alkalmazták, hogy a törzsállományhoz nem tartozó sertéseket is csatoltak az állami gazdaság sertéslétszámához. Ezt ugyan a Minisztertanács rendelete engedélyezte, de külön miniszteri engedélyhez kötötte, és csak úgy, ha ezeket a sertéseket külön kezelik, nyilvántartásba veszik, és csupán az 1952-es évben élnek ezzel a lehetőséggel.⁶² A brigád azonban folyamatosan, 1952 és 1954 között több ízben alkalmazta ezt a módszert, és nem vette nyilvántartásba ezeket a sertéseket. Ennek következtében 1955 őszén társadalmi tulajdon elleni, bünszövetkezetben elkövetett csalás, gondatlan kezelés, a közellátás veszélyeztetése és közegészségügy elleni bűntett miatt kerültek az említett személyek a Balassagyarmati Megyei Bíróság elé.⁶³

A második bűnözői csoport a somoskőújfalui vasutasok csempészéssel foglalkozó bünszövetkezete. A csempészés gondolata 1952 őszén Ozsvárt Pál Somoskőújfalu vasútállomáson dolgozó tolatásvezető fejében fordult meg, aki jó kapcsolatot ápolt a Csehszlovákiában dolgozó, magyar származású vasutasokkal. Ötletével felkereste a Somoskőújfalu–Hatvan, Hatvan–Budapest Keleti pályaudvar vonalakon dolgozó Fehér József jegyvizsgálót, és érdeklődött, ha szerez az országban hiánycikknek számító termékeket (grafitceruzákat, borotvapengéket, karórákat és egyéb könnyen elrejtendő használati cikkeket), akkor azt árusítaná-e a Hatvan–Budapest vonalon.⁶⁴ A jegyvizsgáló egy sikeres próbavásárlás után beszállt az üzletbe, és később csatlakoztak hozzájuk még tizenegyen. A csempészek az ezt követő négy évben sorra hozták be a Magyarországon hiánynak számító csehszlovák termékeket, és haszonnal eladták őket a vonatokon az utasoknak vagy a Keleti pályaudvaron más vasutasoknak. Az általuk az országba hozott termékek eljutottak Szolnokra, Szombathelyre és Egerbe is, tehát szinte Magyarország egész területére.⁶⁵ A bünszövetkezet végül 1956 tavaszán bukott le, de az igen sok szálon futó, hosszadalmas nyomozásnak, valamint az 1956-os forradalom miatti bírósági szünetnek köszönhetően a résztvevők csak 1957 márciusában kerültek vámbűntettek és árdrágító üzérkedés miatt a megyei bíróság elé.⁶⁶

⁶² 75/1952. (VIII. 30.) MT rendelet a sertés forgalmának és levágásának szabályozásáról, valamint a kocaállomány nyilvántartásáról.

⁶³ Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, 000012/1955 8–14. – a tárgyalási jegyzőkönyv alapján. Érdekeség, hogy az esetet 1957-ben újratárgyalták, és azzal az indokkal, hogy a pártvezetés túl magas elvárásokat fogalmazott meg a tervben, az összes vádlottat felmentették.

⁶⁴ Később Fehér József lesz a bünszövetkezet valódi vezetője, aki olyan kapcsolatrendszerrel rendelkezett, amely a csoport vezetését megalapozta.

⁶⁵ A határállomások közelében dolgozó vasutasok körében népszerű volt a csempészés és az áruk külföldről történő behozatala, majd az ezekkel való kereskedés. Ennek következménye az áruterítés is. Fontos kiemelni, hogy a vasutasok sokáig egyedülálló országos információs és beszerzési hálózattal rendelkeztek. Talpfák. Néprajzi írások a vasútról. Szerk. Bali János – Máté György. Bp. 2008.

⁶⁶ MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, B 27/1957 7–9. – a vádirat alapján

A harmadik eset a Bőte László nevéhez köthető nagybáttonyi bányászok csoportja. Ebben a bűnszövetkezetben az említett férfin kívül még részt vett Szűcs József, Lukács Ferenc, Szederkényi Lajos és Kúti Károly is. Ez az ügy az, amelyikben a legjobban kidomborodik egyetlen személy érdekeltisége, és ez meglátszik a csoport tevékenységén. Az említett férfiak mind a Nagybáttonyi Bányász Üzem Gépipari Osztályánál dolgoztak. Ennek az osztálynak Bőte László volt a vezetője, a többi személy felettese. Bőte épp családi házat szeretett volna építtetni magának Szorospatakon (ma Báttonyterenyé egyik városrésze), és ehhez pont kapóra jött neki a Bányász Saját Ház akció meghirdetése.⁶⁷ Ez a program azonban megszabta, hogy az egyes házak milyen méretűek lehetnek, és legtöbbször csupán egyszintes, néhány szobás ingatlanok lehettek volna.⁶⁸ Bőte azonban megszegte a program szabályait, és egy kétszintes, nagyméretű családi házat építtetett fel, felhasználva a bányász üzem alapanyagait és munkáit.⁶⁹ Ebben segítségére voltak a fent említett munkatársai, akik fedezték az üzletet különböző módszerekkel, például a könyvelés hamisításával vagy az alapanyagok felhasználásának és mennyiségének hamis dokumentációjával. A vádlottak végül 1955 tavaszán társadalmi tulajdon ellen, bűnszövetkezetben elkövetett csalás és sikkasztás, magánokirat-hamisítás és a közellátás veszélyeztetése miatt kerültek a Salgótarjáni Járásbíróságra.⁷⁰

A negyedik választott ügy középpontjában Papp Mihályné áll, aki társaival számla nélkül, feketén árult alkoholos italokat Nógrád és Heves megyében, hogy saját maguknak bevételt szerezzenek. Pappné 1953 januárjában került az Utasellátó Vállalat salgótarjáni részlegének vezetői székébe. Tóth Sándorral mindennapi kapcsolatban voltak, hiszen a férfi a Szeszforgalmi Vállalat salgótarjáni telephelyének vezetője volt, és Pappné tőle szerezte be a boltjába a szeszest. 1953 őszén a nő javasolta Tóthnak, hogy feketén, számla nélkül adjon el neki italt, amit ő Salgótarjában az alsó és felső pályaudvari söntésekben fog árulni. Tóth belement ebbe az üzletbe, hiszen tudta, hogy leltárhány nélkül tud rumot szerezni.⁷¹ A páros néhány hónap alatt hozzávetőlegesen 500

⁶⁷ A Bányász Saját Ház (BSH) akciónak a lényege az volt, hogy azon városok környékén, ahol bányászati kitermelés folyt, ott a munkások toborzása érdekében az állam bányászlakásokat építtetett.

⁶⁸ *Horn János*: Egy szakma tündöklése és hanyatlása. Avagy hogy látják a szénbányászat elmúlt 50 évét azok, akik művelték és irányították. Bp. 2002. 83.

⁶⁹ Az eset az országos sajtóban is visszhangot kapott, hiszen a Népszava „Mi hátráltatja a nógrádi bányászok munkakörülményeinek javítását” c. cikke beszámol Bőte és társai csalásáról. Népszava, 1954. november 25.

⁷⁰ MNL NML XXV.15.c, a Salgótarjáni Járásbíróság Büntetőperes Iratai, B 284/1956 2-3. – a tárgyalási jegyzőkönyv alapján

⁷¹ Az ekkor hatályban lévő szesztorvény ugyanis kimondja, hogy a szesz árusításával foglalkozó vállalatok 3%-nyi veszteséget (kálót) létrehozhatnak. Amíg a veszteség nem lépi túl a megadott értéket, addig az üzemnek nem jelent gondot az elszámolás. 1938/XXX. tc. 48.§ (3) – 1938/XXX. törvénycikk a szeszegyedáruságról,

liter rumon és 200 kg málnaszörpön adott túl közösen. Ketten ezen időszak alatt 30.000 Ft extra jövedelmet halmoztak föl, amiből 20.000 Ft Tóth, a maradék Pappné zsebében kötött ki. A sikert látva Pappné üzletelni kezdett Resch Józseffel is, aki a Borforgalmi Vállalat salgótarjáni telepvezetője volt, és a munka során 3300 forintnak megfelelő bort adtak el. Később a nő férje, Papp Mihály is tagja lett a bűnszövetkezetnek, aki az Utasellátó Vállalat hatvani részlegének vezetője volt, így a csoport tevékenysége már a megyehatáron is átívelt. Papp a felesége által felvásárolt italokat árulta saját telephelyén. Ezzel a módszerrel 1955 tavaszáig dolgoztak, majd egy bejelentést követően a rendőrség házkutatást tartott Pappék házában, ahol 69.000 Ft készpénzt találtak, ami a korban hatalmas összegnek számított (1955-ben a havi átlagkereset: 1141 Ft).⁷² Papp Mihályné, Tóth, Resch és további három csapos és egy raktáros ügyét 1955. június 26-án tárgyalta a Salgótarjáni Járásbíróság.⁷³

Az utolsó esetben a salgótarjáni fűtőház bércsalóit mutatom be. Ez a bűnözői csoport annyiban különbözik az első négytől, hogy a tevékenységük pár hónapig még az 1956-os forradalom után is működött, de mivel a munkásságuk jelentős része az általam vizsgált időszakhoz tartozik, ezért belevettem az összehasonlításba. A bűnszövetkezet vezetője Zsigrai György, 34 éves bérszámfejtő volt. A férfi 1954-ben került a salgótarjáni és a kisterenyei fűtőház alkalmazásába. Feladatát képezte a vontatási dolgozók túlóra-, fizetettszabadság- és egyéb változó illetményének kiszámítása. Ezen kívül az egyes dolgozókhoz tartozó napi teljesítmény kalkulálása és dokumentációja is a munkakörébe tartozott. Ezeket összesítenie kellett és felvinni a fizetési lajstromba.⁷⁴ A férfi, amióta a munkahelyére került, komoly anyagi gondokkal küszködött, ezért munkatársaitól kölcsönöket vett fel, amit azonban nem tudott megadni. Ennek orvoslásán gondolkodva és többéves tapasztalata alapján rájött arra, hogy a központi ellenőrök nem vetik össze a fizetési lajstromban felvett váltakozó illetményadatokat a teljesítményi lapok végösszegével, azaz váltakozó illetmény révén többletjövedelmet tud kifizettetni munkatársainak. A férfi ennek köszönhetően törlesztette adósságait, majd megegyezett ezekkel a dolgozókkal, hogy a jövőben is nagyobb összegeket fog kiutaltatni nekik, ha vállalják, hogy ezeknek a pénzösszegeknek a felét visszaadják neki. A férfi 1954 februárja és 1957 januárja között ennek köszönhetően – és egyre több embernek – többletjövedelmet osztott ki, melynek felét visszakarta. A két időpont között ezzel a módszerrel összesen 223.289 Ft pénzt utalt ki munkatársainak, melyből ő körülbelül 90.000 Ft-ot kapott vissza. Végül 1958 őszén 18 személy került bíróság elé társadalmi tulajdon elleni, bűnszövetkezetben elkövetett csalás, hűtlen

⁷² <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/1988-2/magyarorszag-3C8C/gazdasag-3CD7/nominal-es-realber-realjovedelem-3CF4/>, letöltés 2020. ápr. 13.

⁷³ Papp Mihály az ítélethozatal előtt öngyilkos lett. MNL NML XXV.15.c, a Salgótarjáni Járásbíróság Büntetőperes Iratai, B 1037/1955 6–9. – a tárgyalási jegyzőkönyv alapján.

⁷⁴ Stefán A. K.: A szervezett bűnözés hajnala i. m. 200.

kezelés, különösen nagy anyagi kár okozása, árdrágító üzérkedés és magánokirat-hamisítás vádjával.⁷⁵

Név	Csoport	Szerepe a csoportban	Börtönbüntetés
Lázi Károly	Kisterenyei Állami Gazdaság	a tenyésztés irányítása	4 év
Somogyi Dénes	Kisterenyei Állami Gazdaság	a tenyésztés irányítása	1 év
Varga János	Kisterenyei Állami Gazdaság	a tenyésztés irányítása	2 év
Vasanic Dezső	Kisterenyei Állami Gazdaság	ötletgazda	8 év
Bede Géza	Somoskőujfalui vasutasok	termékek felvásárlása a csehszlovák vasutasoktól	-
Bedő József	Somoskőujfalui vasutasok	segédkezés a termékek eladásában	3 hónap felfüggesztve
Csizmarik Gyula	Somoskőujfalui vasutasok	segédkezés a termékek eladásában	-
Fehér József	Somoskőujfalui vasutasok	termékek megvásárlása és eladása	3 hónap felfüggesztve
Gott János	Somoskőujfalui vasutasok	segédkezés a termékek eladásában	3 hónap felfüggesztve
Hamvas István	Somoskőujfalui vasutasok	segédkezés a termékek eladásában	-
Ifj. Pápai János	Somoskőujfalui vasutasok	termékek felvásárlása a csehszlovák vasutasoktól	-
Karman István	Somoskőujfalui vasutasok	termékek felvásárlása a csehszlovák vasutasoktól	-
Nagy Gyula	Somoskőujfalui vasutasok	termékek felvásárlása a csehszlovák vasutasoktól	3 hónap felfüggesztve
Ozsvárt Pál	Somoskőujfalui vasutasok	termékek felvásárlása és eljuttatás Fehérhez	6 hónap felfüggesztve
Páternoszter Jenő	Somoskőujfalui vasutasok	termékek felvásárlása és eljuttatás Fehérhez	-
Princz Pál	Somoskőujfalui vasutasok	termékek felvásárlása és eljuttatás Fehérhez	3 hónap
Rékasi János	Somoskőujfalui vasutasok	termékek felvásárlása és eljuttatás Fehérhez	-
Rékasi József	Somoskőujfalui vasutasok	termékek felvásárlása és eljuttatás Fehérhez	4 hónap
Bötte László	Nagybátonyi Bányászok	ötletgazda, a kivitelezés vezetője	6 év
Kúti Károly	Nagybátonyi Bányászok	a könyvelés és felhasználási jegyzékek hamisítása	6 hónap felfüggesztve
Lukács Ferenc	Nagybátonyi Bányászok	a könyvelés és felhasználási jegyzékek hamisítása	1,5 év
Szederkényi Lajos	Nagybátonyi Bányászok	a könyvelés és felhasználási jegyzékek hamisítása	1 év
Szűcs József	Nagybátonyi Bányászok	a könyvelés és felhasználási jegyzékek hamisítása	2 év
Király Tivadar	Salgótarján szeszcsalói	a szesz elrejtése	1 év
Krasznai Lászlóné	Salgótarján szeszcsalói	a szesz értékesítése	8 hónap felfüggesztve
Papp Mihály	Salgótarján szeszcsalói	a szesz értékesítése	-
Papp Mihályné	Salgótarján szeszcsalói	a szesz felvásárlása, szétosztása, árusítása	6 év
Resch József	Salgótarján szeszcsalói	a szesz eladása	1,5 év
Tóth Sándor	Salgótarján szeszcsalói	a szesz eladása	4 év
Varga Ferencné	Salgótarján szeszcsalói	a szesz értékesítése	8 hónap felfüggesztve
Vass Istvánné	Salgótarján szeszcsalói	a szesz értékesítése	1 év felfüggesztve
Angyal István	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	10 hónap
Hajdú Mihály	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	1,5 év
Horváth Gyula	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	10 hónap felfüggesztve
Miklósvári Gyula	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	1 év
Molnár Gyula	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	3 év
Molnár II. Gyula	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	1 év 4 hónap
Nyitrai János	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	1 év
Orosz Bertalan	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	2 év
Osgyán János	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	1 év 10 hónap
Póczos Sándor	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	1 év 4 hónap
Selyem István	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	1 év 10 hónap
Somoskői Ágoston	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	3 év
Somoskői Gusztáv	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	1 év 2 hónap
Szomszéd József	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	1 év 8 hónap
Szűcs István	A salgótarjáni fűtőház csalói	-	-
Tajti József	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	1 év
Tóth István	A salgótarjáni fűtőház csalói	pénzfelvétel és a jutalék visszaosztása Zsigrainak	1 év 4 hónap
Zsigrai György	A salgótarjáni fűtőház csalói	bérszámjegyzékek hamisítása, jutalék beszedése	9 év

1. táblázat: A bünszövetkezetekben részt vevő személyek nevei, szerepeik az adott csoportban és börtönbüntetések (saját készítésű)

⁷⁵ MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, B 610/1958 1–88. – a vádirat, a tárgyalás, valamint a tanúk és a vádlottak kihallgatási jegyzőkönyvei alapján.

A vizsgálat kötelező összetevői

A következőkben elemzem, hogy a vizsgálat kötelező összetevői hogyan jelentkeznek az általam bemutatott esetekben. Az első pont meghatározása talán a legegyszerűbb. Ennek értelmében egy szervezett bűnözői csoportban legalább három főnek kell tevékenykednie. Az eseteket áttekintve láthatjuk, hogy az mindegyik csoportban megvalósul. Vasanic Dezsőnek a bűncselekmények elkövetésében három társa volt, a somoskőújfalui vasutasok tizenhárman álltak bíróság elé, Bóte Lászlónak négyen segítettek a nagybányai bányászok ügyében, Papp Mihálynénak hét társa volt az Utasellátó Vállalatnál elkövetett csalásainál, míg Zsigrai György legalább tizenhét embert vont be a fizetési jegyzékek meghamisításába. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy mindegyik bűnszövetkezet megfelel ennek a kritériumnak.

A második meghatározás értelmében egy ilyen csoportnak hosszú távon vagy előre meghatározatlan ideig kell együttműködni. Vasanicsek esetében ez a meghatározás egyértelműen fennáll. Amikor 1950-ben elkezdődött az első ötéves terv, akkor ez számukra előre meghatározta a bűncselekmény keretét. Tisztában voltak vele, hogy az üzlet maximum öt évre fog szólni, tehát hosszú távra tervezhettek. A vasutasok csempészszövetkezeténél hasonló helyzet állt fent. 1952 őszén, amikor Ozsvárt és Fehér biznisze megmutatta, hogy a termékekre van kereslet, és gyakorlatilag „fű alatt” el tudják ezeket adni, illetve jelentős pénzt tudnak vele keresni, akkor már kirajzolódhatott számukra, hogy ezt a tevékenységet éveken át tudják folytatni. Számukra nem volt előre kódolva, hogy hol lehet ennek a vége, és valószínűleg, ha nem buknak le 1956 elején, akkor ezt a bizniszt akár még éveken át folytathatták volna. Az ő esetükben tehát előre meghatározatlan idejű együttműködésről beszélhetünk. Bóte Lászlónak és társainak is megfelelő kereteket adott a Bányász Saját Ház program.⁷⁶ A lakásépítésben Bóte László elsőbbséget élvezett, hiszen mint ötletgazda és az osztály vezetője az ő házát építették volna fel először, de a források alapján ezt követően a társai is új házba költözhetnek volna.⁷⁷ Megállapítható, hogy ebben az esetben is a hosszú távú, meghatározott ideig történő együttműködés figyelhető meg. Papp Mihályné és társai esetében szintén egy korlátlan ideig történő együttműködés esete állt fent. Amikor Tóth Sándorral elkezdtek üzletelni, majd csatlakozott hozzájuk Papp Mihály és Resch József, akkor nem tudhatták előre, hogy meddig kamatoztathatják ötletüket. A veszteségi százalékot felhasználva gyakorlatilag a lebukásukig tudták az üzletet folytatni. Összességében ezt kicsivel több, mint két évet ölel fel, de ebben az esetben sem beszélhetünk előre meghatározott időtartamról. Szintén ez az eset áll fent Zsigrai György és a fűtőházi családok esetében is. Zsigrai bűncselekménye az, ami az 1956-os forradalom után is folytatódott még, és a bukásának oka végül az

⁷⁶ Nógrád megyében 1953 és 1956 között 240 bányászházat terveztek építeni. MNL NML XXXV.31.a, MDP Nógrád Megyei Bizottságának ülései, 1953/1953-11-13 31_a/39. óe. 39/12.

⁷⁷ MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, Bf 239/1956 2-3. – a tárgyalási jegyzőkönyv alapján.

lett, hogy túl sok ember tudott a trükközésről, így valaki feljelentette. A tevékenysége gyakorlatilag addig észrevétlen volt a hatóság előtt, és bizonyára még hosszú ideig tarthatott volna, ha nem bukik le, ezért ebben az esetben is egy előre meghatározatlan idejű együttműködésről beszélhetünk.

A következő meghatározás szerint a bünszervezeteknek súlyos bűncselekményeket kell elkövetniük. Hogy ezt vizsgálni tudjuk, fontosnak tartom meghatározni, hogy mi számít súlyos bűncselekménynek. Napjainkban a büntető törvénykönyv a bűncselekményeket súlyosság szerint két csoportra osztja. Az enyhébbek közé – melyeket vétségnek nevez – azok a bűncselekmények tartoznak, melyeket gondatlanságból követnek el, vagy azok a szándékos bűncselekmények, melyekre a törvény maximum két évnyi büntetés kiszabását rendeli el. A súlyosabbak közé – amelyeket büntettnék hív – azok a szándékos bűncselekmények tartoznak, melyekre a törvény több mint két év szabadságvesztést szab ki.⁷⁸ Az 1950-es évek második felében az összes bűncselekmény büntetett volt, csak az 1961. évi V. tv. fogja visszahozni a vétségek fogalmát. A fogalommeghatározásnál ezért használtam az aktuális büntető törvénykönyv definícióját. Ezzel szemben az Európa Tanács Szervezett Bűnözés Büntetőjogi és Kriminológiai Kérdéseivel Foglalkozó Szakértői Csoportja úgy véli, hogy a börtönbüntetésnek minimum négy évig terjedőnek kell lennie. Ennek az áll a háttérében, hogy ők alapvető dolognak veszik, hogy a bűncselekményt bünszervezetek követik el, és ez súlyosbító, az eredeti büntetést megduplázó tényezőnek számít, de Magyarországon az 1950-es években még nincsenek bünszervezetek, csak olyan bünszervezetek vagy bűnözői csoportok, melyek összehangoltan és szervezeten követnek el bűncselekményeket. Bármely meghatározást vesszük azonban alapul, az öt esetből négyben elég egyértelmű képet kapunk. Vasanics Dezső vezető állattenyésztőt a sertésállományban tett károkért a Balassagyarmati Megyei Bíróság nyolc év börtönre, 500 forint pénzbüntetésre és tíz év közügyektől eltiltásra ítélte.⁷⁹ Bőte Lászlót, a Nagybátonyi Bányaüzem osztályvezetőjét hat év börtönre, 10.000 forint pénzbüntetésre és hat év közügyektől eltiltásra büntette a salgótarjáni járásbíróság.⁸⁰ Papp Mihályné, az Utasellátó Vállalat salgótarjáni részlegvezetője hat év börtönbüntetést, 10.000 forint pénzbüntetést és öt év közügyektől eltiltást kapott.⁸¹ Zsigrai Györgyöt, aki a salgótarjáni és a kisterenyei fűtőház bérszámfejtője volt, kilenc év szabadságvesztésre és tíz év közügyektől eltiltásra ítélte a Legfelsőbb Bíróság.⁸² A somoskőújfalui vasutasok esetében azonban ez a meg-

⁷⁸ 2012/C. tv. 4. § - 2012/C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, <https://ujbtk.hu/az-ujbtk-a-2012-evi-c-torveny/> (letöltés ideje: 2020.04.14.)

⁷⁹ MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, 000012/1955 15. – az ítélet alapján.

⁸⁰ MNL NML XXV.15.c, a Salgótarjáni Járásbíróság Büntetőperes Iratai, B 284/1956 1. – az ítélet alapján.

⁸¹ MNL NML XXV.15.c, a Salgótarjáni Járásbíróság Büntetőperes Iratai, B 1037/1955 5. – az ítélet alapján.

⁸² MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, B 610/1958 93. – a fellebbviteli tárgyalás ítélete alapján.

állapítás nem állt fent. A legsúlyosabb letöltendő büntetést Rékasi József kapta, aki mindössze négy hónap börtönbüntetést kapott, míg Fehért és Ozsvártot csupán hat hónap felfüggesztett büntetésre ítélték.⁸³ Ahhoz, hogy megértsük, hogy mi lehetett ennek az enyhe büntetésnek a hátterében, érdemes megvizsgálni, hogy milyen időpontban és politikai környezetben zajlott a tárgyalás. Elsőfokon a Balassagyarmati Megyei Bíróság 1957. március 13-án tárgyalta ezt az esetet. A megyei bíróság csupán február elején folytatta tovább a működését, hiszen október 25. után szünetelt a bíraskodás az egész országban, majd december 15-től a katonai bíróságok ítéleztek. 1957 tavaszán azonban egyértelműen a megtorloperek – főleg a salgótarjáni események, valamint a sortűz „bűnösei” elleni ügyek – élveztek prioritást a bíróságokon. Ennél fogva ez az 1956 ősze előtt még fontos ügy az októberi események miatt gyakorlatilag lényegtelenné vált, és a megyei bíróság igyekezett minél gyorsabban lezárni. Ennek fényében nehéz megítélni, hogy vajon milyen büntetést kaphattak volna ezek az emberek, ha nem ilyen különleges környezetben tárgyalják ezt az esetet. Azonban az jelzésértékű lehet, hogy a megyei bíróság elsőfokon tárgyalta az ügyet, a rendőrség közel ötven tanút hallgatott meg, az eset aktája több mint háromszáz oldal, illetve a nyomozati jelentés szerint a bűnszövetkezet több mint félmillió forint értékű árut hozott be az országba, így én ezt elegendő feltételnek tartom ahhoz, hogy a súlyos bűncselekmények közé lehessen sorolni.⁸⁴

Az utolsó pont szerint a bűncselekményeket anyagi haszonszerzés és/vagy hatalmi pozíciók érdekében követik el. Az anyagi haszonszerzést az összes esetben alá tudjuk támasztani. Vasanics Dezsőék tevékenysége közvetlenül erre irányult, hiszen már a működésük elején meghatározták, hogy céljuk az év végi profitok bezsebelése.⁸⁵ Ezeket a bevételeket a munkaversenyek rendszeres megnyerésével tudták még tovább fokozni.⁸⁶ A somoskőújfalui csempészbanda esetében is egyértelműen megállapítható ez a tevékenység. A csempészett áruk eladásával jutottak anyagi haszonhoz, amelyet aztán feléltek és elköltöttek.⁸⁷ Bóte Lászlóék esetében az anyagi haszonszerzés közvetett módon valósult meg. Ennek lényege az volt, hogy Bóte nem a saját pénzén vett alapanyagokkal építette fel a családi házát, valamint a munkáért sem kellett az azon dolgozóknak munkabért fizetnie, ezért ő úgy jutott anyagi haszonhoz, hogy a felépített házáért szinte semmit nem kellett fizetnie. Papp Mihályné és társai esetében is

⁸³ Ebben az is közrejátszhatott, hogy több társa ellene vallott a kihallgatások és a tárgyalás során. MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, B 27/1957 5–159. – a tanúk és a vádlottak vallomásai, valamint a tárgyalási jegyzőkönyv alapján.

⁸⁴ Uo. 285. – a nyomozati jelentés alapján.

⁸⁵ MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, 000012/1955 8–14. – a tárgyalási jegyzőkönyv alapján.

⁸⁶ A Szabad Nógrád egyik száma például egy felhívást tesz közzé, melyben Vasanics Dezső munkaversenyre hívja ki a megye összes állami gazdaságát. Szabad Nógrád, 1954. február 24.

⁸⁷ Stefán A. K.: A szervezett bűnözés i. m. 194.

az anyagi haszonszerzés volt a bűncselekmény mozgatórugója. Az italok feketén árulásának az volt az előnye, hogy ebből nekik származott anyagi hasznuk, és nem az Utasellátó, a Szesz- vagy a Borforgalmi Vállalatoknak. Ez a megállapítás viszont leginkább Zsigrai György és a fűtőházi dolgozók esetében mutatkozik meg. Zsigrai azzal, hogy többletpénzt utaltatott ki a munkatársainak, már eleve anyagi hasznot biztosított számukra, majd miután ezen összegek közel felét visszakapta, így ez számára is bevételt jelentett. Ezzel a módszerrel az eset fővádlottja éves fizetését gyakorlatilag megháromszorozta.⁸⁸

Összességében – ha elfogadjuk a somoskőújfalui csempészbándánál levezetett érvelésem, akkor – az összes esetben fennállnak a vizsgálat kötelező összetevői. Mindegyik bűnszövetkezetnél megfigyelhetjük, hogy többen követik el ezeket a bűntetteket, az együttműködések egyértelműen hosszú távra vagy meghatározatlan időre szólnak, melyek kimerítik a súlyos bűncselekmények fogalmát, és ezeket a cselekedeteket biztosan az anyagi haszonszerzés motíválta.

A vizsgálat esetleges összetevői

Ebben a pontban sorra veszem, hogy az esetleges kritériumok hogyan jelentkeznek az egyes eseteknél. Az első pont értelmében a csoport valamennyi résztvevőjének meghatározott feladata, szerepe van. A Kisterenyei Állami Gazdaság csalóira ez a megállapítás egyértelműen igaz. A csoport élén álló Vasanics Dezső volt a vezető állattenyésztő, ő határozta meg, hogy milyen feladatai lesznek a brigád többi tagjának. Somogyi Dénes, Varga János és Lázi Károly gazdasági dolgozók voltak ebben a csoportban, és az ő feladatuk a tenyésztés irányítása és felügyelete volt, így mindenkinek megvolt a meghatározott feladata. A somoskőújfalui csempészek üzleteléseinél is megfigyelhető, hogy mindenkinek meghatározott feladata volt. Ezek alapján a vasutasokat három csoportba tudjuk sorolni. Az első csoport feladata volt, hogy a csehszlovák vasutasoktól átvegye az országba hozott árut.⁸⁹ Ilyen személyek voltak Nagy Gyula, Karman István, Bede Géza és ifj. Pápai József. A második csoport a kapcsolatot valósította meg Somoskőújfalu és a vasúti fővonalon dolgozó Fehér József között. Ezek a vasutasok, amikor Somoskőújfaluban jártak, az első csoportban szereplő személyektől megvették a csempészt árut, majd azt eljuttatták a Miskolc–Hatvan–Budapest Keleti pályaudvar vonalon dolgozó Fehérnek és társainak. Ilyen személyek voltak Princz Pál, Ozsvárt Pál, Rékasi János, Rékasi József és Páternoszter Jenő. A harmadik csoport tagjai pedig csak az értékesítéssel foglalkoztak. Vezetőjük Fehér József volt, aki egy évtizedes,

⁸⁸ Zsigrai György éves fizetése 16.800 Ft volt. MNL NML XV. 4.c. Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, B 610/1958 414. – Zsigrai György vallomása alapján.

⁸⁹ Ez legtöbbször úgy zajlott, hogy akkor valósították meg az termékek adásvételét, amikor megfordították a csehszlovák vasúti kocsikat a Somoskőújfalu állomástól távolabb. MNL NML XV. 4.c. Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, B 27/1957 66–68. – Nagy Gyula vallomásai alapján.

a vasútnál eltöltött ideje alatt jelentős kapcsolati hálót épített ki, ami lehetőséget biztosított számára, hogy kiépítse és alkalmazza ezt a háromlépcsős rendszert. Segítői az értékesítésben szintén az ezen a vonalon dolgozó Gott János, Hamvas István és Csizmarik Gyula voltak.⁹⁰ Bóte Lászlóék esetében megfigyelhető a résztvevők meghatározott szerepe. Bóte mint osztályvezető és ötletgazda irányította a csoportot, és használta fel a „zsákmányt”. Szűcs József, Lukács Ferenc, Szederkényi Lajos és Kúti Károly pedig fedezték a kitervelőt.⁹¹ Papp Mihályné és társai esetében is megjelenik a feladatmegosztás. Az élen a koordinátor és vezető Pappné állt, akinél a szálak összefutottak. Ő szerezte be Tóth Sándortól és Resch Ferenctől az italokat, és árusította ezeket. Később férje is csatlakozott hozzá, de ő csak az árusításban kapott szerepet, Hatvanban. Ezen kívül a kocsmák csaposai, Varga Ferencné, Krasznai Lászlóné és Vass Istvánné, valamint az Utasellátó Vállalat helyi raktárosa, Király Tivadar is be voltak avatva, bár nekik csak igen kis szerep jutott az üzletből és a bevételekből.⁹² Zsigrai Györgyék esetében is megállapítható a résztvevők nyilvánvaló szerepe. Ezt két részre lehet bontani. Zsigrá, mint könyvelő egyedül alkotja az első csoportot. Ő a beosztásából kifolyólag az összes többi személy felett állt, ő intézte a pénzügyi csalás jelentős részét, ő utaltatott ki plusz pénzeket, ő hamisította meg, majd később alkalmazott kettős könyvelést, és ő szerezte meg a bevételek legnagyobb részét. Az összes többi személy pedig a második csoportot alkotta. Nekik csak az volt a feladatuk, hogy felvegyék a pénzt, titokban tartsák az üzletet, és a felét visszaosszák a könyvelőnek.⁹³

A második meghatározás értelmében megjelent a belső fegyelem valamilyen formája. Ezt szintén mindegyik esetről megfigyelhetjük, hiszen elengedhetetlen volt mindegyik csoportban, hogy a tevékenységük több éven keresztül sikeres legyen, valamint fontos volt a profit szétesztésénél, hogy az üzlet átlátható, ezáltal vissza-ellenőrizhető legyen. Ugyanezt tudjuk elmondani arról, hogy a bűncselekménynek kereskedelmi, üzleti formát kell öntenie. Az összes esetről megállapítható, hogy gazdasági bűntettekről beszélhetünk, és szorosan kötődnek az államon belüli – vagy a vasutasoknál részben országon kívüli – kereskedelemhez vagy valamilyen üzleti tevékenységhez.

Az erőszak alkalmazását, a média, politika, rendőrség, igazságszolgáltatás befolyásolását, illetve a pénzmosást az összes esetben kizárnám. Mint dolgozatom korábbi fejezetében említettem, a rendőrség megerősödésével megfigyelhető, hogy az erőszakos bűncselekmények visszaszorultak. Aki jelentős bevételt szeretett volna szerezni, az erőszakos eszközökkel nem tudta ezt a

⁹⁰ MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, B 27/1957 5–159. – a tanúk és a vádlottak vallomásai, valamint a tárgyalási jegyzőkönyv alapján.

⁹¹ MNL NML XXV.15.c, a Salgótarjáni Járásbíróság Büntetőperes Iratai, B 284/1956 2–3. – a tárgyalási jegyzőkönyv alapján.

⁹² Uo. B 1037/1955 6–9. – a tárgyalási jegyzőkönyv alapján.

⁹³ MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, B 610/1958 1–88. – a vádirat, a tárgyalás, valamint a tanúk és a vádlottak kihallgatási jegyzőkönyvei alapján.

célt megvalósítani, mert azonnal a rendőrség, az ÁVH és az igazságszolgáltatás célkeresztjébe került volna, így csak a felszín alatti trükközések, csalások vezethettek eredményre. A média, a rendőrség, az igazságszolgáltatás befolyásolása is teljesen elképzelhetetlen volt az ötvenes évek elején. Az 1950-re kialakuló, nagyon erős, totális államban lehetetlen volt, hogy egy bűnözői csoport befolyásolni tudja ezeket a szervezeteket. Egyrésztől ugyancsak feltűnt volna a szerveknek, ha valaki ezzel próbálkozik, másrészt pedig azonnal lebuktak volna, és így a tervük már idejekorán meghiúsult volna. A pénzmosás csak Zsigrai György esetében merülhet fel, de nála is azt lehet megállapítani, hogy célja a fizetési jegyzékek meghamisításával a profit megszerzése, realizálása, nem pedig az illegális bevétel elfedése volt.

A nemzetközi együttműködés – egy bizonyos szinten – csak a somosi vasutasok esetében fedezhető fel. Ők azok, akik külföldi termékekkel kereskedtek Magyarországon, és ezekért az árucikkért fizettek, majd haszonnal továbbadták. A többi csoport esetében ilyen megoldások nem figyelhetőek meg.

Összegzés

A dolgozatom végén szeretnék választ adni azokra a kérdésekre, hogy ezek a csoportok miért lehettek sikeresek, milyen közös pontok és különbségek figyelhetőek meg közöttük, illetve milyen társadalmi és politikai környezetben tevékenykedtek.

A siker alapvető titka mindenképp több összetevőben keresendő. Az egyik ilyen a kockázatvállalás. A csoportok közül majdnem az összes – Zsigrai György és társai a kivétel, mert ők csak 1954 után kezdik a bűncselekmények végrehajtását – fel merete vállalni, hogy gyakorlatilag a legerősebb politikai terroruralom alatt próbálnak illegális bevételekre szert tenni. Felmerülhet a kérdés, hogy vajon mi szükség volt erre ebben az időszakban. 1952–53 a Rákosi-korszak legelnyomóbb, legnyomasztóbb éveinek egyike. Az észszerűtlen iparosítás eredményeként az életszínvonal süllyedt, közszükségleti cikkek tűntek el az áruházak polcairól, és általános lett az élelmiszerhiány. Ezek a tényezők leginkább a vidéki lakosságot érintették, így ők úgy érezték, hogy a nyomorba forduló szegénység miatt csak a városba, fővárosba való költözéssel tudják elkerülni a halált.⁹⁴ Az ilyen periféria helyzetben lévő és ezt megelőzően főleg agrártevékenységgel foglalkozó megyékben – mint például Nógrád megye – az emberek előbb folyamodhatnak olyan drasztikus megoldásokhoz, mint a bűnözés. Ezek az emberek ekkoriban joggal érezhették, hogy az adott helyzetben nincsen veszítenivalójuk, ami kiindulóalapot lehetett a bűncselekmények elkövetéséhez.

A másik ilyen közös pont a láthatatlan tevékenység. Az összes csoportnál megfigyelhető, hogy a korszakhoz képest nagyon szervezetten működtek, és jelentős anyagi bevételekre tudtak szert tenni. Az állami ellenőrzés még csak

⁹⁴ Gyarmati Gy.: A Rákosi-korszak. i. m. 194–195.

lassan tudott lépést tartani ezekkel a folyamatokkal, és ezek a tevékenységek, trükközések ezért lehettek hatékonyak éveken keresztül. A siker harmadik titka, hogy nagyon jól érvényesült a csoportokban a hierarchia. Minden esetről megfigyelhetjük, hogy van egy vezető, akinek nagyon jó képességei vannak, vagy jó munkahelyi beosztása van a csoport irányításához, ami megalapozta a sikeres munkát.

Mindegyik esetben szembeűnő, hogy a munkahely volt a kapcsolatteremtő közeg. Ennek háttérében a teljes foglalkoztatottságra való törekvés állhatott, valamint hogy az erőltetett iparosítás és a növekvő norma miatt az embereknek nem volt sok szabadideje, így nagyon fontos volt szerep jutott a kapcsolati háló kiépítésében a munkahelynek. Megfigyelhető az is, hogy a vasutasokat leszámítva minden csoport az állami vagyon megszerzésére törekedett. Ennek a háttérében az állhatott, hogy ekkorra már megvalósul az államosítás gyakorlatilag minden vállalat, üzem és gyár esetében, így a magántulajdon szerepe elenyészővé vált. Ezt különböző bűnözési tendenciák is alátámasztják. Az 1950 és 1970 között az esetek döntő hányadát (hozzávetőlegesen 60-70%-át) a vagyon elleni bűncselekmények adták. Saját kutatásom alapján megállapítható, hogy ezek közül is a döntő részt (több mint 80%) a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett bűnesetek teszik ki.⁹⁵ Ebben változás majd a hetvenes évek elején következik be, amikor a második gazdaság miatt nagyobb vagyont szerző emberek ellen növekvő számban megjelentek a személyi tulajdon elleni bűncselekmények. Ilyen keretek között megállapíthatjuk, hogy aki komoly bevételre szeretett volna szert tenni, az csak az állami vagyon megszerzésével tudta ezt végrehajtani. Szintén közös pont, hogy az összes bűnszövetkezet Salgótarján környékén működik. Kutatásom során talákoztam nem Salgótarjánhoz köthető esetekkel is, de megfigyelhető, hogy azok a bűnözői csoportok, akik igazán nagy bevételre tettek szert, mind az újdonsült megyeszékhely körzetében tevékenykedtek. Ennek legfőbb oka az lehet, hogy itt volt a megyei központja a legtöbb állami vállalatnak, így a legtöbb pénzt is ezen területről lehetett megszerezni.

Ezek után nézzük meg, milyen lényeges különbségek vannak a csoportok között! Alapvetően ilyen különbség a létszám. Viszonylag alacsonyabb, négy-öt fős létszám figyelhető meg azon csoportoknál, amelyek valamilyen állami programot, akciót használtak fel arra, hogy pénzt szerezzenek. Ilyen volt Vasanic Dezső és társainak csoportja, akik az első ötéves tervet használták arra, hogy prémiumok révén plusz jövedelmet szerezzenek, míg Bőte Lászlóék voltak a másik bűnszövetkezet, akik a Bányász Saját Ház program lehetőségeit aknázták ki, hogy anyagi hasznot húzzanak. Ezekben az esetekben azért volt szükség a kisebb létszámra, mert jóval nagyobb volt a lebukás veszélye. Sokkal könnyebben célponttá válhattak volna, ha nagyobb létszámban vesznek részt a bűncselekményekben. Két esetben – a vasutasoknál és a fűtőházi csalóknál – 12 fő feletti létszámmal találkozhattunk. Mindkét esetben hatékonysági és

⁹⁵ Az egységes bűnügyi statisztika megteremtésére csak a hatvanas években kerül sor, az első a KSH oldalán is megjelenő év pedig 1965. *Gönczöl K.*: Bűnözés i. m. 61.

profitnövelési indokok húzódnak a háttérben. A vasutasok esetében minél több árut tudtak behozni és továbbadni, annyiival több lett a bevételük. A fűtőházi csalók esetében pedig a bérszámfejtő Zsigrai Györgynek is érdeke volt, hogy a lehető legtöbb embertől kapjon vissza pénzt. Egyrészt ez növelte a bevételeit, másrészt feltűnő lett volna, ha két azonos munkakörben dolgozó ember fizetése jelentősen eltér. Köztes állapot volt Papp Mihályné és társainak esete, akiknek limitálva volt a létszámuk, mert már nem tudtak volna új embereket bevonni. Ahogy a második fejezet bevezetésében is írtam, különbségek voltak a módszerek között is. Megfigyelhető, hogy vannak, akik már meglévő stratégiákat alkalmaztak, és vannak, akik újtónak számítanak. A csempészség már a negyvenes évek második felétől rendszeres volt, így a somoskőújfalui vasutasok már egy bevált módszert alkalmaztak. Ezzel szemben újdonság volt Vasanicsék és Bőtéék esete, akik egy friss állami programból akartak hasznot húzni. Ugyancsak ebbe a csoportba tartozik a szesz törvényt felhasználni kívánó bünszövetkezet esete. Elképzelhető, hogy a törvény kikapuit korábban már próbálták kihasználni, de a második világháború, valamint az ezt követő újjáépítés miatt ennek lehetősége valószínűleg csak az ötvenes években lehetett reális. A fűtőház csalói, különösen Zsigrai György pedig egy teljesen egyedi módszert alkalmazott, mely a munkatapasztalatán és az éleslátásán, valamint a nehéz helyzetén alapulhatott, így segítve őt hatalmas bevételhez.

Feltehetjük a kérdést, hogy hazánkban vajon tényleg szervezett bűnözés volt-e az 1950-es évek első felében. A jelenlegi meghatározásokat és elképzeléseket figyelembe véve véleményem szerint igen. Azonban egyetértek Nyitrai Endre megfogalmazásával, hogy jelenleg a szervezett bűnözés kifejezés nagyon tág fogalmat ölel fel.⁹⁶ Ezek pontosításával, szűkítésével – mind a jog álláspontját, mind a kriminológia és a kriminalisztika képviselőinek véleményét figyelembe véve – megadható lenne egy pontosabb, mindenre kiterjedő álláspont, ami akár ki is zárhatná a piacgazdaságon kívüli tevékenységeket a szervezett bűnözés köréből. Ennek ellenére úgy látom, hogy az általam vizsgált időszak mindenképpen fordulópontnak tekinthető. Ezekben az években jelentek meg olyan csoportosan elkövetett gazdasági csalások, amelyek már nagyobb szervezettséget és összhangot igényeltek, valamint több éven keresztül képesek voltak illegális bevételhez juttatni a benne részt vevő személyeket. Ezek alapján mindenképp jelentősége van ennek a korszaknak abban a tekintetben, hogy előfutára lesz majd a hetvenes évek elején egyre nagyobb számban elkövetett, a már korábban a kutatók, szakemberek által is szervezett bűnözésnek tekinthető bűncselekményeknek.

⁹⁶ Nyitrai E.: A szervezett bűnözés elleni i. m. 8.

Felhasznált források és szakirodalom

Források

- 1938/XXX. törvény cikk a szeszegyedáruságról,
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93800030.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D41>, letöltés 2020. ápr. 13.
- 1975/II. tv – 1975/II. tv., a társadalombiztosításról, <http://jogiportal.hu/index.php?id=ap2wlmiumsjsqb0zdt&state=19960901&menu=view>, letöltés 2020. ápr. 16.
- 2006/CI. tv., az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről., <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0600101.TV>, letöltés 2020. ápr. 16.
- 2012/C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, <https://ujbtk.hu/az-uj-btk-a-2012-evi-c-torveny/>, letöltés 2020. ápr. 14.
- 75/1952. (VIII. 30.) MT rendelet a sertés forgalmának és levágásának szabályozásáról, valamint a kocaállomány nyilvántartásáról
Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, 000012/1955
- MNL NML XXV.15.c, a Salgótarjáni Járásbíróság Büntetőperes Iratai, B 1037/1955
- MNL NML XXV.15.c, a Salgótarjáni Járásbíróság Büntetőperes Iratai, B 284/1956
- MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, B 27/1957
- MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes Iratai, B 610/1958
- MNL NML XXXV.31.a, MDP Nógrád Megyei Bizottságának ülései, 1953/1953-11-13 31_a/39. őe. 39/12

Sajtó

- Szabad Nép, 1952. november 30.
- Szabad Nógrád, 1954. február 24.
- Népszava, 1954. november 25.
- Szabad Nógrád, 1955. szeptember 24.

Szakirodalom

- Ádám Zsigmond: Futólépés az alvilágba. Bp. 1983.
- Ádám Zsigmond: Reszkess, alvilág! Bp. 1984.
- Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Bp. 2006.

- Bacsa Gábor*: A rendőrképzés 1945–1950. In: Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis) 13. (2007) 16. sz. 7–14.
- Balázs Judit*: A bűnözéstől a szervezett bűnözésig. Gazdaság és társadalom. 3. (2002) 2. sz. 177–207.
- Berki Antal*: A szervezett bűnözés Magyarországon 2011. Rendvédelem, 1. (2012) 1. sz. 36–50.
- Bersten, Michael*: Defining organised crime in Australia and the USA In: Australian & New Zealand Journal of Criminology, 23. (1990) 1. sz. 39–59.
<https://doi.org/10.1177/000486589002300104>
- Bezsenyi Tamás*: „Nem szabad minden egyszerű tolvajlásból rendszer-ügyet csinálni”: A szocialista kori magánkereskedelem és állami vendéglátás területén jelentkező szervezeti és szervezettséget mutató bűnelkövetői hálózatok összehasonlítása. In: A normán innen és túl. Szerk. Kovács Janka – Kökényessy Zsófia – Lászlófi Viola. Bp., 2017. 47–77.
- Bezsenyi Tamás*: A szervezett bűnözés történeti és szociológiai aspektusai. Magyar Rendészet 15. (2015) 2. sz. 11–24.
- Bezsenyi Tamás*: Megszervezett bizonytalanság avagy a szervezett bűnözés mint a szocialista kori nyilvánosság tabuja. Metszetek – Társadalomtudományi folyóirat, 4. (2015) 1. sz. 36–55.
<https://doi.org/10.18392/metsz/2015/1/3>
- Bezsenyi Tamás*: Nem minden Mohikán Indián? A galéri bűnözés történeti és kriminológiai aspektusai. In: Kelet-európai sorsfordulók: Tanulmányok a 80 éves Palotás Emil tiszteletére. Szerk. Bartha Eszter – Fóris Ákos – Mezei Bálint – Nagy Éva Katalin – Szuda Krisztina Eszter. Bp. 2016. 203–214.
- Bócz Endre – Lakatos János*: A kriminalisztika egyes aktuális elméleti kérdései. Bp. 2008.
- Dezső András*: Maffiózók mackónadrágban. A magyar szervezett bűnözés regényes története a 70-es évektől napjainkig. Bp. 2019.
- Donald Cressey – David Ward*: Delinquency, crime, and social process. New York. 1969.
- Fóti Andor*: Itt az R-csoport. Bp. 1980.
- Fóti Andor*: Kelepcében az alvilág. Bp. 1982.
- Galcsik Zsolt*: Nógrád megye közigazgatási és területi változásai, 1872–2005. Salgótarján 2005.
- Gönczöl Katalin*: Bűnözés és társadalompolitika. Bp. 1987.
- Gyáni Gábor*: A bűnözés Horthy-kori történetéhez In: Történelmi Szemle 47. (2005) 3-4. sz. 381-392.
- Gyarmati György*: A Rákosi-korszak. ÁBTL-Rubicon. Bp. 2011.
- Horn János*: Egy szakma tündöklése és hanyatlása. Avagy hogy látják a szénbányászat elmúlt 50 évét azok, akik művelték és irányították. Bp. 2002.
- Jakab Sándor*: Nógrád megye története 1944–1962. Salgótarján 1973.
- John J. Macionis – Linda Marie Gerber*: Sociology. Toronto 2010.

- Kiripovszky Csaba*: Az emberkereskedelem és a szervezett bűnözés kapcsolata a prostitúció tükrében. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, 8. (2007) 75–81.
- Kriminológia. Szerk. Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer. Bp. 2000.
- Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll. Szerk. Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós. Bp. 1999.
- Magyar büntetőjog. Általános rész. Szerk. Horváth Tibor. Bp. 2007.
- Magyar Jogtörténet. Szerk. Mezey Barna. Bp., 2007.
- Majtényi György*: Egy forint a krumplis lángos. Bp. 2018.
- Marton Ádám*: Infláció, fogyasztói árak Magyarországon a második világháború után I. (1945–1968) Statisztikai Szemle 90. (2012) 5. sz. 489–520.
- Moldova György*: Bűn az élet...Riport a rendőrökről. Bp. 1985.
- Molnár Pál*: Salgótarján társadalmi viszonyainak fejlődése 1945 és 1980 között. In: A Nógrád megyei múzeumok évkönyve. Szerk. Szvircsek Ferenc. Salgótarján 1982.
- Nyitrai Endre*: A szervezett bűnözés elleni küzdelem büntetőjogi és kriminalisztikai eszközei. Doktori értekezés. Pécs 2017.
- Nyitrai Endre*: A szervezett bűnözés története. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis) 25. (2015) 43–46. sz. 47–62.
<https://doi.org/10.31627/RTF.XXV.2015.43-44-45-46N.47-62P>
- Parádi József – Óry Károly*: A magyar rendvédelem története. Bp. 1995.
- Sas Ferenc*: A 125 éves a fővárosi rendőrség története 1881–2006. Bp. 2006.
- Stefán Antal Krisztián*: A szervezett bűnözés hajnala? Bűnszövetkezetek Nógrád megyében az 1950-es években. Historia Nostra 3. (2019) 1. sz. 175–207.
- Stefán Antal Krisztián*: Büntetőperek a Balassagyarmati Megyei Bíróságon 1957–1961. Historia Nostra 4. (2020) 1. sz. 131–141.
- Talpfák. Néprajzi írások a vasútról. Szerk. Bali János – Máté György. Bp. 2008.
- Valuch Tibor*: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2001.

Internetes források

- <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/1988-2/magyarorszag-3C8C/gazdasag-3CD7/nominal-es-realber-realjovedelem-3CF4/>, letöltés 2020. ápr. 13.
- <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/otevesterv.htm>, letöltés 2020. ápr. 9.
- https://index.hu/tudomany/tortenelem/2017/11/15/kiszokitett_hajjal_akasztottak_fel_a_magyar_broadway_angelojat/, letöltés 2019. júl. 20.
- http://pestbuda.hu/cikk/20180209_romokbol_feltamado_budapest, letöltés 2019. okt. 17.

„HOGYAN LEHET A HÁZASSÁGOT FELBONTANI?” HEVES VÁRMEGYEI VÁLÓPEREK MIKROTÖRTÉNETI VIZSGÁLATA (1919–1920)

SAMU TÜNDE

Bevezetés

Témaválasztás oka, eredetisége

1919. március 22. reggelén új fejezet vette kezdetét a magyar történelemben. A Forradalmi Kormányzótanács irányításával olyan gyors és radikális, a hagyományokkal és a korábbi elképzelésekkel szakító átalakításokat vezettek be, melyek mind az államéletre, mind a gazdaságra és a társadalomra jelentős hatással voltak.¹ Dolgozatomban ezt az időszakot a válóperes gyakorlat szemszögéből vizsgálom, így a főcímben idézett kérdés egészen új olvasatot kap, annak ellenére, hogy akár mindennapi helyzetben is elhangozhatna. A vizsgált korszakban ugyanis folyamatosan változott a jogszabályi környezet. Emiatt 1919 és az azt követő év kirívó volt mind statisztikai, mind jogi, mind pedig eljárásrendi szempontból. Kutatásom fő gondolata, hogy a bevezetésre kerülő rendeletek és a Tanácsköztársaság eszmeiségének hatására egyszerűsödő válóperes procedúra kielégített egy jelentős társadalmi igényt, mely a beadott válóperek számának radikális emelkedéséhez vezetett.

A dolgozatnak három célja van. Elsőként az, hogy részletesen bemutassam azokat a jogszabályi változásokat, amelyek meghatározták és alakították ezt az időszakot. Ez azért is fontos, mert a Forradalmi Kormányzótanács, majd az azt követő Peidl-, de főként a Friedrich-kormány rendeletei élesen ellentétes szabályozást vezettek be a bontójogban. Azonban míg rendeleteket jogerőre emelni viszonylag könnyű, annak társadalmi hatásait nem lehet figyelmen kívül hagyni. A dolgozatomban így arra a kérdésre is igyekszem választ találni, hogy a gyorsan változó jogi környezet milyen hatással volt a válóperekre, hogyan igazodtak el a felek ezekben a szituációkban, továbbá milyen komplikációkat eredményezhetett mindez az ügymenetben.

Ebből következik a dolgozat második célja, miszerint szeretnék egy átfogó képet adni a válóperes eljárásban bevezetett változásokról. Ezek ugyanis gyökeresen változtatták meg a procedúra folyamatát, és jól tükrözik az országot éppen irányító politikai hatalom elképzeléseit a válóperekről.

---

¹ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. 2005. 123–132.

Végül, de nem utolsó sorban a harmadik és egyben legfontosabb célom az alábbi megállapításra irányul: a statisztikával foglalkozó irodalom a háború utáni időszakot a válóperek szemszögéből úgy jellemzi, hogy „*az elválások száma és aránya a háború alatt Európaszerte mutatkozott csökkenéssel szemben a fegyverletétel óta úgy nálunk, mint több más európai államban újabb gyarapodásnak indult.*”² Ennek okait általában a világháborúra és a trianoni határrendezés társadalmi és gazdasági hatásaira vezetik vissza.³ Viszont azt fontos kiemelni, hogy 1918 és 1920 között nincsenek adatok a válásokról, ugyanis a Statisztikai Hivatal adatgyűjtése a háború és az ország belső bizonytalansága miatt szinte teljesen leállt. Bár évekkel később igyekeztek pótolni az adatokat, a válásokkal kapcsolatosakat végül nem sikerült. Dolgozatommal ezért a fentebb említett, általánossá vált szakirodalmi alapvetést szeretném alátámasztani/megcáfolni egy mikrotörténeti kutatás révén.

Kutatásom középpontjában Heves vármegye áll, amit több ok miatt választottam. Egyfelől, mert a válásokkal foglalkozó szakirodalomban említés szintjén jelenik meg csupán, továbbá a statisztikai adatok bemutatása során is kevés figyelmet kapott a térség. Másfelől Eger érseki központ volt, mely befolyásolhatta a bontópereket.

Historiográfiai áttekintés és forrásadottságok

A válásokkal foglalkozó szakirodalom elég széles körű. A jogi munkáktól a történeti áttekintéseken keresztül az esettanulmányokig rengeteg cikk, tanulmány, könyv foglalkozott már ezzel a társadalmi jelenséggel jellemzően valamilyen speciális szempontból közelítve meg a témát. Emiatt három nagyobb csoportot lehet alkotni ezekből a munkákból.

Az elsőbe tartoznak azok a szövegek, amelyek a jogi háttér formálódásával foglalkoznak. Ide sorolhatóak azok a bírói, ügyvédi, jogászi cikkek, melyek folyóiratokban jelentek meg, és mindössze egyetlen törvény vagy épp rendelet szövegével, értelmezésével, hatásával foglalkoznak. Példaként említhetjük Sztehlo Kornélt,⁴ illetve Tóth Gáspárt,⁵ akik a Házassági törvényről és egyéb váláshoz kapcsolódó témákról (például bontóokok, tartásdíj) jelentettek meg cikkeket. Kiemelendő Rév Erika munkája,⁶ ugyanis ő az előbbiekkal ellentétben

² 1919–1925. évi népmozgalmi statisztika. Szerk. Szél Tivadar. Magyar statisztikai közlemények Ú.S. 74. köt. Bp. 1929. 13.

³ 1919–1925. évi népmozgalmi statisztika i. m. 13.; 1919–1922. évi Kormányjelentés. 359.

⁴ Sztehlo Kornél: Vitás kérdések a házassági jog köréből. Ügyvédek Lapja, 1901. november 23. 5–6.; Sztehlo Kornél: Követelhet-e a nő tartásdíjat míg a házasság jogérvényesen fennáll? Jogtudományi Közlöny, 1874. július 22. 239–240.

⁵ Tóth Gáspár: A bíróságok és az új házassági törvény. A Jog, 1895. október 20. 289–299.; Tóth Gáspár: Az elhagyás nem bontó ok. Jogtudományi Közlöny, 1899. február 10. 45–46.

⁶ Rév Erika: Válóperek krónikája. Bp. 1986.

teljes áttekintést ad a magyar bontójog fejlődéséről, a kánonjog által szabályozott időszakról kezdve egészen a Családjogi törvény 1974-es módosításáig. Ezen jogszabályokat bontóperekkel támasztja alá és egészíti ki, így átláthatóbb képet kaphat az olvasó arról, hogy az egyes változtatások miként jelentek meg a budapesti válások során.

Ide kapcsolódik még Degré Alajos⁷ munkája is, melyben a polgári házasság kialakulásának lépcsőfokait veszi górcső alá, a Házassági törvény hatályba lépéséig. Ebből a munkából sokkal részletesebb képet lehet kapni a polgári házasság bevezetéséről, és ezáltal a válás intézményének állami kézbe vételét megelőző komoly politikai és jogi vitákról.

A második csoportba tartoznak a történeti áttekintő munkák. Ide sorolhatóak azok a művek, melyek a jogi változások mellett a politikai, társadalmi, történelmi eseményeket is feltárják. Ilyen például Roderick Phillips⁸ könyve, melyben egészen a kezdetekig nyúlt vissza, hogy rámutasson, hogyan alakult ki, és miért lett szüksége ilyesfajta lehetőségre a társadalomnak. De itt van a helye Nagy Sándor⁹ legújabb könyvének is, amely a legfrissebb a témában, de ebben leginkább a 18–19. század eseményeire fókuszál. Emellett számtalan további szempontot is adott, amely alapján a válásokat társadalomtörténeti és szociológiai szempontból vizsgálni lehet. Ezek az elemzések Heves vármegye vonatkozásában csak a kutatás későbbi fázisában valósíthatóak meg, mivel jelen dolgozat procedurális szempontból vizsgálja a bontópereket.

Fontos továbbá kiemelni Péter László¹⁰ tanulmányát, melyben részletesen elemzi az állam és az egyház viszonyát, továbbá bemutatja azokat az eseményeket, jogszabályokat melyek meghatározták, esetenként szabályozták ezt a köteléket.

A harmadik és egyben utolsó csoportot az esettanulmányok alkotják. Ide tartoznak azok a szövegek, amelyek egy-egy bontópert ragadnak ki az adott kontextusból, és ez alapján igyekeznek bemutatni az adott kor, illetve város szokásait vagy mindössze a válási procedúra menetét. Itt kiemelendő Kasza Georgina¹¹ és Mátay Mónika,¹² illetve mellettük Nagy Sándor¹³ másik munkája is,

⁷ Degré Alajos: A polgári házasság kialakulása Magyarországon. Jogtudományi Közlöny (1983) 1. sz. 36–42.

⁸ Roderick Phillips: Amit Isten összekötött... (A válás rövid története). Bp. 2004.

⁹ Nagy Sándor: „Engesztelhetetlen gyűlölet”: válás Budapesten (1850–1914). Bp. 2018.

¹⁰ Péter László: Az állam és az egyház viszonya és a civil társadalom Magyarországon: történeti áttekintés. In: Az Elbától keletre. Szerk. Péter László. Bp. 1998. 355–378.

¹¹ Kasza Georgina: „Mitsoda élet az ilyen!” Péter Krisztina contra Szőke László. (Egy reformkori válóper története). Acta Papensia (2004) 1–2. sz. 15–37.

¹² Mátay Mónika: Barta Gergely contra Zefer Mária: egy XIX. századi debreceni válóper dilemmái. In: A mesterség iskolája. Tanulmányok Bácskai Vera 70. születésnapjára. Szerk. Bódy Zsombor – Mátay Mónika – Tóth Árpád. Bp. 2000. 244–274.

¹³ Nagy Sándor: Schosberger Ilona különös házassága. In: A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére. Szerk. Halmos Károly et al. Bp. 2009. 48–57.

melyek az 1700-as évektől az 1800-as évek végéig szemezgettek Debrecenben és Budapesten lezajlott bontóperek közül.

A szakirodalom viszonylag sokfajta szemszögből foglalkozik ezzel a társadalmi jelenséggel, de leggyakrabban az 1894. évi XXXI. törvénycikk (a köznyelvben Házassági törvényként ismert) előzményeit, következményeit vizsgálják. A két világháború közötti időszak szinte vakfoltnak nevezhető, mindössze a huszadik század bontójogi összefoglalói, illetve a nagyobb áttekintő munkák szólnak róla,¹⁴ azok is csupán a jogszabályok változásait és az új rendeleteket vizsgálják. Ennélfogva a Tanácsköztársaság és az azt követő időszak válóperes gyakorlatáról összefoglaló munka mindezedáig még nem született. Bár Rév Erika külön fejezetet szentel könyvében ennek a periódusnak, de részletesen nem foglalkozik ezzel az időszakkal. Továbbá Pap Tibor¹⁵ egy teljes tanulmányban mutatja meg a Forradalmi Kormányzótanács rendeletének előzményeit, azonban ő inkább a későbbi Családjogi törvény tükrében vizsgálja ezt az eseményt, és a kommün bukását követő bontójog szempontjából viszontagságos időszakról nem ejt szót.

A tágabb kutatási téma vizsgálatát a Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltárában őrzött lajstromkönyvekkel kezdtem. Ezek olyan nagyméretű könyvek, melyekben minden, az egri törvényszékhez beérkezett ügyet rögzítettek, így például a büntetőperek, a birtokrendezési ügyeket, a pénzügyi pereket, továbbá a bontóperek is. Összesen 34 ilyen kötet áll rendelkezésre az 1915 és 1949 közötti időszakból, melyekből kiválogattam a válásokat, és rendszereztem egy Excel táblázatban. 1915 és 1949 között 5941 válópert indítottak meg, azonban a fennmaradt peranyagok száma ennél jóval kisebb, mindössze 669 pertestet digitalizáltam. Ennek oka az, hogy a többi ügy az évek során vagy eltűnt, vagy pedig kiselejteztek 1972-ben hely-, illetve papírhiány miatt.

Az ügyek digitalizálása után az adatbázisban leszűrhetővé váltak a jelen dolgozathoz szükséges időszak perei. Annak érdekében, hogy a lehető legtöbb információ kiderüljön az eljárásról, illetve az abban szereplő házasságokról, minden házassági anyakönyvi bejegyzést összegyűjtöttem. Azonban három frigy külföldön kötött (kettő a mai Románia és egy a mai Csehország területén), így ezek anyakönyvei hiányoznak. Emellett egy másik házasság anyakönyvét semmilyen úton-módon nem tudtam megszerezni, így ennél is, mint a másik háromnál, csak a peranyagra támaszkodhattam. Az utólagos bejegyzésekből a legtöbb esetben kiderült a per végeredménye, emellett az újránházasságok esetében az is, hogy mikor kötöttek új házasságot. Ezekben az esetekben a pusztán véletlen segített hozzá ahhoz, hogy megtaláljam az új anyakönyvi bejegyzéseket, bízva abban, hogy ugyanazon a településen házasodtak újra.

¹⁴ *Cserbáné Nagy Andrea*: A házassági jog kodifikációi. PhD-értekezés. Miskolc 2012.; *Magyar jogtörténet*. Szerk. Mezey Barna. Bp. 1996.

¹⁵ *Pap Tibor*: A házasság felbomlásának problematikája a Magyar Tanácsköztársaságban. *Jogtudományi Közlöny* (1959) 2–3. sz. 61–68.

A fentiekén túl megvizsgáltam a sajtót is, ugyanis a korábbi időszakban előfordult, hogy egy-egy érdekes eset megjelent az újságokban. Ehhez átnéztem 1919. március 21-től az *Egri Újságot* (mely 1919-től kezdődően az *Egri Vörös Újság* nevet viselte, majd többször is nevet váltott: *Egri Munkás*, *Egri Népujság*). A sajtó azonban valószínűsíthetően az alacsony oldalszám miatt nem jelentetett meg válással kapcsolatos híreket. Bár rendeleteket lehozott az újság, a mindennapi életet érintő határozatok (például házasság; válás; törvénytelen gyermekek helyzete) nem a helyi sajtóban, hanem az irányító hatalom központi országos napilapjában, a *Népszavában*, valamint a szakpolitikai tematikájú *Proletárjogban* jelentek meg.

Ezeken felül fontos forrásként szolgáltak még a Statisztikai Hivatal által készített összesítések. Ilyen volt a *Statisztikai Évkönyv*, melynek 1880-tól egészen 1934-ig mindegyik évfolyamát felhasználtam, hogy egy közel teljes képet adhassak az országos kontextusról. Emellett kiemelendő az *1919–1925. évi népmozgalmi statisztika*, illetve a vonatkozó év *Kormányjelentése*, melyek szintén az adatok pontosításához járultak hozzá, illetve megerősítették azt a tényt, hogy a dolgozat gerincét képező időszakból nincsenek országos és lokális adatok, viszont utalásokat tettek a válások számának növekedésére, melyet később a szakirodalom átvett, és alaptételként kezelte.

Történeti előzmények

„Vajon egy megrohadt kötelék, miért felbonthatatlan?“¹⁶: a felekezeti jogok és az egyházi bíróságok időszaka

Az alapvető álláspont, ami a katolikus doktrínához köthető, hogy az érvényesen megkötött házasságot nem lehetett felbontani, „*Amit tehát az Isten egybekötött, ember el ne válassza*“¹⁷ – szól a jól ismert idézet a Bibliából. Európában, ahol a kereszténység igen nagy teret hódított magának, ez az elv szilárdan tartotta magát, azonban mégis előfordultak esetek, melyekben a katolikus egyház végül a házasság érvénytelenítése mellett döntött. Ezen eljárások legfontosabb része a bizonyítékok felsorakoztatása volt, mely szakértői szemlével, tanúkihallgatással és eskütételi eljárással társult, és ezek segítségével igyekezett a bíró döntést hozni.¹⁸

Később, a 16. században a reformáció kétségbe vonta a házasságok felbonthatatlanságát. A protestáns reformerek szerint ugyanis a házasság egy polgári szerződés, ebből fakadóan az ehhez kapcsolódó ügyek mind a világi bíróságok hatáskörébe tartoznak, vagyis felbonthatóvá is válnak.¹⁹ A 17. század elejére kialakult az a helyzet Európában, hogy a házasság felbontása csak azokban az

¹⁶ Voltaire mondását Rév Erika idézi. Rév E.: Váloperek krónikája i. m. 11.

¹⁷ Márk evangéliuma 10:9

¹⁸ Magyar jogtörténet i. m. 66–67.

¹⁹ Phillips, R.: Amit Isten összekötött i. m. 75.

országokban volt lehetetlen vállalkozás, melyekben a római katolikus vallás szilárdan tartotta magát a protestáns felekezetekkel szemben.²⁰

Magyarországon sokáig ebben is az egyházi szokásjog volt a meghatározó. Azonban a 19. század második felében az állam egyre több rendeletet, jogi szabályozást léptetett életbe, mellyel az egyház jogkörei folyamatosan csökkentek, így a polgári intézmények és a világi törvényhozás egyre nagyobb szerepet tulajdonítottak saját maguknak a házasságok kötésével és felbontásával kapcsolatos ügyekben.²¹

Évszázadokon keresztül tehát az egyházak feladata volt a házasságokkal kapcsolatos kérdések megoldása, illetve az ezzel kapcsolatos bíraskodás joga is őket illette. Minden felekezet a saját szokásjoga alapján járt el ezekben az ügyekben. A 19. század második felében négyféle házassági jog volt érvényben Magyarországon, ami kaotikus helyzetet eredményezett a joggyakorlatban.²² A római és a görögkatolikusok a kánonjog szerint elzárkóztak a házasság felbontásától. A házasságot érvényteleníteni lehetett abban az esetben, hogyha az ok, amelyre az egyik fél hivatkozott, már a házasság megkötését is lehetetlenné tette volna, ilyen volt például a kényszer hatására létrejött frigy.²³ Ez abban különbözik a felbontástól, hogy ebben az esetben az egyházi bíróság azt nyilvánította ki, hogy a tárgyalt házasság sosem létezett, tehát érvénytelen volt.²⁴ Emellett azonban a feleknek lehetőségük volt az ágytól-asztaltól való elválasztásra. A „*separationes a mensa et thoro*”-ra akkor került sor, hogyha veszélybe került az igaz hit vagy az egyik fél testi, lelki épisége. Ebben az esetben felmentették a feleket az együttélés kötelessége alól, azonban a házasságuk továbbra is érvényesnek számított, így nem volt lehetőség az újrَاهázasodásra.²⁵

A görögkeletiek az 1868: IX. törvénycikk alapján jártak el.²⁶ Ennek értelmében a saját egyházuk szokásjoga volt az irányadó. Az evangélikusokra és a reformátusokra II. József házassági pátense volt érvényes egészen II. Lipót uralkodásának kezdetéig, végül az 1791-ben megalkotott XXVI. törvénycikk szabályozta a protestánsok jogállását. Protestáns egyházi bíróságokat kellett volna

²⁰ Phillips, R.: Amit Isten összekötött i. m. 51.

²¹ Phillips, R.: Amit Isten összekötött i. m. 75. Ehhez a folymathoz lásd bővebben: Degré A.: A polgári házasság i. m. 36–42.

²² Degré A.: A polgári házasság i. m. 39. Ezen felül további négygel egészíthető ki ez a felsorolás, azonban ezek mind Erdély területének felekezeteire vonatkoztak: erdélyi református egyház (saját joga), erdélyi evangélikus egyház (1870-ben létrejött házassági szervezete), erdélyi izraeliták (Osztrák Polgári Törvénykönyv), unitárius (házassági törvényeik) lásd bővebben: Tamási Anna Éva: A veszprémi és a székesfehérvári szentszékek törvénykezési gyakorlata házassági perekben 1850–1920. Doktori disszertáció. Szeged 2017. 46–47.

²³ Magyar jogtörténet i. m. 127.

²⁴ Phillips, R.: Amit Isten összekötött i. m. 18.

²⁵ Phillips, R.: Amit Isten összekötött i. m. 23.

²⁶ Tamási A.: Szentszékek törvénykezési gyakorlata i. m. 46.

felállítaniuk, azonban erre nem került sor, így a világi bíróságok hoztak ítéletet ezekben az ügyekben.²⁷

Végül pedig az izraelitákra az 1863. évi udvari kancelláriai rendelet vonatkozott, ugyanis a keresztény válásokkal ellentétben a zsidóknál nagyobb zavar uralkodott a gyakorlatban, hiszen egyik jogszabály sem adott a bíróknak vagy a feleknek konkrét utasítást az eljárásról, így a legtöbb esetben a bírók elfogadták a felek akaratát, a válóperes procedúra pedig formálissá vált.²⁸ A joggyakorlat csak később mozdult el abba az irányba, hogy elkezdje egymáshoz közelíteni a keresztény és zsidó válópereket – ezáltal nem tartva tiszteletben az izraelita szokásjogot – úgy, hogy az utóbbiak esetében is komoly vizsgálatokat folytatott a válóokok után.²⁹ Vegyes házasságok esetén a két felekezet szokásjoga alapján kettős bírászkodás útján döntöttek a házasság sorsáról.³⁰

Az érvényben lévő házassági jogok miatt a válni akarók helyzete bonyolult és átláthatatlan volt.³¹ Tovább nehezítette a korbán a helyzetüket az is, hogy a házasság felbontásának voltak további erkölcsi korlátai is, például az erőteljes nyomás a társadalom felől, mely inkább egyben tartotta az elromlott kapcsolatokat is, hiszen a közvélemény negatívan, kiközösítő módon ítélte meg az elvált embereket. Emellett a nők alárendelt pozíciója és az ebből fakadó gazdasági kilátástalanság is sok feleséget irányíthatott kényszerpályára.³² A válás és az elvált emberek helyzete, illetve megítélése főleg a 19. század végén fordult pozitívabb irányba, megjelent ugyanis az általános társadalmi igény, hogy egységes legyen a házassági jog, és emellett egyenlő legyen a bírászkodás.³³

Az új törvény 1894-es bevezetéséig a válással végződött házasságok száma országosan és vármegyei viszonylatban aránylag alacsony szinten mozogott, a fenti okokból kifolyólag.³⁴

²⁷ Degré A.: A polgári házasság i. m. 37.

²⁸ Nagy S.: „Engesztelhetetlen gyűlölet” i. m.. 207. Továbbá részletesen foglalkozik az izraelita szokásjoggal, a válások menetével és a felekezet helyzetével: Nagy S.: Schosberger Ilona i. m. 48–57.; Nagy S.: „Engesztelhetetlen gyűlölet” i. m. 206–211.

²⁹ Sztehló Kornél: A házassági elválás joga Magyarországon és az ország erdélyi részeiben. Bp. 1890. 80.

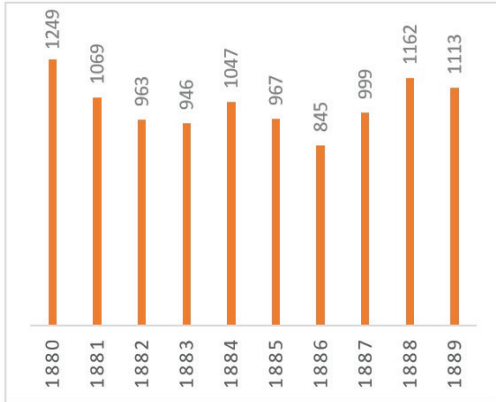
³⁰ Magyar jogtörténet i. m. 118.

³¹ Nagy S.: „Engesztelhetetlen gyűlölet” i. m.; Mátay M.: Debreceni válóper i. m.; Mátay Mónika: Törvényszéki játszmák: válás Debrecenben 1793–1848. Debrecen 2006.; Kasza G.: „Mitsoda élet...” i. m.

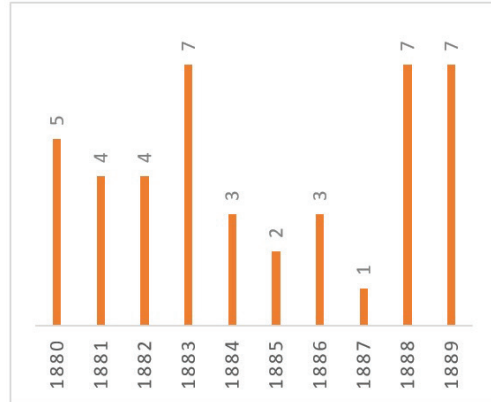
³² Mátay M.: Debreceni válóper i. m.

³³ Rév E.: Válóperek krónikája i. m. 13.

³⁴ Az 1890-es évvel (kiadás szerint 1892-ben) megszakad ezen adatok rendszeres közlése. Valószínűsíthető, hogy a Statisztikai Hivatal az adatközlés szabályainak rendezésére várt, hiszen ekkor már éles viták folynak a parlamentben és a jogi életben a Házassági törvényről. 1894-ben indul az új évfolyam, és a második számban közzétették országosan összesítve az elválással végződő házasságok számát.

1. ábra: Elválással felbomlott házasságok száma országosan a római katolikus érvénytelenítések nélkül (1880–1889)
(forrás: Statisztikai Évkönyv, 1880–1889.)

2. ábra: Elválással felbomlott házasságok száma Heves vármegyében a római katolikus érvénytelenítések nélkül (1880–1889)
(forrás: Statisztikai Évkönyv, 1880–1889.)

„...a házasságnak, mint közerkölcsiségi és társadalmi tényezőnek védelmezéséről és fentartásáról van szó”³⁵ – az 1894. évi XXXI. törvénycikk

A korábbi fejezetben ismertetett kaotikus és átláthatatlan helyzet miatt nem sokkal a kiegyezés után megjelent az igény egy egységes, polgári házassági törvény megalkotására. Ennek a törekvésnek az általános célja az volt, hogy a házasságot polgári tisztviselő előtt kelljen kötni, illetve az ezzel kapcsolatos pereket (például a felbontásokat) az állami bíróságok tárgyalják.³⁶

A jogászai körökre is nagy hatással voltak ezen törekvések, és viták alakultak ki az ezzel kapcsolatos törvény jellegéről.³⁷ Mindenképpen említést érdemel, hogy a kor egyik legnevesebb ügyvédje, Sztehlo Kornél száznál is több paragrafusból álló, terjedelmes törvényjavaslatot készített.³⁸

Bár a jogászok, ügyvédek köreiből az álláspontok és a nézetek eléggé különbözőek voltak, mégis egységes volt az a meggyőződés, hogy a házasság felbontása csupán rendkívüli esemény maradjon, következésképpen úgy gondolták, hogy a hangsúlynak a házasság megvédésén kell lennie, és a bontóper csak kivételes eszköz lehetett, a legvégső esetben, mikor az életközösség már elviselhetetlenné vált.³⁹

³⁵ Sztehlo K.: Házassági elválás i. m. 149.

³⁶ Degré A.: A polgári házasság i. m. 40.

³⁷ Uo.

³⁸ Sztehlo Kornél: Törvényjavaslat a házasság kötésének és felbontásának lehetőségéről. Bp. 1880.

³⁹ Rév E.: Váloperek krónikája i. m. 17.

A törvénytervezetek számos parlamenti és szakpolitikai vitát generáltak, de végül 1893. december 2-án szavazásra bocsátották a törvényt a parlamentben, és egy évvel később, december 9-én szentesítette az uralkodó.⁴⁰

1895. október 1-jével emelkedett jogerőre a Házassági törvény, ami egységes és átlátható rendszert teremtett. Egy alapos, precíz és jól átgondolt jogszabályról volt szó, mely szerint a házasság alapját az illetékes polgári tisztviselő előtt kötött frigy adja.⁴¹ Emellett fontos kiemelni, hogy minden házassággal kapcsolatos ügyet az állami bíróságok hatáskörébe helyeztek, a perekben az illetékes törvényszékek első fokon hoztak ítéletet, ami után volt lehetőség a fellebbezésre. A törvény 150 paragrafusból és tíz fejezetből állt össze, amiben foglalkozott az eljegyzéssel; a házassági akadályokkal; a házasság megkötésével és érvénytelenségével; a házasság felbontásával; az ágytól-asztaltól való elválasztással, és külön kitért a külföldi házasságok helyzetére, emellett az utolsó három fejezet szólt a büntető, vegyes és záró határozatokról.⁴²

Jelen dolgozat témájából adódóan, a felbontással foglalkozó rész a kiemlendő. Az erre vonatkozó fejezet egyik fő eleme a vétkeességi elv. Ez a gyakorlatban annyit, jelentett, hogy csakis akkor volt felbontható egy házasság, ha a férj, vagy a feleség, vagy esetleg mindketten vétettek a házasság normái ellen.⁴³ Ezáltal a bontóperben eljáró bíróság minden ügyben megállapította, melyik fél a vétkes és ezt a végítéletbe be is vezették. Ez bizonyos esetekben retorzióval járt, például házasságtörés esetén a vétkes fél nem házasodhatott össze azzal, akivel a tettet elkövette, továbbá gyakran a vétkes félnek kellett a per költségeit viselnie.

A házasságot csak és kizárólag a törvényben felsorolt válóokok alapján lehetett felbontani, emiatt a korábbiakhoz képest újfajta szisztémát hozott létre, amely immáron nem függött a felekezeti hovatartozástól vagy egyéb tulajdonságoktól.⁴⁴ Megkülönböztetünk kétféle csoportot. Elsőként a feltétlen bontóokok, melyek lényege, hogy ha az adott ok bizonyítást nyert, akkor a bíróságnak fel kellett bontania a házasságot. Ilyen volt például a házasságtörés, a kettős házasság, a jogos ok nélküli elhagyás (mely mögé rejtették a felek azt, ha közös megegyezéssel akartak válni, ez a korban ugyanis másként lehetetlen volt), a súlyos bántalmazás vagy szélsőséges esetben a másik életének veszélyeztetése, illetve ha az egyik felet börtönbüntetésre vagy halálra ítélik. Ezzel szemben voltak még feltételes bontóokok, melynek fennállása esetén a bírónak mérlegre kellett tennie, hogy az életközösség a felek között valóban annyira megromlott-e, vagy a felperes számára oly mértékben elviselhetetlen-e, hogy emiatt ki kell mondani a válást. Ebbe a csoportba tartozott a házastársi kötelesség megsértése, a közös gyermek bűncselekmény elkövetésére nevelése, de

⁴⁰ Cserbáné Nagy A.: Házassági jog i. m. 23–24.

⁴¹ Magyar jogtörténet i. m. 118.

⁴² Rév E.: Váloperek krónikája i. m. 17–21.

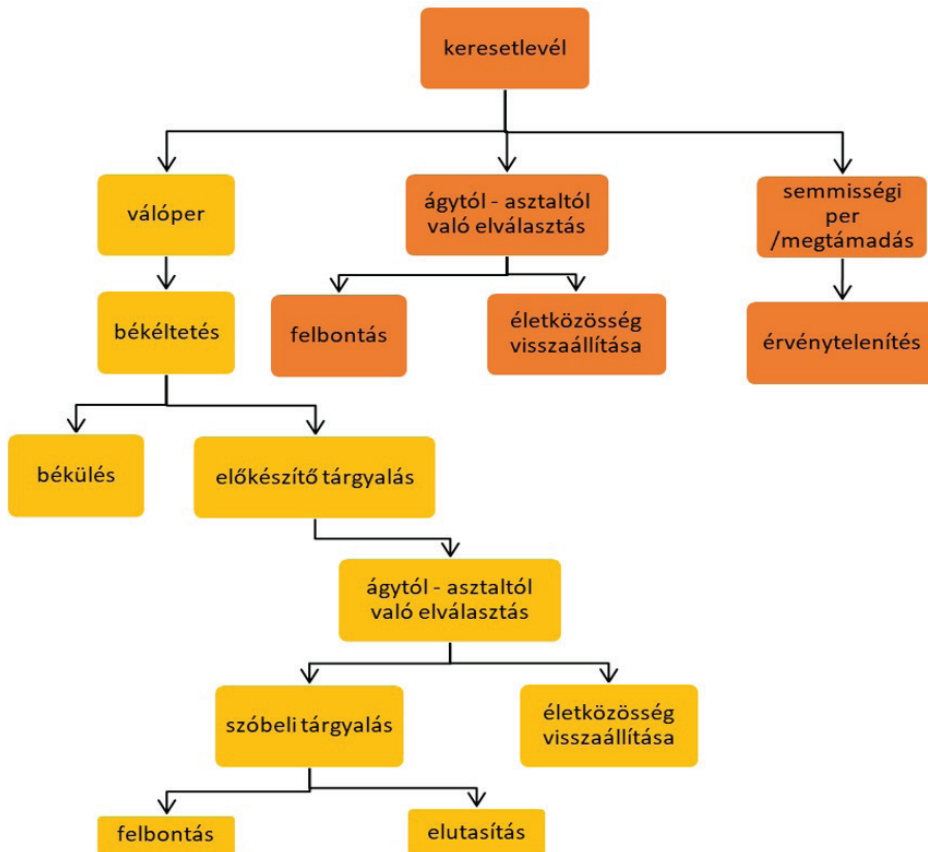
⁴³ Rév E.: Váloperek krónikája i. m. 17–18.

⁴⁴ Nagy S.: „Engesztelhetetlen gyűlölet” i. m. 211.

ide sorolható az erkölcstelen életvitel és az is, ha az egyik felet öt évnél rövidebb szabadságvesztésre ítélik.⁴⁵

A törvény bevezetése utáni időszak az ügymenetben azonban nem volt kifejezetten zökkenőmentes, ugyanis azon válóperek nagy részét, melyeket 1895. október 1-ig nem zártak le, újra kellett kezdeni, hiszen olyan felekezeti okokra hivatkoztak korábban, amelyek az új törvénnyel inkompatibilisek voltak.⁴⁶ A jogszabály egyébként nem szólt a procedúráról, emiatt a következőkben ismertetett ügymenetet a korábbi időszak polgári peres eljárását említő szakirodalom,⁴⁷ a feldolgozott Heves vármegyei válóperek, illetve az 1911. évi I. számú polgári perrendtartásról szóló törvény alapján készítettem el, melyen a válóperes procedúra mellett a felek egyéb lehetőségeit is ábrázoltam a 3. ábrán.

3. ábra: A házasság felbontásának procedúrája 1895 után
(saját szerkesztésű ábra)

⁴⁵ Magyar jogtörténet i. m. 120.; Rév E.: Válóperek krónikája i. m. 18.

⁴⁶ Nagy S.: „Engesztelhetetlen gyűlölet” i. m. 211.

⁴⁷ Kasza G.: „Mitsoda élet...” i. m.; Magyar jogtörténet i. m.; Rév E.: Válóperek krónikája i. m.

A válóperes folyamat a keresetlevél beadásával vette kezdetét. Ebben szerepelnie kellett a felperes és az alperes családi és utónevének, foglalkozásának és lakhelyének. Emellett feltüntették a házasságuk helyét és idejét is. A kereset további részében a felperes előadta azokat a tényeket, történéseket, amelyek miatt elindította a procedúrát, és felsorolta azokat a paragrafusokat, melyekre hivatkozva kérte a házasság felbontását. Szót ejtettek továbbá arról is, hogy született-e gyermek a házasságból, ha igen, mennyi és mikor.⁴⁸

Ezután következett a békéltetés. Az 1911. évi I. számú perrendtartásról szóló törvény az illetékes törvényszékek hatáskörébe helyezte a békéltetéseket. A Heves vármegyében fennmaradt iratok igencsak formálisak, általában annyit vettek jegyzőkönyvbe, hogy megjelentek-e a felek, illetve hogy mi az álláspontjuk, óhajtják vagy nem a házasság felbontását.

Ezt követően kezdődött az előkészítő eljárás, mely nem nyilvánosan zajlott. Ebben a szakaszban a feleknek meg kellett jelenniük a bíróság előtt, ahol a bíróság felülvizsgálhatta a bontóok időszerűségét/elévülését is. Amennyiben az eljárás tovább folytatódott, úgy a bíróság elrendelte a különélést, mely gyakorlatilag az ágytól-asztaltól való elválasztás volt, melyet minimum hat, maximum tizenkét hónapra lehetett elrendelni, és egy automatikus szakaszát jelentette az ügymenetnek, nem pedig a felek önálló döntését. Ez a rész azt a célt szolgálta, hogy a felek még meggondolhassák magukat a válást illetően, ezzel is próbálták védeni a házasságokat. Ha a felek helyreállították az életközösséget, akkor a per megszűnt, ha viszont nem, akkor a különélés letelte után három hónappal a felperesnek kérvényt vagy az alperesnek viszontkeresetet kellett beadnia, melyben a válóper folytatására kérte a bíróságot. Ellenkező esetben nem indult meg az eljárás.⁴⁹ Szélsőséges esetben mellőzheték az ágytól-asztaltól való elválasztás elrendelését, ha a házaspár békülésére semmilyen esély nem volt.

Amennyiben időben beadták a kérvényt, vagy mellőzte a törvényszék a különélést, a bíróság a kitűzött határnapon megtartotta a szóbeli tárgyalást. Ebben a szakaszban meghallgatták a feleket és a tanúkat is, majd a bíróság meghozta az ítéletet. A válópereknek két végkimenetele lehetett.⁵⁰ Egyfelől véget érhetett elutasítással, ebben az esetben a házasság jogerős maradt, a pert pedig megszüntették. Ez főleg olyan esetekben történhetett meg, ha a bíróság úgy találta, hogy az életközösség nincs annyira feldúlva (vagy az érintettek nem tudták bizonyítani a bontóokat), hogy a házasságot fel kelljen bontani. Másfelől pedig véget érhetett felbontással is, ami a felek szempontjából a legkedvezőbb végkimenetel volt. Ebben az esetben a bíróság a törvény megfelelő paragrafusára hivatkozva, illetve a vétkes felet – vagy feleket – megjelölve felbontotta a házasságot. A végítéletben rendezték el a gyermekekkel és a nőtartással kapcsolatos kérdésköröket is.

⁴⁸ Kasza G.: „Mitsoda élet...” i. m. 19–20.

⁴⁹ Rév E.: Válóperek rónikája i. m. 21.

⁵⁰ Uo.

Az illetékes törvényszék első fokon hozott ítéletet, ezután volt lehetősége az egyik vagy a másik félnek a fellebbezésre. Ekkor az ítélőtábla – a bírósági szervezet harmadik szintjén álló szerv – hozott döntést, amit szintén megfellebbezhettek, így ebben az esetben az ügyet a Kúria hagyhatta jóvá, helyezhette hatályon kívül vagy változtathatta meg.⁵¹ 1907-ig minden bontóperben kötelező volt a fellebbevitel, melyeket itt tárgyaltak, viszont az ebben az évben hatályba léptetett XVII. törvénycikkkel igyekeztek tehermentesíteni a Kúriát, innentől a fellebbezések először a megfelelő ítélőtáblára kerültek.⁵²

Fontos megemlíteni, hogy az ágytól-asztaltól való elválasztás helyzetének önálló procedúráként való rendezésével egyértelműen a katolikus doktrínának tett engedményt a törvény. Ez önkéntes dolog volt, melyet az egyik félnek a bíróságon keresetben vagy viszontkeresetben kellett kérnie. Két év után lehett megváltoztatni felbontásra, de az életközösséget is bármikor, különösebb jogi probléma nélkül visszaállíthatta a pár, mindössze az eljáró bíróságon be kellett jelenteniük.⁵³

Emellett módjukban állt a házasság érvénytelenítése is. Külön kell választani a semmisségi és megtámadási pereket. Előbbinek nem volt kötött határideje, és azokra vonatkozott, akik a törvényben megfogalmazott tiltások ellenére kötöttek házasságot (vérrokonság, bigámia). Utóbbi esetben megtámadhatta az egyik fél a frigyét (kényszerre hivatkozva), de csak egy éven belül volt erre lehetősége. Mindkét eljárás végén úgy tekintettek a házasságra, mintha meg sem történt volna.⁵⁴

Mivel a procedura ennyi különböző elemből, illetve részből állt, melyek akár külön-külön egy évig is húzódhattak, így igencsak időigényes folyamatról beszélhetünk. Átlagosan 1894 és 1896 között – tehát a Házassági törvény megalkotásának és bevezetésének időszakában – több mint három évig tartott egy válóper, a huszadik század első évtizedére pedig mindössze másfél évre csökkent a bontóperek átlagos időtartama.⁵⁵

Azonban ha a jog és az eljárás útvesztője, illetve az igencsak hosszadalmas ítélethozatal nem volt elegendő visszatartó erő valakinek, akkor szót kell ejteni a költségekről, ami ezek közül az egyik legkomolyabb tényező volt. Egy válóper olyan összegeket emésztett fel, melyet nem engedhetett meg minden társadalmi réteg. A végösszeg folyamatosan nőtt, kezdve a bíróság és más hivatalok bélyegilletékben fizetendő díjával, majd az ügyvéd és a házasságvédő tiszteletdíjával, vagyis általánosságban elmondható, hogy egy per hossza kapcsolatban állt annak költségességével, azonban nem mindig voltak egyenes arányosságban.⁵⁶

⁵¹ Rév E.: Válóperek rónikája i. m. 21.

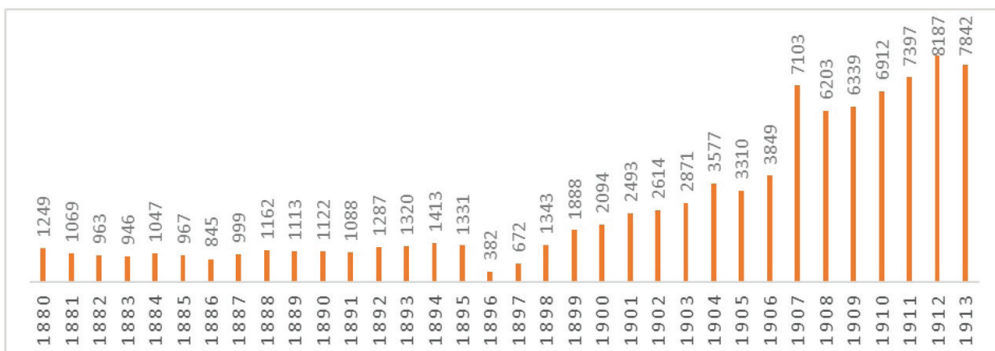
⁵² Nagy S.: „Engesztelhetetlen gyűlölet” i. m. 213.

⁵³ Magyar jogtörténet i. m. 120.

⁵⁴ Rév E.: Válóperek krónikája i. m. 48.

⁵⁵ Nagy S.: „Engesztelhetetlen gyűlölet” i. m. 212.

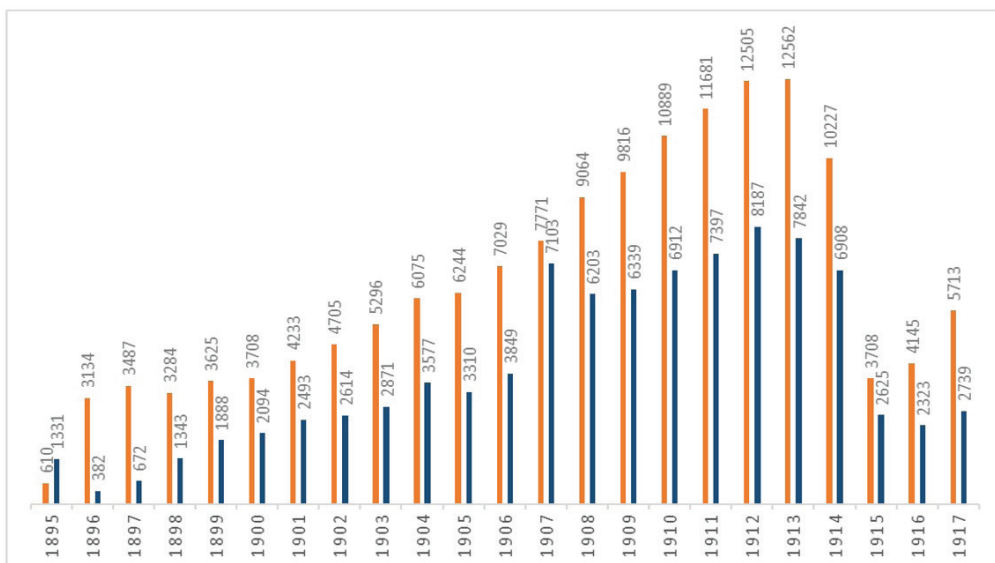
⁵⁶ Nagy S.: „Engesztelhetetlen gyűlölet” i. m. 245–253.

4. ábra: Elválással felbomlott házasságok száma országosan (1880–1913)

forrás: Statisztikai Évkönyv, 1880–1913.

Ha figyelembe vesszük a fent említett nehézségeket, akkor magyarázatot találunk a bontóperek számainak alakulására. Jól látható a fenti ábrám alapján, hogy a jogszabály bevezetése okozott némi bizonytalanságot a válni kívánók körében, hiszen harmadannyi házasság ért véget 1896-ban és 1897-ben felbontással, mint korábban. Ezt okozhatta a már fent említett hosszadalmas és költséges procedúra, illetve az is, hogy mindenkinek alkalmazkodnia kellett az új helyzethez, amit a törvény szabott meg. Azonban az idő előrehaladtával mind a felek, mind az ügyvédek megtalálták a járható utakat a válás eléréshez, így a számok meredeken emelkedni kezdtek. Részletes megyei adat ebből az időszakból egészen 1915-ig nem állt rendelkezésemre.

5. ábra: Benyújtott válóperek (narancssárga) és elválással felbomlott házasságok (kék) száma országosan (1895–1917)

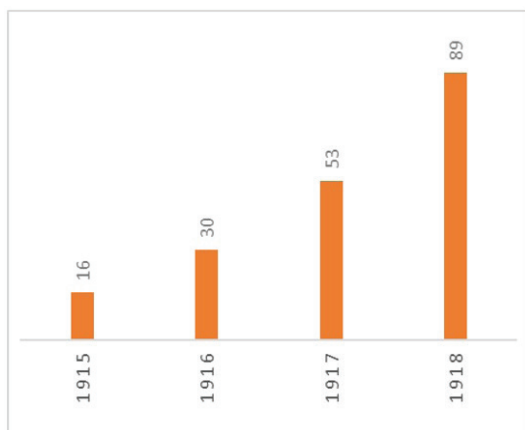
(forrás: Statisztikai Évkönyv, 1895–1917.)

1895. október 1-től közreadták a statisztikai évkönyvekben a válásokkal kapcsolatos ügyforgalmi adatokat, illetve egyéb részletes statisztikákat, melyek évenként rendszeresen megjelentek. A részletes statisztika olyan adatok közlését jelenti, mint a házasfelek utolsó együttlakása, az érvénytelenített házasságok időtartama, házassági perek típusai, vétkessé nyilvánítás, foglalkozásbeli eloszlás stb.⁵⁷ Jelen dolgozat szempontjából a legfontosabbak az ügyforgalommal kapcsolatos adatok, ugyanis így kiderül, hány válóper indult meg évente az országban (és a későbbiekben Heves vármegyéből is ilyen adatok állnak rendelkezésre). Ez alapján megfigyelhető egy folyamatosan és viszonylag egyenletesen, egészen az első világháborúig évről évre növekvő tendencia.

1907 után az emelkedést befolyásolhatta, hogy ettől az évtől már nem volt kötelező a fellebbvitel a Kúriára – a korábban említett tehermentesítés miatt –, így egyszerűbbé és gyorsabban lebonyolíthatóvá vált a procedúra.⁵⁸

1914-től pedig megindult egy igencsak meredek esése a számoknak. Ennek egyértelmű oka a világháború lehetett, mely egy létbizonytalansággal teli időszakot hozott magával. Már az 1914-es évben elkezdődött a csökkenés, és 1915-re harmadára esett vissza a benyújtott válóperek száma. Ekkortól megfigyelhető egy lassú emelkedés. Itt fontos megjegyezni, hogy a háború utolsó évéből nincsen országos adat. Azonban ebből az időszakból nem csak országos számok álltak a rendelkezésemre, ugyanis a Heves Megyei Levéltárban megtalálható lajstromkönyvekből kiderül, hány válást indítottak az egri törvényszék illetőségi területén 1915-től egészen 1949-ig.

Akárcsak országosan, lokálisan is megfigyelhető az emelkedés. Látható tehát, hogy bár a világháború kezdetben visszafogta és csökkentette a válópereket, azonban néhány év alatt ismét emelkedésnek indultak a számok, és a háború utáni években már jelentős kiugrás figyelhető meg. Egyértelműen kijelenthető tehát, hogy a Házassági törvénnyel új időszámítás vette kezdetét a magyar bontójogban.

6. ábra: Benyújtott válóperek száma Heves vármegyében (1915–1918)
(forrás: MNL HML VII. 1. c. 166–169.)

⁵⁷ Nagy S.: „Engesztelhetetlen gyűlölet” i. m. 479.

⁵⁸ Nagy S.: „Engesztelhetetlen gyűlölet” i. m. 213–214.

Forradalom és ellenforradalom a bontójogban

„...amikor nincsen szükség a házasság intézményének jogi szabályozására”⁵⁹ – a Tanácsköztársaság

A bontóperek szempontjából alapvetően két rendelet jogerőre emelkedése határozta meg ezt az időszakot. Ezek szemlélete, elképzelése a válóperekről – nyilvánvalóan világnézeti okok miatt – élesen ellentétes volt a korábbi szabályozással, ami nagymértékben befolyásolta a statisztikai adatok alakulását is. Ahogy az előző fejezetben már utaltam rá, a Házassági törvény idején mindenki számára érthető, egységes jogrendet kívántak életbe léptetni, emellett azonban a jogszabály segítségével a lehetőségeket szigorították és leszűkítették, ezzel igyekeztek védeni a házasságokat.

A Tanácsköztársaság idején a döntéshozók más szemszögből igyekeztek megközelíteni a bontópereket, melynek alapját az adta, hogy a rosszul működő, mindössze formálisan és kényszerből fenntartott, esetleg a világháború hatására tönkrement vagy túl gyorsan megkötött házasságokat egyszerűen, gyorsan és komplikációk nélkül fel lehessen bontani. Ez az elképzelés teljesen figyelmen kívül hagyta a tényt, hogy a válások száma ennek hatására nő vagy csökken, a cél az átlátható és könnyített eljárásrend kialakítása volt.

Sajnos a dolgozatom szempontjából kulcsfontosságú időszakból (1918 és 1920 között) nincsenek országos adatok. Ennek több oka is van. Alapvetően nehezítette a Statisztikai Hivatal működését az első világháború, majd az azt követő kaotikus időszak, melynek során elemi szinten omlott össze az ország. 1925-ben jelent meg az a *Statisztikai Évkönyv*, mely tartalmazta az 1919-től 1922-ig tartó periódust, és már ennek előszavában megfogalmazták a készítők, hogy „ez az évkönyv is magán viseli az anyagát képező időszak zavaros állapotainak képét”.⁶⁰ A könyv táblázatai ugyanis töredékesek, és jellemzően 1919/1920 adatai nincsenek meg, mert ebben az időben részben megszűnt bizonyos adatok gyűjtése, vagy pedig utólag történt meg, ami rengeteg energiabefektetést követelt a hivatal munkatársaitól. Már ebből is, illetve az ehhez készült kormányjelentésből, valamint a négy évvel később megjelent *1919–1925. évi népmozgalomból* is hiányoznak a válásokkal kapcsolatos információk. Szél Tivadar a *Statisztikai Szemlében* közölt cikkében ezt írta erről: „a háborút közvetlen követő évek törvénykezéseinek lanyhasága, sőt a vonatkozó statisztika szünete is megtöri az elválások történeti idősorának progresszióját(...)”.⁶¹ Ebből már egyértelműen kiderül, hogy semmiféle információt nem gyűjtöttek a proletárdiktatúra és az azt követő visszaállítás idejéből. Ennek magyarázata, hogy úgy tekintették, a bíróságok működése szünetelt a Forradalmi Kormányzótanács irányítása alatt. Ez nemcsak egy szubjektív felfogás volt, hanem – ahogyan azt később látni fogjuk – mindezt rendeletben rögzítették. Emellett a Tanácsköztársaság összeom-

⁵⁹ Proletárjog (1919) 5. sz. 38.

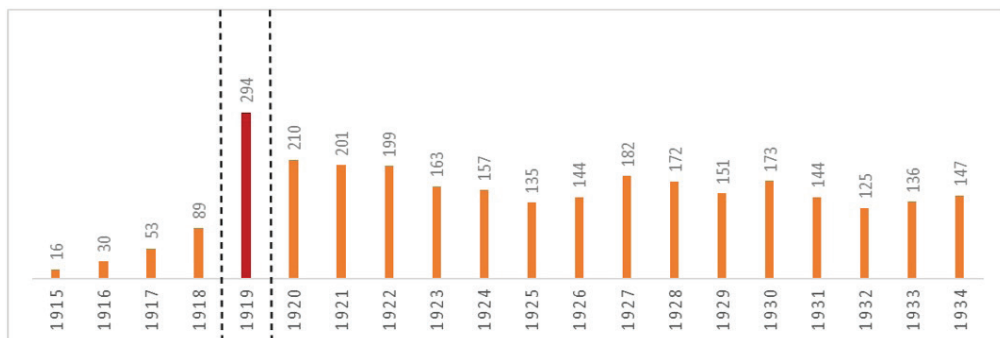
⁶⁰ Statisztikai Évkönyv 1919–1922. Előszó

⁶¹ Szél Tivadar: Az elválások újabb alakulása. Statisztikai Szemle (1934) 9. sz. 758.

lása után minden akkor felbontott házasságot újra érvényesnek nyilvánítottak, amivel gyakorlatilag ellehetetlenítették a válással kapcsolatos adatok gyűjtését.

A trianoni békekötés után növekedés figyelhető meg, 1921-ben és 1922-ben. Ezt a növekedést valószínűleg a visszaállítás időszaka okozta, ugyanis a Tanácsköztársaságot követő két új kormány minden módszert megragadott, hogy a Forradalmi Kormányzótanács felbontó végzéseit érvénytelenítse. Ezáltal a legtöbb bontópert újra kellett tárgyalni, illetve amelyekben nem hoztak végzést korábban, azokban ismét tárgyalás kezdődött. Ezek a kétszer tárgyalt perek 1921 körül fejeződtek be. Fontos kiemelni azonban, hogy ezek már a trianoni Magyarország területére vonatkozó adatok, így bár hasonlóknak tűnnek a számok a háború előttihez, mivel azonban ez már a lakosság egyharmadára vonatkozik, így a válások aránya jóval magasabbak voltak 1921 után.

Az országos adatokkal ellentétben Heves vármegyében a korábbi adatgyűjtésnek köszönhetően pontos adatokat tudtam vizsgálni. A 7. ábra mutatja, hogy az első világháború idején volt egy lassabb emelkedés, ami után következett egyfajta tetőzés, ugyanis 1919-ben hirtelen 294 darab lett a benyújtott perek száma, ekkora kiugrás nem figyelhető meg a következő években. Szinte a semmiből a háromszorosa lett az előző évinek, tehát Heves megyében láthatóan komoly változásokat hozott a Forradalmi Kormányzótanács XCIX/1919. számú rendelete.⁶²

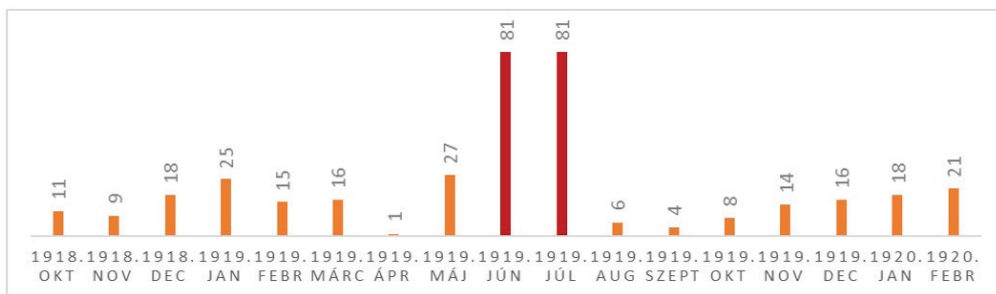
7. ábra: Benyújtott válóperek száma Heves vármegyében (1915–1934)

(forrás: MNL HML VII. 1. c. 166–177, 281–287.)

Ahogy a fenti ábrán látható, már az éves bontásban is feltűnő év volt a Tanácsköztársaság és az azt követő időszak. Azonban ahhoz, hogy teljes bizonyossággal kijelenthessem, hogy a kiugrást a Forradalmi Kormányzótanács rendelete okozta, meg kellett vizsgálnom az évet hónapokra lebontva.

⁶² A Forradalmi Kormányzótanács és népbiztosságok rendeletei III. 37.

8. ábra: Beadott válóperek száma Heves vármegyében (1918. október–1920. február)
(forrás: MNL HML VII. 1. c. 168–170.)

Kontrollhónapoknak 1918 utolsó három és 1920 első kettő hónapját használtam. Így vált egyértelműen bizonyíthatóvá, hogy az új jogszabály idézte elő a hirtelen növekedést, hiszen a rendelet 1919. május 19-én emelkedett jogerőre. Előtte áprilisban valószínűleg a fennálló rend gyökeres megváltozása okozta zűrzavar és az ezzel járó kivárás miatt csökkenhetett a válások száma, hiszen ekkor még nem volt jogerős az új szabályozás, azonban a sajtó már közölte az egyszerűsítésre vonatkozó igényeket, továbbá szünetelt az ítélelhozatal a polgári perekben. Május utolsó harmadában (mindössze egy válóper indult a rendelet előtt, május 7-én) kezdődött az emelkedés, mert éppen csak bevezették az új jogszabályt, és valószínűleg ezt a társadalom csak egy kisebb része érzékelte elsőre. Ennek a folyamatnak június és július volt a csúcspontja, amikor havonta 81 válóper indítottak meg, ami közel ötszöröse volt a korábbiaknak. Valószínűsíthető, hogy ekkorra jutott el Heves vármegyében az emberek többségéhez az új rendelet híre. Augusztustól a visszaesést egyértelműen a Tanácsköztársaság bukása utáni instabil politikai és jogi helyzet okozta. Egészen a korábbi bontójog visszaállításáig, tehát októberig fontos kérdésként élhetett a válni kívánók fejében, hogy hogyan és miként tudják majd tárgyalásra juttatni a perüket, illetve milyen sorsa lesz a már felbontott házasságoknak. Miután jogerőre emelkedett a Friedrich István vezette kabinet 5166/1919. M. E. számú rendelete, a beadott perek száma is rendeződött, és megindultak az újratárgyalások, melyeket a dolgozat következő fejezetében tárgyalok.

Felmerül a kérdés ezek után, hogy mit is tartalmazott a rendelet, amely a fentiekben látott radikális mértékben befolyásolta a válóperes gyakorlatot. A társadalom többsége számára úgy tűnhetett, hogy az új rendelet szinte egyik napról a másikra, minden előzmény nélkül került bevezetésre, viszont azoknak, akik követték az országos sajtóban zajlott vitát, melyre később még részletesen visszatérek, nem volt újdonság. Több intézkedés is megelőzte a házasság felbontásáról szóló jogszabályt. Kezdeként 1919. március 22-én az igazságügyi népbiztos I. számú rendeletével minden bírósági tárgyalást elhalasztottak mind polgári, mind pedig büntetőperekben. Majd ezt követően két nappal később március 25-én felállították a forradalmi törvényszékeket. Ezek helyzetéről a IV. számú rendelet intézkedett. Minden politikához kapcsolódó ügyben a forra-

dalmi törvényszékek intézkedtek, míg az ezektől mentes perekben – például válóperekben – a korábban működő bíróságok hoztak ítéletet. Ezek ugyanis nem tűntek el, bár működésük az új helyzet felállításáig szünetelt. Az átmeneti időszakban a népbiztos jelölte ki a bírót és a két ülnököt, akik eljártak.⁶³

Hasonlóan a korábbi törvényhez, a Tanácsköztársaság idején bevezetett rendeletet is megelőzte némi vita. Huszonöt évvel azelőtt komoly és heves nézeteltérések támadtak mind a politikai, mind a jogászai körökben a jogszá-bály megszületésével kapcsolatosan, azonban az alapvető elképzelések megegyeztek, mégpedig, hogy a házasság védelme álljon a középpontban, és a válás utolsó eszköz legyen csupán. 1919-re azonban úgy tűnik, hogy széles tömegek körében jelent meg az igény, hogy lazítsanak a bontójogon, mely meglátszik a jogászok diskurzusában. A Szocialista Jogászok Szövetségének újságjában, a *Proletárjogban* jelent meg Engel Zsigmond *A kommunista állam családjoga* című cikke.⁶⁴ A lap társszerkesztője ebben kifejtette azokat a szükséges reformelképzeléseket, melyekre az országnak szerinte szüksége volt a családjog terén. Megjelennek itt olyan modernebb koncepciók, mint például a közös megegyezésen alapuló válás vagy az egyoldalú felbontás. Ez azért is kiemelendő, mert szöges ellentétben állt a korábbi törvény által képviselt elvvel, miszerint a „*megegyezéses felbontást nem ismerheti el, mert ellenkezik a házasság erkölcsi jellegével*”.⁶⁵ Engel emellett megjeleníti azt a lehetőséget is, hogy a házasságot fel kell bontani az egyik fél komoly kérelmére még abban az esetben is, ha a másik ez ellen tiltakozik. Ez szintén olyan felvetés, mely teljesen eltér a korábbi gondolkodástól és hagyománytól. Mindezen javaslatokkal a rendelet egészen új irányt képviselt a válóperekkel kapcsolatban. Ezen lehetőségek korábban elképzelhetetlenek voltak, és a házasságok védelme érdekében talán inkább igyekeztek elzárkózni tőlük. Mégis ez a cikk pontosan alátámasztja azt a tényt, hogy az átalakítás mögött – a háború miatt feltételezhető társadalmi igény mellett – volt egy erőteljes ideológiai jellegű megfontolás, melyben a végső cél a válás procedúrájának teljes leegyszerűsítése volt. Ugyanis úgy vélekedtek, hogy „*(...) maga a tervezet csak átmenet a teljes kommunizmushoz, amikor nincsen szükség a házasság intézményének jogi szabályozására*”.⁶⁶

Szthelo Kornél ügyvédhez hasonlóan Engel Zsigmond is megjelentette tervezetét az újságban.⁶⁷ Ebben már részletesebb képet tárt mindenki elé arról, hogyan kellene zajlania a házasságokkal kapcsolatos ügyeknek. A javaslatban a korábbi cikkében megjelent elképzeléseket egészítette ki. A válásokkal kapcsolatos tervezet megjelenése után a Szocialista Jogászok Szövetsége többször is nyilvános vitát hirdetett a témával kapcsolatban, melyet közölt a *Proletárjog*.⁶⁸

⁶³ A Forradalmi Kormányzótanács és népbiztosságok rendeletei III. 37.

⁶⁴ *Proletárjog* (1919) 1. sz. 5–6.

⁶⁵ *Ladányi István*: Házasságjogi kérdések. Jogtudományi Közlöny, 1919. január 12 9.

⁶⁶ *Proletárjog* (1919) 5. sz. 38.

⁶⁷ *Proletárjog* (1919) 3. sz. 19.

⁶⁸ *Babus Antal*: Fülel Lajos az 1918–1919-es forradalmakban III. rész. Új Forrás (2002) 5.

Azonban az új hatalom bár mélyreható változtatásokat eszközölt, mégis végül a szélsőséges lehetőségektől (mint az egyoldalú bontás lehetősége) tartózkodott.⁶⁹ Ez abból is látszik, hogy a Forradalmi Kormányzótanács 1919. május 10-ei ülésén került napirendre Rónai Zoltán igazságügyi népbiztos rendelettervezete a házasságok felbontásáról. Az erről készült jegyzőkönyv arról számol be, hogy a tervezetet egy módosítással fogadták el, mégpedig „*hogy a felek kölcsönös megegyezése alapján a házasság feltétlenül felbontandó, egyébként az összes életkörülmények figyelembevételével a házasság felbontása tekintetében a bíróság belátása szerint dönt*”.⁷⁰

Két okkal magyarázható ez a fajta változtatás. Az egyik, hogy a már korábban említett tervezet, ami a *Proletárjogban* jelent meg, folyamatosan formálódott, csiszolódott, és végül szépen lassan szigorúbbá vált, mint a legelső verziója.⁷¹ A másik ok a politikai oldalon keresendő. 1919. március 25-én bevezették a VIII. számú rendeletet, mellyel minden együttélést házassággá nyilvánított a Forradalmi Kormányzótanács. Ez igencsak merész lépés volt, másnap már vissza is vonták. Vagy azért, mert tévedésből jelent meg, mint azt az igazságügyi népbiztos a *Proletárjognak* küldött levelében állította,⁷² de nem zárható ki az sem, hogy a túl gyors változás felháborodást vagy ellenállást okozott. Annyi bizonyos, hogy az utóbbi állítást támasztja alá, hogy a marxista történetírás igyekezett mindenhonnan eltüntetni a rendelet nyomát, illetve hogy a házasságok felbontásánál már óvatosabban jártak el, módosították a Rónai Zoltán által beterjesztett kezdeti javaslatot.⁷³

1919-ben a házasság maradandósága tehát már korántsem játszott fontos szerepet, a cél a jog és az eljárás leegyszerűsítése, szabadabbá tétele volt. Arra törekedtek, hogy a felek ne tartsák fent a már korábban tönkrement, a jogszabályi szigor miatt mindössze formálisan fennálló házasságukat, illetve kiutat kínáljanak a háború miatt tönkrement kapcsolatokból is.⁷⁴ Emellett ezzel az intézkedéssel is a korábbi évszázadokban fennálló, a társadalmat és a társadalmi együttélést átható, alapvetően konzervatív-keresztény értékrend megváltoztatására tettek kísérletet.⁷⁵

---

sz.; *Proletárjog* (1919) 4. és 5. sz.

⁶⁹ *Babus A.*: Fülep Lajos i. m.

⁷⁰ *Imre Magda*: A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei, 1919. Bp. 1986. 399–400.

⁷¹ *Babus A.*: Fülep Lajos i. m.

⁷² *Pap T.*: Házasság felbomlásának problematikája i. m. 63.

⁷³ *Babus A.*: Fülep Lajos i. m.; *Halász Pál*: A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása. Bp. 1959.

⁷⁴ *Rév E.*: Válogatott krónikája i. m. 53.

⁷⁵ A Tanácsköztársaság a szocialista ideológia szellemében a kapitalista társadalom eltörlésére törekedett, melynek keretében a polgári házasság is célkeresztbe került, ugyanis úgy gondolták, a házasság kötése és bontása minden esetben csakis a felekre tartozik mindenféle állami közreműködés vagy beavatkozás nélkül: *Pap T.*: Házasság felbomlásának problematikája i. m. 61–63. Jelen dolgozatban ennek eszmétörténeti hátterét bővebben nem tudom kibontani terjedelmi okok miatt. Bővebben lásd:

Az új rendelet a *Hogyan lehet a házasságot felbontani?* nevet kapta, melyet annak fontossága és központi szerepe miatt dolgozatomban címeül is választottam. Mindössze hét paragrafusa eltörpült a Házassági törvény azon 30 paragrafusa mellett, mely a válással foglalkozott. Az új szabályozás amellett, hogy megszabta, mikor lehetséges a válás, kitért arra is, hogy milyen esetben volt lehetséges. Ez azért is fontos, mert – ahogy korábban említettem – ezt az előző rendelkezés nem tette meg, nem szólt az ügymenetről.

Három alapvető különbség figyelhető meg a jogszabályok között. A XCIX/1919. számú rendelet teljes mértékben szakított a vétkeességi elvvel. Az ítéletet hozó bírónak már nem kellett eldöntenie, melyik fél volt a hibás a házasság megromlásában, és nem kellett vétkeesként megjelölnie a végítéletben.⁷⁶ Azt azonban fontos megemlíteni, hogy csak az a fél követelhetett tartásdíjat, „*aki a házasság felbontásában nem hibás (...)*”;⁷⁷ és emellett rászorult arra.

A második fontos különbség a felbontás szabályozása. Míg a Házassági törvény esetében szó volt feltételes és feltétlen bontóokokról, addig az új rendelet értelmében kétféle módon lehetett válni. Vagy a házasság felek közösen kérték a felbontást, ebben az esetben ez önálló oknak minősült; vagy egyoldalúan kérte valamelyik fél, ebben az esetben a bíróságnak meg kellett vizsgálnia a házasság történetét.⁷⁸ Utóbbi esetben csak akkor bontották fel a házasságot, „*ha a házasság felek egyéniségének és életviszonyainak gondos figyelembevételével oly körülményeket állapít meg [a bíróság – a szerző], amelyek miatt az életközösség további folytatását a házasság felbontásának nem lehet többé kötelességévé tenni*”.⁷⁹ Ez a kitétel azonban nagy hasonlóságot mutat a Házassági törvény 80. §-ának intézkedésével, mely szerint „*a házasság csak akkor bontható fel, ha a bíróság a házasság felek egyéniségének és életviszonyainak gondos figyelembevételével meggyőződött arról: hogy a felsorolt okok valamelyike következtében a házassági viszony annyira fel van dőlve, hogy a felbontást kérőre nézve a további életközösség elviselhetetlenné vált*”.⁸⁰ Gyakorlatilag a két szöveg megegyezik egymással. Ezzel az új rendelet azt sugallta, hogy nem kívánt egyelőre gyökeresen szakítani a Házassági törvény egyoldalú felbontást tiltó szándékával.

A harmadik alapvető különbség, hogy a XCIX/1919. számú rendelet értelmében a Tanácsköztársaság idején meghozott ítéletek ellen nem volt helye fellebbezésnek. Erre két ok miatt nem volt lehetőség, egyrészt a valóperes ügyekben való gyors eljárás koncepciójában egy fellebbezési eljárás csak komplikációkat eredményezett volna, másrészt az esetek döntő többségében

---

August Bebel: *A nő a szocializmusban*. Bp. 1957.; Friedrich Engels: *A család, a magántulajdon és az állam eredete*. Bp. 1949.; Karl Marx – Friedrich Engels: *Kommunista kiáltvány*. Bp. 1948.

⁷⁶ Rév E.: *Válóperek krónikája* i. m. 53.

⁷⁷ XCIX/1919. sz. rendelet 3.§

⁷⁸ Rév E.: *Válóperek krónikája* i. m. 53–54.

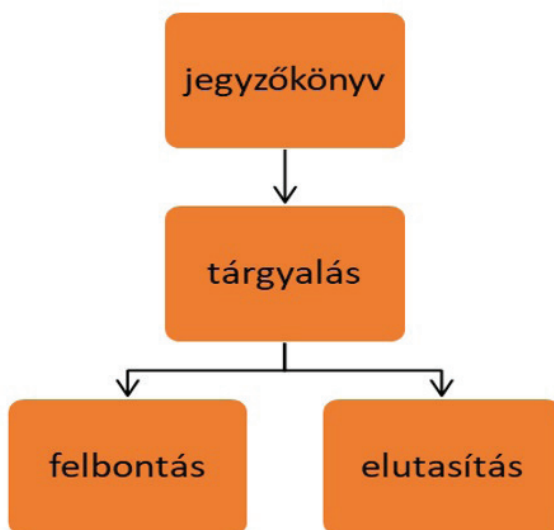
⁷⁹ XCIX/1919. sz. rendelet 2. §

⁸⁰ 1894:XXXI. tc. 80.§

az ítélet a felbontás volt, vagyis az új rendelkezés kielégítette a társadalmi igényt.

Ezek mellett a jogszabály tartalmazott olyan kivételes eseteket, melyek fennállása esetén a pert nem lehetett megindítani.⁸¹ Ilyen volt például, ha az egyik fél hadifogságba esett, a Vörös Hadsereg tagja volt, ha olyan megbízást teljesített, amelyre a kormány kérte fel. Abban az esetben, hogyha az egyik fél külföldön vagy megszállt területen tartózkodott, a rendelet kimondta, hogy megindítható a válóper, de csak akkor, ha az életközösség már legalább három éve megszakadt köztük. Ez történt Kiss Terézia és Csőke Ferencz válóperében.⁸² Előbbi azt állította a jegyzőkönyvben, hogy elhagyta férjét 1910-ben, és azóta különváltan éltek. A házasság felbontását kérte, azonban a férfi nem volt kihallgatható, mivel megszállt területen tartózkodott, a per ettől függetlenül (hiszen több mint 3 éve éltek külön) megindult, végzés végül egyéb okból nem született.

A rendelet paragrafusai, illetve az ügyek alapján felállítható annak az eljárásrendnek a modellje, amely alapján lezajlott egy-egy per.

9. ábrán: Válási procedúra a XCIX/1919. számú rendelet alapján
(saját szerkesztésű ábra)

Már első ránézésre is jól látszik a különbség. A korábbi, többszakaszos, különféle végkimenetek helyett két lépésben elérhették a felek a céljukat. Minden a jegyzőkönyv felvételével vette kezdetét. A korábbi keresetlevelekkel ellentétben, melyet a felperes írt és nyújtott be, a jegyzőkönyveket az anyakönyvve-

⁸¹ Pap T.: Házasság felbomlásának problematikája i. m. 66.

⁸² Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL HML) VII. 1. c. 853/1919

zető vagy a bíróság vette fel. Bár semmilyen szabályozás nem volt arról, hogy ezeknek hogyan kellene kinézniük, mégis megfigyelhető a formai egységesség a dokumentumok között. Mindegyik bevezető szakasszal kezdődött, amely tartalmazta a felvétel helyét, idejét, az anyakönyvvezető, illetve a megjelent felek nevét. Előfordult, hogy már ezekben megjelölték, hogy az első vagy a második paragrafus alapján óhajtanak-e válni. Az irat ezután a felek mondanivalójával folytatódott. Elmondták, mikor és hol kötöttek házasságot egymással, majd külön a férj, illetve külön a feleség kijelentette, hogy válni kíván-e. Az ív ezen részében beszélhettek a felek a házasságukról, és indokolhatták meg döntésüket. Itt fontos megjegyezni, hogy erre semmi nem kötelezte őket. Elegendő volt csupán kinyilvánítani az akaratukat, és a bíróság ugyanúgy befogadta és megtárgyalta az ügyet. Jól illusztrálja ezt, hogy az egri válások mindössze 40%-ában található csupán magyarázat.

Végezetül be kellett számolniuk, született-e gyermekük a házasságból, ha igen, akkor a születési adatokat és a gyermek nevét is megadták, továbbá hogy vagyoni követelésük van-e a másik felé. A jegyzőkönyv a jelenlévők aláírásával zárult.

1919 májusa és 1919 októbere között – tehát a fenti rendelet hatálya alatt – 207 válópert indítottak az egri törvényszék illetőségi területén, amelyből mindössze 98 ügy maradt meg. Azonban a végső adat 91 irat, ennek oka, hogy a lajstromkönyvekbe bevezették a csatolmányokat, illetve egyéb duplikációkat, és a végső számításnál ezeket egynek számoltam.

A 91 ügyből 70 indult a fentebb ismertetett jegyzőkönyvvel. Ebből a 70-ből mindössze 28 esetben adtak indoklást a felek, hogy miért kívánnak válni. A bontóokok viszonylag változatosak, többségükben hűtlenségi és elhagyásos esetek. Utóbbira példa Sipos Ferenc és Nagy Verona válópere.⁸³ Ők kölcsönösen kérték házasságuk felbontását, miután a nő elhagyta férjét, „ezen lépésre a férjével szemben érzett ellenszenv készítette”⁸⁴ – fogalmazta meg a kiskörei anyakönyvvezető. Az ilyen eseteknél ritka volt a túlzott részletesség, a felek és a bíróság is megelégedett annyival, hogy mikor történt az elhagyás, és hogy azóta különváltak élnek-e.

Azonban olykor egészen egyedi bontóokok is előkerültek. Például Grégász Mihály Szomora Anna ellen indított válóperében⁸⁵ arra hivatkozott, hogy az asszony erkölcstelen életmódot folytatott, majd miután ő hazatért a háborúból, fegyvert fogott rá. Bár az erkölcstelen életmód – főleg a háborús időszak miatt – nem volt ritka hivatkozási alap, a fegyveres fenyegetés már közel sem nevezhető gyakorinak.

Összesen 21 ügy nem jegyzőkönyvvel indult. Hat per esetében ismeretlen az ítélet. Négy esetben hiányoznak a Tanácsköztársaság idejében készült iratok vagy csak a jegyzőkönyv, így jelen ismereteim szerint nem lehet biztosan

⁸³ MNL HML VII. 1. c. 1036/1919

⁸⁴ MNL HML VII. 1. c. 1036/1919

⁸⁵ MNL HML VII. 1. c. 1134/1919

megállapítani, hogy hogyan zajlott az eljárás, de felbontással zárultak. Négy per pedig korábban indult, de ekkor is bekerültek a lajstromkönyvbe egy új dokumentum beérkezése okán. A maradék hét ügy a korábbi, ekkor már nem hatályos eljárásrend szerint, kereset vagy keresetlevél beadásával vette kezdetét. Ezeket a felperesek írták, néhol ügyvédi segítséggel. Ebből három ügyben a bíróság elutasította a keresetet. Sebestyény Margit és B. Kovács Lőrinc,⁸⁶ illetve Sándor Árpád és Lakatos Mária esetében⁸⁷ is az 1911: I. törvénycikk 141. §-ra hivatkozva tette ezt a törvényszék, ugyanis ügyvédi képviselőt nélkül indították meg a pert.

Szabó Ferenc Hasselbauer Mária ellen indított pere⁸⁸ elutasítással végződött. Ez a válóper már a Tanácsköztársaság összeomlása után, de még a jogi helyzet teljes rendezése előtt zajlott, ezért indulhatott keresetlevéllel. A tárgyalást rendben lefolytatták, azonban mivel a férj az általa hivatkozott bontóokot nem tudta meggyőzően bizonyítani, illetve az alperes sem élt a viszontkereset lehetőségével, így a bíróság az elutasítás mellett döntött.

A további négy esetben a kereset benyújtása után a Házassági törvény alapján jártak el, és bontották fel a házasságokat valószínűleg azért, mert már a proletárdiktatúra bukása után indultak, vagy pedig mert a perükben nem született eredmény a Tanácsköztársaság időszakában. Az Endrész Ferencz kontra Dér Mária,⁸⁹ a Gál Elza kontra Lóczi László,⁹⁰ illetve a Dankó József kontra Török Erzsébet⁹¹ ügyekben a bíróság a 80. § alapján (a házastársi köteletség megsértése) bontotta fel a házasságokat. Csépany László és Mikus Margit pere⁹² a Forradalmi Kormányzótanács működésének idején indult. Nincs egyértelmű magyarázat, miért keresettel indult, tehát a hatályos rendelet értelmében jogellenesen.

Miután a jegyzőkönyvet aláírták, a bíróság határnapot tűzött ki. A korábbiakkal ellentétben azonban igencsak hamar megtárgyalásra kerültek az ügyek. Akár egy héten belülre is beidézhatték a feleket, de előfordult, hogy a jegyzőkönyv felvételének napján sor került erre. Ez történt Kovács László és Hausler Gizella válóperében is.⁹³ Az ő ügyükben azonban nemcsak ez a különlegesség, ugyanis ékes példája annak, milyen atipikus eseményeket eredményezhetett a XCIX/1919. számú rendelet. 1919. július 30-án házasodtak össze Egerben (állításuk szerint) kényszer hatására, emiatt még ugyanezen a napon el is váltak. Mivel közösen kérték a házasság felbontását, ezért a bíróság semmilyen „nyomozást” nem folytatott azzal kapcsolatban, miért kívánnak máris külön utakra

⁸⁶ MNL HML VII. 1. c. 1135/1919

⁸⁷ MNL HML VII. 1. c. 1253/1919

⁸⁸ MNL HML VII. 1. c. 1174/1919

⁸⁹ MNL HML VII. 1. c. 1402/1919

⁹⁰ MNL HML VII. 1. c. 1347/1919

⁹¹ MNL HML VII. 1. c. 948/1919

⁹² MNL HML VII. 1. c. 896/1919

⁹³ MNL HML VII. 1. c. 1123/1919

térni. Jól látszik ezen az eseten, hogy mennyire sürgősen kezelték az ilyen ügyeket. Még a jegyzőkönyv felvételének napján megtartották a tárgyalást, és ítéletet is hoztak. Ez korábban elképzelhetetlen volt. A válóperek időtartama egyébiránt nagyon széles skálán mozgott ekkor. A Házassági törvénnyel ellentétben, amikor egy évre vagy évekre volt szükség, hogy meghozza a bíróság az ítéletet, a Tanácsköztársaság idején mindössze pár nap is elegendő volt. Ez valószínűleg ösztönzően hatott az emberekre, ami miatt egyre csak nőtt a válási hajlandóság és ezzel párhuzamosan a beadott válóperek száma is. Így az idő már nem képzett gátló tényezőt, ezáltal elvesztette a házasságvédő funkcióját is.

A tárgyalás kétfajta módon zajlott a kétféle bontási lehetőség miatt.⁹⁴ Ha a felek közös megegyezéssel kívántak válni, akkor a bíróság beidézte őket, meghallgatta a kívánságukat, majd zárt ülésen meghozta az ítéletet. Többek között így ért véget Kovács Béla és Beöthy Katalin házassága is.⁹⁵ Az ügy a jegyzőkönyv felvétele után majdnem egy hónappal került a bíróság elé, ahol a háromtagú testület meghallgatta a feleket, majd kihirdette a végzést, melybe indoklasként azt vezette be: „*a felek a bíróság előtt személyesen, élőszóval bejelentették, hogy házasságukat közös megegyezéssel megszüntetni kívánják(...)*.”⁹⁶ Ez is rámutat arra, hogy az ilyen ügyekben a tárgyalás mindössze formalitás volt. Nem volt szükség semmiféle bizonyításra a felek részéről, mindössze egy egyszerű kijelentés kellett. Ilyenkor az iratanyag is rövid terjedelmű, néhány oldal.

Amennyiben csak az egyik fél kérte a bontást, a bíróságnak, mint már említettem korábban, vizsgálatot kellett folytatnia az indokok kapcsán, és fel kellett mérnie, hogy mennyire van feldúlva az életközösség. Bár ez ilyen formában emlékeztet a Házassági törvény eljárására, azonban összehasonlíthatatlan annak alapos bizonyítási procedúrájával, ebben az esetben ugyanis alig volt többre szükség, mint egy komolyabb indoklásra. Oroszi Jenő és Rácz Margit válópere⁹⁷ is ezt támasztja alá. Bár a procedúra indításáról szóló jegyzőkönyv hiányzik, a tárgyalás során készült iratokból kiderült, hogy a férj válni szeretett volna, míg a feleség ellenezte azt. Mindketten előadták indokaikat, melyben szó esett Oroszi Jenő hűtlenségről, illetve arról is, hogy Rácz Margit katonákkal fogatta el a férjét, akik ezután a harctérre hurcolták. Ezen kijelentéseiket sem tanúval, sem pedig egyéb tárgyi bizonyítékkal nem kellett alátámasztaniuk. Miután a bíróság meghallgatta őket, még a tárgyalás napján meghozta és ki is hirdette az ítéletet, melynek értelmében felbontotta a házasságot. Indoklasként a rendelet szövegét használták miszerint „*a bíróság a tárgyalás folyamán a házaspár egyéniségének és életviszonyainak gondos figyelembevételével oly körülményeket állapított meg, amelyek miatt az életközösség további folytatását a házaspáraknak sem lehet többé kötelességévé tenni(...)*.”⁹⁸

⁹⁴ Rév E.: Válóperek krónikája i. m. 53–55.

⁹⁵ MNL HML VII. 1. c. 828/1919

⁹⁶ MNL HML VII. 1. c. 828/1919

⁹⁷ MNL HML VII. 1. c. 1061/1919

⁹⁸ MNL HML VII. 1. c. 1061/1919

A vizsgált perekből összesen 30 házasságot bontottak fel, négynek töredékes a perteste, egy pedig kérvénnyel indult, de ez az adat nem teljesen pontos, hiszen nem kerültek be azok a bontóperek, melyek perteste jelen ismereteim szerint nem található meg a Heves Megyei Levéltárban, így az ügyek végkimenetele is ismeretlen. Ezen iratanyagok felkutatása más közgyűjteményben jelenleg is folyamatban van.

Azonban nem minden per végződött felbontással. Egy esetben a bíróság megszüntette az eljárást. Petrucz István Gál Anna ellen indított válópert⁹⁹ 1919. július 17-én. Ő egymagában jelent meg az egri anyakönyvvezető előtt, mivel felesége nem volt hajlandó az általa bérelt lakásba beköltözni. Két nappal később, mikor megjelentek mindketten a bíróságon, azt nyilatkozták, hogy rendezték a dolgaikat, és mégsem kívánnak elválni. Ez az eset kivételes példa, hiszen a válási procedúra lerövidített ideje alatt kevés lehetőségük volt az érintetteknek meggondolni magukat, illetve nem is volt jellemző.

43 olyan válóper van, mely jegyzőkönyvvel indult, és a végkimeneteléről nem tudni semmit. Ennek kétféle magyarázata lehet. Vagy megtörtént a tárgyalás, és meghozták a végzést, azonban a levéltárban és az anyakönyvekben ennek nem maradt nyoma, vagy pedig – és ez a valószínűbb – a legtöbb per el sem jutott az ítélelhozatalig, ugyanis addigra összeomlott a Tanácsköztársaság, és egy új kormány került hatalomra, mely törölte a következő hónapokra kitűzött eljárásokat. Mindössze néhány esetben maradtak fent iratok a tárgyalásról. Például Varga Sándor és Molnár Rozál válóperében¹⁰⁰ sor került a tárgyalásra, azonban mivel az alperes nem jelent meg rajta, a felperes meghallgatása után a bíróság új határnapot tűzött ki 1919. augusztus 18-ra, így az ügyben már nem tudtak döntést hozni.

„...célunk a házassági életközösség végérvényes felbontása”¹⁰¹ – érvénytelenítés és újratárgyalás

A politikai hatalom újabb összeomlása után ismét új időszámítás vette kezdetét. 1919. augusztus 3-án a Peidl Gyula vezette új kormány kiadta az 5. számú rendeletet, melynek értelmében hatályát veszítette minden bíróságra és államügyészségre vonatkozó rendelkezés, mely 1919. március 21-e után lépett életbe. Céljuk az ország konszolidálása volt, illetve a Tanácsköztársaság intézkedéseinek visszavonása, esetenként érvénytelenítése. Azonban augusztus 6-án lemondatták a kormányt, Friedrich István lett a miniszterelnök, az új kabinet pedig szembefordult nemcsak a proletárdiktatúrával, hanem az azt megelőző időszakkal is.¹⁰²

⁹⁹ MNL HML VII. 1. c. 1056/1919

¹⁰⁰ MNL HML VII. 1. c.. 882/1919

¹⁰¹ MNL HML VII. 1. c. 1122/1919

¹⁰² *Romsics I.: Magyarország története i. m. 133.*

A sok új jogi szabályozás közül, melyek a Forradalmi Kormányzótanács intézkedései előtti helyzeteket voltak hivatottak újjáteremteni, több is érintette a válásokat. Elsőként 1919. augusztus 19-én – mindössze három hónappal a XCIX/1919. számú rendelet jogerőre emelése után – lett hatályos a 4038/1919. M. E. számú rendelet. A házasságokkal, illetve válásokkal kapcsolatos perekben a negyedik paragrafus intézkedett, és két fontos dolgot tartalmazott a lezárt perekre vonatkozóan. Elsőként jogilag tisztázta, hogy a proletárdiktatúra idején a rendes bíróságok működése szünetelt. Ebből az következik, hogy nem ismerték el a Tanácsköztársaság alatt hozott felbontó végzések jogerejét. Másodikként pedig azt, hogy kivételt képeznek ez alól azok, akik ezen intézkedés megszületése előtt újránházasodtak.¹⁰³ Ennek a célja az volt, hogy egy komoly jogi problémát megelőzzön, ugyanis amennyiben ez a kitétel nem szerepelne a jogszabályban, úgy több embernek is a bigámia vádjával kellett volna szembenéznie, hiszen két jogerős házassága lett volna. A rendelet értelmében tehát, ha valamelyik fél ezen rendelkezés életbelépéséig új házasságot kötött, akkor a korábban (tehát a Tanácsköztársaság idején) hozott felbontó végzése érvényes maradt. Továbbá kimondta, hogy a jogkövetkezményeket egy bírói ítéletnek megfelelően kell meghozni, és ha egyik felet sem mondták ki vétkesnek, akkor mindkettőt annak kell tekinteni, hogy kiszabhatóak legyenek a szankciók.

Következő lépésként 1919. október 12-én léptették életbe az 5166/1919. M. E. számú rendeletet. A jogszabály értelmében, hogyha a házaspár a felbontás óta folyamatosan külön éltek, akkor bármelyik fél kérhette az ismét jogerős házasságának a bírói ítélettel való felbontását kölcsönös hűtlen elhagyásra hivatkozva. Fontos kiemelni, hogy erre csak a rendelet életbe lépésétől számított hat hónapon belül volt lehetősége az embereknek. További lényeges rész volt, hogy „*a bíróság a felbontás kérdésében a vétkesség kimondása nélkül ítélettel határoz*”.¹⁰⁴ Ennek fényében tehát a vétkesség elve a perek újratárgyalásánál nem érvényesült. Kiemelendő, hogy csak ebben a helyzetben. Azokban az esetekben, ahol hat hónapon túl indították el ismét a válópert, ott már az újonnan hatályossá tett Házassági törvény és a korábbi eljárásrend volt az irányadó, ezáltal a bíróság a vétkes felet is megjelölte.

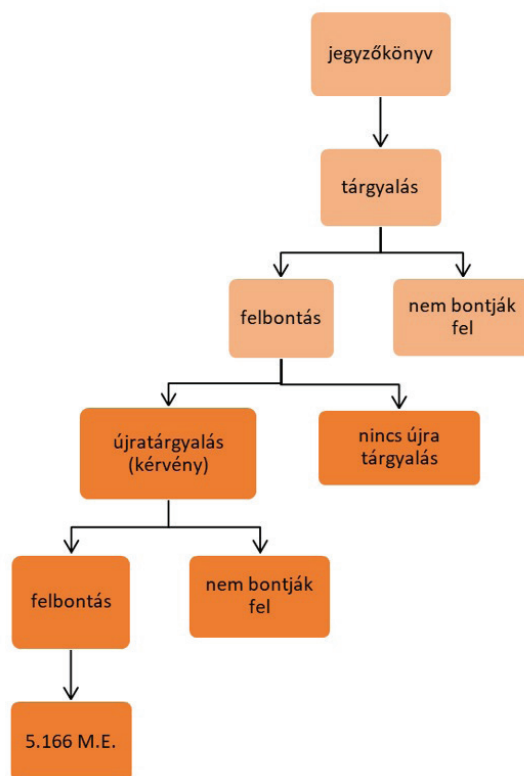
Ezen két új jogszabály mellett két kisebb jelentőségű, azonban nem elhanyagolható rendelettel egészítették ki a visszaállítást. Az igazságügyi miniszter 1919. augusztus 29-én hirdette ki a 22300/1919 I. M. számú rendelkezését. Összességében ez az intézkedés határozta meg, hogy milyen végrehajtandó feladatai vannak a bíróságoknak. Össze kellett gyűjteniük és külön jegyzékbe kellett foglalniuk minden olyan polgári és bünyügyi pert, melyekben 1919. március 20. után történt intézkedés, illetve melyeknek kezdő irata ezután a nap után érkezett be. Emellett az ügyek átvizsgálása közben ki kellett szűrniük azokat a pereket, melyekben érvénytelen eljárás történt, tehát a Forradalmi Kormányzótanács rendelkezései szerint jártak el a tárgyalásukkor.

¹⁰³ Rév E.: Váloperek krónikája i. m. 56–57.

¹⁰⁴ Magyarország Rendeletek Tára, 1919. 785–786.

Az ezt követő intézkedés az anyakönyvi bejegyzésekre vonatkozott.¹⁰⁵ Vagyis amennyiben érvénytelennek nyilvánították a házasságot, úgy az utólagos bejegyzésből is törölni kellett a felbontást. Abban az esetben, hogyha valamilyen fél újraházasodott, úgy a következőket kellett bejegyezni a régi házassághoz: „ez a házasság a férj/feleség részéről 1919. évi augusztus ....-n kötött új házasság megkötésével a 4038/1919. M. E. számú rendelet 4. §-a értelmében megszűnt”.¹⁰⁶ Az ilyen bejegyzések alapján tudtam megtalálni az újraházasodók anyakönyvi bejegyzését.

Ezen rendeletek segítségével létrehoztak egy speciális procedúrát, mely mindössze ebben a kivételes időszakban volt érvényben. Ez szintén egyszerűbb, gyorsabb eljárást biztosított, melyben – ha a felek megfeleltek a korábban kiszabott feltételeknek – komolyabb jogi probléma nélkül felbontották ismét a házasságukat. Az ügymenet a 10. ábrán látható. Szorosan kapcsolódik a Tanácsköztársaság bontóperének procedúrájához, így azzal összekapcsolva ábrázoltam.

10. ábra: Újratárgyalások procedúrája felbontás esetén
(saját szerkesztésű ábra)

¹⁰⁵ 35831/1920. évi B. M. számú rendelet. Magyarországi Rendeletek Tára. Bp. 1920. 699.

¹⁰⁶ Uo.

Minden felbontott házasság esetében, amelyben nem történt újrászázásodás valamelyik fél részéről, újratárgyalásra kerülhetett sor, melyhez az egyik vagy mindkét félnek kérvényt kellett benyújtania a bíróságon. Ezt történhetett írásban, de lehetőség volt jegyzőkönyvbe mondani az illetékes bíró vagy jegyző előtt. Emellé, mint már korábban is a perindításoknál, csatolni kellett a házassági anyakönyvi kivonatot, a különélést bizonyító hatósági vagy községi bizonyítványt, illetve nem utolsó sorban a korábbi felbontó végzés eredeti vagy hiteles másolatának példányát. Fontos, hogy amennyiben a két fél együtt terjesztette elő a kérelmet, úgy a bíróság tárgyalás nélkül is határozhatott. Ellenkező esetben viszont tárgyalási határnapot kellett kitűznie. A tárgyalás mindössze arra terjedt ki, hogy megvizsgálták, valóban külön éltek-e a felek a felbontás óta.

Bár a rendeletek ilyesformán való összegzése, illetve az eljárás gyors bemutatása miatt úgy tűnhet, hogy mindez semmilyen komolyabb problémát nem okozott a válóperes gyakorlatban vagy a felek életében, ez nem minden esetben volt igaz. Ugyanis törvényeket és rendeleteket jogerőre emelni és életbe léptetni viszonylag könnyű, azonban a gyakorlatba való átültetés nehézségeit, illetve ennek társadalmi következményeit nem lehet figyelmen kívül hagyni. Bár voltak ügyek, melyek gond nélkül lezajlottak, az igazi problémát nem feltétlenül maga az eljárásrend okozta, hanem azok a szabályozás nélkül maradt esetek, melyekben a feleknek komoly jogi zűrzavarral kellett szembenézniük.

A 91 meglévő ügyből 19-ről tudható biztosan, hogy lezajlott még egy tárgyalás, ezeket általában összecsatolták az eredeti perrel, így egy jelzet alatt találhatóak, de ez nem mindre igaz. Az évekkel később beadott válaszokat már ritkábban csatolták, viszont ezek előkereshetőek voltak a bevezetésben már említett adatbázisomból. Ebből 10 olyan meglévő ügyről tudok, amelyben a kormány által felkínált hat hónapos, egyszerűsített lehetőséggel élve újratárgyalták a perüket. Így tett például Szamosvölgyi Béla és Pelesták Erzsébet is.¹⁰⁷ 1919. május 31-én vették fel a jegyzőkönyvet, melyben mindketten kinyilvánították, hogy válni kívánnak. Ezután június 10-én felbontotta a házasságukat a bíróság a XCIX/1919. számú rendelet 1. §-a alapján. Szamosvölgyi Béla felperes október 17-én jelent meg a törvényszéken, és terjesztette elő szóbeli kérelmét, melyben – mivel a felbontó végzés óta külön éltek – kölcsönös hűtlen elhagyásra hivatkozva kérte a házasság felbontását. A december 16-án lezajlott tárgyaláson mind a két fél a válás kimondásához ragaszkodott, így a bíróság az 5166/1919. M. E. számú rendelet 1. §-a alapján jogerősen felbontotta a házasságot.

Jól látható, hogy viszonylag gyorsan és akadálymentesen lezajlottak ezek az ügyek, hiszen elsődlegesen nem kívánták egyben tartani azokat a már teljesen tönkrement házasságokat, melyekben egyszer már felbontó végzés született. Ellentétben azonban a Tanácsköztársaság során felvett jegyzőkönyvekkel, melyekben a válás indoklása viszonylag ritka, az újratárgyalás iránti kérelemben részletesen beszámoltak arról az érintettek, hogy miért kérték eredetileg a házasságuk felbontását.

¹⁰⁷ MNL HML VII. 1. c. 852/1919 és 1377/1919

Heves megyében két olyan ügy maradt fent, amely újrَاهázasodással ért véget. Ilyen volt a Gonda Ferencz kontra Molnár Anna Mária,¹⁰⁸ illetve Benei János kontra Bozsik Ilona¹⁰⁹ ügy. Előbbit 1919. július 9-én bontotta fel a bíróság, majd nem sokkal később, július 23-án Gonda Ferencz elvette második feleségét is, Benei Erzsébet gyöngyösi lakost.

A másik válóper azonban rámutat a folyamatosan változó jogszabályi környezet okozta kaotikus helyzetre. A bíróság 1919. július 21-én bontotta fel Benei János és Bozsik Ilona házasságát, ezután a nő még ugyanebben az évben új házasságot kötött Fekszik András vöröskatonával augusztus 4-én. 1939. december 22-én (!) adott be kérvényt Benei János, aki a felbontásról szóló végzés másolatát kérte ki, ugyanis újra szeretett volna nősülni, de a végzés hiányában ezt nem tehetette meg. A törvényszék válaszában kifejtette, hogy a Bozsik Ilonával kötött házassága még érvényes, és csak a felbontás után köthet újabb házasságot. Végül Benei János egy újabb kérvénnyel, illetve házassági anyakönyvi kivonattal igazolta, hogy volt felesége már két évtizeddel korábban házasságra lépett másval. A bíróság ezt elfogadta, és az első házasságukat érvénytelennek nyilvánította. Bár nem vezetett komoly problémához ez az anomália, mégis elég nagy kellemetlenséget okozhatott a felek életében. Ennek oka valószínűleg a hiányos adminisztráció, illetve hogy újrَاهázasodás esetén nem volt semmiféle teendője a feleknek, mindössze igazolni a megkötött frigyét. Viszont amennyiben ez elmaradt bármilyen ok miatt, úgy megnehezíthette a másik fél házasságkötési szándékait.

Itt szükséges megemlíteni egy ügyet, mely bár újrَاهázasodás, végzés és ítélet hiányában nem lehet egyértelműen megállapítani, mi alapján történt meg végül a házasság felbontása. Igaz Béla felesége, Borhy Mária Terézia ellen indított válóper.¹¹⁰ A házasságot végül fel is bontotta a bíróság a XCIX/1919. számú rendelet alapján. 1919. augusztus 25-én házasodott újra a férfi Koselnék Máriával, akitől azután szintén elvált 1922-ben jogos ok nélküli elhagyásra hivatkozva.¹¹¹ Azonban megválaszolatlan kérdés, hogy ezt hogyan tehetette meg. 1929-ben a gyöngyösi anyakönyvi hivatal kérte az egri törvényszéket, hogy küldje meg a jogerős végzést, ugyanis náluk az hiányzik. A törvényszék válasza erre az volt, hogy a Tanácsköztársaság alatti felbontás az 5166/1919. M. E. számú rendelet értelmében érvénytelen. Ez és a korábbi ügy is bizonyítéka annak, hogy maradt egy komoly hiátus a szabályozásban, ami később jelentős problémát okozhatott.

A következőkben azoknak az ügyeknek a bemutatása következik, melyekben a felek nem éltek vagy nem is tudtak élni a kormány biztosította lehetőségekkel. Nem minden esetben jártak el ugyanis az 5166/1919. M. E. számú rendelet alapján, a legtöbb esetben teljesen új per keretében bontották fel a felek a házasságukat. Ilyenkor a válóper a Házassági törvény szerint tárgyalták, 33 ilyen ügy maradt meg. Ebből hét esetben már egy teljesen eltérő módszer lépett életbe.

¹⁰⁸ MNL HML VII. 1. c. 836/1919

¹⁰⁹ MNL HML VII. 1. c. 839/1919

¹¹⁰ MNL HML VII. 1. c. 832/1919

¹¹¹ MNL HML VII. 1. c. 4515/1922

A Tanácsköztársaság ugyan felbontotta a házasságukat, azonban mégis végül a Házassági törvény szabályai szerint jártak el, az új rendeletben adott könnyítést pedig nem használták ki. Ez történt Búzás Margit és Flicher Mihály ügyében.¹¹² A Heves Megyei Levéltár mindössze a jegyzőkönyvet őrizte meg, melyet 1919. május 31-én vettek fel Egerben, melyből kiderült, hogy a feleség egyoldalúan kérte a házasság felbontását. Az anyakönyv utólagos bejegyzésből megtudható, hogy végül fel is bontotta a bíróság még a proletárdiktatúra idején. Az ügyet végül a Pestvidéki törvényszék zárta le.¹¹³ 1940. augusztus 7-én indította a válópert felesége ellen Flicher Mihály, melyben 1941. október 21-én hozott ítéletet a bíróság, melynek értelmében a Házassági törvény 80. §-as alapján bontotta fel a házasságot. Itt egyértelműen látszik, hogy sokkal később indította meg a pert az egyik fél. Azonban arra a kérdésre, hogy miért nem élt a korábban bevezetett lehetőséggel, mellyel megkímélhetette volna magát a hosszadalmas és költséges eljárástól, jelen ismereteim szerint egyelőre nem tudok választ adni.

Az említett 33-ból további 26 válóperben bár megindították a pert a Tanácsköztársaság alatt, ezzel kihasználva az akkori lehetőségeket, azonban az ügyük nem futott végig, így nem született felbontó végzés sem, ezért később a Házassági törvény alapján hozta meg az ítéletet a bíróság, ilyen esetekben ugyanis csak erre volt módjuk. Ebből 13 esetben nincs meg az új per iratanyaga, mindössze a házassági anyakönyvben az utólagos bejegyzésből derült ki, hogy felbontották a házasságot.

További 11 per esetében a felbontások a Házassági törvény két paragrafusára alapján történtek. Hat házasság ért véget a 77. §-sal (jogos ok nélküli elhagyás), öt pedig a 80. § alapján (házassági köteletség megsértése), utóbbi esetben két ügy már a Tanácsköztársaság összeomlása után indult meg.

A későn beadott perekre kétféle magyarázat létezik. Hiába mondta ki a bíróság a Tanácsköztársaság alatt a válást, mégis elképzelhető, hogy a felek ennek ellenére fenntartották az életközösséget, viszont később mégis ismét a bírósághoz fordultak működésképtelen házasságuk miatt. Nem vethetjük el azonban azt a lehetőséget sem, hogy nem követték a jogszabályi változásokat, emiatt úgy hitték, már elváltak, és csak egy későbbi életszakaszban (például újránházasság során) ébredtek rá a valós helyzetre, vagy tudtak az érvénytelenítésről, de nem foglalkoztak vele. Egyik felvetésre sem találtam egyértelmű magyarázatot az iratanyagban. Amennyiben pedig a proletárdiktatúra idején nem született végzés, ott egyértelműen egy új válópert kellett megindítani a feleknek. Ez már a korábbi fejezetben bemutatott procedúra szerint zajlott, így a feleknek sokkal jobban át kellett gondolniuk, hogy belevágnak-e a bonyolult eljárásba, ami valószínűleg több embert is ösztönözhetett a házassága kényszerű fenntartására.

Meg kell említeni, hogy bár a kibékülés nem volt jellemző, mégis előfordultak ilyen ügyek. Öt olyan eset van, melyben biztosan tudható, hogy nem indítottak

¹¹² MNL HML VII. 1. c. 893/1919

¹¹³ MNL PML VII. 1. b. 7924/1940

se újratárgyalást, se pedig később válópert. Varga Sándor és Molnár Rozál,¹¹⁴ Vernyik Erzsébet és Kovács János,¹¹⁵ Tóth István és Harman Ilona,¹¹⁶ Rostás Mihály és Grócz Margit,¹¹⁷ illetve Berzéki Imre és Brandt Anna¹¹⁸ házassága halotti anyakönyvi bejegyzésük szerint jogilag érvényben maradt a következő évtizedekben is. Hogy miért nem indítottak ismét pert, arra nincsen magyarázat, vagy pedig túl sok válasz lenne, viszont bizonyíték hiányában felesleges feltételezésekbe bocsátkozni.

Arról a 40 ügyről, melyben semmiféle tárgyalás vagy ítélethozatal nem történt a későbbiekben, mindössze feltételezéseim vannak. Vagy újraházasodott valamelyik fél, és ezt nem rögzítették sehol, ebben az esetben érvényes volt a korábbi felbontás, és így mindössze a rossz adminisztráció miatt nem tudjuk a végeredményt, vagy pedig elképzelhető, hogy a fentebbi esetekhez hasonlóan végül jogi értelemben együtt maradtak.

Összegzés

A dolgozat utolsó fejezetében szeretnék reflektálni a bevezetésben felvázolt három célra. Elsőként szerettem volna átfogó képet adni a jogszabálybeli változásokról. Jogi oldalról vizsgálva az adott időintervallumot, egyértelműen kijelenthető, hogy az 1894. évi XXXI. törvénycikk a magyar bontójogban valóban mérföldkő volt, hiszen rendet teremtett a különböző szokásjogok és egyházi bíróságok eljárása között. Mint a legtöbb cezúrát, ezt is hangosabb vita előzte meg, mely megosztotta a parlamentet és a jogászokat is. Az új jogszabály elsődleges célja az egységes jogrend kialakítása, illetve a működő házasságok egyben tartása volt. Bár a törvény önmagában nem volt hibátlan, mégis olyan jogszabályt vezettek be, amely utána évtizedeken keresztül volt szinte kikezdehetetlen.

Ezt a stabilnak mondható időszakot törte meg a Tanácsköztársaság. Ekkor, mint az látható volt mind az államéletben, mind pedig az emberek mindennapjaiban, drasztikus változtatásokat vezettek be. Ezek érintették az élet minden területét, így a bontójogot is. A házasságok védelme lényegtelenné vált, helyét a formálisan fenntartott, tönkrement és rosszul sikerült házasságok gyors felbontásának lehetősége vette át. Ennek a gondolatnak a jegyében született meg

¹¹⁴ MNL HML VII. 1. c. 882/1919; Halotti anyakönyvek digitális adabázisa. Kunmadaras 32/1967 (Varga Sándor)

¹¹⁵ MNL HML VII. 1. c. 1052/1919; Halotti anyakönyvek digitális adabázisa. Gyöngyös 174/1953 (Kovács János)

¹¹⁶ MNL HML VII. 1. c. 1053/1919; Halotti anyakönyvek digitális adabázisa. Gyöngyös 309/1976 (Tóth István)

¹¹⁷ MNL HML VII. 1. c. 1039/1919; Halotti anyakönyvek digitális adabázisa. Abasár 28/1960 (Grócz Margit)

¹¹⁸ MNL HML VII. 1. c. 1033/1919; Halotti anyakönyvek digitális adabázisa. Gyöngyös 38/1969 (Berzéki Imre)

a XCIX/1919. számú rendelet, mely szinte mindenben a Házassági törvénnyel ellentétes álláspontot képviselt.

Az instabilitást erősítette a proletárdiktatúra bukása után az 4038/1919. számú M. E., illetve az 5166/1919. számú M. E. rendeletek hatályba léptetése, melyek segítségével érvénytelennek nyilvánítottak minden korábbi felbontást. Itt ki kell emelni, hogy ezzel a lehetőséggel csak hat hónapig élhettek azok, akiknek felbontó végzésük volt a Forradalmi Kormányzótanács idejéből. Amennyiben a per nem futott végig a kommün alatt, úgy a Házassági törvény procedúrája volt az irányadó az eljárásokban. A dolgozat vonatkozó fejezetében látható volt, hogy érvénytelenített végzéssel is előfordult, hogy valaki évekkel később indította meg ismét a válópert.

Ezek az intézkedések egyszerre nehezítették meg a Statisztikai Hivatal adatgyűjtési munkálatait, illetve a már elvált emberek életét is.

Emellett az intézkedések szövegeiből jól látszik, hogy milyen változásokon ment keresztül a válásokhoz kapcsolódó kormányzati viszony. A Házassági törvény idején egyértelműen kijelentett cél volt egyben tartani a rosszul működő, de még valamilyen módon funkcionáló házasságokat, így a válások számának meredek emelkedésének is véget kívántak vetni, de minimum lassítani és akadályozni ezt a kialakuló tendenciát. Ezek a vélekedések, célok beépültek az ügymenetbe, mely így egy bonyolult, többlépcsős procedúrává vált. A Tanácsköztársaság idejében ez már nem volt felfedezhető, sőt erőteljes ideológiai megfontolás húzódott a procedura könnyítésének hátterében.

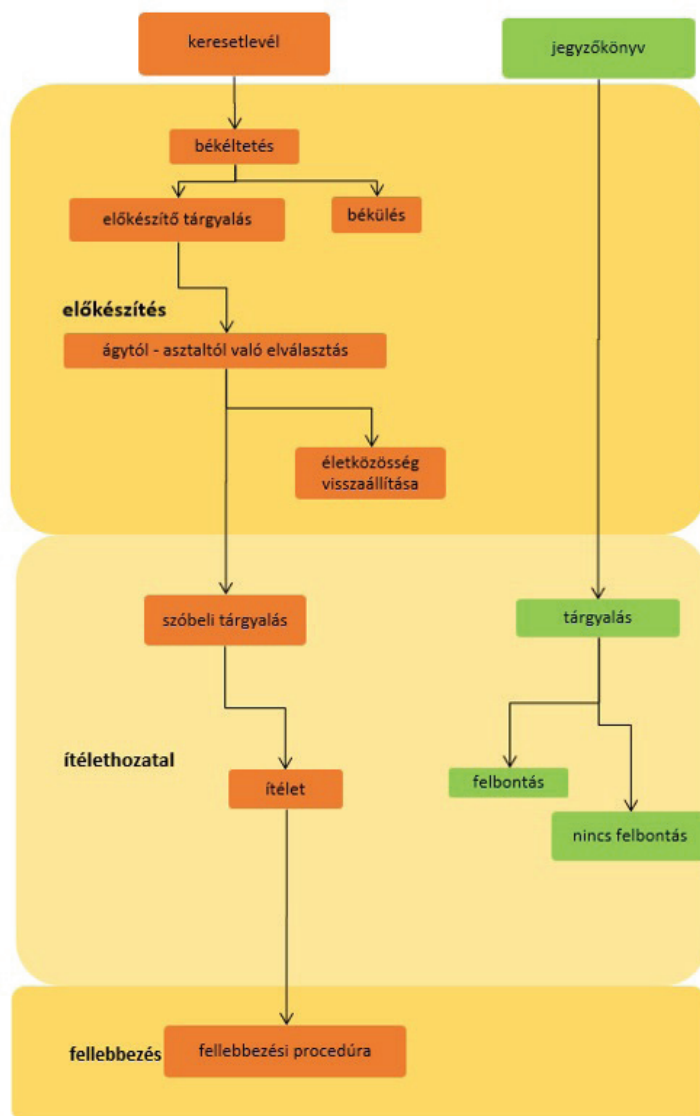
A dolgozat második céljára reflektálva összegezve szeretném bemutatni, hogy a válás milyen ügymenet szerint zajlott a fent ismertetett jogi környezetekben és ezáltal hangsúlyossá tenni a Tanácsköztársaság szellemiségének radikális beavatkozását a magyar bontójogi fejlődésben. A szakirodalom, a törvények, rendeletek, illetve a már elkészült ábrák segítségével az eljárást általánosan és nagyon leegyszerűsítve három szakaszra lehet felbontani.

A per megindítása után először az előkészítés kezdődött. A Házassági törvény ügymenete alapján ide tartozik a békéltetés, az előkészítő tárgyalás, illetve az ágytól-asztaltól való elválasztás is. Ezek azért képeznek önálló szakaszt, mert részben a felek elbizonytalanítását, illetve a bíróság objektívebb döntését voltak hivatottak szolgálni. Ez több évig is elhúzódhatott. A XCIX/1919. számú rendelet alapján indított perekben ez a rész teljesen hiányzik, hiszen ez volt a perek egyik legbonyolultabb és legidőigényesebb része, amit a Tanácsköztársaság az új rendeletével nemes egyszerűséggel eltörölt, ugyanis egyszerűsíteni kívánták a procedúrát.

A második szakasz a tárgyalás és ehhez kapcsolódóan az ítélelhozatal. Ide tartozik értelemszerűen a szóbeli tárgyalás, melynek eredményeként a bíróság határozott a házasság sorsáról. Ez megtalálható mind a két esetben. Viszont míg a Házassági törvény szerinti eljárások során ezek több időt vettek igénybe, addig a kommün új szabályozása lehetővé tette az azonnali ítélelhozatalt, melyre a dolgozat vonatkozó fejezetében több példát is hoztam.

A harmadik és egyben utolsó szakasz a fellebbezés volt. Akárcsak az első esetében, ez is csak a Házassági törvény alapján zajló perekben történhetett

meg. A XCIX/1919. számú rendelet értelmében fellebbezni nem lehetett, a korábban említett okok miatt. Fontosnak tartom hozzátenni mindehhez, hogy az újratárgyalások egy teljesen külön részt képviselnek a történetben. Ez egy egyedülálló eset és lehetőség volt mindössze hat hónapig a már korábban elvált, de érvénytelenített végzéssel rendelkezőknek, így nem felel meg egyik szakasz kritériumainak sem.

11. ábra: A Házassági törvény (narancssárga) és a Tanácsköztársaság procedúrája (zöld)
(saját szerkesztésű ábra)

Végezetül dolgozatom legfontosabb célja az volt, hogy alátámasszam vagy épp cáfoljam Heves vármegye válási adatai alapján azt a szakirodalom szerinti alapállítást, miszerint a háború után egyfajta „válási láz”¹¹⁹ uralkodott el az országban, illetve hogy elsődleges okai ennek a világháború és Trianon. Mivel a jogi és az eljárásrendbeli változásoktól nem választhatóak el a statisztikai adatok, ezért ezek pontosan tükrözik azt, hogy a válni kívánó személyeket hogyan és miként érintették ezek az újfajta szabályozások. A Házassági törvény hatályba lépését követő években – ahogy egy korábbi ábrán már ábrázoltam – radikális visszaesés figyelhető meg, ami valószínűsíthetően a felek bizonytalanságából fakadt. Innentől folyamatos emelkedés kezdődött, amit már csak az első világháború tört meg.

A vizsgált időszakot követő évek statisztikai adatai alátámasztják, hogy valóban egy meredekebb, egyszeri kiugrásról van szó 1919 vonatkozásában, amelyet a kaotikus és bizonytalan időszak okozott, ahogy ezt a dolgozatban egy mikrovizsgálat során igyekeztem bizonyítani. Ez látszik a ténylegesen feloszlott házasságok és a beadott válóperek országos adatain is (ld. lenti ábra). Az 1923-as és 1924-es meredek csökkenés után stagnáló időszak rajzolódik ki, minimális változás figyelhető meg a számokban, és mindez egészen 1929-ig tartott. Ez magyarázható a stabilizálódott politikai és jogi helyzettel. Ezután a gazdasági világválság miatt már erőteljes csökkenés figyelhető meg, jóllehet az emberek nem a házasságuk felbontásával voltak elfoglalva, hiszen még ekkor is komolyabb költségeket emésztett fel egy bontóper. Fontos ismét hangsúlyozni, hogy ezek a számadatok ekkor már a trianoni határokon belül maradt lakosságra vonatkoznak. Egészen 1934-ig ábrázoltam a 12. ábrán a válások számának alakulását, mert ebben az időben tartottak egyfajta számvetést a Házassági törvényről, majd bizonyos részeit újragondolta a Kúria.

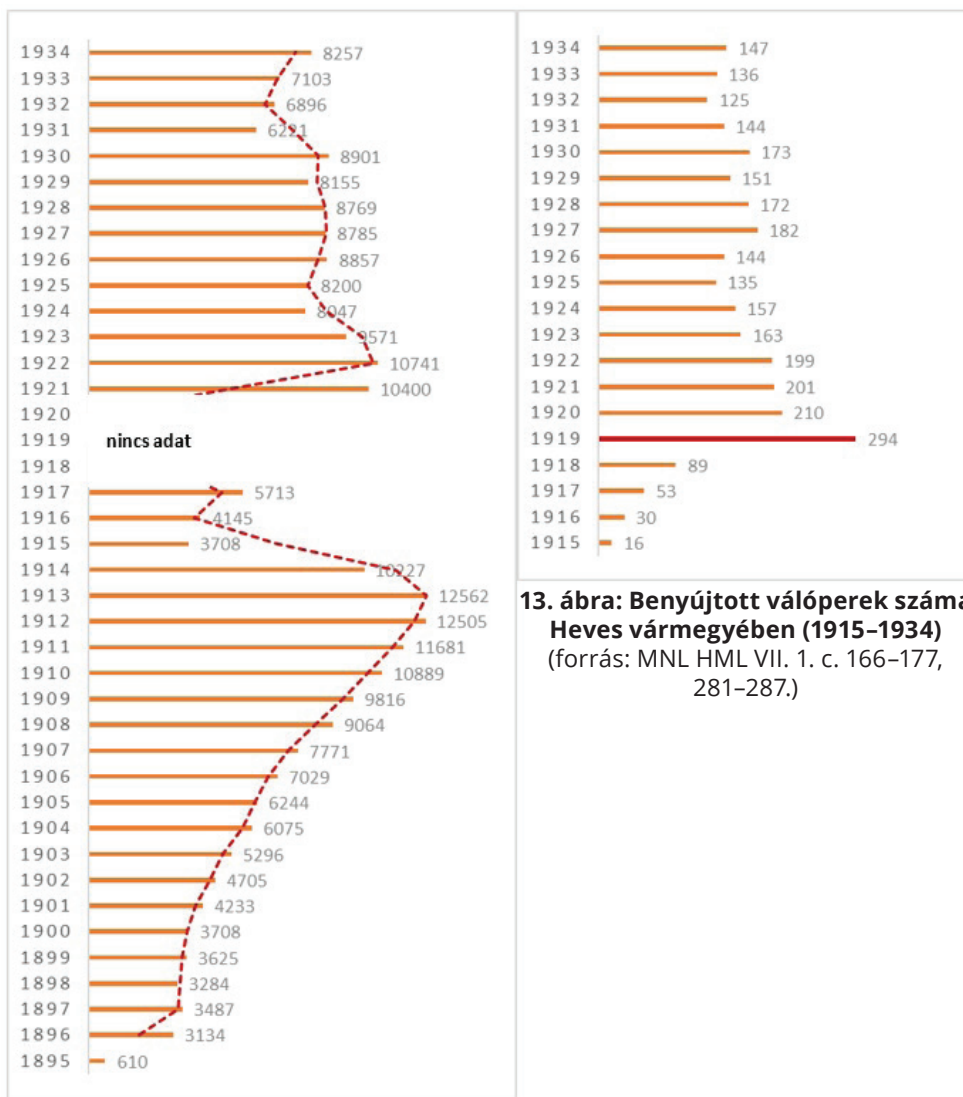
Ezek alapján levonható a végső konklúzió, miszerint a nyakatekert ügymenet és bonyolult jogszabályok sem voltak képesek gátat szabni a válási számok növekedésének, mert bár korábban is volt lehetőség elválni, az egységesítés hatására csak sokasodtak a válóperek.¹²⁰ A Házassági törvény bevezetése után megfigyelhető meredek emelkedés 1913-ban csúcsonyosodott ki 12.562 benyújtott válóperrel. Az ilyesfajta tendenciának, úgy látszik, csak erőteljes külső behatás – az első világháború – tudott véget vetni, de csak rövid időre, hiszen utána azonnali emelkedés figyelhető meg.

Ezzel szemben Heves megyében (13. ábra) 1920 és 1922 között még mindig magas volt a válások száma, ami egybevág az országos adatokkal (bár azok kicsit hiányosak), azonban míg ott enyhe emelkedés, itt enyhe csökkenés történt egészen 1926-ig, majd kisebb-nagyobb hullámmal, de stagnáló időszak következett. Alapvetően ezt a tendenciát többfajta módon lehet magyarázni.

¹¹⁹ Kormányjelentés, 1919–1922. 359.

¹²⁰ Balázs Réka: A magyar házassági bontójog fejlődése. In: Doktoranduszok fóruma: Miskolc, 2015. november 19.: Állam- És Jogtudományi Kar Szekciókiadványa. Szerk. Szabó Miklós. Miskolc 2016. 16.

Bizonyosan köze volt hozzá az ország konszolidálódásának, a stabil politikai és jogi helyzetnek, illetve annak, hogy már nem sújtotta háború Európát, így az emberek napjai is visszatértek a jól megszokott kerékvágásba. Emellett Szél Tivadar felveti azt a lehetőséget is, hogy mindez nem köszönhető-e annak, hogy „a háború után néhány évre feltorlódtak a válóperek s most csak e torlódással szemben mutatkozik az adatok kisebbedése”.¹²¹

12. ábra: Benyújtott válóperek száma országosan (1885-1934)
(forrás: Statisztikai Évkönyv, 1895-1934.)

13. ábra: Benyújtott válóperek száma Heves vármegyében (1915-1934)
(forrás: MNL HML VII. 1. c. 166-177, 281-287.)

¹²¹ Szél T.: Az elválások újabb alakulása i. m. 757.

Mivel a kulcsfontosságú időszakból hiányosak az országos adatok, ezért mindössze azok a szövegek nyújtottak némi támpontot, melyekben említés szintjén belekerültek ezek az évek. Ezt a hiátust azonban az 1919–1925-ös *népmozgalmi statisztika* úgy jellemzi, hogy növekedett a válási hajlandóság ebben az időben.¹²² Mikroszinten vizsgálva, ezt az állítást, illetve a dolgozatban felvázolt hipotézist is alátámasztják a Heves vármegyében beadott válóperek számai, így mindez igazoltnak tekinthető. Ugyanis valóban drasztikus növekedés figyelhető meg 1919-ben, amit az adott területen egyértelműen elsődlegesen a rendelet és az azzal járó előnyök okoztak. Ebből azonban még nem vonható le az a következtetés, hogy a világháború és a trianoni határrendezés ne lett volna hatással a beadott válóperek számára. Viszont Heves vármegye vonatkozásában megfigyelhető, hogy a Tanácsköztársaság rendelete miatt adódó lehetőségek nagyban befolyásolták a válási hajlandóságot, és ezzel párhuzamosan drasztikusan növelték a beadott válóperek számát. Azonban mivel ez csak egy közigazgatási egység, ezért országos következtetés nem vonható le belőle, és a dolgozatnak ez nem is feladata. Így leginkább a jogi, eljárásrendi és a megyei statisztikai adatok bemutatására törekedtem.

Felhasznált források és szakirodalom

Források

1919–1925. évi népmozgalmi statisztika. Magyar statisztikai közlemények. Szerk. Szél Tivadar. Ú.S. 74. köt. Bp. 1929.

A vonatkozó jogszabályok:

- 1894:XXXI.; 1907:XVII.; 1911:I. – <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei> (letöltés 2020. dec. 30.)
- 1/1919. I. N. sz. rendelet; IV/1919. sz. rendelet; XCIX/1919. sz. rendelet: A Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei III. Szerk. Pongrácz Jenő. Magyarországi Szocialista Párt, Budapest, 1919. 14–16., 37., 83.
- 5/1919. sz. rendelet; 4038/1919. M.E. sz. rendelet; 5166/1919. M.E. rendelet; 22300/1919. I.M. rendelet; 35381/1920. B.M. renelet: Magyarországi Rendeletek Tára, 1919. 622, 647–651., 785–786., 1128–1131., Magyarország Rendeletek Tára, 1920. 699.

Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára (MNL HML) - Polgári peres iratok: VII. 1. c.

Proletárjog hivatkozott lapszámai

Magyar Statisztikai Évkönyv, 1880–1890 és 1893–1934. Bp. 1882–1935.

¹²² Szél T.: 1919–1945. évi népmozgalmi statisztika i. m. 13.

A M.Kir.Kormány 1919–1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1926.

Szakirodalom

Babus Antal: Fülep Lajos az 1918–1919-es forradalmakban III. rész. Új Forrás 2002. 5. sz.

Balázs Réka: A magyar házassági bontójog fejlődése. In: Doktoranduszok fóruma: Miskolc, 2015. november 19.: Állam- És Jogtudományi Kar Szekciókiadványa. Szerk. Szabó Miklós. Miskolc 2016. 11–16.

Bebel, August: A nő a szocializmusban. Bp. 1957.

Cserbáné Nagy Andrea: A házassági jog kodifikációi. PhD-értekezés. Miskolc 2012.

Degré Alajos: A polgári házasság kialakulása Magyarországon. Jogtudományi Közlöny (1983) 1. sz. 36–42.

Engels, Friedrich: A család, a magántulajdon és az állam eredete. Bp. 1949.

Grosschmid Béni: A házassági törvény. Bp. 1908. I.

Halász Pál: A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása. Bp. 1959.

Imre Magda: A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei, 1919. Bp. 1986.

Kasza Georgina: „Mitsoda élet az illyen!” Péter Krisztina contra Szőke László. (Egy reformkori válóper története). Acta Papensia (2004) 1-2. sz. 15–37.

Ladányi István: Házasságjogi kérdések. Jogtudományi Közlöny, 1919. január 12. 9–10.

Magyar jogtörténet. Szerk. Mezey Barna. Bp. 1996.

Marx, Karl – Engels, Friedrich: Kommunista kiáltvány. Bp. 1948.

Mátay Mónika: Barta Gergely contra Zefer Mária: egy XIX. századi debreceni válóper dilemmái. In: A mesterség iskolája. Tanulmányok Bácskai Vera 70. születésnapjára. Szerk. Bódy Zsombor – Mátay Mónika – Tóth Árpád. Bp. 2000. 244–274.

Mátay Mónika: Törvénszéki játszmák: válás Debrecenben 1793–1848. Debrecen 2006.

Nagy Sándor: „Engesztelhetetlen gyűlölet”. Válás Budapesten (1850–1914). Bp. 2018.

Nagy Sándor: Schosberger Ilona különös házassága. In: A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére. Szerk. Halmos Károly et al. Bp. 2009. 48–57.

Pap Tibor: A házasság felbomlásának problematikája a Magyar Tanácsköztársaságban. Jogtudományi Közlöny, (1959) 2–3. sz. 61–68.

Péter László: Az állam és az egyház viszonya és a civil társadalom Magyarországon: történeti áttekintés. In: Az Elbától keletre. Bp. 1998. 355–378.

Phillips, Roderick: Amit Isten összekötött... A válás rövid története. Bp. 2004.

Rév Erika: Válóperek krónikája. Bp. 1986.

Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. 2005.

- Szél Tivadar*: Az elválások újabb alakulása. Statisztikai Szemle (1934) 9. sz. 756–776.
- Sztehlo Kornél*: A házassági elválás joga Magyarországon és az ország erdélyi részeiben. Bp. 1890.
- Sztehlo Kornél*: Követelhet-e a nő tartásdíjat míg a házasság jogérvényesen fennáll? Jogtudományi Közlöny, 1874. július 22. 239–240.
- Sztehlo Kornél*: Törvényjavaslat a házasság kötésének és felbontásának lehetőségéről. Bp. 1880.
- Sztehlo Kornél*: Vitás kérdések a házassági jog köréből. Ügyvédek Lapja, 1901. november 23. 5-6.
- Tamási Anna Éva*: A veszprémi és a székesfehérvári szentszékek törvénykezési gyakorlata házassági perekben 1850–1920. Doktori disszertáció. Szeged 2017.
- Tóth Gáspár*: A bíróságok és az új házassági törvény. A Jog, 1895. október 20. 289–299.
- Tóth Gáspár*: Az elhagyás nem bontó ok. Jogtudományi Közlöny, 1899. február 10. 45–46.

A kötet szerzői

Gyebnár Kristóf

Magyarország története a reformkor végétől napjainkig doktori program
I. évfolyam
Eszterházy Károly Egyetem

Kocsis Klaudia

történelemtanár és állampolgári ismeretek tanára; ének-zene tanár (osztatlan)
V. évfolyam
Eszterházy Károly Egyetem

Samu Tünde

magyartanár; történelemtanár és állampolgári ismeretek tanára (osztatlan)
V. évfolyam
Eszterházy Károly Egyetem

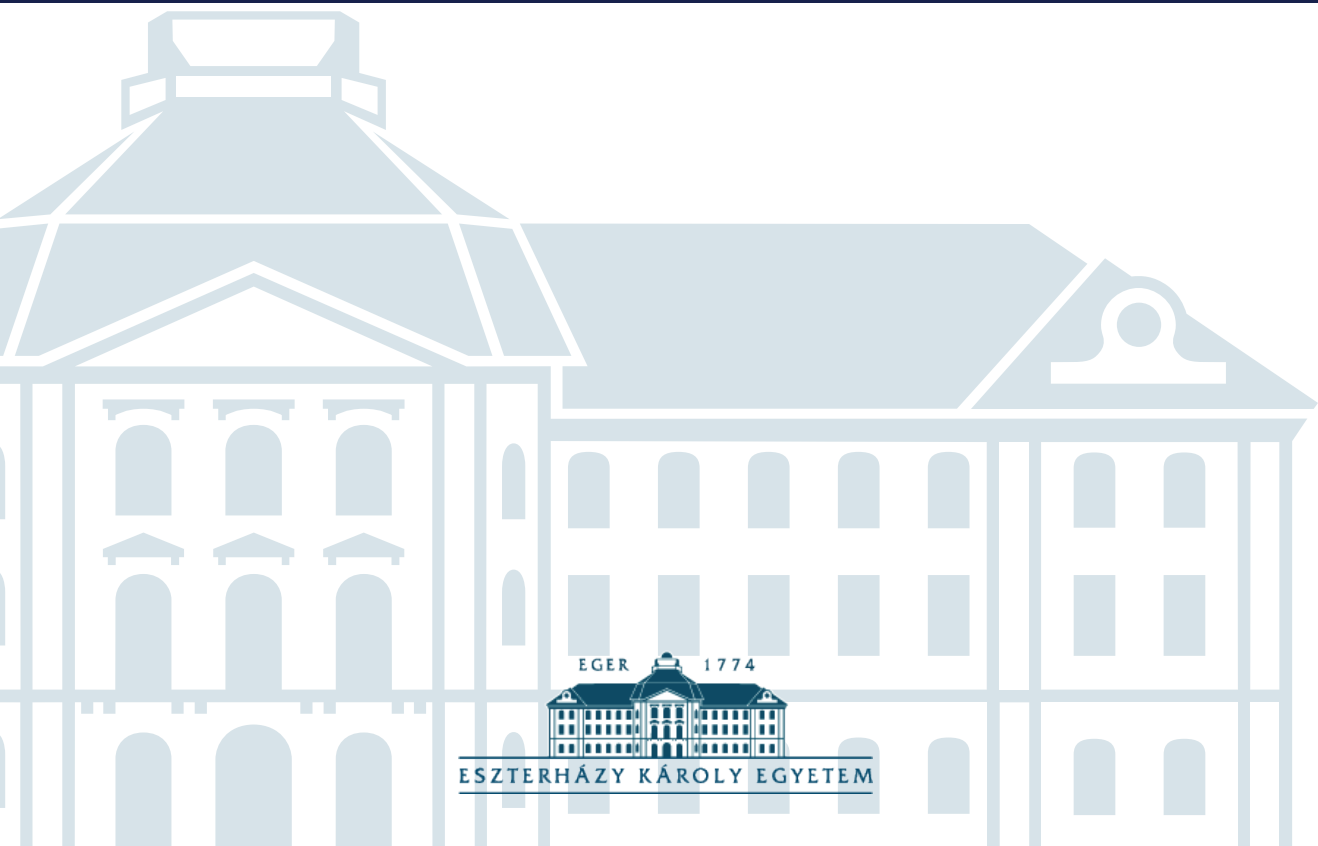
Stefán Antal

földrajztanár; történelemtanár és állampolgári ismeretek tanára (osztatlan)
VI. évfolyam
Eszterházy Károly Egyetem

Szerkesztő:
Dinnyés Patrik

EGER 1774

ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM